

Державний вищий навчальний заклад
«Запорізький національний університет»
Міністерства освіти і науки України

Заснований
у 2009 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15436-4008 ПР
22 червня 2009 р.

Адреса редакції:
Україна, 69600,
м. Запоріжжя, МСП-41,
вул. Жуковського, 66

Телефон
для довідок:
(061) 289-12-98

Факс: (061) 289-12-98

Вісник

Запорізького національного університету

Юридичні науки

№ 1 (I), 2015

Запоріжжя 2015

Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2015. – № 1 (I). – 215 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою ЗНУ (протокол засідання № 08 від 31.03.2015 р.)

Згідно з Постановою Президії ВАК України № 1-05/1 від 10.02.2010; Наказ МОН України № 1528 від 29.12.2014 збірник внесений до переліку наукових фахових видань (юридичні науки).

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

- Головний редактор** – Коломоєць Т.О., доктор юридичних наук, професор
- Заступник
головного редактора** – Колпаков В.К., доктор юридичних наук, професор
- Відповідальний редактор** – Лютіков П.С., доктор юридичних наук, доцент

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Ануфрієв М. І. – доктор юридичних наук, доцент
- Бевзенко В. М. – доктор юридичних наук, доцент
- Биргеу М. М. – доктор юридичних наук, професор
(Республіка Молдова)
- Віхляєв М. Ю. – доктор юридичних наук, доцент
- Заєць А. П. – доктор юридичних наук, професор
- Долницький Б. – доктор юридичних наук, професор
(Республіка Польща)
- Дугенець О. С. – доктор юридичних наук, професор
(Російська Федерація)
- Ібрагімов С. І. – доктор юридичних наук
(Республіка Таджикистан)
- Комзюк А. Т. – доктор юридичних наук, професор
- Кузенко Л. В. – кандидат юридичних наук, доцент
- Кузьменко О. В. – доктор юридичних наук, професор
- Курило В. І. – доктор юридичних наук, професор
- Куц В. М. – кандидат юридичних наук, професор
- Лукашевич В. Г. – доктор юридичних наук, професор
- Манн Томас – доктор наук, професор (ФР Німеччина)
- Мельник Р. С. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
- Петков В. П. – доктор юридичних наук, професор
- Пирожкова Ю.В. – кандидат юридичних наук, доцент
- Приймаченко Д. В. – доктор юридичних наук, доцент
- Сабадаш В. П. – кандидат юридичних наук, доцент
- Самойленко Г. В. – кандидат юридичних наук, доцент
- Сильченко М. В. – доктор юридичних наук, професор
(Республіка Білорусь)
- Сквірський І. О. – доктор юридичних наук, доцент
- Тихомиров О. Д. – доктор юридичних наук, професор
- Шевченко А. Є. – доктор юридичних наук, професор
- Шишка Р. Б. – доктор юридичних наук, професор
- Ярмиш О. Н. – доктор юридичних наук, професор

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

САВЕНКО В.В.

ПРАВОВА РЕАЛЬНІСТЬ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ БУТТЯ ПРАВА 9

РОЗДІЛ II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

ЗАВГОРОДНІЙ В.А., РОМАНОВ М.Ю.

*ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА ФЕДЕРАЛІЗАЦІЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ
І МОЖЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ*..... 16

ОВСЯННИКОВА О.О.

*КОМУНІКАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ: ПОНЯТТЯ,
ЦІЛІ, ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ*..... 23

КУЛІНІЧ О.О.

*УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ*..... 30

РОЗДІЛ III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

БОБРИК В.І.

*ПРОЦЕСУАЛЬНА ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕДУР СУДОВОГО КОНТРОЛЮ
ЗА ВИКОНАННЯМ РІШЕНЬ СУДІВ ЦИВІЛЬНОЇ ТА ГОСПОДАРСЬКОЇ
ЮРИСДИКЦІЇ ЯК ЗАКЛЮЧНОЇ СТАДІЇ ЦИВІЛІСТИЧНОГО ПРОЦЕСУ* 39

КОЛЕСНІКОВА М.В., ЯКИМЕНКО А.Ю.

ДОГОВІР ВАЛЮТНОГО ДЕЙТРЕЙДІНГУ ЯК СПЕЦИФІЧНА СТРАТЕГІЯ ТОРГІВЛІ..... 46

РОЗДІЛ IV. АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

КАРПОВ Н.С.

*ОСКАРЖЕННЯ ПОТЕРПІЛИМ РІШЕНЬ, ДІЙ І БЕЗДІЯЛЬНОСТІ
СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА ТА СЛІДЧОГО СУДДІ*..... 52

БРАТЕЛЬ С.Г.

МІСЦЕ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ В СТРУКТУРІ ПРАВА..... 57

ДРОЗД О.Ю., ШРУБ І.В.

*НАДАННЯ ГРОМАДЯНАМ ПРАВА НА ВІЛЬНЕ ВОЛОДІННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЮ
ЗБРОЄЮ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ*..... 63

ЛУЧЕНКО Д.В.

*ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ І БЕЗДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ
ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ЯК ПРАВО ЛЮДИНИ*..... 67

ЧЕРНИШ Р.Ф., БУРЯЧЕНКО А.М.

*ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВА
НА ВІЛЬНИЙ ДОСТУП ДО ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ* 75

ШЕВЧУК О.О., ТОММА Р.П.

БАНКІВСЬКА КРИЗА УКРАЇНИ: ПРИЧИННИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ 81

ВОЙНОЛОВИЧ С.Ю.

*ВПЛИВ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ НА ПОВЕДІНКУ СУДДІВ
ПІД ЧАС АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА* 84

ГЛУХОВЕРЯ М.М.

ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАДІЇ ВІДКРИТТЯ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ 92

КЕЧА А.С.

*ПОВНОВАЖЕННЯ ВІДДІЛУ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ
РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО* 95

ОГОРЛКО Ю.М.

ЮРИДИЧНІ ПАРАДИГМИ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ 102

СИДІЛЬНИКОВ О.Д.

*ПРИМИРЕННЯ СТОРІН ЯК ПРОЯВ ПРИНЦИПУ ДИСПОЗИТИВНОСТІ
В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ* 107

РОЗДІЛ V. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО**БУКАНОВ Г.М.**

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ РОДОВОГО ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ 113

ДОБРОВОЛЬСЬКА В.В.

АНТИДЕМПІНГОВІ ЗАХОДИ ЯК ФОРМА КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ 120

КУЗІН Д.С.

ПОНЯТТЯ РЕДАКЦІЇ ДРУКОВАНОГО ЗМІ ЯК СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ 126

РОЗДІЛ VI. ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**КОСТЮК В.Л.**

*МІСЦЕ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НОВІТНЬОЇ
КОДИФІКАЦІЇ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: НАУКОВО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ* 135

ЧАНИШЕВА Г.І., ЧАНИШЕВ Р.І.

СТРУКТУРА ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ СТОРІН ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ 141

КРАСНОВ Є.В.

ПРАВО НА ПРАЦЮ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН 147

РИМАР Б.А.

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З НЕПОВНИМ РОБОЧИМ ЧАСОМ 153

СОРОЧИШИН М.В.

ТЛУМАЧЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ КОЛЕКТИВНИХ УГОД І КОЛЕКТИВНИХ ДОГОВОРІВ 159

ТРЮХАН О.А.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ДІЛОВИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ 164

КАЙТАНСЬКИЙ О.С.

*ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДИХ СПЕЦІАЛІСТІВ
НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ*..... 171

МЕДВІДЬ А.О.

*СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ БЕЗДОМНИХ ОСІБ-ИНВАЛІДІВ
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ* 176

**РОЗДІЛ VII. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА
ТА КРИМІНОЛОГІЇ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

ЛІХОВІЦЬКИЙ Я.О.

КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО В СИСТЕМІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ..... 183

**РОЗДІЛ VIII. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

СТОЛІТНІЙ А.В., АУЗІН Р.О.

*ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АНАЛІТИЧНИХ І КОНТРОЛЬНИХ
МОЖЛИВОСТЕЙ ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ* 189

UZUNOVA O.V., PLECHUN M.A.

PRACTICAL PROBLEMS OF ATTORNEY'S REQUEST USAGE..... 199

ГУБИНА Є.Н.

*ЗАЛУЧЕННЯ ПОНЯТИХ ДО УЧАСТІ В ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ
(РОЗШУКОВИХ) ТА ІНШИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ* 204

ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ..... 211

*ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У “ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ” (СЕРІЯ „ЮРИДИЧНІ НАУКИ”)*..... 213

CONTENTS

SECTION I. TOPICAL ISSUES OF THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW

SAVENKO V.V.

LEGAL REALITY AS REPRESENTATION OF EXISTENCE OF LAW..... 9

SECTION II. CONSTITUTIONAL AND MUNICIPAL LAW

ZAVGORODNIY V.A., ROMANOV M.YU.

*DECENTRALIZATION AND FEDERALIZATION: A COMPARATIVE
ANALYSIS AND POSSIBLE IMPLEMENTATION IN UKRAINE* 16

OVSYANNIKOVA O.A.

*JUDICIAL POWER COMMUNICATION STRATEGY: CONCEPT,
AIMS, BASIC DIRECTIONS OF REALIZATION* 24

KULINICH O.A.

*IMPROVEMENT OF PUBLIC EDUCATION POLICY OF UKRAINE
IN TERMS OF EDUCATION MODERNIZATION*..... 31

SECTION III. CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW

BOBRIK V.I.

*PROCEDURAL OPTIMIZATION OF PROCEDURES OF JUDICIAL CONTROL
OVER THE EXECUTION OF COURT JUDGMENTS OF CIVIL AND COMMERCIAL
JURISDICTION COURTS AS THE FINAL STAGES OF THE CIVIL PROCESS*..... 39

KOLESNIKOV M.V., YAKYMENKO A.Y.

AGREEMENT ON CURRENCY DAY TRADING: CONCEPTS AND FEATURES..... 46

SECTION IV. ADMINISTRATIVE AND FINANCIAL LAW

KARPOV N.S.

*APPEAL VICTIM OF DECISIONS, ACTIONS AND OMISSIONS INVESTIGATOR,
PROSECUTOR AND THE INVESTIGATING JUDGE* 52

BRATEL S.G.

PLACE OF ADMINISTRATIVE PROCEDURES WITHIN THE LAW 58

DROZD O.YU., SHRUB I.V.

*GIVING CITIZENS THE RIGHT TO FREELY POSSESSION OF FIREARMS:
CHALLENGES AND SOLUTIONS*..... 63

LUCHENKO D.V.

*APPEAL AGAINST DECISIONS, ACTIONS AND OMISSIONS OF SUBJECT
OF AUTHORITY AS A HUMAN RIGHT* 68

CHERNYSH R.F., BURYACHENKO A.M.*PROBLEMS OF LEGAL RIGHTS REGULATION FREE ACCESS TO FIREARMS* 75**SHEVCHUK A.A., TOMMA R.P.***THE BANKING CRISIS IN UKRAINE: CAUSES AND CURES*..... 81**VOINOLOVYCH S.Y.***INFLUENCE SPECIALIZATION ON JUDGES BEHAVIOR IN THE COURSE OF ADMINISTRATIVE JUSTICE*..... 84**GLUHOVERAY M.N.***CONCEPT AND DESCRIPTION OF THE STAGE OF OPENING OF APPELLATE REALIZATION* 92**KECHA A.S.***AUTHORITIES OF REAL ESTATE RIGHTS STATE REGISTRATION DEPARTMENT*..... 96**OHORILKO YU.M.***LEGAL PARADIGMS OF CENTRAL BANKS INDEPENDENCE RESEARCH* 103**SYDIELNIKOV O.D.***CONCILIATION AS A MANIFESTATION OF THE PRINCIPLE OF DISCRETION IN ADMINISTRATIVE COURTS*..... 108**SECTION V. ECONOMIC AND AGRARIAN LAW****BUKANOV G.M.***ENVISAGE THE GENERIC OBJECT CRIMES AGAINST THE ENVIRONMENT* 113**DOBROVOLSKA V.V.***ANTI-DUMPING MEASURES AS A FORM OF CONTROL IN MANAGEMENT*..... 120**KUZIN D.S.***THE CONCEPT OF PRINTED MEDIA EDITORIAL BOARD AS A SUBJECT OF ECONOMICAL ACTIVITY*..... 127**SECTION VI. LABOUR LAW AND SOCIAL SERVICES LAW****KOSTIUK V.L.***IMPORTANCE OF THE CONSTITUTION OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF MODERN CODIFICATION OF LABOR LEGISLATION: SCIENTIFIC AND LEGAL ASPECTS* 135**CHANYSHEVA G.I., CHANYSHEV R.I.***STRUCTURE OF THE RIGHT TO INFORMATION OF THE PARTIES OF THE EMPLOYMENT CONTRACT* 141**KRASNOV Y.V.***RIGHT TO WORK ACCORDING TO THE LEGISLATION OF UKRAINE AND SOME FOREIGN COUNTRIES* 147**RYMAR B.A.***FEATURES OF THE PART-TIME EMPLOYMENT CONTRACT*..... 153**SOROCHYSHYN M.V.***INTERPRETATION OF THE PROVISIONS OF COLLECTIVE BARGAINING AGREEMENTS* 160

TRIUKHAN O.A.

THEORETICAL BASIS OF ASSESSMENT OF BUSINESS QUALITIES OF AN EMPLOYEE 164

KAITANSKYI O.S.

*LEGAL ASPECTS OF EMPLOYMENT FOR YOUNG PROFESSIONALS
IN THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE*..... 171

MEDVID A.A.

*SOCIAL PROTECTION OF HOMELESS PERSONS WITH DISABILITIES
UNDER THE LAWS OF UKRAINE*..... 176

**SECTION VII. TOPICAL ISSUES OF CRIMINAL LAW
AND CRIMINOLOGY; CRIMINAL-EXECUTIVE LAW**

LIKHOVITSKYI Y.O.

CRIMINAL LEGISLATION IN THE SYSTEM OF CRIME PREVENTION..... 183

**SECTION VIII. CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINOLOGY;
OPERATIONAL SEARCH ACTIVITY**

STOLITNIY A.V., AUZIN R.O.

*PRACTICAL ASPECTS OF IMPROVEMENT OF ANALYTIC
AND CONTROL POSSIBILITY OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION REGISTER*..... 189

UZUNOVA O.V., PLECHUN M.A.

PRACTICAL PROBLEMS OF ATTORNEY'S REQUEST USAGE 199

HUBINA Y.N.

*INVOLVEMENT OF WITNESSES INTO CONDUCT OF INVESTIGATIVE (DETECTIVE)
AND OTHER PROCEDURAL ACTIONS*..... 205

INFORMATIONAL REFERENCES ABOUT THE AUTHORS..... 211

*THE REQUIREMENTS TO THE ARTICLES' REGISTRATION
IN THE "ZNU JOURNAL" (SERIES "LEGAL SCIENCES")* 213

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.12

ПРАВОВА РЕАЛЬНІСТЬ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ БУТТЯ ПРАВА

Савенко В.В., к.і.н., доцент

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
вул. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна
assigay@mail.ru*

У статті проведено структурно-функціональний аналіз правової реальності як категорії юридичної науки. Висловлюється думка про те, що будь-яке визначення права містить онтологічне підґрунтя. Досліджуються природа, суть, фундаментальні принципи виникнення та структури правової реальності.
Ключові слова: правова реальність, реальність, структура правової реальності, буття права.

ПРАВОВАЯ РЕАЛЬНОСТЬ КАК ОТОБРАЖЕНИЕ БЫТИЯ ПРАВА

Савенко В.В.

*Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка,
ул. Кривоноса, 2, г. Тернополь, Украина
assigay@mail.ru*

В статье проведен структурно-функциональный анализ правовой реальности как юридической категории. Высказывается мнение о том, что любое определение права имеет онтологическую основу. Исследуется природа, сущность, фундаментальные принципы возникновения и структуры правовой реальности.
Ключевые слова: правовая реальность, реальность, структура правовой реальности, бытие права.

LEGAL REALITY AS REPRESENTATION OF EXISTENCE OF LAW

Savenko V.V.

*Ternopil Volodymyr Hnatyuk national pedagogical university, str. Kryvonis, 2, Ternopil, Ukraine
assigay@mail.ru*

Addressing the issue of legal reality is among trends of methodological research of modern philosophy of law. In particular, urgent is the problem of understanding the phenomenon of legal reality as the foundation of deontological being of modern society and search for the answer to the question how legal laws conform to the universal laws of existence. In this context it is important to track the interdependence between natural law and the creation of a legal reality. Advanced abstract nature of this social phenomenon prevents its unambiguous interpretation. Affiliation of legal reality to the social creates the need to understand the content of “reality” and “social reality”. All existing approaches to law serve only as moments of truth as they spread only private components of the logical model of its formation to the whole reality.

In this situation, the relevance of philosophical understanding of law as a distinct reality of human existence is determined, on the one hand, by practical problems of operation of law in society and the transformation of post-totalitarian society in particular, and on the other hand – by theoretical problems associated with ideological and methodological provision of law based on philosophical and legal researches. In this regard, the analysis of legal reality as a reflection of existence of law is important direction of research for philosophy of law.

This article presents the structural and functional analysis of legal reality as a legal category. It has been suggested that any definition of law contains ontological foundation. The author studies the nature, essence, fundamental principles of the origin and structure of legal reality.

The theoretical foundation of the article is formed by works of local and foreign scholars on problems of general philosophical, theoretical and methodological aspects of the definition of the legal nature of the law and legal reality – P. Berger, T. Luckmann, P. Bourdieu, P. Ricoeur, V. Zwick, V. Tkachenko, A. Kutsipaka, S. Maximov, S. Slyvka and more.

The study concluded that the legal reality can be interpreted as a complex multidimensional phenomenon – a manifestation of the ideal reality that finds expression in harmonious combination of internal (subjective) and external (objective) displays of existence of law and is designed to display them in a particular historical time and space.

Deep sense of legal reality is manifested in fight against internal capacities of evil stipulated not by the nature but by the man. That is why the presence of class contradictions between people on the basis of these interests is inevitable. In this sense, legal reality does not represent a substantial part of some reality and is a way of organizing and interpreting certain aspects of social life.

Key words: legal reality, reality, structure of legal reality, existence of law.

Звернення до проблеми правової реальності є однією з тенденцій методологічних досліджень сучасної філософії права. Зокрема, актуальною вважається проблема осмислення феномену правової реальності як основи деонтологічного буття сучасного соціуму, а також пошук відповіді на запитання, наскільки правові закони відповідають універсальним законам буття. У цьому контексті важливого значення набуває відстеження взаємозалежності між природним правом та сформованою правовою реальністю. Складний абстрактний характер цього суспільного феномену перешкоджає його однозначному тлумаченню. Приналежність правової реальності до соціальної спонукає необхідність осмислення змісту категорій «реальність» та «соціальна реальність». Усі існуючі підходи до права виступають виключно як моменти істини, оскільки поширюють на всю реальність лише приватні компоненти логічної моделі його становлення.

У цій ситуації актуальність філософського осмислення права як особливої реальності людського буття зумовлена, з одного боку, практичними проблемами функціонування права в суспільстві в цілому й трансформації посттоталітарного суспільства зокрема, а з іншого – теоретичними проблемами, пов'язаними зі світоглядно-методологічним забезпеченням правознавства на основі філософсько-правових досліджень.

Для того, щоб вийти з нескінченного розмаїття визначень природи права та водночас не втратити притаманного праву багатства своїх проявів, слід звернутися до категорії правової реальності як методологічного засобу, адекватному поставленому завданню.

Мета статті – здійснити структурно-функціональний аналіз правової реальності як філософсько-юридичної категорії; дослідити нормативно-імперативний та формально-визначений зріз правової реальності, сутність правової реальності як суспільного явища; проаналізувати правову реальність через призму буття права.

Звернення до концепту правової реальності можна констатувати як одну з тенденцій сучасних досліджень методологічного рівня. Серед зарубіжних філософів і соціологів до нього виявляють інтерес передусім представники феноменологічної соціології (П. Бергер, Т. Лукман, П. Бурдьє) і феноменологічної герменевтики (П. Рікер).

У літературі радянського й пострадянського періодів спостерігаємо звернення до різних аспектів проблеми реальності: культурної (Є. Бистрицький, В. Іванов, В. Козловський), соціальної (Р. Смирнова), історичної (М. Єсипчук, А. Ракітов), психологічної (В. Зінченко), фізичної (О. Панченко), художньої (В. Мазепа), етичної (В. Малахов), рольової (Н. Корабльова), правової (Б. Галкін) тощо.

Філософсько-правові аспекти порушеної проблеми були предметом аналізу М. Цвіка, В. Ткаченка, О. Куціпаки, С. Максимова, С. Сливки та інших.

Аналіз наукових джерел з окресленої проблеми визначає правомірність висновку про те, що філософсько-юридичний термін «правова реальність» вживається в різних значеннях. Як інструмент й об'єкт дослідження він зустрічається не лише в окремих галузях юридичної науки, але й у філософії, соціології, політології, культурології тощо. Однак найбільшій актуальності проблема правової реальності набула на початку ХХ ст. у філософії права. Гостроту цій проблемі надавало різноманіття методологічних підходів щодо визначення реальності взагалі та емпіричної дійсності зокрема. У широкому сенсі дослідження правової реальності стало предметом правової онтології – вчення про буття права в суспільстві та функціонування правових явищ у їх постійній динаміці. Розглядаючи правову реальність через призму категорій «буття» та «небуття», онтологія намагається відшукати відповідь на фундаментальне питання: «Що є право як таке?». На перший погляд може здатися, що це питання далеке від тих, які зазвичай вирішують юристи-практики та юристи-теоретики. Тим не менше, маючи філософський характер, воно, як своєрідний непізнаний об'єкт, лежить в основі будь-якої юридичної ситуації чи проблеми. Згадаємо хоча б відомі слова І. Канта: «Юристи до цих пір шукають своє поняття права». Натомість Г. Флобера зазначав: «Право. Невідомо, що це таке» [1]. У цьому сенсі право можна розглядати не просто як окремо взяте явище, а як самобутню автономну сферу буття, побудовану на власних законах і логіці. При цьому межі

суб'єктивного праворозуміння зникають і світ права (правова реальність) постає об'єктивно існуючою дійсністю [2, с. 25]. Ж.Л. Бержель зазначає: «Право виражається в правилах, які є його формальними проявами. По цій причині об'єктивне право головним чином визначається як сукупність правил поведінки, що регулюють відносини, які можуть встановитися в більш-менш організованому суспільстві. Юридичні норми завжди зіставляються з приписом, призначеним для впорядкування соціальних відносин шляхом введення чітких правил поведінки, дотримання яких гарантується державною владою» [3, с. 78].

Ціннісна природа розглядає право як форму суспільного життя – сукупність правових настанов та ідеалів, що включає в себе право як самоцінність, право як відображення властивостей людини та суспільства, право як ідеал справедливості. Усередині цієї системи право виступає мірилом абсолютних (справедливість) та відносних (гідність) цінностей суспільства й людини.

Зокрема, О. Крет тлумачить правову реальність як відносно автономний та формально-визначений зріз суспільної реальності, спроможний об'єднати всі існуючі правові явища. Суть правової реальності як суспільного явища в цьому сенсі вбачається в державному регулюванні поведінки людей у соціумі, що дозволить на нормативній основі досягти такої стабільної організації суспільства, за якої зможуть вільно реалізуватися ідеї особистісної, демократичної та економічної свободи [4, с. 5].

Правова реальність – явище суперечливе. Якимось дивним чином у її сенсі одночасно переплелись правомірні та неправомірні складові. Вони є взаємопов'язаними та взаємозалежним та утворюють цілісну систему правової реальності, яка за усіма параметрами відповідає існуючій наразі в державі системі права, при цьому всіляко підтримує її або пропонує альтернативне офіційному бачення. На відміну від тлумачення сучасної синергетичної парадигми, яка розглядає реальність як триєдину систему порядку, елемента та хаосу, правова реальність розглядається як системно-хаотичне явище, елементами якого є право, правосвідомість та правовідносини, при цьому гарантом впорядкованості правової реальності виступає юридичне поняття «правопорядку» (системи буття, що ґрунтується на засадах права, законності та відображає якісний стан суспільних відносин на певному етапі суспільного розвитку) [4, с. 6-7].

Правова реальність завжди містить моменти повинності, які обмежують можливе свавілля в стосунках між суб'єктами суспільного буття. Взаємодія цих суб'єктів виступає підставою формування деонтологічного виміру правової реальності (світу права та моралі), існування якого можливе лише за умови дотримання щонайменше двох умов: по-перше, визнання свободи волевиявлення (можливості кожної особи чинити так чи інакше і відповідно до цього виконувати або не виконувати свій моральний або юридичний обов'язок); по-друге, визнання норми належного як критерію добра й зла, справедливого та несправедливого, що приписує чинити так, а не інакше й відповідно до цього оцінює людські вчинки людини як добрі або злі, справедливі чи несправедливі [5]. Зміст права й водночас його мету становить поєднання свободи кожного зі свободою всіх. Характер цього поєднання залежить від особливостей економічних, політичних, соціальних та інших відносин, притаманних тому чи іншому суспільству. Право виступає як відповідна характеру цих відносин міра свободи. Така міра має бути легітимована, тобто відображати інтереси та волю суб'єктів суспільних відносин.

Суспільно необхідні взаємні обмеження свободи є однією з передумов досягнення всезагальної юридичної рівності. На відміну від фактичної рівності вона полягає в закріпленні рівності всіх перед законом. У її межах передбачаються різні права та обов'язки в різних за правовим статусом групах суб'єктів права, тобто встановлення певної міри рівності. Міра рівності встановлюється також заради уникнення зловживань цим принципом. Так, рівні економічні можливості та рівне правоутворення друкованих органів обмежується заборонаю економічної та інформаційної монополізації [6, с. 15].

Таким чином, свобода волевиявлення та норми належного становлять логічний мінімум деонтологічної реальності. Зв'язок між ними виглядає приблизно так: залежна людина не здатна відповідати за свої вчинки, відтак жодної дискусії з приводу деонтологічних норм права бути не може. Однак як істота розумна людина одночасно спроможна жити ніби у двох реальностях: бути за своєю суттю вільною та одночасно підзаконною, підкоряючись законам деонтологічного, етичного та емпірично-онтологічного буття.

Формально-нормативна природа розглядає право як реальну можливість впорядкування відносин у соціумі, як процедуру та ідею порядку й суспільної дисципліни. Вона реалізується та розглядається

через призму філософсько-юридичних категорій: нормальності (практичної користі, доцільності, звичності, масовості, очікуваності, регулярності, закономірності) та внормованості (підлеглості, стереотипізації, узагальнення, характеру соціальних верств, способу цілеспрямованості, утвердження значущої діяльності). Право в такому разі ототожнюється із законом, юридична та нормативістська природа якого виявляється в інституційності, ієрархічності, узгодженості, рівності, логічності та структурованості всіх його елементів, а правова реальність – із горизонтальною одновимірною конструкцією (системою), що складається зі статичних та динамічних елементів [7, с. 46].

Статичні елементи правової системи утворюють юридичні норми, правові інститути та правові принципи (нормативна сторона правової системи); правотворчі, правозастосовні й правоохоронні органи та організації (організаційна сторона правової системи); правові погляди, ідеї, концепції (ідеологічна сторона правової системи). Динамічні елементи правової системи відповідають за її правотворчу та правоохоронну діяльність, характеристику змісту панівної правової ідеології, принципів організації й діяльності органів правосуддя та інших державних органів.

Філософська наука, на відміну від юридичної, не вдається до такого прагматичного та компонентного аналізу правової системи, а тому статичний елемент правової реальності вона вбачає в сенсовому та предметно-інституційному наповненні, а динамічний – у перманентному обігу елементів правового циклу, до якого відносять такі компоненти: 1) генезу права; 2) набуття ним конкретного змісту; 3) дію права в зрізі правового впливу та правового регулювання.

Отже, відбувається своєрідне перенесення акценту з функціонування права на його буття та подальше його трактування у формі трансцендентальної реальності, зміст якої виключно справедливий і благий для більшості. Право розглядається у своєрідній доповнюваності загально-соціальної моралі та справедливості, без яких воно втрачає будь-яку необхідність та виправданість.

Це не означає, що право не закріплене в бутті людини. Правова реальність виявляється в такому аспекті буття людини, що містить моменти повинності, коли він стикається з буттям іншої людини й це спільне існування загрожує обернутися сваволею [8, с. 217]. Перебуваючи в динаміці постійного доповнення та зміни полярності з відносно автономними сферами (світ ідей (ідея права); світ знакових форм (правових норм, законів); світ соціальних взаємодій (уже згадане правове життя)) право характеризується універсальністю та наявністю аксіологічного й деонтологічного компонентів властивої йому потенційної дійсності.

Специфіка правової реальності виявляється в тому, що вона утворює своєрідну «картину світу» – дійсний образ права, що побутує як в індивідуальній, так і в колективній свідомості. Проте один аспект все ж робить правову реальність прикладним поняттям. І цей аспект – поведінка людини або категорія «правового життя».

«Правове життя» – категорія сумісна з поняттями «правова система», «правова культура», «правова активність», «правова реальність». Однак його змістове наповнення більш диференційоване та включає в себе широкий спектр різнопланових явищ, частин, компонентів, елементів, об'єктів, суб'єктів, явищ, процесів. Це знаходить відображення в його підсистемі, до якої належать такі елементи: 1) право; 2) правосвідомість; 3) юридична практика; 4) правові настанови; 5) правова поведінка, у тому числі правомірна й протиправна.

У залежності від суб'єктивного складу, спрямованості правових дій, предмета та характеру регулювання правове життя диференціюється за просторовою та часовою детермінантами, рівнем розвитку держави та суспільства, а також має різнорівневу структуру, до якої входять такі елементи:

- дійсне право з точки зору динаміки процесів, яке охоплює існування права в багатоманітності його форм та видів, а також право як саморозвиток і самовідтворення;
- соціально-духовна дійсність із таким її компонентом, як розрізнення емпірично розглядуваних правових процесів та їх сукупностей;
- дійсне право з точки зору внутрішньої суперечності процесів з усвідомленням існування прав й обов'язків у взаємному зв'язку, а також як процес кореспондування та обміну правами й обов'язками [8, с. 10].

Щодо діючої структури права як елемента ноосфери правове життя постає як цілісна система, здатна в єдності своїх структурних елементів знаходити джерело розвитку та модернізації соціального буття. Правове життя актуалізує правову систему й адаптує її до сучасних умов.

У свою чергу соціальна взаємодія, що характеризує найбільш прикладний та олюднений пласт правової динаміки, – правовідносини та правореалізацію, у яких основним елементом виступає суб'єкт права – особа як учасника правових відносин осмислюється через призму «праворозуміння» та «розуміння права».

На перший погляд ці поняття тотожні, адже обидва стосуються процесу інтелектуального осмислення права у свідомості людей. Однак у визначенні сутності юридичної природи права часто виникає необхідність у їх розмежуванні. Так, Х. Бехруз у статті «Праворозуміння, розуміння права і правова система» наголошує на тому, що «розуміння права» – поняття філософське. За своєю суттю воно віддзеркалює емоційне ставлення суб'єкта права до того, що таке право й у цьому сенсі є проявом масової правосвідомості.

Юридичний контекст «праворозуміння» відображає процес сприйняття права на професійному рівні. Саме його осмислення та формалізація знаходять відображення в правосвідомості юриста [9].

Детонатором юридичного впливу закону на правові відносини виступає правова система. До певної міри цей термін синонімічний правовій реальності, адже фіксує домінування у світі організованості над хаотичними змінами. Роль правової реальності в цьому сенсі зумовлюється постійною взаємодією суб'єктів та об'єктів права. Як зауважував Л. Фрідмен, правова система ніби уважно спостерігає за людиною, тому в певному розумінні закон постійно дивиться на нас [9, с. 7-8].

У процесі формування правової держави та громадянського суспільства правова система виконує декілька функцій. Так, у соціальному плані вона виступає як каталізатор суспільних відносин, «вмістилищем різноманітних юридичних явищ» (за Ж. Карбоньє); розвинута демократична правова система наділяє її здатністю зорганізувати та стабілізувати всі внутрішньосуспільні зв'язки, у тому числі між державною владою й суспільними інтересами. Вбираючи в себе всю історико-культурну спадщину суспільства, правова система стимулює формування власних культурних цінностей.

Водночас правова система не тільки акумулює в собі певні загально-соціальні позитиви (моральні, етичні, політичні) а й формує нові суспільні цінності, активно впливаючи на свідомість людей та «нав'язуючи» їм цивілізовані й справедливі зразки поведінки. Отже, взаємодіючи з іншими факторами, правова система сприяє формуванню певної культурної спільноти та нації, а набувши рис національного характеру, вона відкриває дорогу психосоціологічним явищам націоналізму (етноцентризму) [9, с. 276-277].

Правова система є складовою соціальної системи й тільки в ній вона може функціонувати згідно із цілями й завданнями, які покликана вирішувати. Правова система, зумовлена багатоманітністю потреб та інтересів учасників суспільних відносин, необхідністю їх узгодження та врегулювання, визначає її мету, структуру та порядок функціонування суспільства. У суспільстві, у якому існує оптимальне співвідношення між підсистемами соціальної системи, виникає потреба в правовій системі високого рівня нормативності. Цей рівень забезпечується ефективним механізмом правового впливу, який залежить від потреб суспільства й окремих його суб'єктів, а також є частиною механізму соціального впливу.

Цікавою є думка про те, що для правильного розуміння сутності правової реальності необхідно усвідомлювати, що право надає, примножує або створює не тільки позитивні блага, а й блага негативні, і в такий спосіб бореться із численними небезпеками, які цим (позитивним) благам погрожують.

Тому поряд із можливістю блага, тобто інтересом, необхідно висунути й вивчити можливості зла, тобто ризику. Проти зла суспільство бореться насамперед шляхом його попередження. Тому зростає кількість техніки, зокрема промислової, будівельної, транспортної, пожежної тощо. Проте цього мало: навіть за наявності найдосконалішої техніки залишається достатньо місця для можливості, ймовірності та необхідності зла.

Для боротьби з ним необхідний особливий апарат, який попереджав і послаблював б усі ці ступені ризику, перерозподіляв серед членів суспільства не тільки інтереси, але й стихійно падаючі на них ризики відповідно до інтересів панівних класів суспільства. Цій меті й служить право.

Таким чином, сутність правової реальності полягає в боротьбі з внутрішніми можливостями зла, що виходить не від природи, а від людини, оскільки за наявності станових протиріч боротьба між людьми через існування цих інтересів неминуча [10, с. 87].

Отже, правову реальність можна тлумачити як складне багатоаспектне явище – прояв ідеальної реальності, що знаходить вияв у гармонійному поєднанні внутрішнього (суб'єктивного) та зовнішнього (об'єктивного) проявів буття права та покликане відобразити їх у конкретному історичному часі та просторі.

Глибинний зміст правової реальності полягає в боротьбі з внутрішніми можливостями зла, що виходять не від природи, а від людини, тому за наявності класових протиріч боротьба між людьми через ці інтереси неминуча. У цьому сенсі правова реальність не являє собою якусь субстанціональну частину реальності, а є способом організації та інтерпретації окремих аспектів соціального буття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асланян Н.П. Понятие гражданско-правовой реальности : постановка проблемы [Электронный ресурс] / Н.П. Асланян. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-grazhdansko-pravovoy-realnosti-postanovka-problemy>
2. Карпичков В.О. Правова реальність : категоріальний аналіз / В.О. Карпичков // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2012. – Випуск 25. – С. 23-27.
3. Бергель Ж.-Л. Общая теория права / Ж.-Л. Бергель. – М. : Nota Bene, 2000. – 576 с.
4. Крет О.В. Правовая реальность : онтолого-гносеологический анализ : автореф. дис. на соиск. науч. степени к.филос.наук : спец. 09.00.01 «Онтология и теория познания» / О.В. Крет. – Тамбов : Сарат. гос. ун-т им. Н. Г. Чернышевского, 2007. – 15 с.
5. Аслаянс Н.П. Понятие правовой реальности : постановка цивилистической проблемы [Электронный ресурс] / Н.П. Аслаянс // Известия ИГЭА. – 2012. – № 5. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-pravovoy-realnosti-postanovka-tsivilisticheskoy-problemy> (дата обращения : 24. 07. 2014).
6. Максимов С.І. Правова реальність як предмет філософського осмислення : автореф. дис. на здобуття наук ступ. д.ю.н. : спец. 12.00.12 «Філософія права» / С.І. Максимов. – Х. : НЮА ім. Ярослава Мудрого, 2002. – 40 с.
7. Малахов В.П. Философия права : формы теоретического мышления о праве / В.П. Малахов. – М. : Юнити-Дана, 2009. – 263 с.
8. Філософський енциклопедичний словник (ФЕС) / за ред. В.Д. Шинкарука. – К. : НАНУ, 2002. – 742 с.
9. Бехруз Х. Праворозуміння, розуміння права і правова система [Електронний ресурс] / Х. Бехруз // Право України. – 2010. – № 4. – Режим доступа : <http://www.info-prensa.com/article-335.html> (дата обращения : 31. 07. 2014).
10. Гаврилов В.В. Развитие концепции правовой системы в отечественной доктрине права : общетеоретический и международно-правовой подходы / В.В. Гаврилов // Журнал российского права. – 2004. – № 1. – С. 84-89.

REFERENCES

1. Aslanyan, N.P. “The concept of civil-law reality : problem setting”, available at : <http://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-grazhdansko-pravovoy-realnosti-postanovka-problemy>
2. Karpichkov, V.O. (2012), “Legal reality : categorical analysis”, *Naukoviy visnik Uzhgorod nationale university. Seriya : Pravo*, Iss. 25, pp. 23-27.
3. Bergel, J.-L. (2000), *Obshchaya teoriya prava* [General theory of law], Translated, Moscow, Russia.
4. Kret, O.V. (2007), “Legal reality : ontological and epistemological anaysis”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Philosophy), 09.00.01, Saratov state university of the name of N.G. Chernyshevskogo, Tambov, Russia.
5. Aslayans N.P. (2012), “Concept of legal reality : setting of civilistic problems”, *Izvestiya IGEA*, no. 5, available at : <http://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-pravovoy-realnosti-postanovka-tsivilisticheskoy-problemy> (access July, 24, 2014).

6. Maksimov, S.I. (2002), "Legal reality as an object of philosophical reflection", Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.12, National legal academy of the name of Yaroslav Wise, Kharkiv, Ukraine.
7. Malakhov, V.P. (2009), *Filosofiya prava : formy teoreticheskoho myshleniya o prave* [Philosophy of law : the form of theoretical reflection of law], Yuniti-Dana, Moscow, Russia.
8. Shinkaruk, V.D. (editor) (2002), *Filosofskiy entsiklopedichnyy slovník (FES)* [Encyclopedic Dictionary of Philosophy (EDP)], NANU, Kyiv, Ukraine.
9. Bekhruz, Kh. (2010), "Legal thinking, understanding of the law and the legal system", *Pravo Ukraini*, no. 4, available at : <http://www.info-prensa.com/article-335.html> (access July, 31, 2014).
10. Havrilov, V.V. (2004), "Development of the concept of the legal system in the domestic legal doctrine : general theoretical and international legal approaches", *Zhurnal rossiyskoho prava*, no. 1, pp. 84-89.

РОЗДІЛ II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.2

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА ФЕДЕРАЛІЗАЦІЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ І МОЖЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Завгородній В.А., к.ю.н., доцент
Романов М.Ю., курсант

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
просп. Гагаріна, 26, м. Дніпропетровськ, Україна
dnepr-2001@yandex.ru*

Статтю присвячено дослідженню питань щодо поняття й сутності децентралізації та федералізації на основі комплексного аналізу наукових праць учених, публікацій ЗМІ, результатів соціологічних опитувань громадян, зарубіжного досвіду тощо. За результатами дослідження встановлено позитивні й негативні наслідки, ризики та небезпеки, а також можливості й умови запровадження кожного з досліджених інститутів.

Ключові слова: децентралізація, федералізація, федерація, форма територіального устрою, повноваження органів влади, управління.

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ И ФЕДЕРАЛИЗАЦИЯ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ И ВОЗМОЖНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ В УКРАИНЕ

Завгородний В.А., Романов М.Ю.

*Днепропетровский государственный университет внутренних дел,
просп. Гагарина, 26, г. Днепропетровск, Украина
dnepr-2001@yandex.ru*

Статья посвящена исследованию вопросов относительно понятия и сущности децентрализации и федерализации на основе комплексного анализа научных трудов ученых, публикаций СМИ, результатов социологических опросов граждан, зарубежного опыта и прочее. За результатами исследования установлены позитивные и негативные последствия, риски и опасности, а также возможности и условия ввода каждого из исследованных институтов.

Ключевые слова: децентрализация, федерализация, федерация, форма территориального устройства, полномочия органов власти, управление.

DECENTRALIZATION AND FEDERALIZATION: A COMPARATIVE ANALYSIS AND POSSIBLE IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Zavgorodniy V.A., Romanov M.Yu.

*Dnepropetrovsk state university of internal affairs, boulev. Gagarin, 26, Dnepropetrovsk, Ukraine
dnepr-2001@yandex.ru*

The article researches questions about the concept and essence of decentralization and federalization in an integrated analysis of scientific works, media publications, results of surveys of citizens, international experience and so on. The study found that decentralization means a method of determination and division of tasks and functions in which most of them are transferred from the level of central authorities to the lower level and become tasks and powers of the lower level. The main positive aspects of decentralization, which manifest its essential features, include: independence from state form, clear legal separation of functions between different levels of government, focused development of an extensive system of local self-government, absence of government intervention in the sphere of sovereignty of lands, regions, financial support of local self-government by the state. In modern conditions it is necessary to note such risks of decentralization as loss of mobility of state, job cuts in state apparatus and the risks of failure of serious state reforms given the fact of ongoing antiterrorist operation.

Among the positive aspects of federalization are the following: the federalization will lead to the formation of regional elites, increase of the power of local communities in relation to the center and mutual control of two branches of government (federal subjects and general federal power), choice of ways and mechanisms for the development of specific regions, the redistribution of financial flows (closer and efficient turnover of funds), reduction of conflict in society. The negative effects of federalization in Ukraine include: a) increased partition of the country that will lead to its collapse; b) lack of agreement on a single course in foreign policy; c) exacerbation of

differences in economic development; d) increasing level of bureaucracy and corruption in the region; d) activation of separatist movements due to low socio-economic level of citizens, lack of attention to regional problems on the part of the center. Public polls show unpopularity of federalization of Ukraine. In a sociological survey in 2010, only a third of Ukrainians supported the federalization of Ukraine. Compared to 2011, the number of supporters of a unitary state in 2014 increased from 50% to 61%, while the number of supporters of federalization remained virtually unchanged (2011 – 25% 2014 – 24%).

Today, decentralization for Ukraine is formally defined and partly initiated reform that can provide effective results in the near future, while the federalization of today is unlikely given the negative attitude of the Ukrainian people to such reform.

Key words: decentralization, federalization, federation, form of territorial division, plenary powers of government bodies, management.

В умовах сьогодення, на думку багатьох учених, політологів, політиків і представників громадських організацій, проблема необхідності децентралізації або федералізації України як основний шлях до позитивних змін в Україні постає досить гостро. У сучасних умовах інтеграції до Європейського Союзу питання щодо передачі частини повноважень із центру на місцевий рівень стає все більше актуальним і нагальним. Однак для того, щоб проводити подібні радикальні реформи, насамперед необхідно здійснити їх аналіз і з'ясувати сутність, розглянути існуючі різноманітні підходи та шляхи проведення, визначити переваги, позитивні й негативні наслідки, а також дослідити позитивний досвід іноземних держав, що вже перебували в таких умовах та отримали нову модель організації публічної влади й устрою держави.

Питання щодо реформування державного устрою й місцевого самоврядування є постійним предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед яких можна назвати таких: Р. Агранофф, М. Баймуратов, О. Батанова, О. Бориславська, В. Борденюк, В. Вакуленко, І. Заверуха, В. Князев, В. Куйбіда, В. Кравченко, А. Лукшиц, М. Мельник, З. Новіцкі, Ю. Панейко, М. Пітцик, В. Погорілко, Ф. Пухтинський, Є. Регульський, А. Ткачук, О. Фрицький, А. Школик та ін. Однак питання щодо розуміння сутності децентралізації й федералізації, а також їх співвідношення та необхідності проведення потребують подальших наукових розробок і досліджень.

Метою статті є з'ясування поняття й сутності децентралізації й федералізації, а також проведення їх порівняльного аналізу для визначення можливості й необхідності впровадження в Україні.

Виходячи з принципу розподілу влади, для кожної демократичної держави необхідним є розмежування компетенції органів публічної адміністрації. У свою чергу надзвичайно важливим є визначення оптимального рівня концентрації владних повноважень для кожної інституційної ланки в системі публічної адміністрації з подальшою передачею «надлишкових» повноважень максимально наближеним до населення суб'єктам, тобто їх децентралізацією [1, с. 12].

На території України термін децентралізація вперше був згаданий у Конституції Української Народної Республіки (далі – УНР) 1918 р., де в п.5 розділу першого «Загальні постанови» було зазначено, що, не порушуючи єдиної своєї влади, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, дотримуючись принципу децентралізації [2]. Щодо сучасного нормативного забезпечення, то його насамперед визначено в Конституції України, а саме в ст.132, яка проголошує, що державно-територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності й цілісності державної території, поєднанні централізації й децентралізації в здійсненні державної влади [3].

У наукових працях поняття «децентралізація» розуміється як спрямоване зверху вниз переміщення, передача органам місцевого самоврядування частини функцій центральної влади [4, с. 24]. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» визначає децентралізацію як систему управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; скасування або послаблення централізації [5, с. 12].

У сучасних дослідженнях децентралізацію також визначають як такий спосіб організації публічної влади в державі, за якого адміністративно-територіальні одиниці або інші територіальні утворення мають право самостійно вирішувати питання місцевого значення й реалізувати власні завдання в межах, встановлених законодавством, та під відповідальність уповноважених органів і посадових осіб, а втручання в їх діяльність може відбуватися винятково з метою нагляду за законністю в передбачених законом випадках і відповідних формах.

Отже, децентралізація означає такий спосіб визначення та розмежування завдань і функцій, за якого більшість із них передається з рівня центральних органів на рівень нижчий і стає власним завданням і

повноваженням органів нижчого рівня. Децентралізація влади в державі сприяє розвитку демократії, оскільки відбувається розширення функцій територіальних громад, їх представницьких органів і місцевої громадськості в цілому.

У 2014 р. та на початку 2015 р. Україна вже зробила певні кроки, які частково розпочали процес децентралізації влади. Так, наприклад, 1 квітня 2014 р. Кабінетом Міністрів України ухвалено концепцію децентралізації влади в Україні [6], яка передбачає зміну системи управління на обласному й районному рівнях. Реалізацію Концепції пропонується здійснити в два етапи. На першому етапі (протягом 2014 р.) передбачається завершити формування всієї необхідної законодавчої бази, а на другому – проведення інституційної реорганізації органів місцевого самоврядування й місцевих органів виконавчої влади, а також проведення місцевих виборів.

Парламент України також зробив перший крок до децентралізації місцевих бюджетів. Так, у грудні 2014 р. Верховна Рада України в другому читанні ухвалила Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу», що передбачає бюджетну децентралізацію (№ 1557). Він припускає, що після набуття чинності закону до місцевих бюджетів буде надходити 100% плати за адміністративні послуги, державні мита, додаткові 10% податку на прибуток, від 2% до 5% податку на підакцизні товари, який буде встановлюватися на місцевому рівні, податок на нерухомість від 0 до 24 грн. за квадратний метр; передбачено збільшення надходжень екологічного податку з 35% до 80%, а також дотації на вирівнювання фіскальної платоспроможності. Кабінет Міністрів України передбачає проведення бюджетної децентралізації в I кварталі 2015 р. [7].

Дослідження децентралізації державної влади й реформ місцевого самоврядування в пострадянських державах дозволили визначити три основні моделі розвитку цих систем. Перша модель – формально децентралізовані системи органів місцевого самоврядування, у яких законодавство передбачає створення різних організаційних моделей місцевого самоврядування, фінансово автономних певною мірою. Друга модель – комбінація централізації й децентралізації, де представницькі органи влади мають відносну автономію, проте залишаються під патронатом держави. Фактично така практика унеможливує можливість виявлення ініціативи й заважає незалежній адміністративній діяльності. Третя модель має риси адміністративної децентралізації; це так звана «ієрархічна піраміда компетенцій», що базується на принципі підпорядкування найвищому органу [4, с. 25].

Розроблені конституційні моделі дають змогу обрати певній державі модель децентралізації, за якою буде проводитись реформа, аналізуючи певні соціальні аспекти, співвідношення зі взятим курсом держави та враховуючи думку громадськості. Станом на сьогодні, враховуючи задекларовані реформи, варто зазначити, що Україна розвивається за прикладом другої моделі, тобто шляхом комбінації централізації й децентралізації, згідно зі ст.132 Основного Закону, при цьому рухається в напрямі першої моделі.

Об'єктивне дослідження децентралізації не можливе без визначення позитивних і негативних аспектів, що супроводжують державу під час її запровадження. До позитивних аспектів децентралізації, що виступають її сутнісними ознаками, відносять такі: незалежність від форми держави, чітке законодавче розмежування функцій між різними рівнями управління, цілеспрямований розвиток розгалуженої системи місцевого самоврядування, невтручання держави у сферу суверенних прав земель, областей, регіонів, подолання принципів патерналізму через запровадження принципів діалогу та співпраці на різних рівнях соціального правління, самостійність місцевих органів влади у фінансовій сфері, фінансова підтримка органів місцевого самоврядування з боку держави, законодавче закріплення горизонтальних і вертикальних взаємовідносин у сфері соціального правління [8].

У сукупності вищезазначені позитивні сторони в разі їх практичного втілення в життя, постійного розвитку та вдосконалення забезпечують децентралізоване прийняття рішень, що, як визначено у Всесвітній декларації місцевого самоврядування, зменшує перенавантаження центру, а також поліпшує та прискорює урядові дії, надає життєвості новим інститутам і збільшує ймовірність того, що створені служби за сприятливих умов утримуватимуться й розвиватимуться [9, с. 65–69].

На думку європейських учених, перевагами й позитивними наслідками децентралізації також є такі: час і місце прийняття рішення відповідають очікуванням із боку громадськості (особи, колективу, громади тощо); реалізація рішення відбувається за участю суб'єкта прийняття рішення або під його відповідальність; спрощення системи та процедури прийняття рішення завдяки оптимальній структурі управління; прозорість і відкритість процедур прийняття рішення та процесу його

реалізації, що призводить до підвищення ефективності адміністративної діяльності, виявлення помилок, джерел їх походження тощо; період часу для надходження інформації з рівня виконавця на рівень прийняття рішення; підвищення свідомості й загострення почуття відповідальності за здійснені заходи та прийняті рішення; зміцнення інноваційного потенціалу під час прийняття владних рішень; мінімізація бюрократизму; звільнення керівництва від поточних справ, що посилює можливість зосередження керівної ланки на справах стратегічного значення, тощо; гнучкість процесу виконання відповідних функцій, що дозволяє швидше пристосовуватися до зовнішніх чи внутрішніх змін; підвищення ініціативності працівників нижчого рівня, більш повне й ефективне використання людського потенціалу, підвищення мотивації праці; об'єктивна оцінка результатів прийнятих і реалізованих рішень; потенційна гнучкість щодо їх покращення, удосконалення, виправлення помилок тощо; територіальна децентралізація передбачає наближеність до споживача публічних послуг тощо [10].

За певних обставин децентралізація може мати ризики й небезпеки. У цьому разі деякі сфери державного й суспільного життя не можуть піддаватися децентралізації. У сучасних умовах варто вказати на такі ризики, як втрата мобільності держави, скорочення робочих місць державного апарату, а також небезпека провалу серйозних державних перетворень в умовах, коли держава знаходиться в стані проведення антитерористичної операції.

Європейська наука оптимізації публічної адміністрації в загальних рисах сформулювала такі недоліки децентралізації управління: автономізація цілей (ризик виокремлення часткових цілей, що не покривають загальних цілей адміністрації та навіть можуть їм суперечити); ризик реалізації одиничних амбіцій; загроза монолітності політики держави у відповідних сферах; дезінтеграція діяльності публічної адміністрації щодо надання публічних послуг і прийняття управлінських рішень; ускладнення координації, труднощі узгодження цілей; зростання ризиків впливу на прийняття рішень неналежної кваліфікації посадовців, оскільки свобода прийняття ними рішень є досить великою (в окремих випадках відповідальність вищих посадових осіб може бути обумовлена некваліфікованими чи невідповідними діями навіть інших суб'єктів відповідної галузі (сфери), хоча вплив таких суб'єктів на вищих посадовців є суттєво обмеженим) [10].

Варто погодитися з позицією вчених стосовно того, що в будь-якому разі децентралізація влади на користь органів місцевого самоврядування й інших уповноважених суб'єктів не може мати абсолютний характер. За місцевими органами державної влади (адміністраціями, представництвами тощо), що входять до централізованої системи органів виконавчої влади, повинно бути збережено повноваження щодо контролю законності актів місцевого самоврядування та щодо координації діяльності територіальних органів виконавчої влади, що не входять до складу цих органів.

Отже, в Україні процес децентралізації вже перебуває на стадії становлення. Її основними завданнями, що поступово реалізуються в чинному законодавстві, є такі: розподіл функцій між центром, інстанціями й місцевим управлінням, між урядом, адміністраціями й місцевими радами; зростання ролі децентралізації як чинника подолання надмірної централізації та принципу здійснення управління на основі забезпечення його об'єктивних закономірностей; досягнення необхідного для українського суспільства рівня діалектичного зв'язку між централізацією й децентралізацією, забезпеченого правовими гарантіями та юридичними механізмами державного управління, що мають бути закладені в нормах права.

Поряд із децентралізацією існує також ідея федералізації України. М. Мельник визначає федералізацію як адміністративно-політичний процес та конституційну реформу, які спрямовані на перехід від унітарного державного устрою до федеративного [11]. Ю. Лукшиц вважає федералізацію або федеріування процесом об'єднання незалежних суб'єктів (земель, штатів, регіонів) у федерацію й створення надсуб'єктних органів керування. У випадку з Україною це де-юре процес перетворення унітарної держави у федеративну шляхом зміни конституції й необхідних законодавчих реформ, процес реалізації на практиці принципу федералізму. Федералізація є процесом становлення й розвитку федеральних відносин, який пов'язаний із послідовним розширенням та універсальним використанням на всій території держави принципу регіональної автономії [12].

Водночас федерація – це форма державного устрою, за якого частини федеративної держави є державними утвореннями, що володіють юридично певною політичною самостійністю (поряд із федеральною конституцією, органами влади й законодавством суб'єкти федерації мають свої конституції, закони, систему законодавчих, виконавчих і судових органів). Останні формально не

володіють суверенітетом, правом одностороннього виходу з федерації й самостійної участі в міжнародних відносинах.

Федеративна форма політико-територіального устрою менш поширена порівняно з унітарною формою. Сьогодні у світі існують такі федеративні держави, як США, Канада, Австралія, Німеччина, Австрія, Бельгія, Аргентина, Бразилія, Мексика, Індія, Росія та інші. Вони розташовані на різних континентах, вирізняються площами своїх територій (від Австралії, яка займає весь континент, до невеликих, наприклад Австрії та Бельгії) та є унікальними за ступенем свого політичного й культурного розвитку, а також за національним складом населення. Політико-територіальний устрій окремих країн не є сталим. Про це свідчить досвід деяких європейських держав. Так, протягом ХХ ст. Чехословаччина була унітарною державою (1918-1968 рр.), федеративною державою (1969-1992 рр.), а з січня 1993 р. Чехословацька Федерація взагалі припинила своє існування. На її території утворилися дві унітарні держави: Чеська Республіка та Словацька Республіка. Події кінця 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст. призвели до розпаду Югославської Федерації в тому вигляді, який був передбачений Конституцією 1974 р., та утворення самостійних національних держав [13].

Прикладом останнього європейського досвіду перетворення унітарної держави на федеративну є Бельгія, що лише в 1993 р. завершила цей довготривалий процес.

Бельгійський федералізм – це скоріше не «конституційний плагіат», а політична винахідливість. Він не будувався за заздалегідь визначеним планом або моделлю й відрізняється своєю складністю та своєрідністю. Бельгія – приклад успішного політичного пристосування та гнучкості в питаннях державного будівництва, продемонстрований франкофонами й нідерландофонами. Співіснування цих громад у межах єдиної федеральної держави навіть називають «шлюбом за розрахунком». Проте такий спосіб співіснування має свої недоліки. Про це красномовно свідчить нещодавня політична криза після федеральних парламентських виборів у червні 2007 р., коли вперше в історії країни впродовж дев'яти місяців не вдалося сформувати коаліційний уряд. В умовах нестабільності створеної коаліції та збереження напруженості у відносинах між цими громадами криза в Бельгії в будь-який момент може поновитися.

Варто зазначити, що й сьогодні зберігається напруженість і залишається недозволеною низка проблем між етнічними громадами. Це стосується також економічної сфери у зв'язку з нерівномірним виробничо-економічним потенціалом різних складових частин федерації й культурно-лінгвістичної сфери, зокрема за перетину інтересів франкофонів і нідерландофонів у Брюсселі й на інших двомовних територіях. Є всі підстави називати бельгійський федералізм двополярним федералізмом. З одного боку, двополярний федералізм дозволяє зберігати рівновагу у відносинах між валлонською та фламандською громадами з урахуванням їх специфічних інтересів. З іншого боку, двополярність разом із відцентровим характером бельгійського федералізму є сприятливим середовищем для сепаратизму. Негативним наслідком двополярності є те, що вирішення найважливіших питань державного будівництва й подальших державних перетворень постійно вимагає пошуку компромісу між двома полюсами [14].

Необхідно акцентувати увагу на тому, що згідно з Основним Законом Україна – унітарна держава. До її складу входять 24 області, два міста республіканського значення (Київ і Севастополь), а також Автономна Республіка Крим. Унітарний статус України закріплений ст.2 першого розділу Конституції України. Ініціювання змін цього розділу можливе лише Президентом України або не менше ніж 2/3 конституційного складу Верховної Ради України; їх прийняття можливе за тією ж кількістю парламентаріїв і затвердження всеукраїнським референдумом (ст.156 Основного Закону), який повинен призначати Президент України. Отже, прийняття рішення щодо зміни територіального устрою України можливе лише у випадку підтримання цієї ідеї більшістю представників українського народу, що відповідає демократичним принципам існування держави.

Обговорюючи можливість федералізації України, варто також вказати на позитивні та негативні наслідки від такого перетворення.

Серед позитивних аспектів виділяють такі: федералізація призведе до формування регіональних еліт, збільшення повноважень територіальних громад у відносинах із центром і взаємного контролю двох гілок влади (суб'єктів федерації й загальнофедеральної), вибору шляхів і механізмів розвитку конкретних регіонів, перерозподілу фінансових потоків (ретельнішого й ефективнішого обороту коштів), зниження рівня протиріч у суспільстві.

До негативних наслідків федералізації відносять такі: а) федералізація може посилити розкол країни, що призведе до її розпаду; б) якщо федералізація викоринить культурні протиріччя (немає жодної гарантії, що це можливо, тим паче в короткий термін), вона не зможе допомогти в зовнішній політиці (зокрема, питання вступу до НАТО чи до Європейського Союзу); в) федералізація небезпечна через різний економічний потенціал регіонів України (захід – аграрний, схід – індустріальний), тому у федеративній державі відмінності в економічному розвитку регіонів будуть загострюватися; г) федералізація призведе до збільшення рівня бюрократії в регіонах, а в сучасних умовах повальної корупції – до розкрадання коштів на регіональному рівні; д) питання федералізації за своєю суттю хитке й незбалансоване: як і сепаратизм, воно виникає через низький соціально-економічний рівень громадян, недостатню увагу центру до регіональних проблем, розхитування суспільно-політичних терезів представниками малозабезпечених шарів населення під час різких змін влади, політичного курсу країни (2004 р., 2010 р.), економічних або інших потрясінь (2008 р., 2011 р.) [13].

Опитування громадян свідчать про непопулярність федералізації України. Наприклад, опитування 22-30 січня 2010 р. Міжнародним дослідницьким агентством ІФАК (Україна) показало, що лише третина українців підтримує ідею федералізації України [15].

Також згідно з результатами дослідження Соціологічної групи «Рейтинг», проведеного в березні 2014 р., більшість опитаних респондентів (61%) бачать унітарну державу найоптимальнішим типом державного устрою для України, чверть (24%) – федеративну державу. Ще 15% не визначилися із цього питання. Варто відзначити, що порівняно з 2011 р. кількість прихильників унітарної держави збільшилася з 50% до 61%, при цьому кількість прихильників федералізації залишилася практично без змін (2011 р. – 25%; 2014 р. – 24%). При цьому кількість прихильників єдиної України переважає навіть у південно-східних областях: у південній частині країни за унітарну форму – 44% (проти – 22%), у східній частині за федералізм – 45% (проти – 26%). У західних і центральних регіонах ідею майже ніхто не підтримує: 3% в західних областях і 6% у центральних. Опитування проводилося в усіх регіонах України (зокрема і в Криму) з 14 до 26 березня 2014 р., опитано 1 200 громадян України віком від 18 років. Похибка вибірки не перевищує 2,8% [16].

На сьогодні децентралізація є для України як формально визначеною, так і частково розпочатою реформою, що може дати ефективний результат уже найближчим часом, у той час як федералізація є більш комплексним і складним явищем. Говорячи про можливість її проведення в Україні, потрібно добре усвідомлювати дві обставини. Першою є важливість питання державного устрою для забезпечення стабільності держави та прогресивного розвитку суспільства. Другою є фундаментальні наслідки та зміни державного устрою як для діяльності влади, так і для всього суспільного життя. Перехід від унітарного до федеративного державного устрою передбачає нову модель держави, утворення двох рівнів органів влади, створення двопалатного парламенту тощо. Крім того, це зумовить обов'язкове ухвалення нової Конституції України, фундаментальну перебудову фінансової, податкової, митної, правоохоронної систем, що є на сьогодні маловірогідним, зважаючи на негативне ставлення українського народу до такої реформи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О.М., Заверуха І.Б., Школик А.М. та ін.]. – К. : Центр політико-правових реформ, 2012. – 212 с.
2. Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) від 29 квітня 1918 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.archive.org/web/20081206132214/http://vi-legas.com.ua/content/view/1823/109/>
3. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Побочний І.А. Політико-правові засади децентралізації влади в контексті реформ в Україні / І.А. Побочний // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції: матеріали Українсько-польської наук.-практ. конф., (Дніпропетровськ, 15 лист. 2013р.). – Д. : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ., 2013. – С. 24-25.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://padaread.com/?book=50054&pg=4>

6. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р / Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України. – 2014. – № 30. – Ст. 831.
7. Парламент ухвалив закон про бюджетну децентралізацію [Електронний ресурс] // Інформаційне агентство УНІАН. – Режим доступу : <http://economics.unian.ua/finance/1027213-parlament-uhvaliv-zakon-pro-byudjetnu-detsentralizatsiyu.html>
8. Юридична енциклопедія : в 6 т. [Електронний ресурс] / редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Режим доступу : <http://leksika.com.ua/19320925/legal/detsentralizatsiya>
9. Всесвітня декларація місцевого самоврядування // Місцеве та регіональне самоврядування в Україні. – К. : [б. в.], 1995. – Вип. 1/2 (6/7). – С. 65-69.
10. Robbins S.P., DeCenzo D.A. Podstawy zarządzania. – Warszawa : Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2002. – S. 235–236; Knosala E., Nauka administracji. – Warszawa, 2006. – S. 121-135, 136-167; Knosala E. Organizacja Administracji Publicznej : studium z nauki administracji i prawa administracyjnego. – Warszawa, 2004; Leoński Z. Nauka administracji. – Warszawa : С.Н. ВЕСК, 2004. – S. 28-35, 58-92.
11. Мельник М. Федералізація України : зміцнення чи знищення держави? [Електронний ресурс] / М. Мельник // Новий розвиток. – Режим доступу : <http://newroz.ucoz.ru/publ/2-1-0-880>
12. Лукшиц Ю. Федералізація України. Факти та міфи [Електронний ресурс] / Ю. Лукшиц // Рідна країна (світоглядний портал). – Режим доступу : <http://ridna.ua/2011/12/federalizatsiya-ukrajiny-fakty-ta-mify/>
13. Федеративна форма політико-територіального устрою [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://textbooks.net.ua/content/view/3301/20/>
14. Бегаева А.Х. Бельгийский федерализм : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» [Электронный ресурс] / А.Х. Бегаева. – Москва, 2008. – 20 с. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/belgiiskii-federalizm>
15. Украинский офис международного исследовательского агентства IFAK Institut [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ukraine.ifak.com/ru/news/>
16. Ставлення українців до територіального устрою країни та статусу Криму / Соціологічна група «РЕЙТИНГ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ratinggroup.com.ua/products/politic/data/entry/14083/>

REFERENCES

1. Borislavska, O.M., Zaveruha, I.B., Shkolik, A.M. et al. (2012), *Detsentralizatsiya publichnoyi vladi : dosvid evropeyskikh krayin ta perspektivi Ukrayini* [Decentralization of public authority : European experience and prospects for Ukraine], Tsentrl politiko-pravovih reform, Kyiv, Ukraine.
2. “Constitution of the Ukrainian People’s Republic (Charter on the state system and the rights and liberties of UPR) of April 29, 1918”, available at : <http://web.archive.org/web/20081206132214/http://vi-legas.com.ua/content/view/1823/109/>
3. “Constitution of Ukraine of June 28, 1996” (1996), *Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini*, no. 30, art. 141.
4. Pobochniy, I.A. (2013), “Political and legal principles of decentralization of power in the context of reforms in Ukraine”, *Pravova derzhava : istoriya, suchasnist ta perspektivi formuvannya v umovah evrointegratsiyi : materialy Ukrayinsko-polskoyi naukovopraktichnoyi konferentsiyi* [Rule-of-law state : past, present and prospects of formation in terms of European integration : materials Ukrainian-Polish scientific and practical conference], Dnipropetrovsk, Dnepropetrovsk state university of internal affairs, November 15, 2013, pp. 24-25.
5. *Velikiy tlumachniy slovnik suchasnoyi ukrayinskoyi movi* [Great Dictionary of Modern Ukrainian], available at : <http://padaread.com/?book=50054&pg=4>

6. "On Approval of the Concept of Reforming Local Self-government and Territorial Organization of Power in Ukraine", Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 01.04.2014 № 333-p, (2014), *Ofitsiyniy visnik Ukrayini*, no. 30, art. 831.
7. "Parliament passed the law on fiscal decentralization", *Informatsiyne agentstvo UNIAN*, available at : <http://economics.unian.ua/finance/1027213-parlament-uhvaliv-zakon-pro-byudjetnu-detsentralizatsiyu.html>
8. Shemshuchenko, Yu.S. et al. (1998), *Yuridichna entsiklopediya : v 6 t.* [Legal encyclopedia : in 6 vol.], Ukrayinska entsiklopediya, Kyiv, Ukraine, available at : <http://leksika.com.ua/19320925/legal/detsentralizatsiya>
9. "World-Wide Declaration of Local Self-Government", *Mistseve ta regionalne samovryaduvannya v Ukrayini*, (1995), Iss. 1/2 (6/7), pp. 65-69.
10. Robbins, S.P. and DeCenzo, D.A. (2002), *Podstawy zarzadzania*, Warszawa : Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, pp. 235-236; Knosala, E., (2006), *Nauka administracji*, Warszawa, pp. 121-135, 136-167; Knosala, E. (2004), *Organizacja Administracji Publicznej : studium z nauki administracji i prawa administracyjnego*, Warszawa; Leoński, Z. (2004), *Nauka administracji*, C.H. BECK, Warszawa, pp. 28-35, 58-92.
11. Melnik, M. "Federalization of Ukraine : strengthening or destruction of the state?", *Noviy rozvitok*, available at : <http://newroz.ucoz.ru/publ/2-1-0-880>
12. Lukshits, Yu. "Federalization of Ukraine. Facts and myths", *Ridna krayina (svitoglyadny portal)*, available at : <http://ridna.ua/2011/12/federalizatsiya-ukrajiny-fakty-ta-mify/>
13. "Federal form of political and territorial structure", available at : <http://textbooks.net.ua/content/view/3301/20/>
14. Begaeva, A.Kh. (2008), "Belgian federalism", Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.02, Moscow, Russia, available at : <http://www.dissercat.com/content/belgiiskii-federalizm>
15. "Ukrainian office of the international research agency IFAK Institut", available at : <http://ukraine.ifak.com/ru/news/>
16. "Attitude of Ukrainians to the territorial structure and the status of Crimea", *Sotsiologichna grupa «REYTING»*, available at : <http://ratinggroup.com.ua/products/politic/data/entry/14083>.

УДК 347.97/99

КОМУНІКАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ: ПОНЯТТЯ, ЦІЛІ, ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Овсяннікова О.О., к.ю.н., доцент

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, Україна
Olgaalexovs@yandex.ru*

У статті досліджено поняття, цілі та основні напрями реалізації комунікаційної стратегії судової влади. З позицій європейських стандартів аналізуються нормативно-правові засади здійснення комунікації судової влади в Україні. Виокремлюються й деталізуються певні напрями комунікації суду із суспільством, а саме: 1) інституційна інформаційна взаємодія, що постає з права громадян отримувати інформацію щодо змісту діяльності органів публічної влади; 2) взаємодія, безпосередньо пов'язана з процесом судочинства (взаємодія з учасниками провадження, залучення громадськості до участі в судочинстві, можливість бути присутнім під час судового засідання, загальнодоступність результатів судового провадження – судових рішень); 3) координаційна взаємодія суду з іншими соціальними інститутами, зокрема засобами масової інформації. Зроблено висновок, що комунікаційну стратегію судів має бути розроблено з метою здійснення зовнішньої та внутрішньої комунікації. Вона має включати в себе сукупність комунікативних засобів, методів, прийомів і

технік, які сприятимуть наданню об'єктивної інформації про діяльність суду й суддів, налагодженню постійного зацікавленого діалогу із суспільством, забезпеченню незалежності судової влади, гарантуванню законності та правопорядку, здійсненню об'єктивного й неупередженого правосуддя, а також наближенню українського судочинства до європейських стандартів, формуванню позитивного іміджу судової системи України в суспільстві.

Ключові слова: комунікація, судова влада, комунікаційна стратегія, громадськість, засоби масової інформації.

КОММУНИКАЦИОННАЯ СТРАТЕГИЯ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ: ПОНЯТИЕ, ЦЕЛИ, ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ

Овсянникова О.А.

*Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого,
ул. Пушкинская, 77, г. Харьков, Украина
Olgaalexovs@yandex.ru*

В статье исследованы понятие, цели и основные направления реализации коммуникационной стратегии судебной власти. На основе европейских стандартов анализируются нормативно-правовые основы осуществления коммуникации судебной власти в Украине. Выделяются и детализируются определенные направления коммуникации суда с обществом, а именно: 1) институциональное информационное взаимодействие, которое следует из права граждан получать информацию относительно содержания деятельности органов публичной власти; 2) взаимодействие, которое непосредственно связано с процессом судопроизводства (взаимодействие с участниками судопроизводства, привлечение общественности к участию в судопроизводстве, возможность присутствовать во время судебного заседания, общедоступность результатов судебного производства – судебных решений); 3) координационное взаимодействие суда с другими социальными институтами, в частности средствами массовой информации. Сделан вывод, что коммуникационную стратегию судов необходимо разрабатывать с целью осуществления внешней и внутренней коммуникации. Она должна включать в себя совокупность коммуникативных средств, методов, приемов и техник, которые будут способствовать предоставлению объективной информации о деятельности суда и судей, налаживанию постоянного заинтересованного диалога с обществом, обеспечению независимости судебной власти, гарантированию законности и правопорядка, осуществлению объективного и беспристрастного правосудия, а также приближению украинского судопроизводства к европейским стандартам, формированию позитивного имиджа судебной системы Украины в обществе.

Ключевые слова: коммуникация, судебная власть, коммуникационная стратегия, общественность, средства массовой информации.

JUDICIAL POWER COMMUNICATION STRATEGY: CONCEPT, AIMS, BASIC DIRECTIONS OF REALIZATION

Ovsiannikova O.A.

*Yaroslav Mudryi National law university, str. Pushkinskaya, 77, Kharkiv, Ukraine
Olgaalexovs@yandex.ru*

The article researches definition, objectives and basic directions of judicial power communication strategy realization. Legal basis of judicial power communications in Ukraine is analyzed on the basis of European standards. Following objectives of the court communication strategy exist: 1) population attitude change in regards to judicial system; 2) increasing the interest of the public towards judicial power; 3) increasing citizens awareness about legal issues; 4) relations improvement with target or interested groups (for instance, mass media, public human rights organizations); 5) legislative changes implementation that are needed for the legal system; 6) increasing the efficiency of judges and court staff.

It is defined that court communication strategy can be developed at two levels: 1) inner level, that means working with judges and court staff about their communicative skills, organizing courts to be informationally saturated and comfortable both for visitors and staff; 2) outer level, that means informing the public about court work, organizing constant dialogue with the public and mass media. Furthermore, some types of court communications are analyzed in detail: 1) institutional informational interaction, which comes out of the citizens right to get information about the contents of public power organs activity; 2) interaction directly connected with legal process (cooperation with legal activity participators, attracting the public to partake in legal process, ability to be present at judicial sittings, access to results of legal process – judgments); 3) coordinative cooperation of the court with different social institutes, mass media in particular. A conclusion is given that court communication strategy should be developed to provide inner and outer communication, it should include some communicative means, methods, techniques, which will help providing correct information about court and judges activity, providing constant dialogue with the public and mass media, providing independent judicial power, guaranteeing law and order, providing fair and just judiciary and also aligning Ukrainian legal process with European standards, forming positive image of judiciary system of Ukraine in public.

Key words: communication, judicial power, communication strategy, public, mass media.

Рівень довіри громадськості до судової влади залежить насамперед від ступеня прозорості судової системи, адже судова система та кожен суддя особисто мають відповідати вимогам відкритості й прозорості в усіх діях, які ними вчиняються. Насамперед ідеться про інформаційну відкритість органів судової влади. Для громадян важливо, щоб інформація, яку вони отримують у суді, буда доступною, повною та зрозумілою. Історично так склалося, що суди в Україні є комунікаційно

віддаленими від суспільства, від їх основної аудиторії – громадян. Цей інформаційний вакуум спричиняє кризу взаємної довіри суспільства й суддів, робить суди надзвичайно вразливими. Тому необхідно особливо відмітити важливість прозорості судової влади, налагодження дієвої системи інформування громадян, створення комунікаційних механізмів і каналів для поширення інформації про діяльність судів та інших органів судової влади.

Теоретичні й прикладні аспекти здійснення комунікації в судовій владі України було розглянуто в роботах А. Алексєєва, П. Гвоздик, О. Єрмака, М. Закаблук, М. Лашкіної, М. Логунової, В. Петренко, Т. Якимця та інших учених. При цьому недостатньо розробленим залишається питання саме комунікаційної стратегії судової влади й основних напрямів її реалізації.

Метою статті є дослідження поняття, цілей та основних напрямів реалізації комунікаційної стратегії судової влади.

«Комунікація» (лат. *communicare*, англ. *communication*) означає «спілкування, перебування у зв'язку, взаємодія, поєднання». Комунікація – це процес обміну інформацією між двома й більше суб'єктами. Найпростіша модель комунікації – це джерело (відправник), яке відправляє повідомлення певному суб'єкту – отримувачу інформації, натомість отримує реакцію – так званий зворотний зв'язок [1, с. 6].

Загалом поняття «комунікація» сьогодні вживається в такому значенні:

- соціальної комунікації, спілкування між людьми та іншими соціальними інститутами й суб'єктами;
- телекомунікації або зв'язку за допомогою технічних засобів;
- певної системи, за допомогою якої забезпечується сполучення між віддаленими об'єктами (наприклад, підземні, транспортні комунікації тощо) [2, с. 8].

Судова влада як соціальний інститут здійснює саме соціальні комунікації для спілкування із суспільством, налагодження й підтримки контактів із партнерами та опонентами. Комунікація в судовій системі стосується насамперед обов'язку висвітлювання діяльності судів та інших органів судової влади, права журналістів і громадян бути присутніми на судових засіданнях, права доступу до судових рішень. Для забезпечення вказаних прав громадян і засобів масової інформації (далі – ЗМІ) органами судової влади має бути розроблено й реалізовано комунікаційну стратегію.

Комунікаційна стратегія – це системна комунікація, орієнтована на встановлення довгострокових взаємозв'язків між організацією, її зовнішніми й внутрішніми аудиторіями, які допомагають досягати організаційних цілей. Стратегічна комунікація орієнтована не стільки на короточасні потреби/бажання цільових аудиторій, скільки на їх цінності. Стратегічна комунікація нерозривно пов'язана з управлінськими процесами: плануванням, регулюванням, контролем. Очевидно, що її успіх залежить не лише від ефективності комунікації, а й від ефективності основної діяльності організації.

Сьогодні комунікації окремо взятого суду – це зазвичай спонтанні ідеї щодо спілкування із цільовими аудиторіями або несвідома комунікація певних повідомлень. Як перші, так і другі зазвичай лише ускладнюють взаєморозуміння та знижують рівень інституційної довіри.

Довіра до суду як до інституції – це не лише довіра до голови суду або навіть до суддів, а довіра до всіх складових/суб'єктів інституції та довіра до виконання інституцією покладених на неї функцій. Численність факторів, які впливають на взаємозв'язок інституції (суду) з її аудиторіями (тобто ефективність комунікації) пояснює необхідність вироблення спеціальної стратегії, яку використовуватимуть усі, хто так чи інакше передає цільовій аудиторії повідомлення, асоційовані із судом.

Мета комунікаційної стратегії полягає в налагодженні діалогу між судовою владою, її органами, громадськістю та ЗМІ, а також усередині самої судової системи, у створенні довірливих відносин з усіма зацікавленими сторонами.

Серед цілей комунікаційної стратегії суду можна виокремити такі:

- змінити ставлення населення до судової системи;
- викликати інтерес громадськості до діяльності судової влади;
- підвищити обізнаність громадян щодо правових питань;

- передати певні знання;
- покращити стосунки із цільовими й зацікавленими групами (наприклад, ЗМІ, громадськими правозахисними організаціями);
- запровадити законодавчі зміни, які вкрай необхідні судовій системі;
- підвищити якість представництва інтересів сторін у суді;
- оптимізувати роботу апарату суду;
- підвищити ефективність роботи суддів і працівників суду;
- підвищити престижність професії судді та працівника апарату суду тощо.

Про важливість розроблення комунікаційної стратегії судової влади свідчать численні міжнародно-правові акти. Вони сьогодні є вкрай актуальними для країн, що запроваджують європейські демократичні стандарти в суспільному житті, зокрема й для України, яка у своїй Конституції закріпила курс на побудову демократичної правової держави та громадянського суспільства. Серед згаданих міжнародних правових актів можна виокремити такі: Конвенцію про захист прав людини й основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські й політичні права, Мадридські принципи щодо зв'язку між засобами масової інформації та суддівською незалежністю, Рекомендацію № 13 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання інформації через засоби масової інформації стосовно кримінального процесу, Декларацію щодо надання інформації через засоби масової інформації стосовно кримінального провадження, Висновок № 7 Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя та суспільство» тощо. Зокрема, у 2005 році Консультативною радою європейських суддів було підготовлено Висновок із питання «Правосуддя та суспільство», у якому визнається активізація ролі судів у наданні інформації громадськості та важливості створення прямих зв'язків між судами й широкою громадськістю, організації відповідної підготовки суддів щодо зв'язків із громадськістю, залучення в штат судів працівників із кваліфікацією щодо зв'язків із громадськістю та ЗМІ, фінансування відповідної діяльності судів тощо. У документі запропоновано декілька окремих напрямів комунікаційної діяльності для судової влади, а саме: а) зв'язки судів із громадськістю з особливим наголосом на ролі судів у демократичному суспільстві; б) взаємодія судів з учасниками судового процесу; в) відносини судів зі ЗМІ; г) доступність, простота й зрозумілість мови, яка використовується судами під час слухань та в рішеннях [3].

На виконання вимог міжнародних норм Україною ухвалено норми національного законодавства. Зокрема, правовідносини у сфері комунікаційної діяльності судів та зв'язків із громадськістю регулюють такі акти: Конституція України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Кодекс адміністративного судочинства України, Кримінально-процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Закон України «Про інформацію», Закон України «Про доступ до публічної інформації», Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Закон України «Про державну таємницю», Закон України «Про звернення громадян», Закон України «Про доступ до судових рішень», Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» тощо. Крім основної законодавчої бази, ці взаємовідносини регулюються підзаконними актами, а саме: Концепцією інформаційно-комунікаційної стратегії діяльності Ради суддів України, Стратегічним планом розвитку судової влади на 2013–2015 роки, Планом заходів щодо підвищення рівня правових знань громадян про судові процедури, функціонування судової системи та порядок захисту своїх прав і охоронюваних законом інтересів (схваленим рішенням XI з'їзду суддів України від 22.02.2013 року), Положенням про взаємодію судів із засобами масової інформації, Правилами пропуску осіб до приміщень судів та на їх територію транспортних засобів (затвердженими наказом Державної судової адміністрації України й Міністерства внутрішніх справ України від 12.09.2005 року № 102/765), Кодексом суддівської етики (затвердженим XI з'їздом суддів України 22.02.2013 року), Правилами поведінки працівника суду (затвердженими Рішенням Ради суддів України від 06.02.2009 року № 33) та іншими актами.

Важливо зазначити, що на сьогодні держава дійсно усвідомлює низький рівень довіри громадськості до судової влади, тому для покращення ситуації розробляє й ухвалює відповідні акти. Зокрема, Радою суддів України було прийнято План заходів щодо підвищення рівня правових знань громадян

про судові процедури, функціонування судової системи та порядок захисту своїх прав і охоронюваних законом інтересів [4]. Серед наведених у документі заходів цікавими видаються такі:

- 1) здійснення моніторингу стану організації роботи апарату суду щодо забезпечення належних умов, зокрема зручності й комфортності перебування громадян у приміщенні суду, повноти та ясності інформації про діяльність суду;
- 2) посилення роботи, у тому числі із залученням веб-ресурсів органів судової влади, щодо підвищення рівня правових знань громадян про судові процедури, функціонування судової системи й порядок захисту своїх прав та охоронюваних законом інтересів;
- 3) забезпечення інформаційної відкритості діяльності судів, прозорості судової системи, а також дотримання прав громадян на отримання інформації щодо діяльності органів судової влади;
- 4) опрацювання питання щодо створення на офіційному веб-порталі судової влади України форуму з метою обговорення нагальних питань щодо доступу громадян до правосуддя, оцінювання діяльності функціонування судів;
- 5) поліпшення рівня доступності громадян до правосуддя з огляду на ключові питання опитування громадян щодо задоволення якістю роботи судів;
- 6) забезпечення висвітлення в ЗМІ заходів, що проводяться в суді, у тому числі інформаційно-просвітницької роботи суду (тренінгів, семінарів, круглих столів), серед учнівської та студентської молоді, громадян, викладачів правових дисциплін, журналістів, які висвітлюють правову тематику;
- 7) забезпечення проведення днів відкритих дверей для громадян та ознайомлення з діяльністю суду учнів старших класів навчальних закладів із метою поглиблення обізнаності з роботою суддів і працівників апарату суду тощо.

Крім того, Радою суддів України спільно з Державною судовою адміністрацією України було прийнято Стратегічний план розвитку судової влади України на 2013–2015 роки [5], згідно з яким першочерговими завданнями, що стоять перед судовою владою України щодо підвищення й підтримки високого рівня довіри громадськості до судів, навіть за умов, коли судова система може розраховувати здебільшого на свої ресурси, є такі:

- а) розробити та впровадити національну інформаційно-комунікаційну концепцію судової влади України, яка включатиме співробітництво зі ЗМІ, створення прес-центру судової влади для забезпечення єдності й одноголосності судової влади, належного реагування як на внутрішні, так і на зовнішні інформаційні запити, інформування суспільства про потреби, проблеми й досягнення української судової влади, формування позитивного іміджу судової системи;
- б) вдосконалювати відносини між судами й суспільством із метою підвищення правової культури суспільства та сприйняття роботи судів, при цьому налагоджувати співпрацю таким чином, щоб запобігати конфлікту інтересів та не перешкоджати здійсненню правосуддя; здійснювати належне й ефективне співробітництво з громадськими організаціями, навчальними закладами, зокрема, з метою виховання у дітей і підлітків поваги до судової влади, формування знань про їхні права та їх захист, про функціонування судової системи загалом.

Комунікаційна стратегія суду може бути розробленою на двох рівнях:

- 1) внутрішньому, що передбачатиме налагодження роботи із суддями та працівниками апарату суду щодо вдосконалення їх комунікативних навиків, облаштування приміщення суду з метою забезпечення його інформаційної насиченості, підвищення комфортності для відвідувачів і роботи працівників суду;
- 2) зовнішньому, що включатиме інформування суспільства про роботу суду, налагодження постійного зацікавленого діалогу з громадськістю та ЗМІ тощо.

Ефективність роботи судової установи забезпечують насамперед продумана стратегія, впорядковане внутрішнє середовище та організація праці, цільове й раціональне використання ресурсів, згуртована й лояльна команда працівників та ефективна внутрішня комунікація.

Цільовою аудиторією внутрішньої комунікаційної стратегії судів є такі суб'єкти:

- голова суду;

- професійні судді;
- працівники (апарат) суду. Апарат суду зазвичай включає керівника апарату суду та його заступника, помічників голови суду, помічників суддів, консультантів, секретарів суду, секретарів судових засідань і судових розпорядників, які є державними службовцями;
- інші робітники суду, наприклад, прибиральниці, які забезпечують підтримання приміщень і технічних служб суду в належному стані.

У будь-якій організації, як і в суді, одночасно відбувається величезна кількість комунікацій. Помічники спілкуються із секретарями судових засідань, суддями та громадянами. Керівник апарату суду спілкується з головою суду, суддями, громадянами й співробітниками апарату, ДСА та іншими учасниками взаємодії. Усі ці комунікації здійснюються з метою якнайкращого досягнення цілей організації.

Найбільша роль у забезпеченні вдалої внутрішньої комунікації суду належить голові суду та керівникові апарату суду. Від взаємодії голови суду й керівника апарату, їх конструктивної роботи залежить результат формування дієвої судової команди [5, с. 5]. Саме від керівника апарату суду та від голови суду залежить, чи буде комунікація в суді прозорою й ефективною або ж, навпаки, спостерігатимуться «підтексти», незрозумілі цілі й непряма критика дій співробітників чи керівництва. Саме керівник (насамперед власною поведінкою) задає той стандарт спілкування, який поступово стане характерним для всіх інших співробітників.

Більш цікавою, звичайно, видається зовнішня комунікація суду. У межах формування зовнішньої комунікаційної стратегії можна виокремити декілька напрямів взаємодії суду із суспільством, а саме:

- а) інституційну інформаційну взаємодію, що постає насамперед із права громадян отримувати інформацію щодо змісту діяльності органів публічної влади;
- б) взаємодію, безпосередньо пов'язану з процесом судочинства: взаємодію з учасниками провадження, залучення громадськості до участі в судочинстві, можливість бути присутнім під час судового засідання, загальнодоступність результатів судового провадження (судових рішень);
- в) координаційну взаємодію суду з іншими соціальними інститутами, зокрема ЗМІ.

Зовнішня комунікаційна стратегія суду може реалізуватися за допомогою таких засобів:

- 1) здійснення постійного моніторингу висвітлення діяльності судів у ЗМІ;
- 2) оприлюднення інформації про заходи, які відбуваються в судах, на офіційних веб-сайтах, а також проведення роботи щодо їх оновлення;
- 3) проведення таємного анкетування відвідувачів;
- 4) аналізу надходження запитів про надання публічної інформації, що надходять у письмовій формі чи будь-якими іншими засобами зв'язку (поштою, факсом, електронною поштою);
- 5) за необхідності забезпечення підготовки й поширення матеріалів про діяльність судів, надсилання у відповідні видання офіційних заяв, спростувань, роз'яснень у зв'язку з публікаціями про діяльність судів;
- 6) аналізу телефонних дзвінків, які надходять до судів;
- 7) оновлення інформаційних стендів зі зразками заяв, розрахункових рахунків судів;
- 8) установлення графіку прийому громадян керівництвом судів;
- 9) підвищення рівня правової освіти населення шляхом інформування громадян про шляхи забезпечення їх конституційних прав та необхідність дотримання ними конституційних обов'язків.

При цьому забезпечення ефективності комунікаційного процесу досягається також завдяки знанню та врахуванню в процесі комунікації особливостей об'єктів впливу. Важливою передумовою налагодження взаємодії під час комунікації є відповідність її змісту інтересам і потребам учасників комунікаційного процесу. А отже, під час визначення комунікаційної стратегії суду слід враховувати ту цільову аудиторію, з якою здебільшого взаємодіє суд. Це можуть бути такі суб'єкти:

- а) громадяни: учасники судових процесів (позивачі, відповідачі тощо) та особи, які потребують судового захисту; громадяни, які не є безпосередніми учасниками судового процесу; окремі категорії громадян, інтереси яких можуть бути представлені громадськими організаціями (інваліди, діти війни тощо);

- б) посадові особи органів виконавчої влади;
- в) посадові особи місцевих органів влади;
- г) правозахисні організації;
- д) засоби масової інформації;
- е) студенти юридичних факультетів і юридичних навчальних закладів.

Усі ці групи становлять зовнішню цільову аудиторію, яка на сьогодні є найбільш пріоритетною цільовою групою. До внутрішньої цільової аудиторії належать судді та працівники апарату суду.

Під час вибору каналів зв'язку із цільовою аудиторією обов'язково необхідно враховувати специфіку кожної окремої групи. Обираючи засоби комунікації з громадянами, слід розуміти, що ця група є найбільш численною та різноманітною, а отже, краще було б обрати канали, які є більш масовими, доступними широкому загалу.

Так, наприклад, серед каналів зв'язків із громадськістю можна виокремити такі: 1) проведення опитування громадської думки; 2) випуск друкованої продукції (буклети, брошури тощо); 3) надання інформації через веб-сайти судів; 4) видання офіційного друкованого органу; 5) розміщення інформації на інформаційних стендах у приміщеннях судів; 6) надання інформації через інформаційні кіоски (у вищих судах); 7) надання інформації запитувачам через call-центри (у вищих судах).

Каналами комунікації зі ЗМІ може бути обрано такі: 1) спеціальні навчальні заходи, тематичні семінари для профільних журналістів; 2) прес-тури для журналістів (дні відкритих дверей); 3) надання інформації через веб-сайти судів; 4) розсилання інформації про діяльність судів безпосередньо в ЗМІ; 5) організація інтерв'ю з керівництвом суду.

Обираючи засоби зв'язку зі студентами юридичних спеціальностей, слід звернути увагу, що основною ідеєю співпраці із цією групою є популяризація роботи в суді з метою формування майбутнього високопрофесійного персоналу. Добір засобів комунікації необхідно здійснювати з наданням переваги таким освітнім заходам: 1) зустрічі, обговорення тем, безпосередньо пов'язаних із діяльністю судів; 2) залучення студентів до заходів, що проводяться в судах; 3) сприяння організації проходження практики студентами юридичних вищих навчальних закладів у судах.

Каналами комунікації з представниками суб'єктів владних повноважень і правозахисними організаціями можуть бути такі: 1) надання інформації через веб-сайти судів; 2) підготовка висновків і пропозицій до законопроектів; 3) видання й поширення офіційних друкованих органів вищих судів та Верховного Суду України; 4) обмін інформацією шляхом офіційного листування тощо.

Отже, комунікаційну стратегію судів має бути розроблено з метою здійснення зовнішньої та внутрішньої комунікації. Вона має включати сукупність комунікативних засобів, методів, прийомів і технік, що сприятимуть наданню об'єктивної інформації про діяльність суду й суддів, налагодженню постійного зацікавленого діалогу із суспільством, забезпеченню незалежності судової влади, гарантуванню законності та правопорядку, здійсненню об'єктивного й неупередженого правосуддя, а також наближенню українського судочинства до європейських стандартів, формуванню позитивного іміджу судової системи України в суспільстві. Щоб забезпечити гарантії довіри громадян до суду, необхідно широко використовувати комунікаційні технології (телебачення, радіо, пресу, звіти, бюлетені тощо), адже відсутність налагодженої комунікації ускладнює роботу судів, створює негативний імідж судової системи, провокує недовіру й агресію громадян. Тому настільки важливою стає для нас комунікація як усередині суддівського співтовариства, так і за його межами із широким колом громадськості та ЗМІ. Комунікаційна стратегія судової влади в загальному розумінні має спрямовуватися на досягнення найважливішої для судової влади мети: підвищення рівня довіри громадян до суду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегічні комунікації суду або як досягти поставлених цілей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nsj.go.ua/files/1354487696UROL.pdf>
2. Комунікації судової влади : науково-практичний посібник / М.М. Логунова, М.Г. Лашкіна, П.О. Гвоздик, А.Г. Алексєєв. – К. : «АДЕФ-Україна», 2012. – 273 с.
3. Висновок № 7 (2005) Консультативної Ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя та суспільство» (Додаток № 1).

4. План заходів на виконання доручення Президента України щодо підвищення рівня правових знань громадян про судові процедури, функціонування судової системи та порядок захисту своїх прав і охоронюваних законом інтересів, затверджений Рішенням Ради суддів України від 30 листопада 2012 року № 71 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cva.court.gov.ua/userfiles/dodat75.pdf>
5. Стратегічний план розвитку судової влади України на 2013-2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.court.gov.ua/userfiles/Strateg%20plan.doc>
6. Кадрова політика в суді : практичний досвід сьогодення. – К. : Національна академія державного управління при Президентові України, 2012. – 236 с.

REFERENCES

1. “Strategic communications of the court or how to achieve the goals”, available at : <http://www.nsj.go.ua/files/1354487696UROL.pdf>
2. Lohunova, M.M., Lashkina, M.H., Hvozdk, P.O. and Alekseev, A.H. (2012), *Komunikatsiyi sudovoyi vladi : naukovo-praktichniy posibnik* [Communication of the judiciary : scientific and practical guide], ADEF-Ukrayina, Kyiv, Ukraine.
3. “Conclusion № 7 (2005) of the Consultative Council of European Judges to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on "Justice and Society" (Annex № 1)”.
4. “Action Plan regarding the orders of the President of Ukraine to enhance citizens' legal knowledge of court procedures, the judicial system and procedures to protect their rights and interests protected by law, approved by the Council of Judges of Ukraine on November 30, 2012 № 71 ”, available at : <http://cva.court.gov.ua/userfiles/dodat75.pdf>
5. “Strategic Plan for the Ukrainian judiciary for 2013-2015”, available at : <http://www.court.gov.ua/userfiles/Strateg%20plan.doc>
6. (2012), *Kadrova politika v sudi : praktichniy dosvid sohodennya* [Personnel policy in court : modern day experience], National Academy of State Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

УДК 351.851: 37.011

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Кулініч О.О., начальник юридичного відділу

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
kulinich.olga@mail.ru

У статті визначено основні проблемні аспекти державної освітньої політики на сучасному етапі. Розкрито головні напрями вдосконалення вітчизняної державної освітньої політики. Сформульовано визначення поняття «державна освітня політика» з огляду на сучасні модернізаційні процеси.
Ключові слова: глобалізація, модернізація, конституційне право людини й громадянина на освіту, державна освітня політика, громадська участь.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Кулинич О.А.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина
kulinich.olga@mail.ru

В статье определены основные проблемные аспекты государственной образовательной политики на современном этапе. Раскрыты главные направления совершенствования отечественной государственной

образовательной политики. Сформулировано определение понятия «государственная образовательная политика» с учетом современных модернизационных процессов.
Ключевые слова: глобализация, модернизация, конституционное право человека и гражданина на образование, государственная образовательная политика, общественное участие.

IMPROVEMENT OF PUBLIC EDUCATION POLICY OF UKRAINE IN TERMS OF EDUCATION MODERNIZATION

Kulinich O.A.

*Zaporizhzhya national university, str. Zhukovskogo, 66, Zaporizhzhya, Ukraine
 kulinich.olga@mail.ru*

The article determines that an issue of state educational policy is nowadays arising in Ukraine and other countries, which are solving the problems of education modernizing and finding their place in the contemporary world. The necessity of directing the Ukrainian educational policy to the effective integration to the united European educational space is emphasized. Therefore it will facilitate the development of a constitutional individual and citizen's right to education under the new socio-political and socio-economical conditions.

The author stresses that the urgent necessity should be an improvement of the Ukrainian state educational policy and procedures of its effective realization. While researching the topic, it has been defined that nowadays such terms as "state educational policy", "educational policy of the state", "official educational policy", "national educational policy", "public educational policy" etc. are implied. However, all the mentioned terms are identical. Revealing the content of state educational policy, the scientists point out the incompleteness of its formation. The analysis of different points of view and an interdisciplinary approach stipulate the definition of the term "state educational policy", taking into consideration the actual modernizing processes.

In order to implement the right to education effectively, several priority directions of state educational policy are defined at the contemporary stage of the modernization of Ukrainian education and under the condition of Eurointegration and globalization. There are such directions as 1) the renewal of state educational standards; 2) the improvement the constitutional and legal basis of education financing; 3) the development of modern system of life-long professional education and state support in the sphere of self-education; 4) the informatization of Ukrainian educational system and distance learning implementation; 5) the formation of state personnel policy; 6) the widened participation of the public in the education system controlling; 7) international cooperation.

The importance of reconsideration of state role in the process of education management is underlined in the research. Thus the educational policy in Ukraine should take into consideration the development of civil society. While handling the educational process, it is necessary to provide the right balance of interests, taking into account the actual modernizing of the education.

Furthermore, the outcome of education modernizing is the widened participation of the public in making a management decision in the corresponding sphere of the public life. In the modern society the civil control in the educational sphere is an essential condition of democracy in any sphere and educational one in particular, the formation of an open state and the development of civil society.

Key words: globalization, modernization, constitutional right of an individual and citizen to education, state educational policy, citizen's participation.

В Україні та інших державах, які вирішують завдання модернізації освіти й набуття власного місця в глобалізованому світі, природно постає проблема державної освітньої політики. Вітчизняна освітня політика держави має спрямовуватися на результативну інтеграцію в єдиний європейський освітній простір, що сприятиме розвитку конституційного права людини й громадянина на освіту в нових соціально-політичних і соціально-економічних умовах.

З огляду на адаптацію світового досвіду ефективного розв'язання проблем освітньої сфери до умов України нагальною проблемою є вдосконалення державної освітньої політики України та механізмів її ефективної реалізації. Це питання актуалізується тим, що освіта має власну природу й завдання, також є чинником політичного розвитку суспільства.

У контексті цього проблема наукового розуміння ролі державної освітньої політики в процесі модернізації української освіти має сьогодні теоретичне та практичне значення.

У вітчизняній юридичній літературі проблематику державної освітньої політики, зокрема в умовах євроінтеграції й глобалізації, досліджено досить поверхово. Слід зауважити, що окремі напрями державної освітньої політики з позиції філософської, соціологічної, політологічної, управлінської, юридичної та інших наук останнім часом отримали науково-аналітичне забезпечення в роботах таких науковців, як А. Алксашкіна, С. Барабанова, Л. Біскер, С. Григанська, Д. Гриднєв, Ю. Каменська, Л. Коробко, Є. Красняков, А. Лисенко, Р. Леньков, Г. Михайленко, Л. Паращенко, Р. Ростовський та ін [1-12]. Ці вчені зробили вагомий внесок у дослідження зазначеної проблематики. Однак сучасний стан наукової розробки у сфері державної освітньої політики характеризується фрагментарністю,

певною концептуальною невпорядкованістю, відсутністю необхідної кількості теоретико-методологічних досліджень, присвячених зазначеній проблематиці.

Метою статті є аналіз сучасного стану й проблем державної освітньої політики в контексті модернізації вітчизняної освіти, а також визначення пріоритетних напрямів її вдосконалення з метою ефективної реалізації конституційного права людини й громадянина на освіту.

Як на початку XXI ст., так і сьогодні сфера української освітньої політики має такі характерні ознаки: обмежені ресурси, їх переважно нераціональне використання, системний дефіцит бюджетного фінансування; відсутність пріоритетного статусу в суспільстві; низький рівень активності інших учасників освітньої політики; існування «тіньового сектора» (щодо оплати праці, фінансування галузі) тощо [13, с. 7]. Це в підсумку негативно впливає на рівень освіченості людини.

Державна політика – це не випадкова, безсистемна поведінка учасників процесу політики, а цілеспрямована дія (бездіяльність), що розробляється для досягнення поставленої мети [14, с. 198]. Важливу роль у розвитку інтеграційних процесів в Україні відіграє адаптація системи державного управління до глобальних, зокрема євроінтеграційних, процесів, які відбуваються у світі [15, с. 248]. Оскільки глобалізація як загальносвітовий процес є одним з основних чинників, що впливає на формування політики держави в різних сферах, у тому числі й на освіту. Водночас глобалізація здійснює неоднозначний вплив на державну політику у сфері освіти, що викликає невизначеність останньої.

Термін «державна політика у сфері освіти», або «державна освітня політика», використовується з 60-х рр. XX ст., коли роль освіти на державному рівні почали розглядати як важливий чинник економічного розвитку й соціального прогресу, як сферу, що потребує особливої уваги на загальнодержавному рівні [16, с. 11]. На сучасному етапі в досліджуваній сфері використовуються такі поняття, як «державна освітня політика», «освітня політика держави», «офіційна освітня політика», «національна освітня політика», «суспільна освітня політика» тощо. Однак усі ці терміни використовуються переважно як тотожні за змістом.

На сучасному етапі серед науковців немає єдності щодо визначення поняття, місця й ролі освітньої державної політики в системі політики держави з позиції правової науки в контексті подальшого формування громадянського суспільства та демократичної, соціальної, правової держави.

Освітня політика – складова частина політики держави, сукупність теоретичних ідей, цілей і завдань, практичних заходів розвитку освіти [17, с. 10]. Освітня політика – це поле взаємовідносин різних соціальних груп, індивідів щодо використання владних інституцій для реалізації своїх інтересів і потреб в одній із найважливіших сфер суспільного буття – освіті [18, с. 8]. К. Корсак зауважує, що «національна освітня політика» в широкому розумінні є сукупністю пріоритетів і цілей, які формулює уряд або інший вищий орган для здійснення заходів щодо вдосконалення й розвитку системи освіти чи її елементів [19, с. 112]. Освітня політика є насамперед політикою, що забезпечує розвиток і функціонування системи освіти. Вона спрямована на забезпечення суспільства знаннями, необхідними для суспільного розвитку, як стверджує В. Журавський [20, с. 20]. Освітня політика вважається одним із видів соціальної політики, обмеженої сферою освіти, що являє собою сукупність теоретичних ідей, цілей і завдань, практичних заходів із розвитку системи освіти [21, с. 46]. Ю. Терещенко наголошує, що поняття «освітня політика» може інтерпретуватися як цілеспрямована діяльність держави в руслі реалізації громадянського права на освіту [22, с. 13]. Сучасне смислове навантаження поняття «державна освітня політика» є досить різноманітним. Зазначені підходи є одними з основних у дослідницькій літературі, кожен із них має свої переваги й недоліки.

На думку Є. Краснякова, освітня політика є діяльністю держави та її інститутів, органів місцевого самоврядування із законодавчого, фінансового, організаційного забезпечення функціонування й розвитку галузі освіти [23, с. 22]. А. Колодій розуміє державну освітню політику як вироблений, схвалений і виконуваний урядом та громадськими організаціями курс дій, спрямований на втілення в життя визначених цілей, методів і змістового наповнення навчальних програм, які використовуються в освітньому процесі та приводять до розвитку мислення учнів і студентів, здобуття ними знань і навичок [24, с. 686]. Освітню політику як один із ключових напрямів внутрішньої політики держави, що має на меті створення економічних, інституційних і духовно-ідеологічних умов для здійснення основних функцій освіти, у тому числі з формуванням здатності особистості до самореалізації, відтворенням кадрового потенціалу суспільства й вихованням громадян держави відповідно до прийнятої системи цінностей розглядає В. Чистохвалов [25, с. 9]. Наукова цінність зазначених

позицій полягає в систематизованому підході до розкриття змісту освітньої політики. Авторами закладено основи для подальшого вивчення цієї проблематики.

Для визначення досліджуваного терміна наведемо думки таких зарубіжних учених, як Л. Белл, А. Люк, Г. Стівенсон, Д. Хоган. Так, А. Люк і Д. Хоган освітню політику описують як прескриптивне регулювання потоків людських ресурсів, дискурсу й капіталу крізь освітні системи в напрямі до нормативних соціальних, економічних і культурних цілей [26, с. 171]. Л. Белл та Г. Стівенсон наполягають на тому, що держава відіграє вирішальну роль у забезпеченні й регулюванні освітніх послуг. Дослідники визначають державну освітню політику як принципи й процес вироблення політики урядом в освітній галузі [27, с. 8]. Науковці розглядають поняття освітньої політики держави у вузькому підході, акцентуючи увагу лише на деяких її аспектах.

Таким чином, розкриваючи зміст державної освітньої політики, учені акцентують увагу на незавершеності її формування. Думки дослідників щодо визначення поняття державної освітньої політики мають неоднозначний, а іноді й полярний характер. Це пов'язується з багатоаспектністю та складністю явища державної освітньої політики.

Сьогодні освітня політика знаходиться в пошуку визначення шляхів розвитку та більш повного задоволення потреб населення в освіті [28, с. 5]. Така ситуація має вагоме підґрунтя й пов'язується з тим, що в сучасних умовах перетворень у сфері державного управління в цілому та освіти зокрема темпи їх здійснення не задовольняють потреби громадянського суспільства й самої держави. У зв'язку із цим глобалізація радикально підвищує вимоги до політики держави в аналізованій сфері. Це вимагає вирішення конкретних завдань, до яких можна віднести формування принципів державного управління, визначення критеріїв ефективності його системи в умовах інтеграційних процесів, вироблення технологій адаптації системи державного управління до вимог світових стандартів, втілення в практику методологічних інновацій тощо [29, с. 10]. Однак безліч проблем у цій сфері залишаються невирішеними.

З огляду на вищезазначене на сучасному етапі модернізації української освіти в умовах євроінтеграції та глобалізації з метою ефективної реалізації конституційного права людини й громадянина на освіту можна визначити такі пріоритетні напрями державної освітньої політики: 1) оновлення державних освітніх стандартів; 2) удосконалення конституційно-правових основ фінансування освіти; 3) розвиток сучасної системи безперервної професійної освіти й державної підтримки у сфері самоосвіти; 4) інформатизацію вітчизняної освітньої системи та розвиток дистанційної форми навчання; 5) формування державної кадрової політики; 6) розширену участь громадськості в контролі освітньої системи; 7) міжнародне співробітництво.

Вважаємо за доцільне переглянути роль держави в процесі управління освітою. Остання має займати вагому позицію в керуванні освітнім процесом, проте не бути єдиновладною. Освітня політика в Україні повинна враховувати розвиток громадянського суспільства. В управлінні освітнім процесом необхідно забезпечити баланс інтересів з огляду на сучасні процеси модернізації освіти.

Одним із пріоритетних напрямів удосконалення державної освітньої політики в сучасних інтеграційних умовах слід визнати розширену участь громадськості в контролі освітньої системи.

Наслідками модернізації освіти завжди є розширена участь громадськості в прийнятті управлінських рішень у відповідній сфері суспільного життя. Тому необхідно перейматися питаннями максимального залучення громадян до свідомої участі в процесі модернізації освіти та аналізувати міру підтримки ними нововведень [30, с. 40]. У цьому контексті ключовим завданням модернізації є забезпечення раціональної організації державних інститутів [31, с. 59]. В умовах розвитку відкритої держави та громадянського суспільства державна освітня політика характеризується тим, що особа й держава виступають соціальними партнерами в освітній сфері.

Питання законодавчого оформлення реформування освітньої галузі в аспекті заміни державної моделі недержавною (громадською), що базується на принципах автономії в управлінні, не втрачає своєї наукової та суспільної актуальності [32, с. 70]. На сучасному етапі виникла гостра необхідність у прийнятті законів і підзаконних нормативних актів із регулювання участі громадськості в управлінні освітою та визначенні її ролі в цьому процесі.

Державно-громадське управління цим процесом має відбуватися в контексті завдань європейської освіти, що гарантуватиме довіру між державами, студентами й роботодавцями, забезпечуватиме мобільність кваліфікацій і привабливість у європейському просторі вищої освіти [33, с. 5-6]. Саме цим

пояснюється приєднання України до Болонського процесу, що відповідає потребам і вимогам сучасного соціально-культурного розвитку суспільства.

Під час поступового розвитку освіти виразно проступає необхідність змін не лише в структурі її формування, змісту, форм і методів надання освітніх послуг, а й у структурі основних цінностей громадян, у стратегічних орієнтирах для визначення пріоритетних напрямів підготовки навчальних закладів, форм здобуття освіти [34, с. 163]. Нова модель управління освітою передбачає відкритість і демократичність, адже саме остання розглядається вченими як чинник інтеграції української освіти у світовий та європейський простір. Перевагою громадського управління освітою є те, що громадянин стає не лише суб'єктом освітніх правовідносин, а й активним учасником освітнього процесу, що зумовлює появу в нього почуття відповідальності, цілеспрямованості тощо.

Суспільні інститути через вибудовування ефективного діалогу з владою мають можливість виражати інтереси учнів, брати участь у виробленні принципово важливих рішень, що стосуються забезпечення й ефективної реалізації конституційного права на освіту. Результативність їх роботи залежить від якісних форм і методів взаємодії таких інститутів між особою та з органами влади.

Актуальним сьогодні є забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, у результаті чого змінюються навантаження, функції, структура та стиль центрального й регіонального керівництва освітою. Ефективна реалізація державного управління освітою з урахуванням думки громадськості забезпечує внутрішню стабільність, зростання авторитету й довіри до владних структур, цілісність суспільства, його єднання навколо загальнодержавних потреб та інтересів, зокрема, у сфері забезпечення права на освіту.

Громадський контроль у системі освіти сьогодні є не лише доповненням державного контролю, як вважають деякі вітчизняні та зарубіжні вчені, а й запорукою демократичності в будь-якій сфері, зокрема освітній, формування відкритої держави, розвитку громадянського суспільства. Контроль громадськості особливо ретельно має проводитися під час зовнішнього незалежного оцінювання та вступної кампанії до вищих навчальних закладів. Не менш важливою така форма контролю видається під час проведення ліцензування й акредитації навчальних закладів.

Підводячи підсумки, слід зауважити, що сьогодні в Україні триває процес реформування різних галузей суспільного життя, здійснюється пошук оптимальної моделі модернізації освіти. В аспекті зазначеного особливо необхідними є розробка та прийняття Концепції модернізації системи освіти України за участю громадськості, органів місцевого самоврядування й відповідних органів державної влади, яка передбачатиме подальший розвиток вітчизняної освіти на засадах традицій української культури та спрямовуватиметься на вирішення пріоритетних завдань.

Систематизація різноманітних позицій щодо розуміння змісту терміна «державна освітня політика» дозволила визначити його таким чином: складова частина політики держави, яку спрямовано на вирішення завдань у сфері освіти, забезпечення потреб особи в освітній галузі та комплектацію органів держави кваліфікованими кадрами з метою духовно-ідеологічного збагачення суспільства й соціально-економічного розвитку держави.

На сучасному етапі метою державної освітньої політики має бути створення умов для реалізації людиною й громадянином права на освіту, що за своєю структурою та якістю відповідатиме потребам розвитку економіки й громадянського суспільства.

Результати проведеного дослідження позитивно впливатимуть на послідовну, комплексну й системну модернізацію сучасної системи освіти та ефективну реалізацію права людини й громадянина на рівний доступ до якісної освіти. Необхідними є подальші комплексні дослідження цієї проблематики з урахуванням вітчизняних реалій і позитивного зарубіжного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексашкина А.А. Российская система высшего образования : государственное и рыночное регулирование : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / А.А. Алексашкина. – СПб., 2003. – 29 с.
2. Барабанова С.В. Административно-правовое обеспечение конституционного права граждан на высшее профессиональное образование в Российской Федерации : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.14 / Барабанова Светлана Васильевна. – М., 2009. – 461 с.

3. Бискер Л.М. Реализация государственной образовательной политики России в районах Крайнего Севера : дисс. ... канд. полит. наук : 23.00.02 / Бискер Лариса Михайловна. – М., 2003. – 143 с.
4. Григанська С.В. Державне регулювання системи вищої освіти в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / С.В. Григанська. – Запоріжжя, 2008. – 24 с.
5. Гриднев Д.А. Государственное управление системой высшего военного образования в современной России в условиях реформирования : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. социол. наук : спец. 22.00.08 «Социология управления» / Д.А. Гриднев. – Екатеринбург, 2009. – 26 с.
6. Каменская Ю.А. Образовательная политика в странах Западной Европы и России : сравнительный анализ : дисс. ... канд. полит. наук : 23.00.04 / Каменская Юлия Анатольевна. – М., 2007. – 142 с.
7. Коробко Л.І. Державне регулювання системи професійно-технічної освіти в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Л.І. Коробко. – Запоріжжя, 2008. – 23 с.
8. Лысенко А.В. Государственное регулирование высшего профессионального образования на региональном уровне : на примере Брянской области : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / А.В. Лысенко. – М., 2009. – 17 с.
9. Леньков Р.В. Социальное управление в системе высшего образования : теория и методология : монография / Р.В. Леньков. – М. : ГУУ, 2013. – 154 с.
10. Михайленко Г.В. Суб'єктно-об'єктні відносини у державному управлінні загальною середньою освітою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Г.В. Михайленко. – Х., 2014. – 20 с.
11. Паращенко Л.І. Механізми державного управління розвитком загальної середньої освіти в Україні : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Паращенко Людмила Іванівна. – К., 2012. – 519 с.
12. Ростовский Р.В. Государственное регулирование сферы высшего профессионального образования : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Р.В. Ростовский. – М., 2008. – 24 с.
13. Гальперіна В.О. Освітня політика в трансформаційному суспільстві : соціально-філософський аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / В.О. Гальперіна. – К., 2003. – 17 с.
14. Наливайко Л.Р. Державний лад України : поняття, система, гарантії : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Наливайко Лариса Романівна. – Запоріжжя, 2010. – 535 с.
15. Економічні основи інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України : монографія / за заг. ред. В.І. Лугового. – К. : Педагогічна преса, 2009. – 384 с.
16. Красняков Є.В. Освітня політика як інструмент впливу держави на систему освіти / Є.В. Красняков // Шлях освіти. – 2006. – № 4. – С. 11-13.
17. Куклин В.Ж. Системные аспекты образовательной политики и управление образованием / В.Ж. Куклин, С.А. Беляков // Университетское управление. – 2001. – № 326. – С. 10-23.
18. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні : монографія / В.С. Журавський. – К. : Ін Юре, 2003. – 416 с.
19. Корсак К.В. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті : інтегрально-філософський аналіз : монографія / К.В. Корсак. – К. ; Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2004. – 210 с.
20. Журавський В.С. Державна освітня політика : поняття, системність, політичні аспекти / В.С. Журавський // Правова держава : щорічник наукових праць. – Вип. 14. – 2003. – С. 20-30.

21. Поясок Т. Освітня політика як об'єкт міждисциплінарних досліджень / Т. Поясок // Освітологія. – 2013. – Вип. 2. – С. 46-50.
22. Терещенко Ю. Філософія освіти та пошуки морально-етичного виховання / Ю. Терещенко // Шлях освіти. – № 4. – 2002. – С. 11-15.
23. Красняков Є. Державна освітня політика : сутність поняття, системність, історико-політичні аспекти / Є. Красняков // Віче. – 2011. – № 20. – С. 21-24.
24. Основи демократії : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / за заг. ред. А.Ф. Колодія. – Львів : Астролябія, 2009. – 832 с.
25. Чистохвалов В.Н. Современная образовательная политика России : учеб. пособие / В.Н. Чистохвалов. – М. : РУДН, 2008. – 246 с.
26. Luke A. Redesigning what counts as evidence in educational policy : The Singapore model / Allan Luke, David J. Hogan // World Yearbook of Education 2006 – Education research and policy : steering the knowledge-based economy / Jenny Ozga, Terri Seddon, Thomas S. Popkewitz (eds). – London : Routledge, 2006. – P. 170-184.
27. Bell L. Education Policy : Process, Themes and Impact / Les Bell, Howard Stevenson. – London : Routledge, 2006. – 192 p.
28. Куган Б.А. Теория и практика управления процессом модернизации системы образования в сельском социуме : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Куган Борис Алексеевич. – М., 2002. – 366 с.
29. Економічні основи інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України : монографія / за заг. ред. В.І. Лугового. – К. : Педагогічна преса, 2009. – 384 с.
30. Жорнова О. Дискурс модернізації освіти : чи впізнана освітня реальність / О. Жорнова, О. Жорнова // Вища школа. – 2012. – №1. – С. 32-42.
31. Баран М.П. Модернізація вищої освіти України : механізми інституційного регулювання : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Баран Марія Петрівна. – Івано-Франківськ, 2011. – 248 с.
32. Woźnicki J. Legislacyjne uwarunkowania Rozwoju szkolnictwa wyższego / J. Woźnicki // Edukacja i nauka w Narodowym Planie Rozwoju na lata 2007-2013. – Wrocław, W-wo Polit. Wrocławskiej, 2005. – 125 s.
33. Шевченко С.О. Розвиток державно-громадського управління якістю вищої освіти України в умовах входження до Болонського процесу : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Шевченко Сергій Олексійович. – Д., 2012. – 427 с.
34. Бурлакова О.О. Реформування та економічні трансформації у вищій освіті / О.О. Бурлакова // Проблеми освіти. – 2007. – № 46. – С. 163-168.

REFERENCES

1. Aleksashkina, A.A. (2003), "Russian system of higher education : state and market regulation" Thesis abstract for Cand. Sc. (Management), 08.00.05, Saint Petersburg, Russia.
2. Barabanova, S.V. (2009), "Administrative and legal support of the constitutional rights of citizens to higher professional education in the Russian Federation", Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.14, Moscow, Russia.
3. Bisker, L.M. (2003), "Implementation of the state educational policy of Russia in the Far North", Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 23.00.02, Moscow, Russia.
4. Hrihanska, S.V. (2008), "State regulation of higher education in Ukraine", Thesis abstract for Cand. Sc. (Administration), 25.00.02, Zaporizhzhya, Ukraine.
5. Hridnev, D.A. (2009), "State administration of the system of higher military education in modern Russia in the conditions of reformation", Thesis abstract for Cand. Sc. (Sociology), 22.00.08, Ekaterinburg, Russia.
6. Kamenskaya, Yu.A. (2007), "Educational policy in the countries of Western Europe and Russia : comparative analysis", Thesis abstract for Cand. Sc. (Political), 23.00.04, Moscow, Russia.

7. Korobko, L.I. (2008), "State regulation of the system of vocational education in Ukraine", Thesis abstract for Cand. Sc. (Administration), 25.00.02, Zaporizhzhya, Ukraine.
8. Lysenko, A.V. (2009), "State regulation of higher education at the regional level : the case of the Bryansk region", Thesis abstract for Cand. Sc. (Management), 08.00.05, Moscow, Russia.
9. Len'kov, R.V. (2013), *Sotsialnoe upravleniye v sisteme vysshego obrazovaniya : teoriya i metodologiya : monografiya* [Social management in higher education : theory and methodology : monograph], HUU, Moscow, Russia.
10. Mikhaylenko, G.V. (2014), "Subject-object relations in public administration of secondary education", Thesis abstract for Cand. Sc. (Administration), 25.00.02, Kharkiv, Ukraine.
11. Parashchenko, L.I. (2012), "Mechanisms of management of development of secondary education in Ukraine", Thesis abstract for Cand. Sc. (Administration), 25.00.02, Kyiv, Ukraine.
12. Rostovskiy, R.V. (2008), " State regulation of the sphere of higher education ", Thesis abstract for Cand. Sc. (Management), 08.00.05, Moscow, Russia.
13. Hal'perina, V.O. (2003), "Educational policy in transformation society : social and philosophical analysis", Thesis abstract for Cand. Sc. (Philosophy), 09.00.03, Kyiv, Ukraine.
14. Nalivayko, L.R. (2010), "State system of Ukraine : concept, system, guarantees", Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, Zaporizhzhya, Ukraine.
15. Lugoviy, V.I. (editor) (2009), *Ekonomichni osnovi innovatsiynopo rozvitku vishchih navchalnih zakladiv Ukrayini : monografiya* [Economic basis of innovative development of higher education in Ukraine : monograph], Pedagogichna presa, Kyiv, Ukraine.
16. Krasnyakov, E.V. (2006), "Education policy as an instrument of state control in the education system", *Shlyakh osviti*, no. 4, pp. 11-13.
17. Kuklin, V.Zh. and Belyakov, S.A. (2001), "System aspects of education policy and education management", *Universitetskoe upravlenie*, no. 326, pp. 10-23.
18. Zhuravskiy, V.S. (2003), *Vishcha osvita yak faktor derzhavotvorenniya i kulturi v Ukrayini : monografiya* [Higher education as a factor of state-building and culture in Ukraine : monograph], In Yure, Kyiv, Ukraine.
19. Korsak, K.V. (2004), *Osvita, suspilstvo, lyudina v XXI stolitti : intehralno-filosofskiy analiz : monografiya* [Education, society, people in the XXI century : integral and philosophical analysis : monograph], National state university of the name of M. Hoholya, Kyiv; Nizhyn, Ukraine.
20. Zhuravskiy, V.S. (2003), "State education policy : concept, system, political aspects", *Pravova derzhava : shchorichnik naukovih prats*, Iss. 14, pp. 20-30.
21. Poyasok, T. (2013), "Educational policy as an object of interdisciplinary researches", *Osvitohiia*, Iss. 2, pp. 46-50.
22. Tereshchenko, Yu. (2002), "Philosophy of education and the search for moral and ethical education", *Shlyakh osviti*, no. 4, pp. 11-15.
23. Krasnyakov, E. (2011), "State educational policy : essence of the concept, systematicity, historical and political aspects", *Viche*, no. 20, pp. 21-24.
24. Kolodiy, A.F. (editor) (2009), *Osnovi demokratiyi : pidruch. dlya stud. vishch. navch. zakl.* [Fundamentals of democracy : textbook for students of universities], Astrolyabiya, Lviv, Ukraine.
25. Chistohvalov, V.N. (2008), *Sovremennaya obrazovatel'naya politika Rossii : ucheb. posobie* [Modern educational policy in Russia : teaching aid], RUDN, Moscow, Russia.
26. Luke, A. and David, J. Hogan (2006), Redesigning what counts as evidence in educational policy : The Singapore model, *World Yearbook of Education 2006 – Education research and policy : steering the knowledge-based economy / Jenny Ozga, Terri Seddon, Thomas S. Popkewitz (eds)*, London : Routledge, pp. 170-184.
27. Bell, L. and Howard Stevenson (2006), *Education Policy : Process, Themes and Impact*, London : Routledge.

28. Kuhan, B.A. (2002), "Theory and practice of managing the modernization process of the educational system in rural society", Thesis abstract for Cand. Sc. (Pedagogics), 13.00.01, Moscow, Russia.
29. Lugoviy, V.I. (editor) (2009), *Ekonomichni osnovi innovatsiynopo rozvitku vishchih navchalnih zakladiv Ukrayini : monografiya* [Economic bases of innovative development of higher education in Ukraine : monograph], Pedagogichna presa, Kyiv, Ukraine.
30. Zhornova, O. (2012), "The discourse of education modernization : or recognizable educational reality", *Vishcha shkola*, no. 1, pp. 32-42.
31. Baran, M.P. (2011), "Modernization of higher education of Ukraine : mechanisms of institutional regulation", Thesis abstract for Cand. Sc. (Administration), 25.00.02, Ivano-Frankivsk, Ukraine.
32. Woźnicki, J. (2005) "Legislacyjne uwarunkowania Rozwoju szkolnictwa wyższego", *Edukacja i nauka w Narodowym Planie Rozwoju na lata 2007-2013*, Wrocław, W-wo Polit. Wrocławskiej.
33. Shevchenko, S.O. (2012), "Development of state and public administration of higher education quality in terms of Ukraine joining the Bologna process", Thesis abstract for Cand. Sc. (Administration), 25.00.02, Dnipropetrovsk, Ukraine.
34. Burlakova, O.O. (2007), "Reformation and economic transformations in higher education", *Problemi osviti*, no. 46, pp. 163-168.

РОЗДІЛ III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.91/95

ПРОЦЕСУАЛЬНА ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕДУР СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ РІШЕНЬ СУДІВ ЦИВІЛЬНОЇ ТА ГОСПОДАРСЬКОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ЯК ЗАКЛЮЧНОЇ СТАДІЇ ЦИВІЛІСТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Бобрик В.І., к.ю.н., завідувач науковим відділом

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака
НАПрН України, вул. Раєвського 23-а, м. Київ, Україна
jbc_bobryk@ukr.net*

У статті надано характеристику процедур судового контролю за виконанням рішень судів цивільної та господарської юрисдикції як заключної стадії цивілістичного процесу. Визначено спільні й відмінні риси в галузевому процесуальному регулюванні процедур судового контролю за виконанням судових рішень, ухвалених за правилами цивільного або господарського судочинства, з метою подальшого обґрунтування доцільності уніфікації відповідних процесуально-правових інститутів або поглиблення їх диференціації в межах єдиної цивільної процесуальної форми захисту прав. Сформульовано пропозиції щодо оптимізації окремих процесуальних норм інституту судового контролю за виконанням рішень судів цивільної й господарської юрисдикції як заключної стадії цивілістичного процесу з метою підвищення ефективності таких процедур і дієвості процесуальної діяльності суду як органу контролю у виконавчому провадженні, а також забезпечення державою реалізації громадянами й організаціями їхнього права на справедливий судовий розгляд та ефективне поновлення в правах упродовж розумного строку.

Ключові слова: правосуддя, цивільне судочинство, господарське судочинство, судовий контроль, виконання судових рішень, оскарження, оптимізація, уніфікація.

ПРОЦЕСУАЛЬНАЯ ОПТИМИЗАЦИЯ ПРОЦЕДУР СУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ РЕШЕНИЙ СУДОВ ГРАЖДАНСКОЙ И ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ЮРИСДИКЦИИ КАК ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНОЙ СТАДИИ ЦИВИЛИСТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА

Бобрик В.И.

*Научно-исследовательский институт частного права и предпринимательства
имени академика Ф.Г. Бурчака НАПрН Украины, ул. Раевского двадцать третьего, г. Киев, Украина
jbc_bobryk@ukr.net*

В статье дана характеристика процедур судебного контроля за исполнением решений судов гражданской и хозяйственной юрисдикции как заключительной стадии цивилистического процесса. Определены общие и отличительные черты в отраслевом процессуальном регулировании процедур судебного контроля за исполнением судебных решений, принятых по правилам гражданского или хозяйственного судопроизводства, с целью дальнейшего обоснования целесообразности унификации соответствующих процессуально-правовых институтов или углубления их дифференциации в рамках единой гражданской процессуальной формы защиты прав. Сформулированы предложения по оптимизации отдельных процессуальных норм института судебного контроля за исполнением решений судов гражданской и хозяйственной юрисдикции как заключительной стадии цивилистического процесса с целью повышения эффективности таких процедур и действенности процессуальной деятельности суда как органа контроля в исполнительном производстве, а также обеспечения государством реализации гражданами и организациями их права на справедливое судебное разбирательство и эффективное восстановление в правах в течение разумного срока.

Ключевые слова: правосудие, гражданское судопроизводство, хозяйственное судопроизводство, судебный контроль, исполнение судебных решений, обжалование, оптимизация, унификация.

PROCEDURAL OPTIMIZATION OF PROCEDURES OF JUDICIAL CONTROL OVER THE EXECUTION OF COURT JUDGMENTS OF CIVIL AND COMMERCIAL JURISDICTION COURTS AS THE FINAL STAGES OF THE CIVIL PROCESS

Bobrik V.I.

*Research Institute of private law and entrepreneurship named after F.G. Burchak NAPrN Ukraine,
str. Raevskogo 23-a, Kyiv, Ukraine
jbc_bobryk@ukr.net*

Article characterizes procedures of judicial control over the execution of court judgments of civil and commercial jurisdiction courts as the final stages of the civil law process.

It is determined common and distinctive features in the sectoral procedural regulation of procedures of judicial control over the execution of court judgments issued under the rules of civil or commercial legal proceedings, in order to further study feasibility of unification of the procedural and legal institutions or deepen their differentiation into a single civil procedural form of enforcement. It is formed a suggestions on optimizing of individual procedural rules of the institute of judicial control over the execution of court judgments in civil and commercial jurisdiction, as the final stage of the civil process, in order to increase the effectiveness of such procedures and effectiveness of remedial activity of the court as an body of control in the enforcement proceedings, as well as provision by the state of implementation by citizens and legal entities of their right on a fair trial and effective remedy within a reasonable time. In legal literature has paid attention to the definition of common and distinctive features in the industry procedural regulation procedures of judicial control over the execution of judgments in civil and commercial matters necessary methodological foundation for further rationale for further unification of appropriate procedural and legal institutions and enhance their differentiation, and aims article.

The conclusions are that despite the fact that the efficiency of justice in a particular case is directly related to the execution of judgment, because the Court in civil and commercial proceedings are not limited adoption judgments as of the entry court rulings in court rely authority to resolve procedural issues related to its implementation, and the implementation of judicial review of enforcement proceedings to ensure the reality of its implementation. Our analysis showed the need for legislation optimize certain procedural rules institute judicial control over the execution of court decisions in civil and commercial jurisdiction as the final stage the civil law process to ensure the implementation of state organizations and citizens of their right to a fair trial and effective renovation of rights within a reasonable time.

Key words: justice, civil proceedings, commercial proceedings, judicial control, enforcement of court judgments, appeal, optimization, unification.

Як відомо, виконання рішення, ухвали, постанови суду є невід'ємною частиною судового процесу [1]. Така позиція ґрунтується на відповідних висновках Європейського суду з прав людини в аспекті тлумачення конвенційного права кожного на справедливий судовий розгляд та ефективне відновлення в правах упродовж розумного строку. Адже саме на стадії реалізації прав, обов'язків, охоронюваних законом інтересів, підтверджених рішенням суду, відбувається їх реальний захист. Реалізація судового рішення виступає показником соціально справедливого розгляду конфлікту, життєвості застосованого судом закону, його авторитету, а також ефективності правосуддя [2, с. 5]. Кожен судовий процес повинен завершуватися реалізацією судового рішення в спірних правовідносинах між його сторонами [3, с. 80]. Таким чином, ефективність правосуддя прямо залежить від виконання судових рішень. Із цього постає, що завдання суду в цивільному й господарському судочинстві не обмежуються ухваленням судових рішень, оскільки після набрання судовим рішенням законної сили на суд покладаються повноваження щодо вирішення процесуальних питань, пов'язаних із його виконанням, та здійснення судового контролю за виконавчим провадженням.

З огляду на сучасні тенденції щодо скасування дуалізму цивільної юрисдикції та прийняття єдиного цивільного процесуального кодексу, який має врегулювати порядок розгляду як цивільних, так і господарських справ, актуальним є визначення спільних і відмінних рис у галузевому процесуальному регулюванні вказаних процедур задля обґрунтування доцільності подальшої уніфікації зазначених процесуально-правових інститутів.

Проблеми судового контролю за виконанням рішень судів цивільної й господарської юрисдикції як заключної стадії цивільного процесу, питання ефективності судових процедур перевірки судами законності поведінки посадових осіб державної виконавчої служби під час виконання ними судових рішень у цивільних і господарських справах, пов'язані із загальними питаннями юридичного процесу, процесуальними аспектами цивільного й господарського судочинства та цивільною процесуальною формою в цілому, тією чи іншою мірою порушувалися або досліджувалися такими відомими українськими й російськими вченими-процесуалістами минулого та сучасності, як С.С. Бичкова, В.А. Бігун, С.В. Васильєв, С.В. Васьковський, М.А. Вікут, К.В. Гусаров, В.М. Жуйков, В.В. Комаров, Н.О. Рассахатська, І.В. Решетнікова, Н.Ю. Сакара, В.І. Тertiшніков, Г.П. Тимченко, М.К. Треушніков, І.В. Удальцова, С.Я. Фурса, А.В. Цихоцький, Н.А. Чечіна, М.Й. Штефан, М.С. Шакарян, С.В. Щербак, В.В. Ярков та інші, а також судьями, такими як С.Ф. Демченко, Д.Д. Луспеник, В.М. Кравчук, В.В. Кривенко, П.І. Шевчук, А.Г. Ярема. Як відомо, якість правосуддя залежить від якості процесуального регламенту, що є процесуальною основою цивільного судочинства як об'єкта процесуальної оптимізації. Однак у юридичній літературі не приділялася увага визначенню спільних і відмінних рис у галузевому процесуальному регулюванні процедур судового контролю за виконанням судових рішень у цивільних і господарських справах, що є необхідним методологічним підґрунтям обґрунтування доцільності подальшої уніфікації відповідних процесуально-правових інститутів або поглиблення їх диференціації.

Загальною правовою підставою судового контролю за виконанням судових рішень у цивільних, господарських та адміністративних справах є положення, закріплене в ч.4 ст.82 Закону України «Про виконавче провадження». Згідно із цією нормою рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця або іншої посадової особи державної виконавчої служби щодо виконання судового рішення можуть бути оскаржені сторонами до суду, який видав виконавчий документ, а іншими учасниками виконавчого провадження й особами, які залучаються до проведення виконавчих дій, – до відповідного адміністративного суду в порядку, передбаченому законом. Порядок оскарження, тобто власне процедура судового контролю за виконанням судових рішень у цивільних і господарських справах, встановлено нормами галузевих процесуальних кодексів: розділом VII Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України, ст.121-2 Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК) України.

Таке правове регулювання визначає цілісну (єдину) систему судового контролю за виконанням судових рішень у цивільних і господарських справах. Однак норми процесуального права, які встановлюють процедури судового контролю за виконанням судових рішень у справах різної спеціалізації, не є уніфікованими, що визначає відмінності цих процедур у кожному виді судочинства, а тому вимагає оптимізації цих судових процедур.

Згідно зі ст.17 Закону України «Про виконавче провадження» примусовому виконанню підлягають не лише судові рішення (ухвали, постанови судів у цивільних, господарських, адміністративних справах у випадках, передбачених законом, судові накази) та видані на їх підставі виконавчі документи (виконавчі листи й накази господарських судів), а й ціла низка інших документів, винесених уповноваженими органами (посадовими особами). З огляду на це в ст.181 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) України закріплено *загальну процедуру* розгляду справ із приводу рішень, дій або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби, яка застосовується в усіх випадках, якщо законом не встановлено інший порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності таких осіб. З огляду на це, а також на положення ч.4 ст.82 Закону України «Про виконавче провадження» Пленум Вищого адміністративного суду України в п.2 Постанови «Про практику застосування адміністративними судами законодавства у справах із приводу оскарження рішень, дій чи бездіяльності державної виконавчої служби» від 13 грудня 2010 р. № 3 роз'яснив, що до юрисдикції адміністративних судів належать усі справи з приводу оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної виконавчої служби щодо виконання судових рішень на підставі виконавчих документів, виданих судами всіх юрисдикцій, за винятком тих, які видано загальними й господарськими судами в разі звернення до суду сторін відповідного виконавчого провадження або їхніх представників. Критеріями ж визначення юрисдикції судів щодо вирішення справ із приводу оскарження рішень дій чи бездіяльності органів державної виконавчої служби щодо виконання судового рішення є юрисдикційна належність суду, який видав виконавчий документ, та статус позивача як сторони у виконавчому провадженні.

ЦПК України та ГПК України встановлюють *спеціальні процедури* судового контролю за виконанням судових рішень. Такі порядки підлягають застосуванню за скаргами лише сторін виконавчого провадження (стягувача й боржника) на рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця або іншої посадової особи державної виконавчої служби та лише під час виконання судових рішень, ухвалених відповідно до ЦПК України й ГПК України.

Певні проблеми в судовій практиці виникають під час визначення судової юрисдикції щодо скарг (позовних заяв) з приводу рішень, дій чи бездіяльності державних виконавців (інших посадових осіб державної виконавчої служби), у яких ідеться про їх оскарження у зведеному виконавчому провадженні. Згідно із ч.1 ст.33 Закону України «Про виконавче провадження» в разі, якщо в органі державної виконавчої служби відкрито декілька виконавчих проваджень про стягнення коштів з одного боржника, вони об'єднуються у зведене виконавче провадження. Процесуальні кодекси не містять норм щодо юрисдикції (підвідомості) таких справ. Заповнити цю прогалину намагалися Вищий адміністративний суд України (Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про практику застосування адміністративними судами законодавства у справах із приводу оскарження рішень, дій чи бездіяльності державної виконавчої служби» від 13 грудня 2010 р. № 3) та Вищий господарський суд України (Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання підвідомості і підсудності справ господарським судам» від 24 жовтня 2011 р. № 10). Однак суперечливі роз'яснення пленумів вищих спеціалізованих судів у цій частині вказують лише на їх намагання розширити компетенцію судів відповідної спеціалізації, що є цілком виправданим із

позиції забезпечення їх «корпоративного» інтересу. Проте це перешкоджає формуванню єдиної судової практики судового контролю за зведеними виконавчими провадженнями. Більше того, такі роз'яснення фактично дозволяють недобросовісним сторонам зведеного виконавчого провадження в окремих випадках оскаржувати рішення, дії та бездіяльність як у порядку ст.121-2 ГПК України, так і в порядку адміністративного судочинства, затягуючи таким чином виконання судових рішень.

Варто визнати, що ЦПК України й ГПК України у відповідних спеціальних нормах детально не регулюють порядок здійснення судом контролю за виконанням судових рішень. Тому за відсутності спеціальної норми щодо вирішення певних питань, які виникають під час здійснення судового контролю, суди мають застосовувати загальні положення відповідних процесуальних кодексів. Водночас процесуальні кодекси не встановлюють єдиного підходу до визначення *підсудності* справ щодо оскарження рішення, дії чи бездіяльності державного виконавця або іншої посадової особи державної виконавчої служби. Лише в ч.2 ст.384 ЦПК України прямо передбачено, що скарга (на рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця або іншої посадової особи державної виконавчої служби) подається до суду, який видав виконавчий документ. Аналогічно визначається підсудність господарським судам скарг на дії чи бездіяльність органів державної виконавчої служби під час виконання судових рішень, ухвалених у межах цієї юрисдикції. За відсутності спеціальних положень у ГПК України щодо підсудності таких скарг вона визначається згідно із ч.4 ст.82 Закону України «Про виконавче провадження». Отже, розгляд вищевказаних скарг входить до компетенції того господарського суду, який розглянув відповідну справу в першій інстанції, тобто тим господарським судом, що видав виконавчий документ (наказ чи ухвалу). Ця позиція підтверджується також роз'ясненнями, які надав Пленум Вищого господарського суду України в п.10 Постанови «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» від 24 жовтня 2011 р. № 10 [4], а також іншими роз'ясненнями вищих судових органів [5, с. 22].

ЦПК України в ст.383 та КАС України в ч.1 ст.181 однаково визначають *предмет (об'єкт) оскарження* під час здійснення судового контролю за виконанням судових рішень, яким є рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби (ст.383 ЦПК України) [6, с. 790-791]. Так само визначається предмет оскарження в ч.4 ст.82 Закону України «Про виконавче провадження». Предметом оскарження в господарському судочинстві згідно із ч.1 ст.121-2 ГПК України є дії чи бездіяльність органів Державної виконавчої служби України. Водночас Пленум Вищого господарського суду України в п.10 Постанови «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» від 24 жовтня 2011 р. № 10 роз'яснив, що прийняття органами Державної виконавчої служби України, її посадовими особами будь-яких рішень (постанов тощо) у процесі здійснення виконання судових рішень господарських судів підпадає в розумінні ст.121-2 ГПК України під ознаки дій цих органів та осіб, а тому відповідні рішення також підлягають оскарженню до названих судів.

ЦПК України та ГПК України не визначають особливі вимоги до скарг на рішення, дії або бездіяльність державної виконавчої служби, тому вимоги до форми й реквізитів таких скарг є загальними. До цих скарг не застосовуються вимоги до скарги у виконавчому провадженні, закріплені в ч.7 ст.82 Закону України «Про виконавче провадження», однак вони можуть враховуватися заявниками під час складання таких процесуальних документів.

Не уніфіковано підходить законодавець до питання про сплату *судового збору* під час подання до суду відповідних скарг (позовних заяв). Так, позовні заяви про оскарження рішень, дій або бездіяльності посадових осіб державної виконавчої служби (в адміністративному судочинстві) оплачуються судовим збором згідно із Законом України «Про судовий збір». Як зазначив Пленум Вищого адміністративного суду України в п.13 Постанови «Про практику застосування адміністративними судами законодавства у справах із приводу оскарження рішень, дій чи бездіяльності державної виконавчої служби» від 13 грудня 2010 р. № 3, за подання таких позовних заяв судовий збір сплачується на загальних підставах. Проте скарги на державних виконавців, що подаються в цивільному й господарському процесі, оплаті судовим збором не підлягають.

Істотні відмінності містять процесуальні кодекси щодо кола *осіб, яких наділено правом оскаржити рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця або іншої посадової особи державної виконавчої служби*. Так, у цивільному судочинстві правом на подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця або іншої посадової особи державної виконавчої служби наділені лише сторони виконавчого провадження (ст.383 ЦПК України). У господарському судочинстві згідно із ч.1 ст.121-2 ГПК України таким правом наділені стягувач, боржник або прокурор. Варто зауважити, що

Пленум Вищого господарського суду України в п.10 Постанови «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» від 24 жовтня 2011 р. № 10 роз'яснив, що скарги щодо виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів підлягають розгляду господарським судом незалежно від того, якою саме особою подано скаргу. Проте таке роз'яснення, на наше переконання, не може трактуватися задля розширення встановленого в ч.1 ст.121-2 ГПК України кола осіб, які мають право подати відповідну скаргу.

Варто звернути увагу також на неуніфіковану назву особи, яка звертається до суду із зазначеними скаргами (позовними заявами). Так, у ЦПК України така особа іменується «заявник» (ст.ст.386-388), у ГПК України – залежно від її процесуального статусу у виконавчому провадженні: стягувач, боржник, прокурор (ст.121-2).

Підставою оскарження рішення, дії чи бездіяльності державного виконавця або іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до ЦПК України, є порушення ними прав чи свобод заявника (ч.1 ст.383 ЦПК України). У ГПК України така підстава взагалі не закріплюється, проте є аналогічною підставі оскарження в цивільному й адміністративному процесі.

Процесуальні кодекси неоднаково підходять також до визначення кола осіб, які беруть участь у справі під час здійснення судового контролю за виконавчим провадженням (учасників процесу). Так, згідно із ч.1 ст.386 ЦПК України скарга розглядається за участю заявника й державного виконавця. Згідно із ч.3 ст.386 ЦПК України суд, якщо встановить, що особа, рішення, дія чи бездіяльність якої оскаржуються, не працює на попередній посаді, залучає до участі в справі посадову особу, до компетенції якої належить вирішення питання про усунення порушення прав чи свобод заявника. ЦПК України в ч.2 ст.386 обмежує представництво заявника та державного виконавця або іншої посадової особи державної виконавчої служби, адже згідно із цією нормою розгляд справи за участю їх представників можливий, лише якщо вказані учасники процесу не можуть з'явитися до суду з поважних причин. На нашу думку, таке процесуальне обмеження не пов'язується з будь-якою об'єктивною потребою та лише штучно ускладнює цивільний процес, а тому має усуватися шляхом виключення відповідної норми. У господарському судочинстві учасниками процесу з розгляду скарги є стягувач, боржник чи прокурор та орган виконання судових рішень (ст.121-2 ГПК України).

Задля забезпечення прав усіх осіб, які мають юридичну зацікавленість у виконавчому провадженні, а також з огляду на те, що саме державний виконавець або інша посадова особа державної виконавчої служби, рішення, дія чи бездіяльність якої оскаржуються, володіє достатньою інформацією щодо предмета оскарження, вважаємо, що в усіх видах судочинства коло учасників процесу в таких справах має зводитись до сторін виконавчого провадження та тієї посадової особи державної виконавчої служби, рішення, дія чи бездіяльність якої є предметом оскарження. Однак у всіх процесуальних кодексах варто також встановити правило, аналогічне викладеному в ч.3 ст.386 ЦПК України.

Процесуальні кодекси встановлюють спеціальні *строки звернення до суду* з відповідною скаргою (позовною заявою). У ЦПК України та КАС України такі строки уніфіковано. Так, згідно із ч.1 ст.385 ЦПК України та ч.2 ст.181 КАС України таку скаргу (позовну заяву) може бути подано до суду в певні строки: у десятиденний строк із дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її прав чи свобод; у триденний строк із дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її прав чи свобод, у разі оскарження постанови про відкладення провадження виконавчих дій. Дещо інакше визначено ці строки в ГПК України, згідно із ч.1 ст.121-2 якого такі скарги подаються протягом десяти днів або з дня вчинення оскаржуваної дії, або з дня, коли зазначеним особам стало про неї відомо, або з дня, коли дію мало бути вчинено. Така відмінність господарського процесу, на наше переконання, не є виваженою, оскільки не враховує необхідність скороченого оскарження відкладення провадження виконавчих дій. Вона обумовлюється застарілістю вказаної норми процесуального права. Тому строк подання скарги в господарському процесі має узгоджуватися з такими строками в цивільному й господарському процесі.

Правові наслідки пропуску вказаного процесуального строку процесуальними кодексами прямо не визначаються. Тому з огляду на їх загальні положення щодо процесуальних строків (строків звернення до адміністративного суду) у разі пропуску цього строку скарга (позовна заява) залишається без розгляду (ч.2 ст.72 ЦПК України, ч.1 ст.100 КАС України). У цивільному й

господарському процесі передбачається можливість поновлення (відновлення) строку на подання скарги, пропущеного з поважних причин. Це закріплюється в спеціальній нормі ЦПК України (ч.2 ст.385), а в господарському процесі постає із загальних положень про відновлення процесуальних строків (ст.73 ГПК України). При цьому слід розуміти, що поновлення (відновлення) такого строку можливе лише за відповідним клопотанням особи, яка подає скаргу.

ЦПК України прямо встановлює, що розгляд скарги відбувається в судовому засіданні. Те саме, хоч і непрямо, постає з формулювання ч.2 ст.121-2 ГПК України. Розгляд адміністративним судом позовної заяви в справах із приводу рішень, дій або бездіяльності державної виконавчої служби здійснюється на загальних підставах з урахуванням особливостей, встановлених у ст.181 КАС України.

ЦПК України встановлює спеціальні правила щодо повідомлення учасників процесу про подання скарги (позовної заяви). Так, згідно із ч. 3 ст. 384 ЦПК України суд повідомляє відповідний відділ державної виконавчої служби про подання скарги не пізніше наступного дня після прийняття її судом. Проте законом не встановлюються форма й порядок такого повідомлення, тому на практиці зазначена вимога суддями зазвичай ігнорується, відповідні посадові особи державної виконавчої служби повідомляються лише про час і місце розгляду відповідної скарги судовою повісткою згідно із загальними положеннями. Так само про місце, дату й час розгляду скарги повідомляється заявник. З огляду на відсутність у ЦПК України спеціальних норм щодо повідомлення учасників процесу про судові засідання таке повідомлення здійснюється в загальному порядку.

Згідно з ГПК України про час і місце розгляду скарги господарським судом повідомляються ухвалою стягувач, боржник чи прокурор та орган виконання судових рішень. Варто зауважити, що лише ГПК України встановлює, що неявка боржника, стягувача, прокурора чи представника органу Державної виконавчої служби України в судові засідання не є перешкодою для розгляду скарги. У цивільному та адміністративному процесі питання про наслідки неявки в судові засідання його учасників вирішується на загальних підставах (ст. 169 ЦПК України).

Строк розгляду скарги в цивільному судочинстві складає 10 днів (ч.1 ст.386 ЦПК України). При цьому в цивільному процесі порядок його обчислення не конкретизується. ГПК України взагалі не встановлює строк розгляду скарги. Вважаємо, що під час визначення строку розгляду скарги в господарському процесі та порядку обчислення цього строку в цивільному процесі потрібно застосовувати за аналогією ч.5 ст.181 КАС України.

За результатами розгляду скарги в цивільному й господарському процесі суд постановляє *ухвалу* (ч.2 ст.387 ЦПК України, ч.3 ст.121-2 ГПК України). Також у ЦПК України прямо закріплюються правові підстави для задоволення скарги чи відмови в її задоволенні. Так, згідно із ч.2 ст.387 ЦПК України підставою для задоволення скарги є її обґрунтованість, тобто з огляду на ч.1 ст.282 ЦПК України встановлення судом факту порушення державним виконавцем або іншою посадовою особою державної виконавчої служби прав і свобод заявника, а отже, і порушення закону. Підставою для відмови в її задоволенні є те, що оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність було прийнято або вчинено відповідно до закону, у межах повноважень державного виконавця або іншої посадової особи державної виконавчої служби, а права чи свободи заявника не було порушено (ч.3 ст.387 ЦПК України). Також ЦПК України в ч.2 ст.387 встановлює повноваження суду за результатами розгляду скарги, які фактично визначають способи захисту прав (свобод, інтересів) заявника. Згідно із цією нормою в разі встановлення обґрунтованості скарги суд визнає оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність неправомірними та зобов'язує державного виконавця або іншу посадову особу державної виконавчої служби задовольнити вимогу заявника й усунути порушення або іншим шляхом поновлює його порушені права чи свободи.

ГПК України не визначає ні підстави для задоволення чи відмови в задоволенні скарги, ні повноваження суду за результатами її розгляду. Тому вони мають визначитися за аналогією до ч.ч.2, 3 ст.387 ЦПК України.

ЦПК України містить спеціальну норму щодо розподілу судових витрат, пов'язаних із розглядом скарги. Згідно зі ст. 388 ЦПК України судові витрати, пов'язані з розглядом скарги, покладаються судом на заявника, якщо було постановлено рішення про відмову в задоволенні його скарги, або на відділ державної виконавчої служби, якщо було постановлено ухвалу про задоволення скарги заявника. У господарському процесі питання про розподіл судових витрат вирішується за загальними правилами про розподіл судових витрат під час ухвалення судового рішення (ст.49 ГПК України).

Також у ЦПК України закріплюється спеціальна норма щодо виконання ухвали суду про задоволення скарги. Так, згідно зі ст.389 ЦПК України про виконання ухвали відповідний орган державної виконавчої служби повідомляє суд і заявника не пізніше ніж у місячний строк із дня отримання ухвали суду. Така норма не передбачається Законом України «Про виконавче провадження», тому за відсутності відповідної вимоги в ухвалі суду посадові особи державної виконавчої служби зазвичай ігнорують свій обов'язок повідомляти суд і заявника про виконання відповідної ухвали. Водночас зазначена вище норма наділяє суд правом за власною ініціативою або за клопотанням заявника в ухвалі про задоволення скарги зобов'язати відповідний орган державної виконавчої служби повідомити суд і заявника про її виконання. Проте, як показує судова практика, суди не прагнуть і зовсім не зацікавлені встановлювати у своїх ухвалях таку вимогу. Крім того, ЦПК України не передбачає наслідки отримання чи неотримання судом такого повідомлення та процедури його розгляду.

Таким чином, з огляду на те, що ефективність правосуддя в конкретній справі прямо залежить від виконання судових рішень, завдання суду в цивільному й господарському судочинстві не обмежуються ухваленням судових рішень, оскільки після набрання судовим рішенням законної сили на суд покладаються повноваження щодо вирішення процесуальних питань, пов'язаних із його виконанням, та здійснення судового контролю за виконавчим провадженням із метою забезпечення реальності його реалізації. Проведений нами аналіз законодавства свідчить про необхідність оптимізації окремих процесуальних норм інституту судового контролю за виконанням рішень судів цивільної та господарської юрисдикції як заключної стадії цивілістичного процесу з метою забезпечення державою реалізації громадянами й організаціями їхнього права на справедливий судовий розгляд та ефективне поновлення в правах упродовж розумного строку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Інформаційний лист Верховного Суду України від 08.11.2005 № 3.2.-2005 : Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 25.11.2005 № 01-8/2228 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2228600-05>.
2. Демченко С.Ф. Феміда на холостому ході / С.Ф. Демченко // Закон і бізнес. – 2010. – 19-25 червня. – № 25 (960). – С. 5.
3. Кравчук В.М. Способи та форми здійснення судом контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах / В.М. Кравчук // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2011. – № 2 (27). – С. 80-83.
4. Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам : постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 24 жовтня 2011 р. № 10 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0018600-11>.
5. Щодо розгляду скарг на дії чи бездіяльність органів Державної виконавчої служби : лист Вищого господарського суду України від 11.12.2006 № 05-3/2772 // Вісник господарського судочинства. – 2007. – № 2. – С. 22.
6. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, В.І. Бірюков та ін. ; за заг. ред. С.С. Бичкової. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К. : Атіка, 2010. – 896 с.

REFERENCES

1. “On the Information Letter of the Supreme Court of Ukraine of 08.11.2005 № 3.2.-2005” : information letter of the Supreme Economic Court of Ukraine of 25.11.2005 № 01-8/2228, official website of the Verkhovna Rada of Ukraine, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2228600-05>.
2. Demchenko, S.F. (2010), “Indle Themis”, *Zakon i biznes*, no 25 (960), pp. 5.
3. Kravchuk, V.M. (2011), “Methods and forms of control over the execution of court judgments in administrative cases”, *Aktualni pitannya tsivilnoho ta hospodarskoho prava*, no 2 (27), pp. 80-83.

4. "On some issues of affiliation and jurisdiction of cases to commercial courts": Resolution of the Plenum of the Supreme Economic Court of Ukraine of October 24, 2011. № 10 Official Website of the Supreme Court of Ukraine available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0018600-11>.
5. "Concerning consideration of complaints against actions or omissions of the State Executive Service": letter of the Supreme Economic Court of Ukraine of 11.12.2006 № 05-3/2772, *Visnik hospodarskoho sudochinstva*, (2007), no № 2, pp. 22.
6. Bichkova, S.S., Bilousov, Yu.V., Biryukov, V.I. et al. (2010), *Tsivilniy protsesualniy kodeks Ukraini : naukovo-praktichniy komentar* [Civil Procedure Code of Ukraine : scientific and practical commentary], Atika, Kyiv, Ukraine

УДК 347.768: [336.762+336.764]: 336.748:005.21: 339.138

ДОГОВІР ВАЛЮТНОГО ДЕЙТРЕЙДИНГУ ЯК СПЕЦИФІЧНА СТРАТЕГІЯ ТОРГІВЛІ

Колеснікова М.В., к.ю.н., викладач
Якименко А.Ю., студентка

Сумський державний університет, вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, Україна
kooks2009@yandex.ru

У статті розкрито поняття договору валютного дейтрейдингу, визначено особливості цього договору, проаналізовано особливості договору валютного дейтрейдингу на ринку Форекс, запропоновано класифікацію цього договору й істотні умови. Зроблено висновок стосовно того, що договір валютного дейтрейдингу може мати диспозитивно (за взаємним волевиявленням його сторін) різні правові форми, основними з яких є агентування, доручення, комісія, управління майном (валютними коштами), парі, інші види, якщо це не суперечить сутності зобов'язання валютного дейтрейдингу.

Ключові слова: валютний дейтрейдинг, реальний трейдинг, інтернет-трейдинг, брокер, валютний ринок Форекс.

ДОГОВОР ВАЛЮТНОГО ДЕЙТРЕЙДИНГА КАК СПЕЦИФИЧЕСКАЯ СТРАТЕГИЯ ТОРГОВЛИ

Колесникова М.В., Якименко А.Ю.

Сумской государственной университет, ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, Украина
kooks2009@yandex.ru

В статье раскрыто понятие договора валютного дейтрейдинга, определены особенности данного договора, проанализированы особенности договора валютного дейтрейдинга на рынке Форекс, предложена классификация этого договора, а также существенные условия. Сделан вывод, что договор валютного дейтрейдинга может иметь диспозитивно (по взаимному волеизъявлению его сторон) различные правовые формы, основными из которых выступают агентирование, поручение, комиссия, управление имуществом (денежными средствами), пари, другие виды, если это не противоречит сущности обязательства валютного дейтрейдинга.

Ключевые слова: валютный дейтрейдинг, реальный трейдинг, интернет-трейдинг, брокер, валютный рынок Форекс.

AGREEMENT ON CURRENCY DAY TRADING: CONCEPTS AND FEATURES

Kolesnikov M.V., Yakymenko A.Y.

Sumy state university, str. Rimsky-Korsakov, 2, Sumy, Ukraine
kooks2009@yandex.ru

The contract is a type of day trading exchange contracts related to the commission of currency dealing transactions, providing electronic transactions for difference in currency exchange assets.

Under the day trading contract, a broker is required to carry out the sale and purchase of currency through a broker loan, secured by security deposit of player, in his own name or in the name and on behalf of the player, without real delivery, paying the balance of exchange rate changes, in favor of the party which correctly predicted direction of exchange rates. A party to this agreement are the broker (organizer of the games, principal, bookmaker, manager, agent, etc.) and the client (player) that participates in currency trading on the exchange rate difference of assets.

Agreement on currency day trading can be of discretionary (by mutual will of parties) different legal forms; the main ones are agenting, commission, property (currency funds) management, betting etc., unless it contradicts the essence of currency day trading commitment.

Legal nature of the agreement of currency day trading is manifested in recognition of it as uneven agreement in the aleatory legal form concluded in the other's interest, on cases of conversion transactions in foreign currencies difference, which is performed in compliance with the rules (standards) of trading decision-making (buying and selling commission rates) based on fundamental and technical analysis, and other customs of currency dealing.

By the way of commission it is reasonable to distinguish two forms of conversion transactions: real day trading (conversion transactions committed with outcry); Internet trading (conversion transactions performed exclusively electronically through technology of online access).

There is a list of the essential terms of the agreement on currency day trading, which includes: the conditions set forth in the specification of this agreement, which is approved and published at broker's website; type of financial asset that appears in the trade terminal; name of the basic market; the size of one lot in currency of a financial asset that is at the auction; minimum contract for a lot; step change in contract for a lot price; minimum price change; spread – the difference between the best bid and ask prices at the same time on any asset; cost of an item of one lot; credit leverage; Swap (Storage) in case of game buying and game sales for one lot.

Key words: currency day trading, real trading, online trading, broker, Forex exchange market.

У цивільному праві залишаються малодослідженими договори валютного дейтрейдингу, щодо яких не виправдано сформувався негативне ставлення законодавця й судових установ як до зобов'язань, позбавлених виправданої господарської мети. Значна кількість важливих питань правового регулювання вказаних договірних зобов'язань не одержали належного вирішення в нормотворчій практиці й висвітлення в теоретичних дослідженнях. Це обумовлено нерозробленістю засад регулювання договору валютного дейтрейдингу, що у свою чергу не дає змоги визначити належне місце зазначеного вище договору в системі цивільного права, виявити критерії й чітко відмежувати від суміжних правових інститутів, встановити характер взаємозв'язку із суміжними правовими конструкціями, а також не сприяє стабільності їх правового регулювання.

Дослідженням окремих аспектів договору валютного дейтрейдингу та його особливостей займаються такі вчені, як А.А. Куліков, В. Ларрі, П.С. Матвеев, Н.І. Майданик, І.В. Миронова, І.С. Тімуш.

Метою статті є визначення поняття й особливостей договору валютного дейтрейдингу, аналіз особливостей договору валютного дейтрейдингу на ринку Форекс, розкриття поняття інтернет-трейдингу.

Договір валютного дейтрейдингу є різновидом договорів, пов'язаних із вчиненням правочинів валютного дилінгу, що передбачає вчинення строкових правочинів на різницю курсів валютних активів. Його ще називають торгівлею одного дня – це вчинення короткострокових угод. Так, термін однієї угоди може тривати від лічених хвилин до декількох днів. Ця стратегія принесе успіх лише в тому випадку, якщо встигнути миттєво зреагувати на отриману статистику й інформацію, працюючи за допомогою інтернет-трейдингу, що дозволить продати й купити цінні папери безпосередньо, не втрачаючи зайвого часу на укладання угоди через брокера.

За договором дейтрейдингу брокер зобов'язаний здійснити за рахунок кредиту брокера, забезпеченого заставним депозитом гравця, від власного імені або від імені та в інтересах гравця купівлю-продаж валюти без реальної поставки з виплатою різниці від зміни курсів валют на користь сторони, яка правильно передбачила напрям руху валютних курсів [1, с. 32]. Цей договір може мати диспозитивно (за взаємним волевиявленням його сторін) різні правові форми й види, основними з яких є агентування, доручення, комісія, управління майном (валютними коштами), парі, інші види, якщо це не суперечить сутності зобов'язання валютного дейтрейдингу.

Правова природа договору валютного дейтрейдингу полягає у визнанні його неоднорідним за правовою формою алеаторним договором у чужому інтересі типу агентування, комісії, управління коштами чи парі щодо вчинення конверсійних правочинів на різницю курсів іноземних валют, який виконується з дотриманням правил (стандартів) прийняття торгових рішень (вчинення купівлі-продажу валют) на основі фундаментального й технічного аналізу, інших звичаїв у сфері валютного дилінгу. Встановлено, що сторонами цього договору виступають брокер (організатор гри, принципал, букмекер, управитель, агент тощо) і клієнт (гравець), які є учасниками валютної торгівлі на різницю курсів валютних активів [2, с. 384].

Як ми бачимо, Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) не виділяє договір валютного дейтрейдингу в окрему ланку, застосовуючи до нього загальні положення договору купівлі-продажу.

За способом вчинення конверсійних правочинів доцільно виділяти дві форми таких договорів: реального дейтрейдингу (конверсійні правочини вчиняються з голосу) та інтернет-трейдингу (конверсійні правочини вчиняються виключно в електронному вигляді за допомогою технологій

онлайн-доступу; це спосіб доступу до торгів на фондовій біржі з використанням Інтернету як засобу зв'язку).

Існує перелік істотних умов договору валютного дейтрейдингу, до якого відносяться такі: умови, закріплені в специфікації до цього договору, яка затверджується й публікується на сайті брокера; вид фінансового активу, який відображається в торговельному терміналі; найменування базисного ринку; обсяг одного лоту в одиницях фінансового активу, який знаходиться на торгах; мінімальний контракт щодо цілого лоту; крок зміни контракту щодо цілого лоту; мінімальна зміна ціни; спред – різниця між кращими цінами купівлі та продажу в один і той же момент часу на який-небудь актив; вартість пункту на один лот; кредитне плече; Swap (Storage) під час ігрової покупки та ігрового продажу на один лот.

Існує думка щодо доцільності нормативного закріплення обов'язку належної турботливості брокера про інтереси валютного дилера, недотримання якого має визнаватися особливою підставою відповідальності за неналежне виконання договору валютного дилінгу (поряд із непереборною силою й випадком як загальними підставами звільнення від відповідальності згідно з нормою ст.617 ЦК України) [3].

На валютному ринку основна маса валютних операцій відбувається в межах одного торгового дня. Варто відзначити, що приблизно 5 трильйонів доларів або 80% від усього обсягу угод одного дня припадає на 20 найбільших банків світу, які переважно ведуть маржинальну торгівлю й відіграють роль уповноважених посередників для валютних угод. При цьому клієнт отримує свій прибуток протягом дня, не залишаючи відкритих позицій на наступний день, оскільки він є торговцем, а не інвестором, і його не цікавить майбутній стан ринку. Під час торгівлі протягом одного дня трейдера цікавить тільки котирування й ситуація на ринку в найближчі п'ять-десять хвилин (максимум кілька годин).

Одним з основоположників короткострокової торгової стратегії (дейтрейдинг) вважається Л. Вільямс. Цей трейдер почав роботу на фондовому ринку з вивчення технічного аналізу, який він успішно застосував на практиці й заробив свій перший біржовий капітал. Основний же прибуток Л. Вільямс отримав від короткострокової торгівлі за ф'ючерсами й акціями. Варто відзначити, що цей видатний трейдер показав на турнірі Robbins World Cup рекордний результат у 11 147% річних, який донині не побитий [4, с. 93]. Варто зазначити, що Л. Вільямс повторив свій же результат через 10 років, а його дочка, також використовуючи дейтрейдингові стратегії, стала переможницею одного з етапів кубка, заробивши 10 000% річних від вкладеного капіталу, що є максимально близьким результатом до рекорду Л. Вільямса.

Відомим американським трейдером є К.А. Фаррел, який за два роки продав 15 мільйонів акцій, а його щорічний оборот склав 400 мільйонів доларів. Він відзначає, що не варто покладатися на технічний аналіз під час торгівлі протягом одного дня, оскільки в цьому випадку тільки програєш. К.А. Фаррел ніколи не покладался на котирування й поради брокерських фірм, оскільки вони запізнюються стосовно реального стану справ. Оскільки дейтрейдинг вимагає реагування для отримання прибутку деколи кожні кілька секунд, то будь-яке зволікання може бути подібним смерті. Усього двосекундна затримка може перешкодити виконанню ордера або призвести до небажаного виконання [5, с. 46]. Завжди на біржі існує хтось, хто швидше вас реагує на ситуацію та здійснює свої угоди.

На думку К.А. Фаррела, рядовий клієнт валютного ринку може заробляти в довгостроковій перспективі тільки в тому випадку, якщо продаватиме валюту за хороших новин і купуватиме за поганих. Така стратегія заснована на психологічній особливості поведінки учасників валютного ринку, які найчастіше переоцінюють вплив новин на рух ринку. Наприклад, у разі поганих новин, які мали б знизити курс валюти, відбувається синхронний скид цієї валюти, що у свою чергу призводить до кумулятивного ефекту, що ще сильніше знижує курс. Таким чином, сама по собі новина в змозі знизити курс валюти в довгостроковій перспективі, проте найбільш сильне падіння спостерігається в момент її виходу через реакцію трейдерів, що часто використовується в стратегії торгівлі «дейтрейдинг». Тому рекомендується купувати за різкого зниження курсу й утримувати депозит тривалий час, якщо є така можливість, чекаючи моменту, коли ринок все розставить по своїх місцях [6, с. 12].

Трейдери постійно аналізують політичну й економічну обстановку в країні, оскільки новини, як негативні, так і позитивні, у цій сфері неодмінно позначаються на настроях гравців, а отже, і на стані ринку в цілому, що у свою чергу впливає на стан курсів конкретних компаній. Прикладом може

служити грандіозний обвал на біржах США під час подій 11 вересня 2001 р. [7, с. 112]. Ринки просто обвалилися, люди втратили величезні гроші, однак таку трагедію не можна передбачити, а стежити за новинами про стан бюджету, процентних ставок, міжнародною політикою цілком реально.

Одним із найвідоміших міжбанківських валютних ринків є Форекс, на якому відбувається обмін валют за вільною вартістю, без будь-яких фіксованих значень. Назва цього валютного ринку в перекладі з англійської означає «валютний обмін» [8, с. 18].

Щоденний оборот на ринку Форекс постійно підвищується. Сьогодні на цьому міжнародному валютному ринку оборот становить понад 4 трлн доларів щодня. Невеликі суми на Форекс не конвертуються, тому він був і залишається насамперед міжбанківським валютним ринком. Серед його учасників – центральні, інвестиційні, комерційні банки, дилери, брокери, різні фонди, страхові й великі транснаціональні компанії. Для тих, хто хоче здійснювати валютно-обмінні операції на міжнародному валютному ринку Форекс, оптимальним рішенням є звернення в брокерську компанію, що пропонує вигідні умови співпраці.

Основний принцип, на якому базується робота ринку, – вільна конвертація, без прямого державного регулювання [9, с. 209]. Однак існують певні державні постанови, які наказують компаніям дотримуватися певних правил діяльності на Форекс. Вони водночас дають деякі гарантії й обмежують свободу дій трейдера.

Сьогодні міжнародний валютний ринок Форекс став значно ближче до людей завдяки можливості здійснювати торги за допомогою Інтернет. У мережі можна не тільки торгувати, а й бути в курсі найактуальніших новин валютного ринку, користуючись різними джерелами. Як показує практика, вільні торги на Форекс – набагато більш дієвий спосіб примножити кошти, ніж вклади у валюті й інвестиційні рахунки.

Інвестиційні рахунки за своєю суттю припускають, що вкладник передоручає управління своїми фінансами в треті руки. Це може обернутися як прибутком, так і суттєвим збитком, оскільки ризик такого вкладення дуже великий [10, с. 12]. Граючи на Форекс, ви керуєте своїми фінансами, приймаючи рішення самостійно. Інвестиційні рахунки передбачають неможливість самостійного управління.

Переваги торгів на Форекс перед валютними вкладками також очевидні, адже ви самостійно вирішуєте, коли забрати гроші. Водночас дострокове повернення валютного вкладу тягне за собою втрату відсотків прибутку. Валютні вклади дозволяють тримати кошти в одній, максимум у двох валютах. Торги на Форекс дозволяють вести торгівлю відразу за декількома рахунками (більше 120 валютних пар).

Валютний ринок Форекс працює 24 години на добу, тому є найприбутковішим для трейдерів, на відміну від ф'ючерсного й фондового [11, с. 93]. Цілодобова торгівля на ринку Форекс дозволяє торгувати трейдерам у будь-який зручний час, не відволікаючись від основної роботи. Ця практика обумовлена збігом роботи азійської та європейської чи європейської й американської бірж. Цим аспектом користуються трейдери, практикуючи дейтрейдинг на ринку Форекс. При цьому вони мають можливість, ґрунтуючись на аналізі ринку Форекс, самостійно встановлювати свої торгові години.

Як вже згадувалося вище, дейтрейдинг – це торгівля на валютному ринку всередині одного дня. Вона має велику прибутковість і водночас пов'язана з великими ризиками. Прибутковість трейдингу всередині одного дня, на перший погляд, здається дуже маленькою. Проте варто враховувати той факт, що багато брокерів надають маржинальне плече від 1:50 до 1:200, а це вже дозволяє заробити на ринку Форекс пристойну суму [12, с. 17]. Однак зловживання плечем приховує величезний ризик, і втратити вкладення тут набагато легше, ніж заробити. Незважаючи на це, багато брокерів надають можливість відкривати-закривати позицію, не сплачуючи комісійні. І це також робить дейтрейдинг на Форекс привабливим заняттям.

Щоб правильно спрогнозувати рух ціни всередині дня, трейдер зобов'язаний звертати увагу на всі зовнішні чинники, які можуть вплинути на коливання валютної пари. І тут неоціненну послугу надасть вміння проводити технічний аналіз. Також допоможуть такі якості, як спостережливості і терпіння. Дейтрейдинг можна вести, використовуючи декілька перевірених стратегій, які буде розумним підлаштувати під свої психологічні особливості.

Щоб отримати значний прибуток під час дейтрейдингу, потрібно застосовувати правильно

вибудовану й вивірену торговельну стратегію, яка включає найбільш ефективні торгові інструменти та можливість віддавати торгівлі на позабіржовому валютному ринку максимум вільного часу. Тип обраної стратегії, довгострокова або короткострокова, не має великого значення для того, щоб отримати прибуток. Головне – зробити грамотний технічний аналіз, вчасно відкрити позицію й закрити її, отримавши дохід.

Підводячи підсумки досліджуваної теми, варто зазначити, що договір валютного дейтрейдингу є різновидом договорів, пов'язаних із вчиненням правочинів валютного дилінгу, що передбачає вчинення в електронній формі строкових правочинів на різницю курсів валютних активів.

Правова природа договору валютного дейтрейдингу полягає у визнанні його неоднорідним за правовою формою алеаторним договором у чужому інтересі типу агентування, комісії, управління коштами чи парі щодо вчинення конверсійних правочинів на різницю курсів іноземних валют, який виконується з дотриманням правил (стандартів) прийняття торгових рішень (вчинення купівлі-продажу валют) на основі фундаментального й технічного аналізу, інших звичаїв у сфері валютного дилінгу.

Отже, можна зробити висновок, що дейтрейдинг – специфічна стратегія торгівлі, яка насправді суттєво відрізняється від інших торгових стратегій. Більше половини всіх трейдерів ідуть із дейтрейдинга через його високу збитковість. Ті ж, хто залишається й добивається успіху, володіють специфічними навичками та прийомами – результатами наполегливої праці й аналізу скоєних помилок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матвеев П.С. Договор валютного дейтрейдинга в Україні (цивільно-правова характеристика) / П.С. Матвеев // Юридична Україна. – 2007. – № 6. – С. 31-38.
2. Матвеев П.С. Договор валютного дейтрейдинга (цивільно-правові аспекти) / П.С. Матвеев // Збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток цивільного законодавства України : шляхи подолання кодифікаційних протиріч». – Київ : В-во КНУ ім. Т. Шевченка, 2006. – С. 382-385.
3. Цивільний кодекс України № 435-IV [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Ларри В. Долгосрочные секреты краткосрочной торговли / В.Ларри. – М. : Аналитика, 2001. – 288 с.
5. Кузьменко А. Margin trading : шанс выиграть или проиграть / А. Кузьменко // Все о финансовых рынках. – 2001. – № 5 (19). – С. 46-48.
6. Павленко Н. Игральный бизнес/ Н. Павленко. – Х. : Фактор, 2001. – 124 с.
7. Пенцов Д.А. Понятие «security» и правовое регулирование фондового рынка США / Д.А. Пенцов. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – 302 с.
8. Куликов А.А. Форекс для начинающих / А.А. Куликов. – СПб. : Пітер, 2004. – 287 с.
9. Дегтярьова О.І. Биржевые операции / О.І. Дегтярьова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 425 с.
10. Таран В.А. Играть на бирже просто?! / В.А. Таран. – СПб. : Пітер, 2004. – 32 с.
11. Бобкова А.Г. Біржове право : навчальний посібник / А.Г. Бобкова, Ю.О. Моїсєєв. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 200 с.
12. Здобушко В. Валютная игрушка / В. Здобушко // Щотижневик "Контракты". – 2004. – № 3. – С. 38.

REFERENCES

1. Matveev, P.S. (2007), "Agreement on currency day trading in Ukraine (civil legal description)", *Yuridichna Ukrayina*, no. 6, pp. 31-38.
2. Matveev, P.S. (2006), "Agreement on currency day trading in Ukraine (civil legal aspects)", *Zbirnik tez dopovidey uchasnikiv Mizhnarodnoyi naukovo-praktichnoyi konferentsiyi «Rozvitok tsivilnogo zakonodavstva Ukrayini : shlyahi podolannya kodifikatsiynih protirich»* [Collection of report theses of

the International Scientific Conference “Development of civil law in Ukraine : ways of overcoming codificational contradictions”, Kyiv, Kievan national university of the name of T. Shevchenko, 2006, pp. 382-385.

3. “Civil Code of Ukraine № 435-IV”, *Vidomosti Verkhovnoyi Radi Ukrayini*, 2003, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15> .
4. Larri, V. (2001), *Dolgosrochnye sekrety kratkosrochnoy torhovli* [Long-term secrets of short-term trading], Analitika, Moscow, Russia.
5. Kuzmenko, A. (2001), “Margin trading : a chance to win or lose ”, *Vse o finansovykh rynkakh*, no. 5 (19), pp. 46-48.
6. Pavlenko, N. (2001), *Ihralnyy biznes* [Gambling business], Faktor, Kharkiv, Ukraine.
7. Pentsov, D.A. (2003), *Ponyatie «security» i pravovoe regulirovanie fondovogo rynku USA* [The concept of “security” and the legal regulation of the US stock market], Yuridicheskiy tsentr Press, Saint Petersburg, Russia.
8. Kulikov, A.A. (2004), *Foreks dlya nachinayushchikh* [Forex for beginners], Piter, Saint Petersburg, Russia.
9. Dehtyarova, O.I. (2003), *Birzhevye operatsii* [Stock market transactions], YuNITI-DANA, Moscow, Russia.
10. Taran, V.A. (2004), *Ihrat na birzhe prosto?!* [Is gambling on a stock exchange simple?!], Piter, Saint Petersburg, Russia.
11. Bobkova, A.H. and Moiseev, Yu.O. (2005), *Birzhove pravo : navchalniy posibnik* [Stock exchange law : teaching aid], Tsentr navchalnoyi literaturi, Kyiv, Ukraine.
12. Zdobushko, V. (2004), “Exchange toy”, *Shchotizhnevik "Kontrakty"*, no. 3, pp. 38.

РОЗДІЛ IV. АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 341.753

ОСКАРЖЕННЯ ПОТЕРПІЛИМ РІШЕНЬ, ДІЙ І БЕЗДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА ТА СЛІДЧОГО СУДДІ

Карпов Н.С., д.ю.н., професор

*Національна академія внутрішніх справ, площа Соляніська 1, м. Київ, Україна
karpoo@mail.ru*

У статті проаналізовано юридичну літературу щодо оскарження потерпілим рішень, дій і бездіяльності слідчого, прокурора та слідчого судді. Проаналізовано нормативні акти зарубіжних країн. Запропоновано зміни до вітчизняного кримінального процесуального законодавства. Зроблено відповідні висновки щодо досліджуваної тематики.

Ключові слова: оскарження, потерпілий, слідчий, прокурор, слідчий суддя.

ОБЖАЛОВАНИЕ ПОСТРАДАВШИМ РЕШЕНИЙ, ДЕЙСТВИЙ И БЕЗДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЛЕДОВАТЕЛЯ, ПРОКУРОРА И СЛЕДСТВЕННОГО СУДЬИ

Карпов Н.С.

*Национальная академия внутренних дел, площадь Соляніська 1, г. Киев, Украина
karpoo@mail.ru*

В статье проанализирована юридическая литература по обжалованию пострадавшим решений, действий и бездействия следователя, прокурора и следственного судьи. Проанализированы нормативные акты зарубежных стран. Предложены изменения в отечественное уголовное процессуальное законодательство. Сделаны соответствующие выводы по исследуемой тематике.

Ключевые слова: обжалование, потерпевший, следователь, прокурор, следственный судья.

APPEAL VICTIM OF DECISIONS, ACTIONS AND OMISSIONS INVESTIGATOR, PROSECUTOR AND THE INVESTIGATING JUDGE

Karpov N.S.

*National academy of internal affairs, area Solomyanska 1, Kyiv, Ukraine
karpoo@mail.ru*

This article examines the legal literature on victims appeal decisions, actions and inaction of the investigator, the prosecutor and the investigating judge. Analyzed regulations of foreign countries and made suggestions to our criminal procedure law. Background is that under paragraphs 1 and 3 of Article 55 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, victims in criminal proceedings may be an individual, a criminal offense which caused moral, physical or property damage, as well as a legal entity which criminal offense suffered property damage. Victims are also a person who is not the applicant, but a criminal offense which caused damage and therefore it after the criminal proceedings filed for her involvement in the proceedings as the victim.

The rights of the victim referred to in article 56 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. One of them is the right to challenge the actions or omissions of the investigator, prosecutor, investigating judge, which is enshrined in paragraph 7 of p. 1 of this article. To realize this right the victim may, in accordance with the requirements of chapter 26 of the Criminal Procedure Code, which deals with such order appeal during the preliminary investigation: 1) decisions, acts or omissions of the investigator, prosecutor to the investigating judge; 2) failure to comply with reasonable time investigator, prosecutor higher level; 3) investigating judge rulings on appeal.

Decisions, actions and inaction of the investigator, prosecutor that the victim may appeal to the investigating judge referred to in paragraph 1 of article 303 of the Criminal Procedure Code.

In accordance with paragraph 1 of part 1 of article 303 of the Code, to pre victims may be challenged omission investigator, prosecutor, which is the failure to make information about criminal offenses to the Unified Register of pre-trial investigations after receipt of the application or notice of a criminal offense.

The conclusions are that the rights and interests of the victim only affect decisions investigating judge referred to in paragraph 2 of article 309 of the Criminal Procedure Code. This decision: 1) dismissal of the complaint against the decision to close the criminal proceedings; 2) return the complaint to the actions or omissions of the investigator, prosecutor; 3) refusing to initiate proceedings on it. It is their right to appeal against the victim in the appeal.

Key words: appeal, the victim, investigator, prosecutor, investigating judge.

Згідно із ч.ч.1, 3 ст.55 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Потерпілим є також особа, яка не є заявником, проте якій кримінальним правопорушенням завдана шкода, і у зв'язку із цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Права потерпілого визначено в ст.56 КПК України. Одним із них є право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, яке закріплене в п.7 ч.1 цієї статті. Реалізувати це право потерпілий може згідно з вимогами глави 26 КПК України, у якій йдеться про такі порядки оскарження під час досудового розслідування: 1) рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора слідчому судді; 2) недотримання розумних строків слідчим, прокурором прокурору вищого рівня; 3) ухвал слідчого судді в апеляційному порядку.

Рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, які потерпілий має право оскаржити до слідчого судді, визначені в ч.1 ст.303 КПК України.

Згідно з п.1 ч.1 ст.303 КПК України на досудовому провадженні потерпілим може бути оскаржена бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає в невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення.

Йдеться про оскарження процесуальної бездіяльності слідчого, прокурора, яка полягає в невиконанні ними вимог ч.1 ст.214 КПК України. У ній зазначено, що слідчий, прокурор невідкладно, проте не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань і розпочати розслідування.

Потерпілий має право оскаржити бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає в нездійсненні інших процесуальних дій, окрім вищенаведеної в п.1 ч.1 ст.303 КПК України бездіяльності. У юридичній літературі зазначено, що цей предмет оскарження фактично охоплює необмежене коло випадків: усі без винятку випадки, коли закон прямо зобов'язує слідчого, прокурора здійснити певну дію чи прийняти рішення, або здійснення дії чи прийняття рішення вимагає конкретна ситуація, яка склалася в кримінальному провадженні, а слідчий, прокурор такої дії не виконує чи такого рішення не приймає [1, с. 13].

Потерпілому надано право оскаржити рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування, про закриття кримінального провадження (п.п.2-4 ч.1 ст.303 КПК України).

Реалізація потерпілим права на оскарження цих рішень залежить від того, наскільки регламентовані дії слідчого, прокурора щодо його забезпечення. Ознайомлення зі змістом ч.4 ст.280, ч.6 ст.284 КПК України дає підстави стверджувати, що це право належним чином гарантоване. Потерпілому направляються копії постанов про зупинення досудового розслідування, про закриття кримінального провадження. Крім того, згідно з вимогами ст.ст.111-112 КПК України йому має бути направлено повідомлення про прийняття процесуального рішення. На нашу думку, у цьому повідомленні слідчий, прокурор зобов'язані роз'яснити потерпілому порядок оскарження цих рішень до слідчого судді.

Щоб потерпілий мав можливість обґрунтувати скаргу на рішення слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження, він може скористатися правом, вказаним у п.11 ч.1 ст.56 КПК України. Законодавець надав йому право знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження.

У зв'язку з розглядом цього питання варто зазначити, що деякі науковці помилково стверджують, що потерпілий не має такого права. Так, В.Г. Пожар пише, що КПК України не передбачає можливість потерпілого ознайомитися з матеріалами розслідування, якщо провадження закрито: «Виникає запитання щодо того, про яку ефективність оскарження можна говорити, якщо потерпілий навіть не в змозі проаналізувати підстави винесення такого рішення слідчим, прокурором. Таке положення вимагає негайного виправлення на законодавчому рівні» [2, с. 130].

У п.6 ч.1 ст.303 КПК України йдеться про оскарження рішення, дії чи бездіяльності слідчого або прокурора під час застосування заходів безпеки особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом. Однією із цих осіб є потерпілий. Такий висновок можна зробити,

виходячи зі змісту ст.2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р. [3].

Потрібно звернути увагу на те, що в п.6 ч.1 ст.303 КПК України не конкретизовано, які саме рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора під час застосування заходів безпеки можуть бути оскарженні. Інакше регулювалося це питання в ст.52-5 КПК України 1960 р. Законодавець чітко визначав, що до суду можна оскаржити лише рішення слідчого про відмову в застосуванні заходів безпеки або про їх скасування. Вважаємо, що таке положення має міститися також у п.6 ч.1 ст.303 чинного КПК України.

У п.7 ч.1 ст.303 КПК України передбачено, що на досудовому провадженні може бути оскаржене рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій особою, якій відмовлено в задоволенні клопотання.

Очевидно, що такою особою може бути також потерпілий, оскільки згідно із ч.3 ст.93 КПК України він може ініціювати проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Згідно з п.4 ч.1 ст.56 цього кодексу потерпілий має право подати слідчому та прокурору клопотання про їх проведення.

У п.8 ч.1 ст.303 КПК України зазначено, що потерпілий має право на досудовому провадженні оскаржити рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 цього кодексу.

Цією главою регулюється порядок здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Під час досудового провадження можуть бути встановлені достатні підстави вважати, що: 1) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності; 2) особа вчинила кримінальне правопорушення в стані осудності, проте потім захворіла на психічну хворобу. Частина 2 ст. 503 КПК України визначає, що в такому випадку слідчий, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування та продовжує його згідно з правилами, передбаченими главою 39 цього кодексу.

Потерпілий може «оскаржити постанову про зміну порядку досудового розслідування за наявності достатніх підстав вважати, що, відповідно, особа вчинила суспільно небезпечне діяння в стані осудності, особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, не є психічно хворою чи не є психічно хворою настільки, щоб її можна було визнати неосудною» [1, с. 15].

Відповідно до ч.2 ст.303 КПК України скарги потерпілого на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора не розглядаються під час досудового розслідування й можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження в суді згідно з правилами ст. ст. 314–316 цього кодексу.

У ч.1 ст.304 КПК України встановлено десятиденний строк, упродовж якого потерпілий має право подати скаргу на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора. Як треба рахувати цей строк, роз'яснив Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у п.5 інформаційного листа «Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування» від 9 листопада 2012 р. № 1640/0/4-12 [4, с. 112-118]. Визначений у ч.1 ст.304 КПК України строк обчислюється з моменту прийняття рішення, вчинення відповідної дії. Під час оскарження бездіяльності обчислення строку оскарження починається з дня, що настає після останнього дня, який відведено КПК України для вчинення слідчим або прокурором відповідної дії.

Частина 1 ст.304 КПК України встановлює окремий порядок обчислення строку оскарження рішення слідчого чи прокурора, яке оформлюється постановою. У такому випадку строк вираховується з моменту отримання потерпілим копії оскаржуваної постанови.

Після надходження скарги до слідчого суддя він має постановити одну з таких ухвал: 1) про призначення судового розгляду скарги; 2) про повернення скарги потерпілому; 3) про відмову у відкритті провадження.

Випадки, коли слідчий суддя має повернути скаргу або прийняти рішення про відмову у відкритті провадження, визначені в ч.2 ст.304 КПК України. Скарга повертається, якщо: 1) скаргу подала особа, яка не має права її подавати; 2) скарга не підлягає розгляду в цьому суді; 3) скарга подана після закінчення строку, передбаченого ч.1 ст.304 КПК України, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або слідчий суддя за заявою особи не знайде підстав для його поновлення. Слідчий суддя відмовляє у відкритті провадження лише тоді, якщо скарга подана на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, прокурора, що не підлягає оскарженню (ч.4 ст.304 КПК України).

У зазначених випадках слідчий суддя зобов'язаний невідкладно надіслати копію ухвали про повернення скарги або про відмову у відкритті провадження разом з усіма доданими до неї матеріалами потерпілому, який подав скаргу. Повернення скарги не позбавляє його права повторного звернення до слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України.

Порядок розгляду скарги потерпілого на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора регулюється ст.306 КПК України. Правила такі:

- скарга розглядається слідчим суддею місцевого суду згідно з правилами судового розгляду, передбаченими ст.ст.318-380 КПК України, з урахуванням положень глави 26 цього кодексу;
- скарга на рішення (крім рішення про закриття провадження), дії чи бездіяльність розглядається не пізніше сімдесяти двох годин із моменту її надходження;
- скарга на рішення про закриття кримінального провадження розглядається не пізніше п'яти днів із моменту її надходження;
- розгляд скарги здійснюється за обов'язкової участі потерпілого та слідчого чи прокурора, рішення, дії чи бездіяльність яких оскаржується;
- відсутність слідчого чи прокурора не є перешкодою для розгляду скарги.

Необхідно акцентувати на тому, що законодавцем не вирішено питання щодо активності слідчого судді під час розгляду скарги. Тому треба погодитися з висловленою в юридичній літературі пропозицією про закріплення в ст.306 КПК України положення про те, що «слідчий суддя з метою перевірки доводів скаржника <...> або наданих заперечень вправі за клопотанням сторін або за власної ініціативи заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення скарги» [5, с. 449].

За результатами розгляду скарги потерпілого на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора слідчим суддею постановляється ухвала. Ухвала може бути про: 1) скасування рішення слідчого чи прокурора; 2) зобов'язання припинити дію; 3) зобов'язання вчинити певну дію; 4) відмову в задоволенні скарги (ч.2 ст.307 КПК України).

Також слідчий суддя має прийняти рішення про закриття провадження за скаргою, якщо після її надходження до суду слідчий чи прокурор у порядку, передбаченому ч.2 ст.305 КПК України, самостійно скасує рішення про зупинення досудового розслідування, рішення під час застосування заходів безпеки, припинить дію чи бездіяльність під час застосування цих заходів, бездіяльність, яка полягає в невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а також у нездійсненні інших процесуальних дій. Провадження за скаргою повинно закритись і тоді, коли прокурор самостійно скасує рішення слідчого про закриття кримінального провадження.

Потерпілий також має право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування (ст.308 КПК України). Цей прокурор зобов'язаний розглянути скаргу протягом трьох днів після її подання й у разі наявності підстав для її задоволення надати відповідному прокурору для виконання вказівки щодо строків вчинення певних процесуальних дій або прийняття рішень.

Розглядаючи скаргу, прокурор вищого рівня має виходити з того, що згідно із ч.ч.1, 2 ст.28 КПК України розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. Критеріями для визначення їх розумності є такі: 1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних і кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо; 2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим і прокурором своїх повноважень.

Потерпілому надане право оскаржувати окремі постанови слідчого прокурору, який здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Мова йде про оскарження постанови слідчого про закриття кримінального провадження. Ця постанова може бути скасована прокурором, якщо скарга подана протягом десяти днів із моменту отримання потерпілим копії постанови (ч.6 ст.284 КПК України).

Підстави прийняття прокурором цього рішення в КПК України не визначені. Нами поділяється пропозиція Д.М. Валігури про доповнення ст.284 цього кодексу нормою, у якій необхідно передбачити такі підстави для скасування постанови про закриття кримінального провадження: коли цю постанову винесено некомпетентною особою та з порушенням процесуальної форми; якщо

підстави, за якими закрито провадження, не ґрунтуються на зібраних доказах або їх недостатньо; якщо суттєво порушено норми матеріального та процесуального права; коли не виконано обов'язкові вказівки керівника органу досудового розслідування та прокурора [6, с. 4].

Потрібно зазначити, що в КПК України немає окремої статті про оскарження прокурору потерпілим та іншими учасниками кримінального провадження рішень і дій слідчого. Інакше регламентувалося це питання в ст.236 КПК України 1960 р., яка надавала право заінтересованим особам, у тому числі й потерпілому, оскаржувати прокурору будь-які дії та рішення слідчого.

Вважаємо, що чинний КПК України необхідно доповнити статтею про порядок оскарження прокурору рішень, дій чи бездіяльності слідчого. У ній пропонуємо передбачити такі положення:

- рішення, дії чи бездіяльність слідчого можуть бути оскаржені прокуророві як безпосередньо, так і через слідчого;
- скарги можуть бути як письмові, так і усні, які прокурор або слідчий заносять до протоколу;
- слідчий зобов'язаний протягом доби направити прокурору скаргу, що надійшла до нього, разом зі своїми поясненнями;
- подача скарги не зупиняє виконання рішення, дії, яка оскаржується, коли це не визнає за потрібне слідчий або прокурор;
- прокурор протягом трьох днів після одержання скарги зобов'язаний розв'язати її й повідомити про результати скажника;
- скаргу й копію повідомлення про результати її розв'язання приєднують до матеріалів кримінального провадження;
- відмова в задоволенні скарги повинна бути мотивована;
- рішення прокурора може бути оскаржене прокуророві вищої інстанції.

Потерпілий має право також на оскарження в апеляційному порядку деяких ухвал слідчого судді, постановлених під час досудового розслідування. Загальний перелік таких ухвал наведений у ч.ч.1, 2 ст.309 КПК України. Під час ознайомлення з їх змістом виникає питання щодо того, які саме ухвали слідчого судді потерпілий вправі оскаржити. Відповіді на нього в главі 26 КПК України немає. Роз'яснення щодо цього надані Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у п. 15 вищезгаданого інформаційного листа. Зазначено, що треба керуватися ст.393 КПК України. Для вирішення питання про те, чи має особа право звертатися з апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді, необхідно враховувати, чи стосується оскаржувана ухвала прав, свобод, інших інтересів особи, яка звертається з апеляційною скаргою [4, с. 112-118].

На нашу думку, права та інтереси потерпілого стосуються лише ухвали слідчого судді, які визначені в ч.2 ст.309 КПК України. Це ухвали про: 1) відмову в задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження; 2) повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора; 3) про відмову у відкритті провадження за нею. Саме їх потерпілий вправі оскаржити в апеляційному порядку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Попелюшко В.О. Оскарження захисником рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора / В.О. Попелюшко // Адвокат. – 2012. – № 10. – С. 12-15.
2. Пожар В.Г. Процесуальний статус потерпілого за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації / В.Г.Пожар // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 126-131.
3. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.
4. Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування: інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 1640/0/4-12 від 9 листопада 2012 р. // Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: коментарі, роз'яснення, документи / відп. ред. В.С. Ковальський. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – С. 112-118.
5. Пшенічко С.О. Деякі питання реалізації повноважень слідчого судді при розгляді та вирішенні скарг / С.О. Пшенічко // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю з дня

народження професора М.В. Салтевського (м. Одеса, 2 листопада 2012 року). – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 447-449.

6. Валігура Д.М. Оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органу досудового розслідування та прокурора : автореф. дис. на здобуття наук. ступ, канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Д.М. Валігура. – К., 2013. – 18 с.

REFERENCES

1. Popelyushko, V.O. (2012), “Defender’s appeal against decisions, acts or omissions of the bodies of pre-trial investigation and the prosecutor”, *Advokat*, no. 10, pp. 12-15.
2. Pozhar, V.H. (2013), “ Procedural status of victim under the new Criminal Procedure Code of Ukraine : positive steps and gaps of legal regulation”, *Yuridichnyy chasopis Natsionalnoyi akademiyi vnutrishnih sprav*, no. 2, pp. 126-131.
3. “On Ensuring Security of the Persons who Participate in Criminal Legal Proceedings : Law of Ukraine of December 23, 1993” (1994), *Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini*, no. 11, art. 51.
4. “On some issues of appeal against decisions, actions or omissions during the pre-trial investigation” : information letter of the Supreme Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases № 1640/0/4-12 (2013), *Noviy Kriminalniy protsesualniy kodeks Ukrayini : komentari, roz'yasnennya, dokumenti* [New Criminal Procedure Code of Ukraine : comments, explanations, documents], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine, November 9, 2012, pp. 112-118.
5. Pshenichko, S.O. (2012), “Some issues of exercise of authority of investigating judge in complaints consideration and resolution”, *Aktualni problemi kriminalnogo prava, protsesu ta kriminalistiki : materialy IV mizhnarodnoyi naukovo-praktichnoyi konferentsiyi, prisvyachenoyi 95-richchyu z dnya narodzhennya profesora M.V. Saltevs'kogo* [Current problems of criminal law, criminal procedure, and criminology : materials of the IV international scientific conference dedicated to the 95th anniversary of Professor M.V. Saltevs'kyi], Odessa, Feniks, November 2, 2012, pp. 447-449.
6. Valihura, D.M. (2013), “Pre-trial appeal against decisions, acts or omissions of the bodies of pre-trial investigation and the prosecutor”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.09, Kyiv, Ukraine.

УДК 331.753.1

МІСЦЕ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ В СТРУКТУРІ ПРАВА

Братель С.Г., к.ю.н., доцент

Національна академія внутрішніх справ, площа Соломянська 1, м. Київ, Україна

sergeibratel@bigmir.net

У статті розглядається питання визначення місця адміністративної процедури в структурі права, а також різні погляди вчених на необхідність удосконалення регламентації на законодавчому рівні. Також у статті аналізується практичний досвід щодо функціонування адміністративно-процедурного права як засобу реалізації конституційних положень.

Ключові слова: адміністративна процедура, адміністративні правовідносини, провадження, юридичний процес.

МЕСТО АДМИНИСТРАТИВНОЙ ПРОЦЕДУРЫ В СТРУКТУРЕ ПРАВА

Братель С.Г.

Национальная академия внутренних дел, площадь Соломенская 1, г. Киев, Украина

sergeibratel@bigmir.net

В статье рассматриваются вопрос определения административной процедуры в структуре права, а также различные взгляды ученых на необходимость ее регламентации на законодательном уровне. Также в статье анализируется практический опыт функционирования административных правоотношений как средства реализации конституционных положений.

Ключевые слова: административная процедура, административные правоотношения, производство, юридический процесс.

PLACE OF ADMINISTRATIVE PROCEDURES WITHIN THE LAW

Bratel S.G.

*National academy of internal affairs, area Solomyanska 1, Kyiv, Ukraine
sergeibratel@bigmir.net*

The article examines the definition of a place in the structure of the administrative procedure law and different views of scientists on the need to improve regulation by law. The article analyzes the experience on the functioning of the administrative and procedural law as a means of implementing constitutional provisions. Background is that today the Ukrainian lawmakers are trying to create a better system of administrative procedures within the reform of the legal system. Providing administrative services as an indicator of the democratization of public relations needs improvement due to the need to strengthen the relationship between the executive and citizens - the main subjects of the administrative and legal procedures. In contrast to the conceptual approach of the Soviet command system, where the main role assigned to the state, now dominated by the needs of citizens. Administrative Services is the essence of administrative procedures, principles which currently underdeveloped. Given the fact that the administrative procedural law of Ukraine is the least developed, is extremely important in the management of the implementation of rational and democratic administrative procedures.

The purpose of the article is to determine the specific location of administrative procedures in the structure of law through the analysis of the legal framework of administrative reform.

Made conclusions is that the administrative process by its very nature is intermediate, including its structure elements such as administrative proceedings stage of the proceedings, stages and procedural steps. Administrative procedures today provide a framework within the rights, freedoms and responsibilities of citizens within the powers of public administration and provide oversight of the performance of their functions. The procedure is the element that unites consistent level of administrative proceedings, the logical conclusion of the administrative procedure and an administrative act which concludes on the basis of the administrative proceedings. Place the administrative procedure defined by the following characteristics: a special public nature and of possible; normative character, due to the fact that the administrative process is regulated by administrative law expressly regulate the activities of authorized agencies and officials; individual character; lack of administrative matters in dispute; stages; clear focus on balancing the rights and responsibilities of citizens and authorities involved in public administration; a result that provides the appropriate administrative act. Thus, the administrative procedure ensures the implementation of the right material side, putting into practice the law through consistent actions, serving as a means of exercising the rights, freedoms and legitimate interests in the legislative requirements.

Key words: the administrative procedure, the administrative procedural law, the proceedings, the legal process.

Сьогодні українські законодавці намагаються створити досконалу систему реалізації адміністративних процедур у межах реформування правової системи. Надання адміністративних послуг як індикатор демократизації суспільних відносин потребує вдосконалення у зв'язку з необхідністю зміцнення взаємозв'язку між органами виконавчої влади та громадянами – основними суб'єктами адміністративно-правової процедури. На відміну від концептуального підходу радянської командної системи, де основну роль відводили державі, сьогодні переважають потреби громадян. Адміністративні послуги є змістом адміністративної процедури, принципи якої сьогодні недостатньо розроблені. Зважаючи на те, що в адміністративному законодавстві України процедурна частина є найменш розвинутою, надзвичайно важливим є запровадження у сфері управління раціональних і демократичних адміністративних процедур.

Метою статті є визначення конкретного місця адміністративної процедури в структурі права через аналіз нормативно-правової бази адміністративної реформи.

Дослідженням адміністративної процедури займалися такі науковці, як В.Б. Авер'янов, М.І. Байтин, Д.М. Бахрах, В.Я. Бойцов, В.В. Бойцова, Ю.П. Битяк, О.М. Бандурка, Е.Ф. Демський, В.К. Колпаков, С.Ф. Констатінов, О.В. Кузьменко, І.М. Лазарєв, М.В. Лошицький, І.О. Луговий, Р.С. Мельник, О.І. Миколенко, В.П. Тимошук, В.К. Шкарупа, О.В. Яковенко та інші.

Адміністративні процедури є складовими елементами реформування органів виконавчої влади. Для початку варто роз'яснити сутність і взаємозв'язок адміністративно-правової ієрархії та визначити сутність адміністративної процедури.

Структуру права визначають як побудову права, спосіб організації та взаємодії його елементів. Основними його елементами є матеріальне та процесуальне право (за субординацією в правовому регулюванні), регулятивне й охоронне право (за функціональним призначенням); публічне та приватне право (за предметом і методом правового регулювання). Відповідно до цієї класифікації адміністративне право є галуззю матеріального права, яке виконує регулюючу функцію та за методом регулювання характеризується як публічне право. Тобто фактично адміністративна процедура

встановлює процесуальний характер реалізації норм адміністративного права. При цьому треба зазначити, що адміністративна процедура – це структурована відповідними правовідносинами послідовність дій, яка регулюється нормами права.

Правова процедура – це особливий нормативно встановлений порядок здійснення юридичної діяльності, спрямованої на реалізацію норм матеріального права й заснованих на них матеріальних правовідносин, що охороняється від порушень правовими санкціями [1, с. 47-51].

Процедура вважається порядком вчинення дій, необхідних для виконання будь-яких справ, вирішення завдань. Щодо державних органів процедури визначають стадії, їх цілі, підстави вчинення та взаємозв'язок цих дій, способи їх оформлення й фіксації [2]. Адміністративну процедуру в загальному можна розуміти як офіційно встановлений порядок дій [3, с. 577].

Необхідно сказати, що наразі законодавство не містить визначення «адміністративна процедура», хоча й використовує цей термін під час вирішення податкових спорів, тому процедуру треба трактувати як формально визначені порядок та умови вчинення дій учасниками процесу на певній стадії або етапі адміністративного процесу, на певному часовому відтинку щодо забезпечення, вирішення конкретних адміністративних справ, способів процесуального оформлення розгляду справи та їх фіксації.

Сьогодні адміністративне право й адміністративні процедури є невіддільними один від одного елементами, які відображають двоєдину структуру, що втілює, відповідно, форму та зміст. Фактично процедура є структурним оформленням прийнятих рішень норм матеріального права. На жаль, сьогодні відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би врегулював питання кодифікації здійснення адміністративних процедур.

Перші кроки на шляху до визначення місця адміністративної процедури заплановані в межах адміністративної реформи. У результаті здійснення адміністративної реформи повинно відбуватися поступове формування раціонального механізму публічного управління, який дозволив би підвищити ефективність реалізації виконавчої влади, покращити її взаємодію з місцевим самоврядуванням, забезпечити участь громадськості у формуванні державної політики.

Розробка проекту Адміністративно-процедурного кодексу України (далі – Кодекс) спрямована на реалізацію положень Конституції України та виконання завдань адміністративної реформи в Україні. Кодекс повинен стати «загальним» нормативно-правовим актом, який запровадить якісно новий рівень законодавчої регламентації процедур зовнішньо-управлінської діяльності органів влади та захисту прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб у відносинах із державою [4].

Зважаючи на масштабність перетворень в адміністративній сфері та широкий спектр запланованих змін у системі управління, доводиться констатувати неефективне виконання положень згаданого документа, а також відсутність системності під час прийняття нормативних актів і вживання заходів щодо їх узгодження між собою. Варто зазначити, що аналогічно до проваджень у справах, які виникають з адміністративно-правових відносин, адміністративні процедури регулюються Цивільним процесуальним кодексом України. Такі категорії справ розглядаються загальними судами, хоча специфіка розгляду цих справ вимагає створення нових правових форм, а також наявності відповідної кваліфікації суддів у цій сфері.

Прийняття Кодексу повинне створити належну правову основу для запровадження адміністративної юстиції та здійснення правосуддя в адміністративних справах і буде сприяти захисту прав і свобод людини та громадянина, законних інтересів юридичних осіб від порушень із боку держави й органів місцевого самоврядування. Процедурні аспекти управлінської діяльності здебільшого не мають такого високого ступеня формалізації, як кримінальний, цивільний чи навіть арбітражний процес у судовій системі. Найбільший інтерес викликає розгляд місця адміністративних процедур у структурі управлінської діяльності, оскільки вони забезпечують регулювання відносин між органами влади та громадянами.

Процедури в адміністративному праві, а саме у сфері публічного управління, є дуже різноманітними, відповідно, відмінним є ступінь впливу адміністративно-правових норм у всіх цих сферах. За характером правового впливу управлінські процедури в адміністративному праві можна поділити на такі групи: нормотворчі процедури, процедури з прийняття індивідуальних актів управління та допоміжні процедури, за якими не приймаються управлінські рішення, проте результат діяльності за цими процедурами може стати основою для прийняття рішення як нормативного, так і

індивідуального плану. Адміністративна процедура стосується конкретної особи, вона спрямована на забезпечення реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб, прав і законних інтересів юридичних осіб, а також на виконання цими особами визначених законом обов'язків.

У проекті Адміністративно-процедурного кодексу України від 18 липня 2008 р. поняття адміністративної процедури ототожнюється з визначеним законодавством порядком адміністративного провадження, а адміністративне провадження трактується як сукупність послідовно здійснюваних адміністративним органом процедурних дій і прийнятих процедурних рішень із розгляду та вирішення адміністративної справи, що завершується прийняттям адміністративного акта та його виконанням [4].

Кодекс спрямований на реалізацію ст.19 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України [5].

Визначаючи місце адміністративної процедури в структурі права, окремо треба звернути увагу на думку В.П. Тимошука, який вважає, що адміністративну процедуру варто розглядати через призму «юридичної процедури», яку розуміють як урегульовану правовими нормами послідовність дій суб'єктів правотворчої та правозастосовної діяльності, спрямованих на досягнення певного правового результату та структурованих відповідними процедурними відносинами [6, с. 20].

Адміністративна процедура є одним із способів реалізації адміністративного судочинства, так званою формою, що надає матеріальному праву конкретного вираження. Здійснення судочинства з дотриманням усіх його принципів можливе лише за умов відповідної детальної процесуальної регламентації. Підтвердженням цього є судові види юридичного процесу: конституційний, цивільний, кримінальний, господарський та адміністративний. У свою чергу адміністративні процедури пов'язані з правозастосовною діяльністю й розглядом адміністративної справи та регламентуються визначеною групою норм.

Як зазначає О.І. Миколенко, адміністративна процедура є різновидом правової процедури й виражається в регламентованому юридичною нормою порядку дій або регулюванні відповідних суспільних відносин у сфері правозастосування [7, с. 58]. Адміністративну процедуру варто аналізувати крізь призму юридичного процесу, який у правовій науці визначається як форма перетворення юридичних ідеальних моделей на реальну систему правовідносин із її процедурною стороною, спрямованою на досягнення юридичного результату. Водночас не треба ототожнювати з процесом процедуру, яка передбачає динамічний рух зміни правових відносин. Процедура з'являється на етапі вирішення розгляду справи по суті, коли відбувається реалізація матеріально-правової процедури [8, с. 6-7].

Процес має загальний характер, а процедура є його складовою на етапі реалізації матеріально-правового спору. Процедура забезпечує регламентацію діяльності з реалізації права, закріплює варіанти досягнення передбачуваного матеріальними нормами результату. Таким чином, можна зробити висновок про існування зв'язку між такими поняттями, як адміністративний процес, адміністративна процедура й адміністративне провадження, де процес відіграє загально-регламентуючу роль, адміністративна процедура – індивідуальну, а провадження узагальнює інформацію, що міститься в конкретній справі.

Р.С. Мельник акцентує увагу на співвідношенні адміністративного процесу й адміністративної процедури, виокремлюючи такі їх спільні ознаки: однакова процесуальна природа, яка проявляється в діяльності органів державної влади; трактування їх видів як юридичного процесу, що мають стадійність і наявність проваджень; забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів осіб; наявність таких форм реалізації, як виконання, використання та застосування [9, с. 53-55].

Місце адміністративних процедур сьогодні не визначено, оскільки, незважаючи на те, що наука про адміністративні процедури має свій предмет дослідження, вона розвивається як частина науки адміністративного права. Крім того, вона використовує термінологію й методологію, запропоновані теорією держави та права, наукою адміністративного права й іншими галузевими процесуальними науками, хоча логічніше було б розробити власну наукову термінологію й напрацювати власну методологію.

Розглядаючи питання місця адміністративної процедури, звернемо увагу на погляди таких вчених, як В.Я. Бойцова та В.В. Бойцова, які досліджували можливу реорганізацію адміністративної юстиції як

галузі правосуддя та вважали адміністративні процедури ключовими елементами, як і інші адміністративні елементи, наприклад кадри й акти [10]. У свою чергу Д.М. Бахрах визначає адміністративну процедуру через систему юстиції чи правосуддя та розгляд судами скарг громадян на акти посадових осіб та органів виконавчої влади [11, с. 58].

Для правильного розуміння адміністративної процедури варто розглянути взаємопов'язані принципи, за якими відбувається її реалізація: верховенство права, законність, рівність учасників адміністративного провадження перед законом, використання повноважень із належною метою, обґрунтованість, безсторонність (неупередженість) адміністративного органу, пропорційність, гласність і відкритість, своєчасність і розумність строку, гарантування правового захисту тощо. Ці принципи наповнені конкретними механізмами через права й обов'язки учасників адміністративної процедури [12].

Адміністративна процедура є засобом забезпечення прав, свобод та інтересів громадян у контексті адміністративної юстиції. Наприклад, механізм реалізації адміністративної процедури через систему звернень громадян складається з таких дій: реєстрація пропозицій, заяв і скарг; збір і надання всієї значущої інформації сторонам; перевірка інформації, наданої громадянами; прийняття процедурного акту. Усі зібрані матеріали й перевірені факти за пропозицією, заявою або скаргою повинні мати достовірну основу, після опрацювання інформації можна виносити об'єктивне законне рішення.

На нашу думку, адміністративною процедурою треба вважати визначену адміністративно-процедурними нормами послідовність дій суб'єктів державно управлінської діяльності, регламентовану відповідними процедурними відносинами з метою видання управлінських провозастосовчих актів і вирішення адміністративних справ.

Виходячи з викладеного матеріалу й аналізу положень проекту Адміністративно-процедурного кодексу України, можна стверджувати, що адміністративна процедура за своєю сутністю займає проміжне положення, включаючи у свою структуру такі елементи, як адміністративні провадження, стадії провадження, етапи стадій і процедурні дії. Адміністративні процедури сьогодні створюють рамки реалізації прав, свобод і повноважень громадянами в межах повноважень органів публічної адміністрації, а також забезпечують контроль за виконанням ними функцій.

Процедура є тим елементом, що об'єднує послідовні ланки адміністративного провадження, логічним завершенням адміністративної процедури та прийняттям адміністративного акта, що містить висновок за підсумками розгляду адміністративної справи. Місце адміністративної процедури визначається такими характеристиками: публічний характер та особливий суб'єктний склад; нормативний характер, обумовлений тим, що адміністративна процедура врегульована адміністративно-правовими нормами, які чітко регламентують діяльність уповноважених органів і посадових осіб; індивідуальний характер; відсутність адміністративного спору під час вирішення питань; стадійність; чітка спрямованість на врівноваження прав і обов'язків громадян і повноважень суб'єктів публічної адміністрації; результат, який передбачає відповідний адміністративний акт.

Таким чином, адміністративна процедура забезпечує реалізацію матеріальної сторони права, втілюючи в практичну діяльність норми права через систему послідовних дій, виконуючи функцію засобу реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян у межах законодавчої вимоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байтин М.И. Теоретические вопросы правовой процедуры / М.И. Байтин, О.В. Яковенко // Журнал российского права. – 2000. – № 8. – С. 47-51.
2. Лазарев И.М. Административные процедуры в сфере взаимоотношений граждан и их организаций с органами исполнительной власти в Российской Федерации : автореф. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 «Административное право, финансовое право, информационное право» / И.М. Лазарев. – М., 2002. – 20 с.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов; под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю.Шведовой. – М. : «Русский язык», 1972. – 750 с.
4. Адміністративно-процедурний кодекс України : Проект (неофіційний текст) від 06.09.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://administrativno-procedurnii-kodeks-ukrayini-neoficiinii-teks-40440.html>

5. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Тимошук В.П. Види адміністративної процедури / автор-упорядник В.П. Тимошук // Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України. – К. : Факт, 2003. – 496 с.
7. Миколенко О.І. Місце адміністративного процедурного права в системі юридичних знань та системі права України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 / Миколенко Олександр Іванович; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2011. – 444 с.
8. Протасов В.Н. Юридическая процедура / В.Н. Протасов. – М. : Юрид. лит., 1991. – 79 с.
9. Мельник Р.С. Інститут адміністративної процедури : деякі пропозиції щодо його змісту / Р.С. Мельник // Адміністративне право України : стан і перспективи розвитку : збірник наукових праць. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. – С. 119-128.
10. Бойцов В.Я. Административная юстиция : к продолжению дискуссии о содержании и значении / В.Я. Бойцов, В. В. Бойцова // Государство и право. – 1994. – № 5. – С. 47-98.
11. Бахрах Д.Н. Административное право : учеб. / Д.Н. Бахрах. – М. : БЕК, 1996. – 368 с.
12. Резолюція (77) 31 Комітету Міністрів Ради Європи «Про захист особи відносно актів адміністративних органів» : від 28.09.1977 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : podelise.m/docs/1398/index-1531.html.

REFERENCES

1. Baytin, M.I. and Yakovenko, O.V. (2000), “Theoretical issues of legal procedures”, *Zhurnal rossiyskoho prava*, no 8, pp. 47-51.
2. Lazarev, I.M. (2002), “Administrative procedures in the field of relations between citizens and their organizations with the executive authorities of the Russian Federation”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.14, Moscow, Russia.
3. Ozhegov, S.I. (1972), *Slovar russkoho yazyka* [Dictionary of the Russian Language], Russkiy yazyk, Moscow, Russia.
4. “Administrative Procedure Code of Ukraine” : Draft (non-official text) of 06.09.2012 available at : <http://administrativno-procedurnii-kodeks-ukrayini-neoficiinii-teks-40440.html>
5. “Constitution of Ukraine of June 28, 1996”, *Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini*, 1996, no 30, art. 141.
6. Timoshchuk, V.P. (2003), “Types of administrative procedures”, *Administrativna protsedura ta administrativni poslugi. Zarubizhniy dosvid i propozitsiyi dlya Ukrayini* [Administrative procedures and administrative services. Foreign experience and proposals for Ukraine], Fakt, Kyiv, Ukraine.
7. Mikolenko, O.I. (2011) “Place of administrative procedural law in the system of legal knowledge and legal system of Ukraine”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Zaporizhzhya, Ukraine.
8. Protasov, V.N. (1991) *Yuridicheskaya protsedura* [Legal procedure], Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia.
9. Melnik, R.S. (2011) “Institute of administrative procedure : some suggestions regarding its content”, *Administrativne pravo Ukrayini : stan i perspektivi rozvitku : zbirnik naukovih prats* [Administrative law of Ukraine : current condition and prospects of development : collection of works], Kyiv, Institut derzhavi i prava im. V.M. Koretskogo NAN Ukrayini, 2011, pp. 119-128.
10. Boytsov, V.Ya. and Boytsova, V.V. (1994) “Administrative justice : continuation of the debate about the content and meaning”, *Hosudarstvo i pravo*, no 5, pp. 47-98.
11. Bahrah, D.N. (1996) *Administrativnoe pravo : uchebnik* [Administrative law : textbook], BEK, Moscow, Russia.
12. Resolution (77) 31 “Protection of the individual in relation to the acts of administrative authorities”

adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on September 28, 1977, available at : podelise.m/docs/1398/index-1531.html.

УДК 351.753

НАДАННЯ ГРОМАДЯНАМ ПРАВА НА ВІЛЬНЕ ВОЛОДІННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Дрозд О.Ю., к.ю.н., доцент,
Шруб І.В., к.ю.н., ст. викладач

*Національна академія внутрішніх справ, площа Соломянська 1, м. Київ, Україна
alexeydrozd@i.ua*

На основі дослідження обґрунтованих у юридичній літературі наукових підходів і поданих на розгляд до Верховної Ради України проектів законів України аналізується доцільність надання громадянам права на володіння вогнепальною зброєю; визначаються проблеми, які можуть виникнути у сфері цивільного обігу вогнепальної зброї та боеприпасів, а також обґрунтовуються шляхи їх подолання.

Ключові слова: боеприпаси, вогнепальна зброя, вогнепальна зброя цивільного призначення, електрошокові пристрої, нелегальна зброя, пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими кулями, спеціальні засоби самооборони, цивільний обіг зброї.

ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ГРАЖДАНАМ ПРАВА НА СВОБОДНОЕ ВЛАДЕНИЕ ОГНЕСТРЕЛЬНЫМ ОРУЖИЕМ: ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Дрозд А.Ю., Шруб И.В.

*Національная академия внутренних дел, площадь Соломенская 1, г. Киев, Украина
alexeydrozd@i.ua*

На основе исследования обоснованных в юридической литературе научных подходов и представленных на рассмотрение в Верховную Раду Украины проектов законов Украины анализируется целесообразность предоставления гражданам права на владение огнестрельным оружием; определяются проблемы, которые могут возникнуть в сфере гражданского оборота огнестрельного оружия и боеприпасов, а также обосновываются пути их преодоления.

Ключевые слова: боеприпасы, огнестрельное оружие, огнестрельное оружие гражданского назначения, электрошоковые устройства, нелегальное оружие, устройства для отстрела патронов, снаряженных резиновыми пулями, специальные средства самообороны, гражданский оборот оружия.

GIVING CITIZENS THE RIGHT TO FREELY POSSESSION OF FIREARMS: CHALLENGES AND SOLUTIONS

Drozd O.Yu., Shrub I.V.

*National academy of internal affairs, area Solomyanska 1, Kyiv, Ukraine
alexeydrozd@i.ua*

Based on sound research in the legal literature of scientific approaches, publications in the media, as well as submitted to the Verkhovna Rada of Ukraine bills on firearms for civil use, analyzes the necessity and timeliness of legislative regulation of relations associated with the acquisition and use of firearms by citizens of Ukraine.

We study the mechanism proposed in the draft legislation implementing the citizens' right to freely use the weapons for civil use in order to protect his life and health, life and the health of others and property from criminal attacks, and on this basis it is concluded the feasibility of the legalization of such weapons in the modern world. Based on a comprehensive analysis of the laws on firearms for civil use, identifies challenges that may arise after their adoption in the field of civil firearms and ammunition, as well as ways to overcome them are justified.

In particular, it appears that the draft legislation is justified in the legal regime of firearm civil purpose does not contain sufficient mechanisms to protect citizens from the expected increase in the level of armed population, which can lead to a significant increase in the number of illegal weapons, as well as an increase in the number of violations of its use. In order to eliminate this disadvantage, it is proposed to continue the search for scientific and legislative options to address such problematic issues as the legalization of firearms, which would satisfy all the participants in the dialogue.

At the same time as the most acceptable compromise when deciding to grant citizens the right to firearms offered to improve existing today administrative and legal frameworks for the order and procedures for granting permits citizens to own and use the means of self-defense, special devices for shooting of cartridges equipped with rubber bullets ,

electroshock devices, etc., as well as a substantial simplification of procedures for obtaining permits for their acquisition and use.

Key words: ammunition, firearms, firearm civil purpose, electroshock devices, illegal weapons, devices for shooting of cartridges equipped with rubber bullets, special means of self-defense, civilian arms trafficking.

Частина 3 ст.27 Конституції України проголошує, що кожен має право захищати своє життя та здоров'я, життя й здоров'я інших людей від протиправних посягань. У світлі останніх подій у центрі Києва, в Автономній Республіці Крим та в південно-східній Україні це конституційне положення набуває особливої актуальності.

Слідом за економічною й політичною кризою збільшилася також кількість злочинів. У країну прийшов збройовий бум. З екранів телевізорів правоохоронці дедалі частіше говорять про значне збільшення кількості нелегальної зброї й попереджають громадян про необхідність бути пильними, піклуватися про власну безпеку й ретельніше оберігати своє майно. Дедалі частіше громадяни почали замислюватися над посиленням захисту своєї родини й майна від протиправних посягань.

Водночас сьогодні, згідно із чинним законодавством, для захисту від злочинних посягань на своє життя та здоров'я, житло й майно чи життя та здоров'я, житло й майно інших громадян, для захисту від нападу на приміщення організації, установи, де вони працюють, для затримання особи, яка скоїла злочин і намагається втекти або вчинити опір, громадянам дозволено купувати, зберігати, носити й застосовувати лише спеціальні засоби самооборони. При цьому загальнодоступними є лише деякі із цих засобів, які, на думку більшості громадян і спеціалістів, є малоефективними. Зокрема, мова йде про газові пістолети та револьвери, аерозолі, заряджені речовинами сльозоточивою та дратівливою дії, а також патрони до них. Користуватися більш дієвими засобами, зокрема пристроями для відстрілу патронів, спорядженими гумовими кулями, електрошоковими пристроями тощо, дозволено лише деяким категоріям громадян. У сучасних умовах дестабілізації ситуації в країні таке обмеження викликало шквал критики та стало основною причиною активізації роботи над питанням про легалізацію вогнепальної зброї.

Тема дозволу масового носіння зброї в Україні виникає не вперше та вкотре стає предметом запеклих суперечок не лише в соціумі, а й на законодавчому рівні. Як наслідок, на розгляд до Верховної Ради України надійшли відразу два альтернативні законопроекти, спрямовані на регулювання правовідносин, що виникають у сфері обігу цивільної зброї та боєприпасів до неї. Перший законопроект – «Про цивільну зброю і боєприпаси» – підготовлений групою народних депутатів України (А.Ю. Ілленко, В.В. Омельченко, А.В. Артеменко, І.Л. Бордюг, Ю.В. Бублик та ін.). Другий – «Про вогнепальну зброю цивільного призначення» – підготовлений народним депутатом України С.М. Каплінім.

Спільним для вказаних законопроектів є те, що їх норми визначають механізм реалізації громадянами права на вільне використання зброї з метою захисту свого життя та здоров'я, життя й здоров'я оточуючих, майна від злочинних посягань. Інакше кажучи, у них пропонується легалізувати вогнепальну зброю.

Аналіз вказаних законопроектів дає підстави зробити висновок про необхідність і своєчасність законодавчого регулювання правовідносин, пов'язаних із набуттям і використанням громадянами України вогнепальної зброї. Дійсно, сьогодні зазначені правовідносини регулюються виключно підзаконними нормативно-правовими актами, що створює умови для затягування та надмірної бюрократизації дозвільних процедур. Більшість із них, крім того, є застарілими та фактично дублюють основні положення колишнього радянського законодавства. Існують також деякі недоліки правового регулювання порядку транспортування, використання та застосування зброї. Дискримінаційними варто визнати також норми, які унеможливають придбання громадянами деяких видів зброї до досягнення ними певного віку.

Ці й інші законодавчі недоліки та прогалини є причиною обмеження права громадян на вільне володіння зброєю та безпідставно звужують можливості її використання для самозахисту та припинення правопорушень.

Таким чином, варто визнати, що прийняття вказаних чи подібних законопроектів (далі – законопроект «Про вогнепальну зброю цивільного призначення») є необхідним і своєчасним. Водночас, незважаючи на всі позитивні моменти, їх текст є недосконалим і потребує суттєвого доопрацювання. Зокрема, найбільше зауважень викликали такі положення.

По-перше, не доцільно обмежувати сферу дії цих законопроектів лише правовідносинами, що виникають стосовно обігу вогнепальної зброї та боєприпасів до неї. Як свідчить практика, сьогодні з метою самозахисту, захисту інших осіб і майна, мисливства та спорту громадяни використовують

переважно пневматичну й холодну зброю, а також пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії. Оскільки застосування громадянами всіх перерахованих вище видів зброї (і засобів, і пристроїв) має єдину мету, правове регулювання правовідносин, що виникають із приводу їх обігу, доцільно об'єднати в одному законодавчому акті. Таким чином, закон «Про вогнепальну зброю цивільного призначення» доцільно розширити, включивши до нього, крім вогнепальної зброї, також основні частини до зброї, пневматичну, холодну зброю, пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, а також патрони до них тощо.

По-друге, викладені в законопроекті положення обмежують сферу застосування цивільної зброї й боєприпасів. Зокрема, у вказаних законопроектах основний акцент зроблено на такому призначенні зброї, як забезпечення «непорушності права приватної власності, захист суверенітету й територіальної цілісності держави», «захист життя та здоров'я громадян, власності, охорона громадського порядку та громадської безпеки, природи і природних ресурсів, зміцнення міжнародної співпраці в боротьбі зі злочинністю». Водночас недоцільно обмежувати призначення цивільної зброї лише виконанням вказаних завдань. Як відомо, сьогодні громадяни та юридичні особи використовують вогнепальну зброю також в інших цілях, зокрема з метою самозахисту, мисливства та спорту, колекціонування, експозиціонування, використання в реконструкціях військових подій, проведення наукових досліджень та вивчення тощо. Тому закон «Про вогнепальну зброю цивільного призначення» повинен мати більш широкую сферу використання, зокрема поширювати свою дію на всі перераховані вище сфери використання зброї.

По-третє, не можна погодитися з деякими визначеннями, які пропонують автори законопроекту. Так, наприклад, у законопроекті, підготовленому С.М. Капліним, під вогнепальною зброєю цивільного призначення пропонується розуміти будь-яку ручну нарізну або гладкоствольну вогнепальну зброю, що використовується для самозахисту, захисту інших осіб і майна, мисливства та спорту, калібром від 4,5 мм до 20 мм (для гладкоствольної зброї калібром до 26,5 мм включно), яка вистрілює дробом, кулею чи іншим снарядом і для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється під час згорання вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей), а також інша зброя, яка призначена або може бути трансформована для цього, крім кулеметів і гранатометів, а також зброї, випущеної до 1900 р. Водночас запропоноване визначення викликає низку зауважень: 1) за його межами залишилася вогнепальна зброя калібром до 4,5 мм, тоді як чинне законодавство встановлює обмеження щодо калібру зброї (понад 4,5 мм) лише для пневматичної зброї; 2) недоречною є вказівка на те, що до вогнепальної зброї цивільного призначення відноситься «інша зброя, яка призначена або може бути трансформована для цього». Справа в тому, що, виходячи з логіки автора законопроекту, зброя набуває статусу цивільної з моменту внесення відповідного запису до Державного реєстру прав на цивільну зброю. Таким чином, на момент внесення відповідного запису зброя вже повинна бути трансформована й відповідати всім визначеним критеріям. Законодавча легалізація самої «можливості» трансформації чи використання будь-якої зброї як цивільної може стати своєрідною прогалиною, яку будуть використовувати несумлінні громадяни, які незаконно володіють зброєю, що не підпадає під критерії цивільної; 3) недоцільно обмежувати призначення цивільної зброї лише для використання з метою «самозахисту, захисту інших осіб і майна, мисливства та спорту». Як відомо, громадяни та юридичні особи можуть купувати зброю з метою колекціонування, експозиціонування, використання в реконструкціях військових подій, проведення наукових досліджень та вивчення, а також в інших цілях.

Також не можна погодитися з визначенням боєприпасів, яке пропонують автори іншого законопроекту. Зокрема, під ними пропонується розуміти «патрони до нарізної та гладкоствольної вогнепальної зброї, інші пристрої одноразового використання, конструктивно призначені й технічно придатні для пострілу зі зброї відповідного виду. Не вважаються боєприпасами окремі компоненти спорядження патронів до вогнепальної зброї (шріт, картеч, кулі, пижі, прокладки, контейнери, капсулі, гільзи, порох)». Як бачимо, автори законопроекту не відносять до боєприпасів такі компоненти спорядження, як порох і капсули. Водночас у чинному на сьогодні Наказі МВС України № 622/1998 р. вказані компоненти відносяться до боєприпасів, що є цілком обґрунтованим, зважаючи на їх конструктивну будову та властивості.

Деякі зауваження викликає також і запропоноване в цьому ж законопроекті визначення «виробництва (виготовлення) цивільної зброї та боєприпасів», що передбачає обов'язкове проходження «всіх стадій технологічного процесу». Такий підхід є необґрунтованим, оскільки не всі суб'єкти мають технічні можливості забезпечити всі стадії процесу виготовлення зброї й боєприпасів і здійснюють лише деякі його стадії.

Не можна погодитись із запропонованим у цьому законопроекті визначенням вогнепальної зброї й боєприпасів військового призначення як таких, що виготовлені або вироблені «виключно для військових потреб». Одні й ті ж види (моделі) зброї й боєприпаси можуть одночасно використовуватись і для військових, і для цивільних потреб. У зв'язку із цим більш доцільно проводити розмежування цивільної та військової зброї за її призначенням.

По-четверте, численні зауваження викликає викладений у законопроекті С.М. Капліна порядок обмеження права власності на зброю. Зокрема, із цією метою передбачається ведення й перевірка осіб за такими реєстрами: реєстр осіб, які перебувають на обліку в психіатричних закладах; осіб, які перебувають на обліку в наркологічних закладах; осіб, які визнані недієздатними або обмежено дієздатними у зв'язку з наявністю в них психічного захворювання; осіб, які мають судимості за умисні насильницькі злочини, за злочини проти громадської безпеки або інші, пов'язані з незаконним обігом зброї.

Очевидно, що більшість із цих реєстрів потребують уточнення. Передусім це стосується реєстру осіб, «які визнані недієздатними або обмежено дієздатними у зв'язку з наявністю в них психічного захворювання». З дослівного тлумачення цієї норми постає, що визнання особи недієздатною або обмежено дієздатною з інших, окрім наявності психічного захворювання, причин, не є перешкодою для володіння вогнепальною зброєю цивільного призначення. Водночас очевидно, що обмежена дієздатність і недієздатність особи, незалежно від їх причин, мають бути віднесені до безумовних перешкод для набуття особою права на зброю.

Також не можна погодитись із формулюванням такого обліку, як облік осіб, «які мають судимості за умисні насильницькі злочини, за злочини проти громадської безпеки або інші, пов'язані з незаконним обігом зброї». Так, термін «насильницький злочин» є суто теоретичним і не має офіційного законодавчого закріплення. У зв'язку із цим на практиці важко буде однозначно визначити, які злочини підпадають під категорію насильницьких. За межами цього формулювання залишилася також значна кількість дійсно небезпечних злочинів проти основ національної безпеки України, проти життя та здоров'я особи, проти статевої свободи та недоторканості особи тощо. Їх вчинення особою, про яку йдеться в законопроекті, не є перешкодою для набуття нею вогнепальної зброї цивільного призначення, що на практиці може призвести до серйозного ускладнення криміногенної обстановки. Нарешті, така категорія злочинів, як «злочини, пов'язані з незаконним обігом зброї», відноситься до «злочинів проти громадської безпеки», а тому її відокремлення не є доречним. Більше того, невиправданим є віднесення до перешкод для набуття особою права на вогнепальну зброю цивільного призначення вчинення особою всіх злочинів, які відносяться до вказаної вище категорії. Так, згідно з дев'ятим розділом Особливої частини Кримінального кодексу України до злочинів проти громадської безпеки відносяться, наприклад, такі злочини, як порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини, порушення вимог режиму радіаційної безпеки тощо. Очевидно, що всі ці злочини не мають прямого відношення до обігу зброї, а тому за їх вчинення не логічно обмежувати право особи на володіння вогнепальною зброєю цивільного призначення.

Узагалі замість того, щоб створювати одразу декілька державних реєстрів осіб, які за тими чи іншими критеріями позбавлені чи обмежені в праві на володіння вогнепальною зброєю цивільного призначення (мають судимість, недієздатні, психічно хворі тощо), найбільш доцільним та економічно виправданим є створення одного спільного державного реєстру – державного реєстру осіб, які обмежені в праві володіння вогнепальною зброєю цивільного призначення.

По-п'яте, не можна погодитись із змінами, які автори законопроектів пропонують внести до ч.5 ст.36 Кримінального кодексу України. Зокрема, пропонується не вважати перевищенням меж необхідної оборони «застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від *нападу особи* або нападу групи осіб». На сьогодні зазначене положення стосується лише «озброєного нападу», що є цілком логічним та обґрунтованим. Застосування зброї до неозброєної особи є необхідною обороною, а тому зумовлює виникнення пом'якшеної відповідальності. Однак застосування зброї до неозброєної особи однозначно повинно визнаватися перевищенням меж необхідної оборони. У протилежному випадку будь-яка особа може виправдовувати неправомірне застосування зброї тим, що на неї напали.

Основний зміст законопроектів також викликає численні зауваження, однак обмежений обсяг цієї статті не дозволяє їх розглянути в повному обсязі. Тому пропонуємо зупинитися на їх аналізі частково.

По-перше, обидва законопроекти мають однобічний характер і спрямовані на розширення та законодавче гарантування права громадян захищати своє життя й здоров'я, життя та здоров'я інших

людей, інтереси держави чи суспільства від суспільно-небезпечних протиправних посягань. Водночас самозахист та захист інших осіб – це не всі функції вогнепальної зброї цивільного призначення. Крім них, зброя може використовуватися також для мисливства, спорту, колекціонування, експозиціонування, використання в реконструкціях військових подій, проведення наукових досліджень і вивчення, а також в інших цілях. Однак, на жаль, усі ці функції цивільної зброї підготовлені законопроекти достатньою мірою не розкривають.

По-друге, більшість закріплених у законопроектах положень, які регулюють порядок володіння, користування, застосування, використання, транспортування, зберігання зброї, не узгоджені із чинним цивільним законодавством. В одних статтях вони вживаються як тотожні, у других ці положення розглядаються окремо, у третіх – як ціле та частина. За своїм змістом правове регулювання реалізації зазначених прав має цивільний характер. Водночас автори законопроектів майже не посилаються на Цивільний кодекс України й не пропонують внесення до нього змін і доповнень.

По-третє, правовий режим обігу вогнепальної зброї цивільного призначення, який пропонується в цих законопроектах, не містить достатніх механізмів захисту громадян від очікуваного збільшення рівня озброєності населення. Надаючи фактично всім громадянам можливість використовувати вогнепальну зброю, автори законопроектів замість того, щоб посилити контроль за правомірністю її використання, зберігання, придбання тощо, навпаки, послаблюють його. Це може призвести до суттєвого збільшення кількості нелегальної зброї, а також до збільшення кількості правопорушень із її використанням. Пропонуючи легалізувати вогнепальну зброю, автори законопроектів спираються на результати різних соціологічних досліджень, статистичні дані, результати наукових розробок, досвід зарубіжних країн тощо. Однак вони не можуть спрогнозувати, яким чином така легалізація може вплинути на криміногенну ситуацію в тих чи інших суспільно-політичних умовах (в умовах економічної кризи, введення воєнного чи надзвичайного стану тощо), оскільки підготовлені ними законопроекти не пройшли необхідної експертизи та пілотного провадження.

В умовах, коли тема самооборони є надзвичайно актуальною, а ситуація в країні є нестабільною, необхідно відшукувати більш компромісні варіанти вирішення такого проблемного питання, як легалізація вогнепальної зброї, які б задовольнили всіх учасників діалогу. При цьому найбільш прийнятним компромісом під час вирішення питання про надання громадянам права на вогнепальну зброю є вдосконалення адміністративно-правових засад регулювання порядку та процедури надання громадянам дозволів на володіння та користування засобами самооборони, а також суттєве розширення переліку цих засобів. Такі кроки матимуть суттєвий стабілізуючий вплив на громадський порядок і стануть вагомим здобутком національної системи захисту прав і свобод людини та громадянина. Водночас позитивний ефект від них можна очікувати лише за наявності високого рівня правової культури й дисциплінованості власників засобів самооборони, а також удосконалення та підвищення ефективності систем контролю з боку правоохоронних органів за їх обігом.

Таким чином, викладені вище міркування свідчать про необхідність активізації подальших наукових досліджень, спрямованих на розробку наукових положень і практичних рекомендацій у сфері адміністративно-правового регулювання права громадян на засоби самооборони й вогнепальну зброю.

УДК 342.92:342.9.03

ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ І БЕЗДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ЯК ПРАВО ЛЮДИНИ

Лученко Д.В., к.ю.н., доцент

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, Україна
luchenkodv@mail.ru*

Статтю присвячено аналізу права на оскарження рішень, дій і бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Розглянуто основні характеристики цього права, визначено його зміст та обсяг. Досліджено роль права на

оскарження в демократичній державі. Звернено увагу на позитивні обов'язки держави у сфері реалізації права на оскарження.

Ключові слова: адміністративне право, права людини, право на оскарження, зміст та об'єм суб'єктивного права, демократія.

ОБЖАЛОВАНИЕ РЕШЕНИЙ, ДЕЙСТВИЙ И БЕЗДЕЙСТВИЯ СУБЪЕКТОВ ВЛАСТНЫХ ПОЛНОМОЧИЙ КАК ПРАВО ЧЕЛОВЕКА

Лученко Д.В.

*Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, ул. Пушкинская, 77, г. Харьков, Украина
luchenkodv@mail.ru*

Статья посвящена анализу права на обжалование решений, действий и бездействия субъектов властных полномочий. Рассмотрены основные характеристики этого права, определены его содержание и объем. Исследована роль права на обжалование в демократическом государстве. Обращено внимание на позитивные обязательства государства в сфере реализации права на обжалование.

Ключевые слова: административное право, права человека, право на обжалование, содержание и объем субъективного права, демократия.

APPEAL AGAINST DECISIONS, ACTIONS AND OMISSIONS OF SUBJECT OF AUTHORITY AS A HUMAN RIGHT

Luchenko D.V.

*Yaroslav Mudryi National law university, str. Pushkin, 77, Kharkiv, Ukraine
luchenkodv@mail.ru*

This article analyzes the right to appeal against decisions, actions and inaction of government agencies. It examines the current state of research of the appeal. The idea of the responsibility of the state and its authorities before the man is seen in terms of a legal mechanism for its implementation through the institute of appeal. The work reveals the main characteristics of the right to appeal, determined by its content and scope. The content of the right to appeal is recognized as powers that arise during the implementation of this law. The author highlights the major powers that form the content of the right to appeal, including: the right to appeal against decisions, acts or omissions of subject of authority addressed to authorized administrative body and (or) the court; the right to trial on the merits; the right to participate in the consideration of the case on the merits (namely provide explanations, present evidence, etc.); the right to waive the complaint; the right to be notified about the decision on the consideration of the complaint; right to execution of the decision adopted by the complaint. The scope of the right to appeal is determined by the object of appeal, which are decision, action and omission of government agencies. It is noted that the Constitution and current legislation of Ukraine meet modern democratic standards in terms of determination of the scope of the right to appeal. The author studies different scientific views on the definition of the term "right to appeal", providing own definition of the content of the term and the characteristics of its essence. The article states that application of the term "right to appeal" is the most scientifically and practically justified. The author grounds the position, according to which the right to appeal is a constitutional right that is part of the collection of fundamental rights and freedoms of man and the citizen, and thus, can not be limited. The author states that the right to appeal does not reflect the immediate needs of human life, and is the prerequisite for unobstructed enjoyment of other rights. The presence of the human right to appeal against decisions, actions or omissions of government agencies is a legal guarantee of other human rights. The author studies the role of the right to appeal in a democracy. Attention is drawn to the positive obligations of the state in exercise of the right to appeal. The article provides classification of basic elements of measures that any democratic state has to apply on the path towards creating an effective mechanism for implementation of the human right to appeal.

Key words: administrative law, human rights, right to appeal, content and scope of subjective right, democracy.

Питання оскарження рішень, дій і бездіяльності суб'єктів владних повноважень цілком виправдано привертають увагу вчених-адміністративістів, оскільки забезпечення належних процедур оскарження, як і інших механізмів контролю за державною діяльністю, є нагальним завданням розбудови правової держави. Розгляд цих питань додатково актуалізується через їх надто слабе дослідження в радянській науці, що очевидно пояснюється антидемократичністю тогочасних концепцій державного управління й відносин «державна – людина». Наприклад, Т.М. Радько, характеризуючи охоронну функцію права, розглядає її здебільшого в контексті протиправної поведінки громадян або їх об'єднань, майже не зачіпаючи проблеми відповідальності держави, державних органів і посадових осіб [1, с. 129-138]. Відлуння подібних підходів, на жаль, мають місце в адміністративному праві й нині; можна зустріти роботи, у яких громадянин усерйоз розглядається не як соціальна цінність, а як «елемент виробничих сил у державі, джерело прибавленого продукту», що у своїх діях підпорядковується виключно інтересам держави свого громадянства [2, с. 60, 72]. У цьому контексті російський учений Ю.М. Старілов обґрунтовано констатує, що вже давно настав час для руйнації вказаних концепцій і підходів та для створення «нового світу» адміністративного права як права забезпечення суспільних інтересів, реалізації прав і свобод людини й громадянина, гарантування «громадського блага» [3, с. 31].

Не можна не помітити, однак, що існуючі праці присвячено аналізу оскарження як інституту адміністративного права [4, с. 202-216]. Водночас цей інститут спрямовано на врегулювання реалізації особами суб'єктивного права на оскарження рішень, дій і бездіяльності суб'єктів владних повноважень (далі – право на оскарження), стан вивчення якого в адміністративно-правовій науці залишається недостатнім. Питанням судового й адміністративного оскарження рішень, дій і бездіяльності суб'єктів владних повноважень присвячено праці Ю.В. Білоусова, Е.Ф. Демського, А.Т. Комзюка, О.І. Миколенка, Ю.С. Педька, В.П. Тимошука, О.І. Угриновської та інших учених. Однак у роботах згаданих науковців природа оскарження як права людини майже не аналізується, що додатково підтверджує актуальність обраної нами теми.

Метою статті є розгляд природи права на оскарження, а також аналіз гарантій його реалізації у світлі розвитку чинного законодавства.

Ідея про відповідальність держави та її органів перед людиною виникає тоді, коли концепція правової держави (основи якої закладено видатним німецьким філософом І. Кантом), держави, зв'язаної правом і відповідальною перед людиною, починає замінювати концепцію держави поліцейської, яка не лише є наділеною можливостями втручатися в будь-які сфери життя суспільства, а й не є підвітною йому. Французький юрист Л. Дюгі наприкінці ХІХ ст. вказував, що в правовій державі адміністративний акт має силу лише тоді, коли проголошення волі, яка слугує його опорою, викликане метою, яку закон визнав справедливою. Адміністративний акт, виданий із порушенням закону, може давати підстави для відповідальності держави. Держава зобов'язана юрисдикційно втручатися, щоб скасувати кожний юридичний акт (зокрема й адміністративний – *Д.Л.*), виданий із порушенням закону [5, с. 928–929]. Цього ж часу німецький державознавець Г. Єлінек серед засобів захисту публічних прав назвав адміністративний позов та адміністративну скаргу, очевидно, маючи на увазі судове й позасудове адміністративно-правове оскарження [6, с. 749-750].

У правотворчій практиці відправним пунктом формування права на оскарження можна розглядати Конституцію США та пов'язані з нею акти. Як відмічає американський фахівець М. Лав, законодавчі акти, що керують роботою адміністративних органів у США (ідеться, зокрема, і про Конституцію США – *Д.Л.*), засновуються на припущенні, що ці органи, як і офіційні особи, які є відповідальними за їх роботу (не важливо, це тимчасові політичні висуванці чи професійні цивільні службовці), є відповідальними перед суспільством за свої дії [7, с. 186]. Вказане припущення необхідно зумовлює право суспільства та його окремих членів відреагувати на незаконні рішення, дії чи бездіяльність, у тому числі й шляхом їх оскарження. Сутність та обсяг цього права в законодавстві західних країн зростали з розбудовою правової демократичної держави.

Сам термін «право на оскарження» не є абсолютно визнаним серед науковців. Поряд із ним в адміністративно-правовій літературі іноді вживається поняття «право на скаргу» [8; 9]. Вважаємо такий підхід не зовсім коректним. Використання цього терміна призводить до певної понятійної неузгодженості (оскарження може бути реалізованим у формі не лише скарги, а й подання, петиції, позову тощо), а найголовніше – фактично зводить зміст права на оскарження виключно до можливості звернутися зі скаргою, тоді як оскарження обумовлює і можливість суб'єкта вимагати розгляду скарги, і право на отримання рішення за скаргою, і можливість відмовитися від скарги тощо.

Некоректним і занадто розмитим у контексті розглядуваної теми також є поняття «право на захист права», що означає право особи звернутися до компетентного державного органу за примусовим захистом порушеного права [10, с. 21]. У цьому разі, по-перше, ігнорується, що захист права відбуватиметься саме через процедуру адміністративно-правового оскарження, тобто спостерігається термінологічне подвоєння; по-друге, як уже зазначалося, захист права особи не обмежується лише зверненням за захистом.

З огляду на викладене можна погодитись, що використання саме терміна «право на оскарження» є найбільш науково й практично виправданим. Аналогічно це право сформульовано також у ст.55 Конституції України.

Переходячи безпосередньо до характеристики права на оскарження, слід відмітити, що воно є складовою права на звернення (петицію) і становить суб'єктивне публічне право. На нашу думку, немає підстав погоджуватися з Ю.М. Алістратовим, який відносить право на звернення до політичних прав [11, с. 35]. Право на звернення, зокрема право на оскарження, не зумовлюється характером зв'язку людини з державою (громадянством) і має гарантуватися кожному, тому воно є правом не політичним, а громадянським. Такий підхід узгоджується з положеннями міжнародно-правових актів

із прав людини. Так, згідно зі ст.8 Загальної декларації прав людини кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом. Згідно з п.«а» ч.3 ст.2 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права кожна держава-учасник цього документа зобов'язана забезпечити будь-якій особі, права й свободи якої, визнані в Міжнародному пакті про громадянські й політичні права, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинено особами, які діяли як особи офіційні, а також забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалося компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими владними суб'єктами або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, та розвивати можливості судового захисту. Наведену позицію підтримує також Конституційний Суд України, який у Рішенні від 25.11.2007 р. (справа громадянки Г.П. Дзюби щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) зазначив, що право на судові оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень, закріплене в ч.2 ст.55 Конституції України, належить громадянину України, іноземцю, особі без громадянства, якщо вони вважають, що рішення, дія чи бездіяльність згаданих суб'єктів порушують або утискають права й свободи громадянина України, іноземця, особи без громадянства чи перешкоджають їх здійсненню, а тому потребують правового захисту в суді.

Право на оскарження є конституційним правом, тобто входить до переліку основних прав і свобод людини й громадянина в нашій державі. Стаття 40 Конституції України гарантує право позасудового оскарження, встановлюючи, що всі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення та дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк. Частина 2 ст.55 Конституції України присвячено питанню судового оскарження, вона передбачає, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Право на оскарження не може обмежуватися (ч.2 ст.64 Конституції України), тобто воно належить до так званих абсолютних прав.

Підкреслимо, що конституційні норми гарантують право на оскарження саме фізичним особам і не поширюються на осіб юридичних, що з'ясуємо з назви розділу II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Таку позицію підтримано також Конституційним Судом України й судами загальної юрисдикції. Конституційний Суд України опосередковано звернув на це увагу в згаданому вище рішенні від 25.11.2007 р. Вищий адміністративний суд України вказав на зазначений момент, наприклад, в ухвалі від 03.06.2008 р. у справі № К5572/06, розглядаючи питання права оскарження рішень, дій або бездіяльності органів державної влади й місцевого самоврядування та їх посадових осіб.

Додамо також, що наведене формулювання ст. 40 Конституції України, на нашу думку, є недостатньо вдалим. Право на звернення в літературі зазвичай пов'язується з участю громадян в управлінні державними справами [12, с. 211]. Водночас цілі оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень є іншими: відновлення прав людини та забезпечення режиму законності у функціонуванні держави, її органів і посадових осіб. З огляду на це доцільно було б закріпити в окремій нормі право не лише судового, а й позасудового оскарження. Це підтверджується також цитованими вище положеннями ст.2 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, які виокремлюють право на оскарження та судовий захист серед інших прав. При цьому, звичайно, немає сенсу заперечувати, що це право є способом зворотного зв'язку між громадянами та державою. Процедури оскарження забезпечують суспільний контроль за державним апаратом, а також дозволяють останньому оперативно корегувати власну діяльність згідно із соціальними запитами й потребами.

Важливим у розгляді права на оскарження є дослідження змісту та обсягу цього права. Це має значення ще й тому, що згідно із ч. 3 ст. 22 Конституції України під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних актів не допускається звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод. Отже, аналізуючи нормотворчі ініціативи або нові нормативно-правові акти, присвячені питанням права на оскарження, щодо їх відповідності Конституції України, ми мусимо звертатися до питань змісту й обсягу цього права.

Щодо змісту права на оскарження відмітимо, що не можна повністю погодитись із Б.В. Масловим, який до змісту права на звернення громадян (відповідно, і права на оскарження) включає право

громадян на подання й розгляд звернення, право на участь у розгляді звернення, право громадян на вирішення питань, що містяться у зверненні, право громадян на отримання вмотивованої відповіді про прийняте рішення, обов'язки адресатів звернень і суб'єктів, які беруть участь у роботі з ними, права адресатів звернень і суб'єктів, які беруть участь у роботі з ними [13, с. 18]. По-перше, Б.В. Маслов включає до змісту права прямо протилежне суб'єктивному праву явище – юридичний обов'язок. Останній виступає способом забезпечення реалізації права, проте жодним чином не його складовою. Така позиція була б виправданою, якби Б.В. Маслов характеризував зміст не права на оскарження, а відносин оскарження, які виникають у результаті здійснення цього права. Подібну думку висловлюють, наприклад, О.І. Харитонов, В.М. Протасов та інші вчені [14; 15]. По-друге, у зміст права людини на оскарження Б.В. Маслов включає права інших осіб, що є логічною помилкою, адже зміст права однієї особи не може включати права інших осіб.

На наше переконання, змістом права на оскарження є правомочності, що виникають під час його реалізації. До основних правомочностей, які утворюють зміст права на оскарження, належать такі: право звернутися зі скаргою на рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень до уповноваженого адміністративного органу та (або) суду, право на розгляд скарги по суті, право брати участь у розгляді скарги по суті (у тому числі надавати пояснення, подавати докази тощо), право відмовитися від скарги, право бути повідомленим про рішення, прийняте за наслідками розгляду скарги, право на виконання рішення, прийнятого за результатами розгляду скарги.

Крім того, вважаємо, що також досить важко погодитися з І.Л. Бородіним, який доходить висновку про те, що зміст права на оскарження не є незмінним, оскільки на кожному конкретному етапі розвитку суспільства зміст та обсяг цього права визначається фактичними можливостями оскарження на цей час [16, с. 56]. Очевидно, що така думка має право на існування, лише якщо розглядати історичну й соціальну сторону права на оскарження. Однак завданням науки адміністративного права є насамперед визначення юридичного змісту права на оскарження, який в умовах демократичної державності не може змінюватися настільки, щоб виключати певні правомочності (інакше це нівелює саме право). Крім того, подібні тези про змінюваність змісту права на оскарження та його зумовленість певними «фактичними можливостями» відкриває шлях до ситуації, коли держава може почати обмежувати право на оскарження, посилаючись на відсутність цих фактичних можливостей (фінансових, організаційних, політичних) у конкретний час.

Обсяг права на оскарження визначається об'єктом оскарження. Таким об'єктом, згідно з ч.2 ст.55 Конституції України, ст.3 Закону України «Про звернення громадян», є рішення, дії та бездіяльність суб'єктів владних повноважень. Нагадаємо, що в радянську добу, а також до прийняття Конституції України цей об'єкт був значно вужчим. Особливо це стосувалося судового оскарження. Наприклад, ст.2 Закону СРСР «Про порядок оскарження до суду неправомірних дій органів державного управління й посадових осіб, що утискують права громадян» від 02.11.1989 р. дозволяла оскаржувати лише дії органу державного управління та його посадової особи. Згодом цей підхід відтворювала глава 31-А Цивільного процесуального кодексу УРСР 1963 р., яка з'явилася в кодексі в 1990 р. Вважаємо, що на сьогодні Конституція України та чинне законодавство нашої держави відповідають демократичним стандартам щодо визначення обсягу права на оскарження.

Конституційні положення щодо права на оскарження деталізуються в поточному законодавстві. Процедуру судового оскарження визначено в єдиному кодифікованому акті – Кодексі адміністративного судочинства України. Здійснення позасудового оскарження врегульовано в низці різноманітних законів і підзаконних актів. Загальним нормативним актом при цьому є Закон України «Про звернення громадян». Процедури оскарження в окремих сферах встановлюються в Податковому кодексі України, Митному кодексі України та інших актах.

Слід також розуміти, що право на оскарження не відображає безпосередні життєві потреби людини, а є умовою безперешкодного використання інших прав. Необхідність реалізації цього права виникає лише тоді, коли порушено певні права особи. Тому наявність у людини права на оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень є юридичною гарантією інших прав людини. Право на оскарження потрібне, коли суб'єкт владних повноважень відмовив у наданні можливості реалізувати право або свободу людини й громадянина, не виправдано звужив їх чи безпідставно обмежив. З огляду на це забезпечення права на оскарження є одним із головних завдань демократичної держави в галузі прав людини. Як зазначає відомий вітчизняний теоретик права М.В. Цвік, демократія як форма держави має три форми: наявність форм народовладдя (пряма, представницька демократія), діяльність державних органів на основі демократичних принципів,

реалізація й гарантування прав людини та громадянина [17, с. 187-191]. Забезпечення права на оскарження є однією з важливих умов втілення в суспільній практиці третьої з наведених форм, адже свавілля державних органів, безконтрольність їх діяльності та нездатність громадянина захиститися від такого свавілля може звести нанівець будь-які спроби людини реалізувати свої права.

З огляду на викладене на демократичну державу покладається обов'язок здійснити низку заходів, спрямованих на забезпечення права на оскарження. У найбільш загальному вигляді ці заходи мають включати такі елементи:

- 1) створення необхідної нормативно-правової бази, яка належним чином унормує порядок реалізації права на оскарження. При цьому доступність процедур оскарження вимагає, щоб ці питання не були розпорощеними в численних актах законодавства, а врегульовувалися на рівні одного закону. Беручи до уваги цей момент, вважаємо за доцільне прискорити роботу над проектом Адміністративно-процедурного кодексу України, який системно унормуватиме порядок позасудового оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Крім того, важливим є забезпечення такого нормативно-правового регулювання, коли відомчі акти не спотворюють вимоги закону шляхом встановлення додаткових вимог до суб'єкта оскарження, ускладнення процедур тощо;
- 2) створення інститутів, необхідних для реалізації права на оскарження. Ідеться про здійснення державою установчої функції та запровадження державних органів і їх окремих ланок, які належно функціонують та діяльність яких пов'язується із забезпеченням цього права, у тому числі системи правосуддя, а також забезпечення цих органів кваліфікованими працівниками – державними службовцями. Головною вимогою до цих органів є дотримання демократичних принципів діяльності;
- 3) забезпечення виконання рішень, прийнятих за наслідками оскарження, та притягнення до відповідальності осіб, винних у невиконанні цих рішень. Розглядаючи проблеми функціонування адміністративної юстиції, О.М. Пасенюк вказує, що суд за необхідності забезпечує вжиття примусових заходів до органу публічної адміністрації, якщо той не виконав чи неналежно виконав свій обов'язок щодо конкретної особи [18, с. 25];
- 4) забезпечення за необхідності притягнення до відповідальності суб'єктів владних повноважень, чий рішення, дії чи бездіяльність стали підставою для оскарження. Як зазначає Ю.М. Старілов, одним із завдань адміністративної юстиції є забезпечення правового статусу особи шляхом реалізації заходів відповідальності до органів публічної адміністрації, їх посадових і службових осіб за невиконання чи неякісне виконання своїх обов'язків [19, с. 73]. Притягнення до відповідальності за порушення прав певної особи адміністративного органу зменшує ймовірність того, що цей або інший адміністративний орган вчинить подібне порушення закону повторно [18, с. 25];
- 5) проведення широкого інформування громадян щодо способів і порядку реалізації права на оскарження. Причому таке інформування має бути присутнім на рівні як певних освітніх програм, роз'яснення в засобах масової інформації, так і під час здійснення органами публічної влади та їх посадовими особами своїх повноважень. Звичайно, діяльність держави в цьому напрямі має доповнюватися також зусиллями інститутів громадянського суспільства.

Зв'язок права на оскарження та демократії має ще одну складову. Ідеться про те, що здійснення права на оскарження може передувати зверненню особи за захистом своїх прав до міжнародних органів та установ, юрисдикцію яких визнано Україною (наприклад, судове оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень, якщо воно не призвело до задоволення порушених прав, є необхідною передумовою для звернення до Європейського суду з прав людини). Відповідно, на демократичну державу покладається обов'язок гарантувати суб'єкту оскарження, який вичерпав національні засоби захисту, можливість звернутися до згаданих міжнародних установ.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що в межах статті ми окреслили лише загальне розуміння права на оскарження. Окремого осмислення потребують зобов'язання держави у сфері реалізації права на оскарження, розвиток нормативно-правового регулювання останнього та інші проблеми. Усе це може бути предметом подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Радько Т.М. Основные функции социалистического права : учеб. пособ. / Т.М. Радько. – Волгоград : НИ и РИО ВСШ МВД СССР, 1970. – 142 с.
2. Демин А.А. Субъекты административного права Российской Федерации : учеб. пособ. / А.А. Демин. – М. : Книгодел, 2010. – 272 с.
3. Стариков Ю.Н. Административные суды в России : новые аргументы «за» и «против» / Ю.Н. Стариков ; под ред. и с предисл. к.ю.н., проф. В.И. Радченко. – М. : Норма, 2004. – 127 с.
4. Актуальные проблемы административно-правового регулирования / под ред. Е.В. Горина, М.В. Костенникова, А.В. Куракина. – Том. 1. – М. : Маросейка, 2010. – 496 с.
5. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства : репринт. воспр. изд. 1908 г. / Л. Дюги ; пер. с фр. ; предисл. Ю.Н. Оборотова. – Одесса : Юридична література, 2005. – 957 с.
6. Елиннек Г. Общее учение о государстве / Г. Елиннек ; пер. с нем. под ред. В.М. Гессена и Л.В. Шалланда ; вступ. ст. И.Ю. Козлихина. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 752 с.
7. Лав М.К. Административное право в Соединенных штатах / М.К. Лав // Верховенство права : сборник : пер. с англ. – М. : Прогресс, 1992. – С. 185-201.
8. Змеевский И.И. Институт жалоб и заявлений в Вооруженных Силах СССР и его роль в укреплении воинской дисциплины и социалистической законности : автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук : спец. 20.02.03 «Военное право» / И.И. Змеевской. – М., 1983. – 20 с.
9. Ремнев В.И. Право жалобы в СССР : автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / В.И. Ремнев. – М., 1963. – 19 с.
10. Гжевський В.К. Правові основи захисту прав і законних інтересів платників податків в адміністративному порядку : навч. посіб. / В.К. Гжевський, О.М. Буханевич, О.М. Федорчук. – К. : Атіка, 2010. – 196 с.
11. Алистратов Ю.Н. Право петиций в Российской Федерации / Ю.Н. Алистратов ; отв. ред. Ю.А. Дмитриев. – М. : Манускрипт, 1997. – 92 с.
12. Конституція України : науково-практичний коментар / Авер'янов В.Б., Батанов О.В., Баулін Ю.В. та ін. ; ред. кол. Тацій В.Я. та ін. – Х. : Право, 2003. – 808 с.
13. Маслов Б.В. Институт обращений граждан в административном праве : автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Б.В. Маслов ; Моск. ун-т МВД России. – М., 2008. – 19 с.
14. Протасов В.Н. Правоотношение как система / В.Н. Протасов. – М. : Юрид. лит., 1991. – 142 с.
15. Харитонов О.І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії) : монографія. – Одеса : Юрид. літ., 2004. – 328 с.
16. Бородин І.Л. Адміністративно-юрисдикційний процес : монографія / І.Л. Бородин. – К. : Алерта, 2007. – 184 с.
17. Проблеми теорії права і конституціоналізму у працях М.В. Цвіка / відп. за вип. О.В. Петришин. – Х. : Право, 2010. – 272 с.
18. Адміністративна юстиція України : проблеми теорії і практики. Настільна книга судді / за заг. ред. О.М. Пасенюка. – К. : Істина, 2007. – 608 с.
19. Стариков Ю.Н. Административная юстиция. Теория, история, перспективы / Ю.Н. Стариков. – М. : Изд-во НОРМА, 2001. – 304 с.

REFERENCES

1. Radko, T.M. (1970), *Osnovnye funktsii sotsialisticheskoho prava : uchebn. posob.* [Basic functions of socialist law : teaching aid], NI i RIO VSSH MVD SSSR, Volhograd, Russia.

2. Demin, A.A. (2010), *Subekty administrativnogo prava Rossiyskoy Federatsii : ucheb. posob.* [Subjects of administrative law of the Russian Federation : teaching aid], Knihodel, Moscow, Russia.
3. Starilov, Yu.N. and Radchenko, V.I. (editor) (2004), *Administrativnye sudy v Rossii : novye argumenty «za» i «protiv»* [Administrative courts in Russia : new arguments "pro" and "contra"], Norma, Moscow, Russia.
4. Horin, E.V., Kostennikov, M.V. and Kurakin, A.V. (2010), *Aktualnye problemy administrativno-pravovogo rehulirovaniya* [Current problems of administrative and legal regulation], Maroseyka, Vol. 1, Moscow, Russia.
5. Dyuhi, L. (2005), *Konstitutsionnoe pravo. Obshchaya teoriya gosudarstva : reprint. vospr. izd. 1908 g.* [Constitutional law. General theory of the state : reprint of 1908], Translated by Oborotov, Yu.N., Odesa, Ukraine.
6. Jellinek, G. (2004), *Obshchee uchenie o gosudarstve* [General doctrine of the state], Translated by Gessen, V.M. and Shalland, L.V., Saint Petersburg, Russia.
7. Lav, M.K. (1992), “ Administrative law in the United States ”, *Verhovenstvo prava : sbornik* [Rule of law : collection], Translated, Moscow, Russia, pp. 185-201.
8. Zmeevskiy, I.I. (1983), “ Institute of complaints and applications to the Armed Forces of the USSR and its role in strengthening military discipline and socialist legality ”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Military), 20.02.03, Moscow, Russia.
9. Remnev, V.I. (1963), “ The right to complaint in the USSR ”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Moscow, Russia.
10. Hzevskiy, V.K., Buhanevich, O.M. and Fedorchuk, O.M. (2010), *Pravovi osnovi zahistu prav i zakonnih interesiv platnikov podatkov v administrativnomu poryadku : navch. posib.* [Legal framework for protection of rights and legitimate interests of taxpayers in administrative proceeding : teaching aid], Atika, Kyiv, Ukraine.
11. Alistratov, Yu.N. (1997), *Pravo petitsiy v Rossiyskoy Federatsii* [Right for petition in the Russian Federation], Manuskript, Moscow, Russia.
12. Aver'yanov, V.B., Batanov, O.V., Baulin, Yu.V. et al. (2003), *Konstitutsiya Ukrayini : naukovopraktichniy komentar* [Constitution of Ukraine : scientific and practical commentary], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
13. Maslov, B.V. (2008), “ Institute of citizens' appeals in administrative law ”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Moscow university MIA Russia, Moscow, Russia.
14. Protasov, V.N. (1991), *Pravootnoshenie kak sistema* [Legal relation as a system], Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia.
15. Kharitonova, O.I. (2004), *Administrativno-pravovi vidnosini (problemi teorii) : monografiya* [Administrative and legal relationships (problems of theory) : monograph], Yuridichna literatura, Odesa, Ukraine.
16. Borodin, I.L. (2007), *Administrativno-yurisdiksiyniy protses : monografiya* [Administrative and jurisdictional procedure : monograph], Alerta, Kyiv, Ukraine.
17. Petrishin, O.V. (responsible) (2010), *Problemi teorii prava i konstitutsionalizmu u pratsyah M.V. Tsvika* [Problems of the theory of law and constitutionalism in the works of M.V. Tsvik], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
18. Pasenyuk, O.M. (editor) (2007), *Administrativna yustitsiya Ukrayini : problemi teorii i praktiki. Nastilna kniga suddi* [Administrative justice of Ukraine : problems of theory and practice. Handbook for judge], Istina, Kyiv, Ukraine.
19. Starilov, Yu.N. (2001), *Administrativnaya yustitsiya. Teoriya, istoriya, perspektivy* [Administrative justice. Theory, history, prospects], Izd-vo NORMA, Moscow, Russia.

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВА НА ВІЛЬНИЙ ДОСТУП ДО ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Черниш Р.Ф., к.ю.н., доцент
Буряченко А.М., студент

*Житомирський національний агроекологічний університет,
бульвар Старий, 7, м. Житомир, Україна
Roma007ua@ukr.net, fulvovs1993@gmail.com*

У статті досліджуються окремі проблемні питання нормативно-правової регламентації права на вільний доступ до вогнепальної зброї, з'ясовується його природа й місце у вітчизняному законодавстві. Аналізуються особливості нормативно-правового регулювання правил придбання громадянами спеціальних засобів. У висновках зазначається про необхідність удосконалення законодавчих положень, які регулюють обіг зброї, та пропонується практичний механізм реалізації права на вільний доступ до зброї в Україні.

Ключові слова: зброя, правові підстави використання зброї, порядок отримання дозволу для носіння, зберігання та використання зброї, самозахист.

ПРОБЛЕМЫ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ПРАВА НА СВОБОДНЫЙ ДОСТУП К ОГНЕСТРЕЛЬНОМУ ОРУЖИЮ

Черниш Р.Ф., Буряченко А.М.

*Житомирский национальный агроэкологический университет, бульвар Старый, 7, г. Житомир, Украина
Roma007ua@ukr.net, fulvovs1993@gmail.com*

В статье исследуются отдельные проблемные вопросы нормативно-правовой регламентации права на свободный доступ к огнестрельному оружию, выясняется его природа и место в отечественном законодательстве. Анализируются особенности нормативно-правового регулирования правил приобретения гражданами специальных средств. В выводах указывается на необходимость совершенствования законодательных положений, регулирующих оборот оружия, и предлагается практический механизм реализации права на свободный доступ к оружию в Украине.

Ключевые слова: оружие, правовые основания использования оружия, порядок получения разрешения для ношения, хранения и использования оружия, самозащита.

PROBLEMS OF LEGAL RIGHTS REGULATION FREE ACCESS TO FIREARMS

Chernysh R.F., Buryachenko A.M.

*Zhytomyr national agroecological university, boulevard Stariy, 7, Zhytomyr, Ukraine
Roma007ua@ukr.net, fulvovs1993@gmail.com*

The relevance of the described problems caused by the presence of a large number of ad hoc in that area.

In the absence of basic regulatory law in the field of arms trafficking a large number of uncoordinated subordinate legislation or which give rise to conflicts of law or leave significant gaps in the sphere of civilian firearms.

Lack of a clear classification established by law and can not agree on terminology subordinate legislation and promote legitimate social relations in the sphere of civil weapons and ammunition.

Today in this area of public relations are the Constitution of Ukraine, Ukraine Criminal Code, the Criminal Procedure Code of Ukraine, the Code of Ukraine on Administrative Offences, the Law of Ukraine "On licensing certain types of economic activity", the Law of Ukraine "On Public Associations" and so on.

Gaps in existing legal acts causes a number of issues in that area and, consequently, leads to an increase in the number of crimes of unlawful use of a weapon.

According to official data, illicit arms in Ukraine is growing rapidly. According to the Association of gun owners, as of early 2014 in possession of illegal Ukrainian were about 4 million. Illegal firearms.

As of September 2014, the amount of legal weapons has about 2 million. During the past year using legal firearms were committed only 48 crimes that 0,0024%. At the same time, under present conditions, criminals retain access to weapons, which is illegal in circulation.

It is believed that "reasonable" the right to free access to firearms is necessary to create an effective system of anti-corruption both in issuing a permit to carry and store weapons, and in the medical field. Create a single registry of gun owners, which will store information about the owner of weapons, weapons shooting results, which will prevent the unlawful use of a registered weapon, the results of the medical examination of gun owners and a re-review of health, information about who issued the certificate for wear and possession of weapons, medical certificates, where the person was trained to become the owner of the weapon.

Given the realities of today, it is clear that the state is almost completely lost control of arms trafficking. We believe that one way to solve the above problem would be to question the basic regulatory acceptance of arms trafficking law

which would in law would allow you to purchase, storage and use of Short-rifled firearms, to this end, the law should:

- provide for the right of all law-abiding citizens to acquire and concealment Short-rifled firearms;
- the issues of self-defense with firearms.

Summing up the above, we can conclude that the issue of the right to free access to firearms is quite debatable. In our opinion, given the realities of today in Ukraine is necessary to ensure free access to firearms as an effective mechanism for combating illegal encroachment. However, in order to bring the said benefits and not create additional problems, this question should be approached very carefully, clearly regulating procedure for obtaining permits for the right to possession, storage and use of firearms.

Key words: arms, legal grounds for the use of weapons, procedure for obtaining permission to carry, weapons storage and use, self-defense.

Головними напрямками розвитку України в XXI столітті є подальша демократизація суспільства та входження нашої держави до Європейського Союзу. Зазначене у свою чергу вимагає кардинального й невідкладного оновлення сучасної правової системи. Незважаючи на позитивні зміни, які відбулися в країні протягом останніх років, до цього часу повною мірою не знайшла логічного законодавчого вирішення значна кількість питань, реалізація яких дозволить Україні дійсно стати правовою й демократичною державою, у якій людина, її права, честь і гідність є найвищою соціальною цінністю. До таких проблем належить, зокрема, і регулювання суспільних відносин, пов'язаних з обігом зброї.

Загальне науково-теоретичне підґрунтя дослідження окресленого питання становлять фундаментальні наукові праці провідних фахівців у галузі теорії держави й права, адміністративного права, кримінального процесу, криміналістики П.Д. Біленчука, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, В.О. Коновалової, М.В. Салтєвського, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, В.Д. Червакова, В.Ю. Шепітька, О.Г. Шило та ін.

У розвиненому суспільстві кожна особа повинна мати максимум можливостей для охорони й захисту порушених прав. Держава на конституційному рівні закріпила право громадянина на захист свого життя й здоров'я, життя та здоров'я інших людей від протиправних посягань [5]. Проте будь-яке право втрачає свій сенс, якщо на законодавчому рівні відсутній механізм його реалізації. Неспроможність державних органів вживати реальні заходи щодо захисту життя чи здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян створює сприятливі умови для протиправних посягань на їх життя, здоров'я та власність. Зброя є інструментом, за допомогою якого людина може захистити себе, своїх близьких, своє майно від будь-яких протиправних посягань.

Як свідчать офіційні дані, незаконний обіг зброї в Україні зростає стрімкими темпами. Згідно з оцінками Української асоціації власників зброї на початок 2014 року в протиправному володінні українців знаходилось близько 4 млн нелегальних одиниць вогнепальної зброї [1]. З дня початку неоголошеної війни на Сході України ця кількість збільшилась як мінімум на декілька сотень тисяч одиниць. Бойовики терористичних організацій ДНР та ЛНР систематично грабують склади озброєння, захоплюють військові частини, підрозділи Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, завозять зброю під прикриттям гуманітарної допомоги з Російської Федерації.

Правова регламентація порядку обігу зброї в Україні не відповідає вимогам часу та має безліч недоліків. На сьогодні суспільні відносини, пов'язані з обігом зброї, регулюються нормативно-правовими актами, серед яких є постанови, укази, накази. Однак закон, який регламентував би вищевказані проблемні питання, до цього часу не було прийнято.

Окремі значущі аспекти вказаної проблеми (правові підстави обігу зброї, його місце в законодавстві України й зарубіжних країн, реалізація на практиці тощо) до цього часу залишаються недостатньо вивченими та потребують подальшої наукової розробки. Відсутність їх ґрунтового теоретичного аналізу й труднощі в правозастосовній практиці обумовлюють актуальність теми дослідження.

Метою статті є аналіз чинних нормативно-правових актів, положення яких регламентують порядок придбання, носіння й використання зброї в Україні, та вироблення на його основі практичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію законодавства у вказаній сфері.

Розпочинати аналіз поставленого питання, на нашу думку, доцільно з вивчення правового регулювання правил придбання громадянами спеціальних засобів, їх права власності на ці спеціальні засоби та ті чи інші види зброї.

Правова регламентація питань у вказаній сфері в Україні розпочалася 17 червня 1992 року з прийняттям Постанови Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» та

Додатку № 2 до неї, що визначає спеціальний порядок придбання громадянами окремих видів майна. Так, спеціальний порядок набуття права власності було поширено на вогнепальну мисливську гладкоствольну й нарізну зброю, газові пістолети, револьвери та патрони до них, холодну й пневматичну зброю [9].

Надавши громадянам право на придбання деяких видів зброї, необхідно було визначити державний орган, який займався би безпосереднім контролем за обігом зброї, а також сам порядок такого контролю. Так, 12 жовтня 1992 року Кабінет Міністрів України затверджує Положення «Про дозвільну систему» [9], згідно з яким ця система безпосередньо займається контролем за обігом зброї в Україні та входить до структури Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України.

Офіційно процедура правового закріплення обігу зброї в Україні завершилася 21 серпня 1998 року. Цього дня Наказом МВС України № 622 було затверджено Інструкцію про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боеприпасів до зброї та вибухових матеріалів [3].

Згідно з положеннями цього нормативно-правового акта єдиними спеціальними засобами, які можна віднести до предметів самозахисту, що можуть вільно зберігатися й носитися громадянами, які досягли 18-річного віку, є аерозолі сльозоточивої та дратівливої дії [3].

Однак становлення демократичного суспільства, у якому панівними стають відносини приватної, комунальної й державної власності, вимагає також нового напрямку захисту цієї власності, прав особистості, як і самої людини, її життя, честі й гідності від злочинних посягань. Одним зі способів цього захисту є, зокрема, використання для самооборони вогнепальної зброї.

Вільне володіння зброєю – це одне з базових прав людини, якого її може бути позбавлено лише за рішенням суду, зокрема, у разі вчинення тяжкого злочину або внаслідок втрати дієздатності. Зброя є інструментом, за допомогою якого людина може захистити себе, своїх близьких, своє майно від будь-яких протиправних посягань (з боку злочинців або узурпованої влади).

Найбільш ефективним видом зброї для самооборони є бойова короткоствольна зброя. Однак у чинному законодавстві України не передбачається механізм отримання права власності на неї з боку пересічних громадян. Не передбачається таке право й для юридичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності, крім правоохоронних органів, охоронних структур, служби інкасації та служби перевезень цінностей Національного банку України [3]. Також згідно з Постановою Верховної Ради України від 10 листопада 1994 року № 203/94 бойовою зброєю можуть користуватися народні депутати та окремі посадові особи апарату Верховної Ради України [10].

Громадяни можуть придбати вогнепальну зброю лише у вигляді мисливської зброї (вогнепальну гладкоствольну – з 21 року, нарізну мисливську – з 25 років) [3]. Вважаємо за доцільне не погоджуватися з таким законодавчим вирішенням окресленого питання. У нашій державі, згідно з положеннями чинних нормативно-правових актів, повноліття настає для будь-якої особи незалежно від її статі з 18 років. Саме вказаний вік характеризується настанням правосуб'єктності, а також є віком, з якого настає повна кримінальна відповідальність за вчинення всіх видів злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України. Також вважаємо не зовсім доречним визначення саме 21-річного та 25-річного віку для набуття права володіння вогнепальною зброєю [3], оскільки до лав Збройних Сил України, як правило, призиваються особи з 18-річного віку, які, пройшовши початкове навчання, починають нести службу з вогнепальною зброєю (наприклад, у караулах або інших видах нарядів), причому це не мисливська рушниця й навіть не пістолет, а автоматична зброя.

На нашу думку, ґрунтовного дослідження поряд із вогнепальною зброєю потребує порядок правового регулювання права власності на пристрої для відстрілу куль, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії (побутова назва – пристрої для відстрілу гумових куль). Так, на придбання, зберігання й носіння названих засобів активної оборони (пістолетів із гумовими кулями) згідно з положеннями чинного законодавства мають право такі категорії громадян: працівники суду, правоохоронних органів і їх близькі родичі, особи, які беруть участь у кримінальному судочинстві, журналісти. Зазначена зброя розрахована лише на те, щоб нейтралізувати нападника, нанісши йому не смертельну травму [8].

В Україні суспільні відносини, пов'язані з обігом зброї, регулюють майже 90 нормативно-правових

актів: накази, постанови, укази, навіть закони (Конституція України [5], Кримінальний кодекс України [6], Кримінальний процесуальний кодекс України [7], Кодекс України про адміністративні правопорушення [4], Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [2] тощо). Однак, на жаль, у наведеній правовій базі відсутній головний документ – базовий регуляторний закон про зброю.

Важливість існування такого документа й актуальність цієї теми обумовлюються тим, що нового імпульсу набула розбудова демократичної, правової держави, головним завданням і змістом діяльності якої є забезпечення та захист прав і свобод людини й громадянина від протиправних посягань.

Відсутність чіткої законодавчо встановленої класифікації й термінології не дозволяє узгодити підзаконні нормативні акти та сприяти розвитку законних суспільних відносин у сфері обігу цивільної зброї й боєприпасів.

Єдиним нормативно-правовим актом, на підставі якого громадяни можуть отримати дозвіл на придбання зброї, є Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів (далі – Інструкція МВС України) [3]. З огляду на викладене можна дійти логічного висновку, що ні закони України, ні постанови Верховної Ради України, ні укази Президента України не регулюють одну з найважливіших і найнебезпечніших сфер суспільних відносин у нашій державі, а здійснює це лише відомчий підзаконний нормативно-правовий акт, який є внутрішнім документом правоохоронного відомства.

Недосконалість чинних нормативно-правових актів викликає низку проблемних питань у вказаній сфері та призводить до зростання кількості злочинів із протиправним застосуванням зброї. Масова свідомість живе стереотипами щодо необхідності збереження існуючого порядку набуття й використання вогнепальної зброї, оскільки існує страх зростання злочинності. У наш час навіть за наявності легальної вогнепальної зброї вдома її вкрай важко використати з метою самооборони, щоб потім не бути покараним. Засади використання зброї (насамперед для самозахисту) потрібно змінити в інтересах громадян, надавши їм можливість вільного застосування вогнепальної зброї для захисту себе, членів своєї сім'ї, інших осіб. Також потребують змін інші засади використання зброї, зокрема право на ремонт зброї, її модифікацію.

У цілому існуючі нормативно-правові акти дозволяють громадянам реалізувати своє право на володіння зброєю. Проблеми виникають у тих випадках, коли успадковані від СРСР норми й положення пристосовуються до реалій сьогодення та нових суспільних відносин. Так, згідно з положеннями Інструкції МВС України власну зброю «можуть ремонтувати лише злочинці», оскільки будь-які операції, пов'язані з ремонтом або її модифікацією (хоча сучасна зброя в більшості випадків є модульною та не потребує особливих умінь, щоб її полагодити), є поза законом. Також суворо обмежується стрільба в «недозволені місця», натомість процедура отримання дозволу на обладнання тиру/стрільбища є настільки забюрократизованою, що її практично неможливо пройти, тому в більшості населених пунктів немає відведених місць для стрільби, а спроба постріляти в безлюдному яру поза містом може закінчитися судовим вироком [2]. Вимоги до транспортування зброї також є настільки жорсткими, що в її власника немає жодного шансу нею скористатися в ситуації раптового нападу під час її транспортування.

На думку фахівців, однією з причин, яка стоїть на заваді прийняттю закону про зброю, є побоювання правоохоронців щодо теоретичної можливості масового озброєння населення, які з огляду на відсутність в українців елементарної культури поводження зі зброєю часто себе виправдовують. Потрібно враховувати також, що значна кількість населення не задоволена діями існуючої влади, тому не відомо, на які дії штовхне наших громадян вільний обіг зброї. Що ж стосується незадоволених владою громадян, то вже зараз у нашій країні є тисячі принижених і знедолених озброєних людей. Однак вони не скоюють насильницьких дій щодо представників влади із застосуванням власної зброї.

З огляду на те, що закріплення законодавчого аспекту обігу зброї в Україні поки що перебуває на стадії розробки й прийняття, стан нормативного врегулювання питання обігу зброї в Україні знаходиться на низькому рівні, що породжує безліч спірних питань.

Вважається, що для «розумної» реалізації права на вільний доступ до вогнепальної зброї необхідно створити ефективну систему протидії корупції як у сфері видачі дозволу на право носіння й зберігання зброї, так і в медичній сфері; створити єдиний реєстр власників зброї, у якому зберігатиметься інформація про власника зброї, результати відстрілу зброї (що унеможливить незаконне використання зареєстрованої зброї), результати медичного огляду власника зброї та час повторної перевірки стану здоров'я, інформація про те, хто видав посвідчення на право носіння й зберігання зброї, медичні довідки, інформація про місце, де особа пройшла навчання, щоб стати власником зброї.

Водночас, на нашу думку, одним із шляхів вирішення вищевказаного проблемного питання могло б стати прийняття базового регуляторного закону про обіг зброї. Завдяки цьому вдалося б забезпечити реалізацію громадянам їх невід'ємного права на захист власного життя, продемонструвати високий рівень довіри держави до громадян, знизити рівень вуличної й загальнокримінальної злочинності, зменшити рівень корупції у сфері обігу зброї, простимулювати розвиток національного зброярського виробництва, створити додаткові робочі місця, підвищити рівень обороноздатності країни.

Зазначений нормативно-правовий акт повинен здійснити такі цілі:

- розмежувати зброю в цивільному обороті та зброю, заборонену до цивільного обороту;
- запровадити чітку й зрозумілу класифікацію зброї;
- встановити порядок придбання, володіння, зберігання та застосування зброї;
- закріпити вичерпні вимоги до громадян України, які бажають отримати право на володіння зброєю;
- передбачити механізм тимчасового призупинення права на володіння зброєю та визначити чіткі підстави й критерії для застосування такого механізму;
- встановити підстави та порядок позбавлення права на володіння зброєю;
- створити дієву й прозору систему підготовки майбутнього власника зброї (вивчення матеріальної частини, юридичні аспекти володіння зброєю та її застосування, отримання навичок безпечного поводження зі зброєю);
- визначити повноваження державних органів щодо контролю за цивільним обігом зброї;
- забезпечити встановлення особливого порядку судового розгляду всіх випадків, пов'язаних із застосуванням зброї з метою самозахисту, зокрема винятково судом присяжних;
- забезпечити право на приховане носіння зброї з метою самозахисту;
- передбачити процедуру внесення змін до відповідних законодавчих документів і підзаконних актів, які стосуються обігу зброї;
- врахувати нормативно-правові акти Європейського Союзу;
- створити механізм громадського контролю за діяльністю системи ліцензування/атестації власників зброї.

Таким чином, питання права на вільний доступ до вогнепальної зброї є досить дискусійним. Стан нормативно-правового регулювання обігу зброї в Україні є незадовільним унаслідок відсутності законодавчого регулювання щодо її придбання, зберігання, носіння та застосування для самозахисту.

На нашу думку, потрібно забезпечити вільний доступ громадян до вогнепальної зброї як ефективний механізм протидії протиправним посяганням. Однак для того, щоб зазначений дозвіл приніс користь і не створив додаткові проблеми, до окресленого питання потрібно підходити дуже виважено, чітко регламентуючи процедуру отримання дозвільних документів на право носіння, зберігання й використання вогнепальної зброї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітична доповідь Центру Разумкова Запаси боєприпасів, стрілецької зброї і легких озброєнь в Україні : ризики та виклики/ Центр Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2014. – № 2. – С. 3-20.

2. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 1.06.2000 року № 1775-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1775-14>
3. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів. Затверджено наказом МВС України від 21 серпня 1998 р. № 622 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 42. – Ст. 1574.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073X [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
5. Конституція України // Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парламентське вид-во, 2011. – 59 с. – (Серія «Закони України»).
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року №2341III// [Електронний ресурс].— Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17>
8. Наказ міністерства внутрішніх справ України від 13.06.2000 р. №379ДСК / 2000 / Міністерство внутрішніх справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0696-00>
9. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Положення про дозвільну систему» від 01.06.2012 р. № 576 / 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/576-92-п>
10. Постанова Президії Верховної ради України «Про забезпечення безпеки народних депутатів України та окремих посадових осіб апарату Верховної Ради України» від 10.11.1994 р. № 203/94-ПВ / 1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/203/94-пв/print1393444708469642>

REFERENCE

1. Analytical Report of Rozumkov Centre "Reserves of ammunition, small arms and light weapons in Ukraine : Risks and challenges"(2014), journal National Security and Defence, no.2, pp.3-20.
2. Law of Ukraine "On Licensing Certain Types of Activity" of 01.06.2000, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1775-14> (access January 28, 2015).
3. Instructions on how to manufacture, purchase, storage, keep, transport and use firearms, knives and air weapon, domestic devices for shooting of cartridges equipped with rubber or similar in characteristics missiles of non-lethal action, and these cartridges and ammunition for weapons and explosive materials. Approved by the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of 21 August 1998. № 622 (1998), *Official Journal of the Ukraine*, no.42, 1574 p.
4. Codex Ukraine on Administrative Offences of 07.12.1984 №8073H, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (access January 28, 2015).
5. The Constitution of Ukraine (2011), A parliamentary publishing house, 59p.
6. The Criminal Code of Ukraine of 05.04.2001 №2341III, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (access January 28, 2015).
7. The Criminal Procedure Code of Ukraine of 13.04.2012 p. № 4651VI, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17> (access January 28, 2015).
8. Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of 13.06.2000 №379DSK, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0696-00> (access January 28, 2015).
9. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Permit" of 01.06.2012 № 576, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/576-92-п>(access January 28, 2015).
10. Resolution of the Presidium of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Security of People's Deputies of

Ukraine and Some Officials of the Verkhovna Rada of Ukraine" of 10.11.1994 № 203/94PV, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/203/94-пв/print1393444708469642> (access January 28, 2015).

УДК 332.21:331.4

БАНКІВСЬКА КРИЗА УКРАЇНИ: ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Шевчук О.О., к.ю.н., доцент

Томма Р.П., к.ю.н., доцент

*Навчально-науковий інститут підготовки фахівців для підрозділів слідства
та кримінальної міліції Національної академії внутрішніх справ,
площа Соломянська 1, м. Київ, Україна
10ttt@inbox.ru*

У статті проаналізовано юридичну літературу щодо причин і шляхів подолання банківської кризи в Україні. Також запропоновано ґрунтовні висновки й пропозиції щодо аналізованої проблематики.
Ключові слова: банки, банківська система, фінансова криза, банківська криза, вклад.

БАНКОВСКИЙ КРИЗИС УКРАИНЫ: ПРИЧИНЫ И ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Шевчук А.А., Томма Р.П.

*Учебно-научный институт подготовки специалистов для подразделений следствия
и криминальной милиции Национальной академии внутренних дел,
площадь Соломенская 1, г. Киев, Украина
10ttt@inbox.ru*

В статье проанализирована юридическая литература относительно причин и путей преодоления банковского кризиса в Украине. Также предложены основательные выводы и предложения по рассматриваемой проблематике.
Ключевые слова: банки, банковская система, финансовый кризис, банковский кризис, вклад.

THE BANKING CRISIS IN UKRAINE: CAUSES AND CURES

Shevchuk A.A., Tomma R.P.

*Educational-scientific institute of preparation of specialists for subdivisions of investigation
and criminal police National academy of internal affairs,
area Solomenskaya 1, Kyiv, Ukraine
10ttt@inbox.ru*

This article analyzes the legal literature on topical issues namely the causes and ways to overcome the banking crisis in Ukraine. Also suggested that solid conclusions and proposals for the problems under consideration.

Background is that the current banking crisis in Ukraine is based on the premise that evolved over a long period. It is set against the backdrop: a low level of confidence in banks for placing deposits; negative credit history of domestic enterprises "accustomed" to government transfers; restriction of long-term investment projects because of the high level of uncertainty economic outlook in general; low mobility NBU and commercial banks on quick and adequate response to adverse changes in the economic life of the country. According to the law "On Banks and Banking" banking system – is legally defined, clearly structured set of financial intermediaries money market engaged in banking.

The conclusions are that we note the banking system as the crisis in general, objective, natural phenomenon. Thus, the emphasis causes of the crisis and bank crisis of the banking system more clearly describe the features of these events, and show the relationship existing between them.

Key words: banks, banking, financial crisis, banking crisis, contribution.

В основі сучасної банківської кризи в Україні лежать передумови, що склалися протягом тривалого періоду. Вона розгортається в таких умовах: низького рівня довіри населення до банків щодо розміщення вкладів; негативної кредитної історії вітчизняних підприємств, які «звикли» до державних трансфертів; обмеження розвитку довгострокових інвестиційних проєктів через високий рівень невизначеності перспектив економіки в цілому; низької мобільності Національного банку України (далі – НБУ) та комерційних банків щодо швидкого й адекватного реагування на несприятливі зміни в економічному житті держави. Згідно із Законом України «Про банки та

банківську діяльність» банківська система – це законодавчо визначена й чітко структурована сукупність фінансових посередників грошового ринку, які займаються банківською діяльністю [1].

Уже із законодавчого визначення банківської системи зрозуміло, що вона є тією ланкою, через яку проходять грошові розрахунки й платежі суб'єктів господарювання та населення в цілому. Саме банки, здійснюючи різноманітні операції, виконують важливу функцію мобілізації тимчасово вільних грошових ресурсів і перетворення їх на реальний капітал, забезпечуючи таким чином потреби економіки в додаткових коштах. На сучасному етапі розвитку української економіки серед проблем, пов'язаних із впливом фінансової кризи на діяльність банків, досить актуальним є запровадження нових пропозицій щодо відновлення банківської системи України та повернення її стану на докризовий рівень. Вітчизняна банківська система потрапила в замкнене коло. З одного боку, економіка країни не може розвиватися через відсутність внутрішніх ресурсів. З іншого боку, оскільки економіка не розвивається, немає попиту на банківські послуги. Економіці, яка деградує, не потрібна банківська система в тому обсязі, у якому вона перебуває нині в Україні. Немає сенсу розвивати банківський сектор, коли економіка падає. Розвиток банків не може випереджати розвиток економіки. Загалом банківська криза – це різка зміна зовнішніх і внутрішніх умов діяльності банківської системи, унаслідок чого остання стає неспроможною стабільно функціонувати та виконувати свої основні функції. Розрізняють кризу в окремому банку та системну кризу банківської системи.

Банківська криза характеризується різким зниженням ліквідності й платоспроможності банків, кризою платежів, невиконанням банками своїх зобов'язань перед кредиторами та вкладниками, збільшенням питомої ваги проблемних і прострочених кредитів, зниженням дохідності банківських операцій, а інколи й банкрутством банків. Банківська криза супроводжується масовим вилученням коштів із банківської системи, зниженням темпів росту й обсягів кредитування, підвищенням процентних ставок і рівня доларизації економіки, падінням споживчого попиту та зниженням обсягів виробництва.

Сформовані останнім часом підходи до визначення кризи в банківській системі як окремого поняття та його зміст засвідчують, що воно стало багатоаспектним і може значно відрізнитися залежно від предмета й цілей досліджень. Через таке різноманіття відсутній єдиний підхід, універсальне визначення кризи в банківській системі, яке могло б задовольнити практичні потреби органів державного управління, наглядових органів, менеджерів банківських установ у попередженні криз і розробці антикризових заходів.

Причинами банківської кризи можуть бути економічні кризи, кризи грошово-кредитної системи або специфічні кризи на окремих фінансових чи крупних товарних ринках. Як правило, поштовхом до банківської кризи є зовнішні фактори, що супроводжуються різкою девальвацією національної валюти, значним дефіцитом бюджету, банківською панікою, біржовими кризами, високою інфляцією, знеціненням банківських вкладів і фінансових активів.

До внутрішніх причин банківської кризи відносять недостатній рівень капіталізації банків, низький рівень ризик-менеджменту й корпоративного управління, значну залежність від зовнішніх запозичень, недосконалість банківського регулювання та нагляду.

Головною відмінністю системної банківської кризи є те, що вона охоплює більшість банків, впливає на фінансовий стан небанківських фінансових установ та інші сектори економіки, призводить до декапіталізації банківської системи внаслідок втрати значної частини банківського капіталу, а також до значних фінансових втрат населення, зниження довіри до банківської системи й національної валюти.

Узагальнимо причини банківської кризи, яка сьогодні відбувається в Україні.

Негативними наслідками впливу банківської кризи на фінансову стійкість українських банків є такі [3]:

- відтік вітчизняного й іноземного капіталу;
- зниження якості банківських активів;
- втрата довіри з боку вкладників, істотне падіння курсу національної валюти та, як наслідок, скорочення грошових заощаджень із приватного сектора;
- зниження ліквідності;
- зменшення капіталізації банків;
- скорочення ресурсної бази банків;
- зростання процентних ставок;

- збільшення обсягів неповернених валютних кредитів;
- зниження обсягу банківських депозитів;
- зниження обсягу кредитування реального сектора економіки;
- значні проблеми з ліквідністю внаслідок продовження відпливу ресурсної бази з банківських установ.

Ключовими інструментами подолання фінансової кризи є надання центральними банками необхідної ліквідності, рекапіталізація здорових фінансових інститутів та звільнення банків від проблемних активів. Тому необхідно в повному обсязі відновити рефінансування комерційних банків, переглянути порядок його здійснення, забезпечити прозорі умови надання рефінансування та однаковий доступ для всіх банків. Ще один напрям виходу з банківської кризи – реструктуризація наданих раніше кредитів, погашення яких не здійснюється. При цьому банки повинні шукати джерела покриття збитків, які виникатимуть у процесі здійснення такої реструктуризації [5].

Слід також розробити додаткові вимоги щодо якості регулювання банківської діяльності в системі банківського нагляду. Зокрема, значну увагу необхідно приділити здійсненню поточного моніторингу стійкості банківського сектора з боку НБУ з метою операційного виявлення зростання негативних тенденцій у банківському секторі та вжиття ефективних заходів щодо їх подолання [5].

Таким чином, криза банківської системи, як і криза взагалі, є об'єктивним, закономірним явищем. При цьому виділені нами причини кризи банку та кризи банківської системи більш чітко характеризують особливості цих явищ, а також показують їх взаємозв'язок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шараєвський Д.В. Ефективність діяльності банківської системи як запорука сталого економічного розвитку / Д.В. Шараєвський // Економіка та держава. – 2011. – №7. – С. 83-85.
2. Кравченко І. Банківська система та проблеми стратегічного розвитку / І. Кравченко, Г. Багратян, Є. Мазіна // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 1. – С. 7.
3. Про банки і банківську діяльність : Закон України в редакції від 02.08.2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
4. Барановський О.І. Сутність і різновиди фінансових криз / О.І. Барановський // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 3-20.
5. Науменкова С.В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури / С.В. Науменкова, С.В. Міщенко. – К.: УБС, ЦНДНБУ, 2009. – 384 с.
6. Офіційні дані Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
7. Геєць В.М. Макроекономічна оцінка грошово-кредитної та валютно-курсової політики України до і під час фінансової кризи / Геєць В. // Економіка України. – 2009. – № 2. – С. 5-23.
8. Особливості, ознаки та риси криз банківської системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=155>.

REFERENCES

1. Sharaevskiy, D.V. (2011), "Efficiency of the banking system as a key to sustainable economic development", *Ekonomika ta derzhava*, no. 7, pp. 83-85.
2. Kravchenko, I., Bahratyan, H. and Mazina, E. (2012), "Banking system and the problems of strategic development", *Visnik Natsionalnoho banku Ukrayini*, no. 1, pp. 7.
3. "On Banks and Banking" : Law of Ukraine revised 02.08.2014, available at : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
4. Baranovskiy, O.I. (2009), "Essence and types of financial crises", *Finansi Ukrayini*, no. 5, pp. 3-20.
5. Naumenkova, S.V. and Mishchenko, S.V. (2009), *Rozvitok finansovogo sektoru Ukrayini v umovah formuvannya novoyi finansovoyi arhitekturi* [Development of financial sector ukraine in conditions of formation of a new financial architecture], UBS, TsNDNBU, Kyiv, Ukraine.
6. " Official data of the National Bank of Ukraine", available at: <http://www.bank.gov.ua>.
7. Heiets, V.M. (2009), "Macroeconomic evaluation of monetary and exchange rate policy in Ukraine before and during the financial crisis", *Ekonomika Ukrayini*, no. 2, pp. 5-23.

8. "Peculiarities, characteristics and features of banking system crises", available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=155>.

УДК 342.922

ВПЛИВ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ НА ПОВЕДІНКУ СУДДІВ ПІД ЧАС АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Войнолович С.Ю., здобувач

*Інститут законодавства Верховної Ради України,
пров. Несторівський, 4, м. Київ, Україна
sergeyitaly@yahoo.com*

У статті розглянуто можливі наслідки запровадження спеціалізації в системі судової влади, зокрема в її адміністративній складовій. При цьому основну увагу зосереджено на вивченні впливу спеціалізації на поведінку суддів під час здійснення ними адміністративного судочинства в загальних і спеціалізованих, зокрема адміністративних, судах. Спеціалізація судів і суддів є необхідною умовою для підвищення якості судової діяльності. Введення спеціалізації (як внутрішньої, так і зовнішньої) відповідає сучасним потребам суспільства для більш ефективного та професійного захисту прав, свобод і законних інтересів громадян.

Ключові слова: адміністративне судочинство, спеціалізовані суди, підсудність.

ВЛИЯНИЕ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ НА ПОВЕДЕНИЕ СУДЕЙ ВО ВРЕМЯ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ИМИ АДМИНИСТРАТИВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА

Войнолович С.Ю.

*Институт законодательства Верховной Рады Украины, пер. Несторовский, 4, г. Киев, Украина
sergeyitaly@yahoo.com*

В статье рассмотрены возможные последствия введения специализации в системе судебной власти, в частности в ее административной составляющей. При этом основное внимание уделено изучению влияния специализации на поведение судей при осуществлении ими административного судопроизводства в общих и специализированных, в частности административных, судах. Специализация судов и судей является необходимым условием для повышения качества судебной деятельности. Введение специализации (как внутренней, так и внешней) отвечает современным потребностям общества для более эффективной и профессиональной защиты прав, свобод и законных интересов граждан.

Ключевые слова: административное судопроизводство, специализированные суды, подсудность.

INFLUENCE SPECIALIZATION ON JUDGES BEHAVIOR IN THE COURSE OF ADMINISTRATIVE JUSTICE

Voinolovych S.Y.

*Institute of legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, side-str. Nestorovskiy, 4, Kiev, Ukraine
sergeyitaly@yahoo.com*

The article considers the possible impact of specialization in the judicial system, including its administrative component. Thus, the focus drawn to the study of the impact of specialization on the behavior of judges in the performing of administrative justice in general and specialized, namely the administrative courts.

As a result, creation of specialized courts and judges (external and internal specialization, respectively), in person at the judges and the judiciary as a whole appear appropriate positive and negative consequences. However, to ensure due process guarantees plaintiffs for the effective organization and construction of the system of administrative justice especially interesting is the effect of specialization on the judicial system as a whole. Other issues, such as how specialization affects the behavior of judges usually do not get lawyers and lawmakers. We also believe that specialization can have a powerful influence on judicial decisions in connection with the immersion of judges in specific legal areas. Understanding the impact of today is very limited.

Specialization of courts and judges is a prerequisite for improving the quality of judicial activities. The introduction of specialization (both internal and external) is scientifically sound, legally determined by a contemporary meets modern needs of society for a more effective and professional protecting the rights, freedoms and legal interests.

Key words: administrative law, specialized court's jurisdiction.

Українці, як правило, вважають, що судді є фахівцями широкого профілю. Крім того, для деяких людей така професійна якість є край бажаною або навіть притаманною особам, що перебувають на

посаді судді. Проте насправді судова влада включає в себе багато різноманітних видів спеціалізації, ступінь цієї спеціалізації із часом збільшився.

У результаті запровадження спеціалізації судів і суддів (зовнішньої та внутрішньої спеціалізації) особисто на суддях і судовій системі в цілому відображаються відповідні позитивні й негативні наслідки. Проте з метою забезпечення належних процесуальних гарантій позивачів для ефективної організації й побудови системи адміністративної юстиції насамперед викликає інтерес вплив спеціалізації на судову систему в цілому. Однак питання про те, яким чином спеціалізація впливає на поведінку суддів, як правило, залишається поза увагою правників і законотворців. Вважаємо, що спеціалізація може мати потужний вплив на судові рішення у зв'язку із заглибленням суддів у специфічні правові сфери. Розуміння цього впливу в наші дні є досить обмеженим.

Деякі аспекти впливу спеціалізації на судову систему були досліджені в працях В.Б. Авер'янова, В.Ф. Бойка, С.В. Ківалова, М.І. Козюбри, Р.О. Куйбіди, І.Є. Марочкина, М.В. Оніщука, В.В. Онопенка, А.О. Селіванова, Н.М. Селізьової, В.В. Сердюка, Н.В. Сибільової, М.І. Сірого, В.С. Стефанюка, В.І. Шишкіна, М.Й. Вільгушинського, Л. Баума, Дж. Рахлинського, К. Гатрі, А. Вістріха та ін. українських та зарубіжних науковців. Однак, враховуюче те, що всі аспекти цього питання раніше не були досліджені, пропонується тема досі залишається актуальною.

Мета статті така: визначити можливість і ступінь впливу спеціалізації на поведінку суддів під час прийняття ними рішень в ході здійснення адміністративного судочинства. З'ясувати ймовірні причини негативного ефекту від запровадженої спеціалізованих суддів.

Імовірно, у європейських державах довгостроковою перспективою є збільшення ступеня судової спеціалізації. Водночас відносна слабкість суддів широкого профілю зменшує опір до необхідності запровадження спеціалізованих судів. Сьогодні державні судові системи в судовому процесі мають велику спеціалізацію за предметом, ніж це було сто років тому, і ця тенденція, імовірно, у майбутньому продовжиться. Люди всередині й за межами суду значну увагу приділяють деяким аспектам цього розвитку, проте вони не повною мірою уявляють собі наслідки розширення та зростання судової спеціалізації [1].

Крім того, аналізуючи проблеми доступності судової влади у зв'язку зі схваленням згідно з Указом Президента України від 10 травня 2006 р. Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів науковці І.Є. Марочкин та О.М. Овчаренко вказують, що одним із засобів підвищення компетентності судді є спеціалізація судової діяльності [2].

Відповіді країн-учасниць на анкетування та доповідь експерта показали, що спеціалізовані судді та/або суди є усталеним явищем у країнах-учасницях. Така спеціалізація існує й набула багатьох різновидів, включаючи заснування спеціалізованих палат у вже існуючих судах або створення окремих спеціалізованих судів. Така тенденція розповсюдилася по всій Європі [3].

Крім того, тоді як судді у сфері виконавчої влади можуть мати поверхневі знання, то судді у сфері судової влади можуть бути спеціалістами. На практиці винесення судового рішення в органах виконавчої влади є більш спеціалізованим, ніж у судовій гілці влади. Чому існує такий парадокс? Мабуть, відповідь полягає в існуванні різних традицій в цих гілках влади. Виконавча влада відповідає загальній схемі в сучасному суспільстві: вона показує високі рівні спеціалізації.

Безумовно, ступінь впливу судової спеціалізації залежить від умов, у яких діють суди: суди загальної юрисдикції та спеціалізовані (адміністративні) суди. Фактичний ефект від наділення юрисдикції спеціалізованого суду буде залежати від багатьох чинників: механізму обиравання суддів, технічності їх роботи, матеріальних і процесуальних правових норм, які регулюють судочинство, а також інтересів відповідної групи позивачів [4].

Звернемо увагу на можливі позитивні та негативні наслідки спеціалізації.

Можливі позитивні наслідки спеціалізації такі:

- спеціалізація суддів може стати запорукою того, що судді отримують достатній багаж знань і досвіду в певній сфері юриспруденції;
- досконалі знання певних питань у правовому полі можуть поліпшити якість рішень, які приймаються суддею. Спеціалізований суддя може стати більш компетентним у певних сферах,

що може посилити авторитет судів. Беручи до уваги постійно зростаючу кількість справ завдяки більшій компетентності в означеній сфері права, спеціалізація може сприяти покращенню ефективності й оперативності розгляду справ;

- зосередження матеріалів справ у руках обраної групи спеціалізованих суддів може сприяти єдності в судових рішеннях і, як наслідок, може запровадити юридичну однозначність. У зв'язку із цим зменшиться кількість конфліктів щодо застосування законодавства;
- спеціалізований суддя, який володіє знаннями, не пов'язаними тільки з юриспруденцією, може сприяти мультидисциплінарному підходу до вирішення питань [3];
- спеціалізація суддів у певній галузі права може підвищити впевненість суддів у собі, у їхній компетентності в певній правовій області, тим самим може зумовити більшу наполегливість у діяльності. Така впевненість у собі може приймати форму готовності скасувати адміністративні рішення в порядку перегляду або відійти від попередніх інтерпретацій закону, які до цього були зроблені в судах загальної юрисдикції;
- наділення суду юрисдикцію в певній сфері (зовнішня спеціалізація) замість поділу її між загальними судами автоматично змінює ідентичність суддів, які вирішують справи в цій сфері. Крім того, існування спеціалізованого суду може дещо змінити характеристику цих суддів. Так, судді спеціалізованого суду стають фахівцями одразу, як тільки починають судову діяльність. У результаті цього вони отримують досвід роботи в своїй галузі набагато швидше, ніж судді загальних судів [4, с. 1670].

Можливі негативні наслідки впровадження спеціалізації такі:

- основний ризик суддівської спеціалізації полягає у відокремленні спеціалізованих суддів від основного суддівського корпусу. Так, судді, які з причин спеціалізації раніше вже виносили рішення з однакових питань, можуть користуватися цими попередніми рішеннями, що може призвести до гальмування еволюції прецедентного права відповідно до суспільних потреб [3]. Тобто небезпека спеціалізації суддів проявляється, в перше чергу, в порушенні єдності всієї судової системи;
- спеціалісти в певній сфері схильні розвивати концепції, які є специфічними для їх сфери знань та (часто) невідомі для інших правників. Це може призвести до роздроблення права та процесу, відрізаючи спеціалізованих суддів від правових реалій в інших сферах, а також потенційно ізолюючи їх від загальних принципів і фундаментальних прав. Таке роздроблення також може підірвати принцип правової єдності;
- в деяких випадках через покладену на них спеціалізацію судді можуть отримати враження, що їхня компетентність із певних питань відносить їх до елітної групи суддів, які відрізняються від інших, а в спільноті може утворитися враження, що деякі судді є «суперсуддями» або, навпаки, що суд – це виключно технічний орган, відокремлений від дійсної судової системи. Це може перетворитися на брак суспільної довіри судам, які вважаються недостатньо компетентними;
- суспільство може очікувати на появу спеціалізованих суддів у тих сферах, де це неможливо. Спеціалізація суддів видається можливою тільки в достатньо великих для цього судах. У менших судах неможливо запровадити спеціалізовані палати або відповідну кількість таких палат. Це спонукає суддів бути різноплановими й мати здатність розбиратися зі специфічними питаннями. Надмірна індивідуальна спеціалізація суддів може завадити цій необхідній гнучкості;
- в обраній сфері права реальним є надмірне зближення суддів, адвокатів і прокурорів під час спільних тренінгів, конференцій і зустрічей. Це не тільки може «кидати тінь» на суддівську незалежність і безсторонність, а також може піддати суддів ризику таємного впливу та, як наслідок, спрямувати вирішення справи в певному руслі. Отже, запроваджуючи спеціалізацію суддів, суд має відокремити суддів від інших, тим самим піддаючи їх тиску з боку сторін, зацікавлених груп і представників інших гілок влади держави;
- оскільки суди потребують адекватної завантаженості, запровадження спеціалізації в дуже обмеженому правовому полі може призвести до концентрації спеціалізації в межах одного суду на всю країну або на один її регіон. Це може ускладнити доступ до судів і створити занадто велику відстань між суддею та стороною в справі;

- існує ризик, що спеціалізований суддя, який відповідальний за надання суддям технічної чи експертної допомоги під час вирішення специфічного питання, під час колегіального розгляду справи може висловити власну думку щодо фактів без наявних на те підстав, які мають висловлюватися сторонами в їх клопотаннях;
- запровадження спеціальних судів, які відповідають суспільним інтересам (наприклад, антитерористичні суди), може призвести до того, що органи влади забезпечать їх матеріальними ресурсами та персоналом, які недоступні іншим судам [3];
- спеціалізація в судовій системі (зовнішня спеціалізація) може створити певні незручності, оскільки між сторонами будуть часто виникати спори щодо підсудності справи, а спеціалізовані суди не зможуть повною мірою використовувати час своїх суддів [4, с. 1671];
- збільшення обсягу предметної спеціалізації суддів, як правило, супроводжується зниженням кількості суддів, які розглядають справи в спеціалізованих судах. У результаті цього втрачається необхідність розвитку системи спеціалізованого судочинства або взагалі виникає питання про її скасування, оскільки наслідком цього стане додаткова економія бюджетних коштів.

Тобто можна припустити, що негативні наслідки судової спеціалізації переважають над позитивними наслідками, проте цей висновок було б зроблено передчасно з декількох причин.

По-перше, побоювання руйнування єдності судової системи через відокремлення спеціалізованих суддів від основного суддівського корпусу є актуальним, проте не фатальним явищем. У країнах континентального права (до яких належить і Україна) обов'язково треба проводити координаційну діяльність щодо поширення серед суддів єдності в однаковому застосуванні одного законодавства.

Так, погоджуючись із прибічниками забезпечення однакового застосування законів, зокрема з Р. Гером, Р. Куйбідою та Т. Лесюком, відмітимо, що наявність у державі багатьох судів зумовлює проблему неоднакового застосування судами норм права в подібних ситуаціях. Для вирішення цієї проблеми держави передбачають у своєму законодавстві механізми, які дають можливість уніфікувати судову практику. Найбільш поширеним механізмом є забезпечення однакового застосування судами права діяльності судів вищих інстанцій. У країнах континентальної Європи завдання забезпечувати єдині підходи в застосуванні закону в межах усієї держави покладається на суд касаційної (ревізійної) інстанції. Суд касаційної інстанції, як правило, у державі один; може бути декілька судів, якщо судова система будується за принципом спеціалізації судів. Суд касаційної інстанції формулює правові позиції у своїх рішеннях за наслідками касаційного оскарження рішень судів нижчого рівня. Касаційний перегляд здійснюється лише щодо предмета правильності застосування норм права. Найчастіше думка касаційної інстанції формально не є обов'язковою для суду нижчого рівня, проте якщо суд відхилиться від неї, цілком очевидно, що його рішення в більшості випадків буде скасоване [5].

У зв'язку із цим в Україні застосовуються такі механізми забезпечення єдності судової практики:

- перегляд судових рішень судами вищих інстанцій;
- за наслідками розгляду матеріалів узагальнення судової практики й аналізу судової статистики, надання судами вищих інстанцій методичної допомоги, роз'яснень і рекомендацій для судів нижчого рівня;
- офіційне тлумачення Конституції України та законів України Конституційним Судом України (ч.2 ст.147, п.2 ч.1 ст.150 Конституції України);
- для доступу всіх до судових рішень судів загальної юрисдикції Державна судова адміністрація України забезпечує ведення Єдиного державного реєстру судових рішень (ч.1 ст.3 Закону України «Про доступ до судових рішень», ч.1 ст.150 Конституції України), зокрема, через оприлюднення текстів судових рішень на офіційному веб-порталі судової влади України (www.court.gov.ua) [6];
- запровадження так званої процедури єдиного порядку здійснення судочинства, яка відноситься до компетенції Верховного Суду України й закріплена в ч.4 ст.17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Така єдність забезпечується: а) єдиними засадами організації та діяльності судів; б) єдиним статусом суддів; в) обов'язковістю для всіх судів правил

судочинства, визначених законом; г) забезпеченням Верховним Судом України однакового застосування судами касаційної інстанції норм матеріального права; д) обов'язковістю виконання на території України судових рішень; е) єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності судів; ж) фінансуванням судів виключно з Державного бюджету України; з) вирішенням питань внутрішньої діяльності судів органами суддівського самоврядування [7].

По-друге, кожен суд існує в середовищі позивачів, адвокатів та інших осіб, які зацікавлені в кінцевих рішеннях своїх справ. Із часом люди будуть шукати шляхи впливу на спеціалізований суд певної сфери, у якій вони заінтересовані, ніж на суд загальної юрисдикції. При цьому регулярна участь у суді юристів і зацікавлених осіб підвищує їх здатність формувати погляди суддів і розвивати відносини співпраці з ними. Інакше кажучи, судова спеціалізація полегшує позивачам досягнення цілей у статусі постійних «гравців» суду. Отже, з урахуванням того, що судді піддаються зовнішнього тиску, певна група осіб буде знаходитися в кращому становищі, коли суд матиме справу тільки з одним правовим полем. Водночас твердження про те, що надмірне зближення суддів з іншими учасниками судового процесу буде «кидати тінь» на суддівську незалежність і безсторонність, є передчасним, оскільки виявлення фактів втручання в здійснення правосуддя є й завжди буде прерогативою правоохоронних антикорупційних органів.

По-третє, у будь-якій сфері права є конкуруючі сторони судового процесу (позивачі та відповідачі), а також адвокати обох сторін. Їх сумарний вплив на суд менш важливий, ніж їх загальний вплив (тобто вплив людей і груп, з одного боку, у відношенні до іншої сторони). У деяких спеціалізованих судах можливості двох сторін формувати перспективну думку суддів і створювати зовнішній тиск можуть бути приблизно однаковими, проте в деяких правових сферах одна сторона може мати суттєві переваги над своїм суперником. Це відбувається, коли однією стороною судової справи виступає уряд. Уряд є постійним учасником більшості справ спеціалізованих судів. Він знаходиться в унікальному становищі, а саме як позивач в адміністративному судовому процесі, і його унікальні переваги підвищують можливість впливу на адміністративні суди [4, с. 1670].

Наприклад, чиновники можуть використовувати свої повноваження, щоб призначати суддів для спеціальних (адміністративних) судів, які фактично є найбільш привабливими в інтересах держави. Так, згідно зі ст.128 Конституції України визначено, що кандидати на посаду судді в суді загальної юрисдикції, які претендують на зайняття посади вперше, призначаються Президентом України строком на п'ять років. При цьому Президент України може виступати відповідачем в адміністративних справах (ч.4 ст.18 Кодексу адміністративного судочинства України), які в подальшому будуть розглядати ці ж судді, яких ним було нещодавно призначено. Отже, якщо Президент України має право призначати суддів спеціалізованих судів, то обрані ним органи виконавчої влади, які звертаються з позовами в адміністративні суди, будуть у кращому становищі, ніж їх противники приватного сектора.

Американські вчені, зокрема Дж. Рахлінський, К. Гатрі, і А. Вістріх, провели серію добре організованих експериментальних досліджень, у яких проаналізували процес прийняття рішень спеціалізованими суддями. Автори виявили, що судді, які спеціалізувалися на розгляді справ щодо банкрутства, досягли більшого успіху, ігноруючи зайві міркування, які можуть відволікати їх від процесу прийняття рішень. Такий результат показав, що спеціалізація суддів на розгляді справ щодо банкрутства покращує процеси прийняття рішень. Крім того, автори дійшли висновку, що час, проведений у ролі спеціалізованого судді, суттєво не впливає на сам процес прийняття судового рішення. Як зазначають автори, судді адміністративного права, які працюють у межах одного суду, більш відповідальні за свої рішення, ніж спеціалізовані судді в межах загальної судової гілки влади. Як наслідок, судді з адміністративного права отримують відносно великий обсяг позитивних відгуків щодо їх продуктивності. Проте дослідження доводить, що спеціалізація підвищує ступінь важливості процесу прийняття суддями рішень. Крім того, дослідження показало, що спеціалізація судів за предметом спору (зовнішня спеціалізація) впливає на обсяг роботи окремих суддів, які спеціалізуються на обмеженому колі судових справ [8, с. 1537].

Деякі судді мають доручення щодо постійного розгляду окремих видів судових справ, у тому числі судді, які працюють в спеціалізованих судах. На відміну від цього, в загальних судах суддів часто призначають щодо розгляду конкретних видів справ на певний або невизначений період. Ефективність спеціалізації в процесі прийняття суддями рішень, імовірно, буде більшою, коли судді будуть постійно закріплені до певного кола справ. Усвідомлення суддями того, що вони будуть

протягом тривалого періоду продовжувати розглядати справи однієї й тієї же правової сфери, може вплинути на якість їх мислення.

Інший ефект від впливу спеціалізації суддів і судів проявляється в повному й частковому часовому навантаженні суддів під час розгляду певного кола справ. Так, судді спеціалізованих судів протягом усього часу перебування на посаді будуть слухати тільки справи в межах юрисдикції цих судів, а судді, які спеціалізуються в загальних судах першої інстанції, як правило, зосереджені на одному типі справи на якийсь період часу. Припустимо, суддя загального суду в першій половині дня розглядає адміністративні справи, а після обіду йому призначено на вирішення кримінальні та цивільні справи, то в такому випадку судді буде не легко користуватися різними кодексами. Отже, однорідна спеціалізація протягом повного робочого дня суттєво впливає на якість підходу суддів до прийняття рішень.

Суддя, який знається на всьому спектрі адміністративних справ, проте не вів жодної цивільної справи, є фахівцем, проте не до такої міри, як суддя, який розглядає лише кримінальні справи. Для врівноваження щомісячного навантаження на одного суддю ступінь будь-якого впливу спеціалізації має визначатися з урахуванням широти спеціалізації судді [8, с. 1538].

Більш того, унаслідок запровадження спеціалізації повторювані подібні завдання можуть підвищити ефективність, дозволяючи набувати досвід і краще ознайомитися зі своїми завданнями. Судді можуть бути обрані для роботи в спеціалізованих судах на підставі вже існуючих знань. Це звичайна практика для адміністративних судів, де працюють юристи, які спеціалізуються в галузі адміністративного права як практики. Якщо суддям не вистачає досвіду, коли вони приєднуються до суду, очікується, що вони будуть отримувати його в процесі роботи.

Одним із засобів підвищення компетентності судді є спеціалізація судової діяльності. На запитання «Чи вважаєте Ви, що спеціалізація судів і суддів позитивно впливає на забезпечення доступності правосуддя через підвищення компетентності судді?» більшість суддів (88,2%) відповіли позитивно, 58,6% із них вважає, що цей фактор безпосередньо впливає на доступність правосуддя, 29,6% – впливає опосередковано. Лише 11,5% опитаних не вбачають зв'язку між спеціалізацією суддів і судів та досліджуваною проблемою, а 1,6% вважають існуючий рівень спеціалізації достатнім [2].

На думку А.О. Селіванова, спеціалізація судів і суддів у розгляді певних категорій справ сприяє поглибленню знань суддів в окремих галузях законодавства та практики його застосування, підвищенню професіоналізму, а отже, більш надійному захисту прав і свобод людини, прав і законних інтересів юридичних осіб [9, с. 10].

При цьому необхідно враховувати те, що спеціалізація має бути розумною – не занадто вузькою та не занадто широкою. Під час вибору оптимального рівня спеціалізації має бути один критерій: спеціалізація має сприяти максимально ефективному здійсненню правосуддя, якісному й оперативному розгляду судових справ. Проте в тій обстановці, яка склалася в системі адміністративної юстиції України, спостерігається не досить позитивна тенденція від запровадженої спеціалізації.

Так, у зв'язку з тим, що суддя місцевого загального суду, який спеціалізується на розгляді адміністративних справ, крім цього розглядає й інші категорії судових справ (кримінальні, цивільні, справи про адміністративні правопорушення), на нього в середньому припадає втричі більше відповідних справ і матеріалів, ніж на суддю окружного адміністративного суду. Більш того, будь який спосіб законодавчого закріплення внутрішньої спеціалізації суддів на вирішенні адміністративних справ є додатковим тягарем для служителів Феміди в місцевих загальних судах. Нікого не цікавить ні факт незакінчення адміністративної судової реформи, ні обсяг навантаження суддів, тобто те, що на одного суддю місцевого загального суду приходиться в середньому втричі більше судових справ, ніж на його колегу окружного адміністративного суду. У зв'язку із цим якість розгляду адміністративних справ місцевими загальними судами залишається на низькому рівні порівняно з окружними адміністративними судами.

Згідно з даними української судової статистики якість розгляду адміністративних справ місцевими загальними судами як адміністративними судами є нижчою порівняно з окружними адміністративними судами. Протягом 2008–2012 рр. апеляційними адміністративними судами в середньому скасовано та змінено, відповідно, 3,04%, 1,85%, 10,3%, 8,66%, 6,13% судових рішень окружних адміністративних судів. Разом із тим протягом 2008–2012 рр. апеляційними

адміністративними судами в середньому скасовано та змінено, відповідно, 12,45%, 7,23%, 6,6%, 8,33%, 99,73% судових рішень місцевих загальних судів як адміністративних судів. Навіть із врахуванням того, що в 2012 р. апеляційні адміністративні суди переглядали судові рішення, ухвалені місцевими загальними судами в 2011 р., середній відсоток скасованих рішень місцевих загальних судів як адміністративних судів є більшим порівняно з окружними адміністративними судами [10]. Пояснюється це тим, що судді широкого профілю мають постійно вивчати різні галузі права, а тому частіше потребують допомоги в дослідженні законодавства держави.

Із цього приводу 27 листопада 2014 р. Комітет Верховної Ради України з питань верховенства права та правосуддя в другому читанні розглянув проект «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення окремих положень організації судової влади». Однак більшістю голосів комітет вирішив вилучити з проекту закону положення про те, що в місцевому суді може запроваджуватися спеціалізація в межах відповідної судової юрисдикції шляхом визначення конкретних категорій справ для розгляду кожного судді [11].

Таким чином, обмежене знання про негативний чи позитивний вплив спеціалізації на поведінку суддів свідчить про необхідність як для науковців, так і учасників процесу судочинства проявляти обережність під час формування висновку про наявність такого впливу. У питанні щодо запровадження спеціалізації суддів міркування про хороші чи погані наслідки є загальними, оскільки немає достатніх доказів про такі наслідки.

Систематизовані відомості, що підтверджують продуктивність спеціалізації суддів, досить туманні, є тільки часткові дані про фактичну ефективність спеціалізації. Досвід показує, що цей вплив не є прямим, а наслідки спеціалізації не обов'язково проявляються на практиці.

Організація системи судів загальної юрисдикції за принципом спеціалізації сприяє поглибленому знанню суддями окремих галузей законодавства та практики його застосування. Як наслідок, судді з адміністративного права стають більш компетентними в дорученій їм правовій сфері й отримують відносно великий обсяг позитивних відгуків щодо їх продуктивності. Варто також не забувати про забезпечення єдності судової практики, яка є пріоритетним напрямком розвитку судової системи України.

Проте, погоджуючись з М.Й. Вільгушинським, відмітимо, що спеціалізація судів і суддів є обов'язковою умовою підвищення якості судової діяльності. Запровадження спеціалізації (як внутрішньої, так і зовнішньої) є науково обґрунтованою, законодавчо обумовленою вимогою часу, відповідає сучасним потребам суспільства для забезпечення більш ефективного та професійного здійснення захисту прав, свобод та охоронюваних законом інтересів [12, с. 11]. Водночас судді адміністративного права, які працюють у межах одного суду, є більш відповідальними за свої рішення, ніж спеціалізовані судді в межах загальної судової гілки влади.

Отже, внутрішня спеціалізація суддів в такому вигляді, як вона є в системі адміністративної юстиції, не може свідчити про ефективність впливу спеціалізації на поведінку суддів, особливо на їх кваліфікацію. У цьому аспекті як оптимальні форми занять щодо підвищення кваліфікації та професійної підготовки спеціалізованих суддів можна проводити постійно діючі семінари з необхідною періодичністю, індивідуальну підготовку для працюючих суддів, стажування у вищих судах, вдосконалювати матеріально-технічну базу судів та інше. Проте можна припустити, що проблема існує не в підготовці кваліфікованих суддів, а у втіленні принципу спеціалізації в організації системи адміністративного судочинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Baum L. Specializing courts [Electronic resource] / Lawrence Baum. – Access mode : <https://books.google.com.ua/books?id>.
2. Марочкін І.Є. Проблеми доступності судової влади : соціально-правовий аналіз [Електронний ресурс] / Марочкін І.Є., Овчаренко О.М. // Верховний Суд України. На тему дня. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua>.
3. Висновок №15 від 5-6 листопада 2012 року Консультативної Ради європейських суддів стосовно спеціалізації суддів прийнятий на 13-ому пленарному засіданні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.google.com.ua/url?>

4. Baum L. Probing the effects of judicial specialization [Electronic resource] / Lawrence Baum. – Access mode : <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article>.
5. Гера Р. Забезпечення однакового застосування законів судами. [Електронний ресурс] / Р. Гера, Р. Куйбіда, Т. Лесюк. – Режим доступу : <http://www.pravo.org.ua/files/Sud/4-11-05.doc>.
6. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22.12.2005 р. № 3262-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3262-15/print1404799006714365>.
7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
8. Baum L. Judicial specialization and the adjudication of immigration cases. [Electronic resource] / Lawrence Baum. – Access mode : <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1466&context=dlj/>.
9. Організація судової влади в Україні : Перший аналіз нормативного змісту Закону України «Про судоустрій України» / А.О. Селіванов (кер. авт. кол.), Є.В. Фесенко, Н.С. Рудюк [та ін.] ; за наук. ред. А.О. Селіванова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 112 с.
10. Судова статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/.
11. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо удосконалення окремих положень організації судової влади № 0929 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=0929&skl=8.
12. Вільгушинський М.Й. До питання реалізації принципу спеціалізації в системі судів загальної юрисдикції [Електронний ресурс] / М.Й. Вільгушинський // Адвокат. – 2012. – № 6. – С. 9-13. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/adv_2012_6_1.pdf.

REFERENCES

1. Baum, L. “Specializing courts” available at : <https://books.google.com.ua/books?id>.
2. Marochkin, I.E. and Ovcharenko, O.M. “Problems of access to justice : social and legal analysis”, *Verhovniy Sud Ukrayini. Na temu dnya*, available at : <http://www.scourt.gov.ua>.
3. Conclusion №15, 5-6 November 2012 Consultative Council of European Judges in respect of specialized courts adopted at the 13th plenary meeting, available at : <https://www.google.com.ua/url?>.
4. Baum, L. “Probing the effects of judicial specialization” available at : <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article>.
5. Hera, R., Kuybida, R. and Lesyuk, T. “Ensure uniform application of laws by the courts”, available a : <http://www.pravo.org.ua/files/Sud/4-11-05.doc>
6. “On access to court decisions” : Law of Ukraine is from Decembers, 22, 2005 № 3262-IV, available a : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3262-15/print1404799006714365>
7. “On the Judicial System : Law of Ukraine of July 7, 2010 № 2453-VI”, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
8. Baum, L. “Judicial specialization and the adjudication of immigration cases”, available at : <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article>.
9. Selivanov, A.O., Fesenko, E.V, Rudiuk, N.S. et al. (2002) *Organizatsiya sudovoyi vladi v Ukrayini : Pershiy analiz normativnogo zmistu Zakonu Ukrayini «Pro sudoustriy Ukrayini»* [The organization of the judiciary in Ukraine : first analysis of the normative content of the Law of Ukraine “On the Judicial System of Ukraine”], Yurinkom Inter., Kyiv, Ukraine.
10. “Judicial statistics”, available at : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/.
11. “Draft Law on Amendments to the Law of Ukraine “On the Judicial System” on improvement of certain provisions of the judiciary №0929”, available at : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=0929&skl=8.

12. Vilhushynskyy, J.M. (2012), "The question of the principle of specialization in general jurisdiction", *Advokat*, no 6, pp. 9-13, available at : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/adv_2012_6_1.pdf.

УДК 342.95

ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАДІЇ ВІДКРИТТЯ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Глухова М.М., здобувач

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
пр. Гагаріна, 26, м. Дніпропетровськ, Україна
mtp2705@mail.ru*

Виокремлюється й досліджується перша стадія апеляційного провадження – відкриття провадження в справі; характеризуються дії судді-доповідача під час прийняття апеляційної скарги. Висвітлено практичний досвід і проблеми, пов'язані з отриманням суддею-доповідачем апеляційної скарги, сформульовано поняття стадії відкриття апеляційного провадження, запропоновано власний погляд на черговість дій судді під час прийняття та розгляду адміністративної скарги.

Ключові слова: адміністративний процес, адміністративне судочинство, відкриття провадження в справі, апеляція, апеляційна скарга.

ПОНЯТИЕ И ХАРАКТЕРИСТИКА СТАДИИ ОТКРЫТИЯ АПЕЛЛЯЦИОННОГО ПРОИЗВОДСТВА

Глухова М.Н.

*Днепропетровский государственный университет внутренних дел, пр. Гагарина, 26, г. Днепропетровск, Украина
mtp2705@mail.ru*

Выделяется и исследуется первая стадия апелляционного производства – открытие производства по делу; характеризуются действия судьи-докладчика при принятии апелляционной жалобы. Отражен практический опыт и проблемы, связанные с получением судьей-докладчиком апелляционной жалобы, сформулировано понятие стадии открытия апелляционного производства, предложен собственный взгляд на очередность действий судьи при принятии и рассмотрении административной жалобы.

Ключевые слова: административный процесс, административное судопроизводство, открытие осуществления по делу, апелляция, апелляционная жалоба.

CONCEPT AND DESCRIPTION OF THE STAGE OF OPENING OF APPELLATE REALIZATION

Gluhovey M.N.

*Dnepropetrovsk state university of internal affairs, boulevard Gagarina, 26, Dnipropetrovsk, Ukraine
mtp2705@mail.ru*

The first stage of appellate realization – opening of realization is distinguished and investigated in business and the actions of judge-speaker are characterized at the acceptance of petition of appeal. Practical experience and problems are reflected related to the receipt of petition of appeal a judge-speaker, the concept of the stage of opening of appellate realization is set forth, an own look offers to the order of actions of judge at an acceptance and consideration of administrative complaint.

Without regard to the protracted functioning of institute of appeal in the administrative rule-making to this time there is an enormous amount of questions that need a scientific comprehension and improvement of the legal adjusting. One of such questions there is finding out of sequence of executions of administrative court of the first instance and appellate instance on the stage of opening of appellate realization. Actuality of illumination of this question is conditioned by the existent problems of правозастосування, by divergences in judicial practice. It is in addition, impossible not to pay attention to that judicial activity of administrative courts on the stage of opening of appellate realization was not the article of scientific researches.

Thus, summarizing foregoing under opening of appellate realization in business it follows to understand the stage of administrative process, on that a judge-speaker decides a question about opening of appellate realization in certain administrative business in the court of appellate instance, checks up a presence for a person, that appealed to the administrative court of appellate instance of right on a statutory appeal and observance of the set order of realization of this right.

The correct and logical sequence of action of judge-speaker after the receipt of petition of appeal helps to attain the general aim of justice, check legality and validity of the court decision accepted by the administrative court of the first instance.

Key words: administrative process, administrative rule-making, opening of realization in business, appeal, petition of appeal.

Незважаючи на тривале функціонування інституту апеляції в адміністративному судочинстві до цього часу, виникає безліч запитань, які потребують наукового осмислення й удосконалення правового регулювання. Одним із таких питань є з'ясування послідовності дій адміністративного суду першої інстанції й апеляційної інстанції на стадії відкриття апеляційного провадження. Актуальність висвітлення цього питання обумовлена існуючими проблемами правозастосування, розбіжностями в судовій практиці. Крім того, треба звернути увагу на те, що процесуальна діяльність адміністративних судів на стадії відкриття апеляційного провадження не була предметом наукових досліджень.

Проблемам становлення й розвитку адміністративного судочинства, адміністративної юстиції в Україні, було присвячено праці багатьох вчених-адміністративістів, зокрема В.Б. Авер'янова, Т.О. Коломоєць, О.М. Бандурки, В.М. Бевзенка, І.П. Голосніченка, О.В. Кузьменко, Р.С. Мельника, О.І. Миколенка, А.С. Васильєва, О.М. Пасенюка, В.С. Стефанюка, С.В. Ківалова, С.Г. Стеценка, Р.О. Куйбіди та інших. Однак питання дослідження правової природи апеляційного провадження в адміністративному судочинстві в цих працях висвітлюється фрагментарно.

Метою статті є з'ясування змісту процесуальної діяльності адміністративного суду на стадії відкриття апеляційного провадження. Завданням статті є висвітлення дій адміністративного суду першої інстанції після отримання апеляційної скарги та дій суду апеляційної інстанції після її прийняття.

Однією зі стадій адміністративного судового процесу є стадія відкриття провадження в адміністративній справі. Значення цієї стадії є дуже важливим, адже саме з неї починається рух адміністративної справи, вирішуються питання про те, чи мало місце порушення прав, свобод та інтересів особи.

Теоретичне поняття «стадія відкриття апеляційного провадження» в науці адміністративного процесу майже не досліджувалося. Здебільшого науковці приділяли увагу теоретичному поняттю «відкриття провадження в справі» в діяльності суду першої інстанції.

Наприклад, С.В. Васильєв під відкриттям провадження в справі розуміє стадію цивільного процесу, на якій суд вирішує питання про відкриття провадження з конкретної цивільної справи в суді першої інстанції, перевіряє наявність в особи, яка звернулася до суду, права на звернення до суду й дотримання встановленого порядку реалізації цього права [1].

Автори підручника «Адміністративне судочинство» за загальною редакцією Т.О. Коломоєць під відкриттям провадження в справі розуміють сукупність процесуальних дій щодо з'ясування правових питань прийняття адміністративним судом до розгляду адміністративного позову [2, с. 138].

Стосовно апеляційного провадження, то саме із цієї стадії починається рух апеляційної скарги, здійснюється відкриття апеляційного провадження.

Стадія відкриття апеляційного провадження пов'язана з безпосереднім прийняттям апеляційної скарги до провадження суддею-доповідачем, який, отримавши апеляційну скаргу, протягом трьох днів перевіряє її відповідність вимогам ст. 187 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [3] і за відсутності перешкод постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження.

Початок стадії відкриття апеляційного провадження складається із сукупності дій зацікавленої особи. Зацікавлена особа, яка незгодна із законністю й обґрунтованістю судового рішення, подає апеляційну скаргу до адміністративного суду апеляційної інстанції через суд першої інстанції, який ухвалив оскаржуване судові рішення. Копія апеляційної скарги одночасно надсилається особою, яка її подає, до суду апеляційної інстанції (ст.186 КАС України) [3].

Аналіз положень КАС України дає підстави стверджувати, що адміністративний суд не має права ініціювати апеляційне провадження. Однак адміністративний суд апеляційної інстанції наділений повноваженнями відкривати апеляційне провадження.

До прийняття рішення про відкриття провадження в справі подана заява та супровідні документи реєструються в канцелярії апеляційного суду, після чого за результатами автоматичного розподілу передаються судді-доповідачу.

Після отримання заяви суддя-доповідач здійснює такі дії: 1) з'ясовує склад учасників адміністративного процесу; 2) надсилає копії ухвали про відкриття апеляційного провадження особам, які беруть участь у справі, разом із копією апеляційної скарги, інформацією про їхні права й обов'язки, встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на апеляційну скаргу; 3) з'ясовує обставини, на які посилаються особи, що беруть участь у справі, як на підставу своїх вимог і заперечень; 4) з'ясовує, які обставини визнаються та які заперечуються особами, що беруть участь у справі; 5) пропонує особам, що беруть участь у справі, подати нові докази, на які вони посилаються, або витребує їх за клопотанням особи, що подала апеляційну скаргу, або з власної ініціативи; 6) вирішує інші письмово заявлені клопотання осіб, які беруть участь у справі; 7) вирішує питання про можливість письмового провадження за наявними в справі матеріалами в суді апеляційної інстанції; 8) вирішує інші питання, необхідні для апеляційного розгляду справи.

Згідно з Кодексом адміністративного судочинства України суддя-доповідач на цій стадії діє одноособово. Усі судові рішення, ухвалені суддею-доповідачем під час підготовки справи до апеляційного розгляду, викладаються у формі ухвали. Копії ухвал надсилаються особам, які беруть участь у справі.

Процесуальне завдання, що вирішується суддею-доповідачем на стадії відкриття апеляційного провадження, – це перевірка підстав для прийняття апеляційної скарги. Суддя-доповідач з'ясовує, чи додержано порядок подання апеляційної скарги: форма та зміст скарги; підсудність справи апеляційному адміністративному суду й конкретно цьому апеляційному суду; подання скарги належною особою; наявність усіх документів, заявлених у переліку документів, що додаються до апеляційної скарги; відповідність кількості наданих копій заяви й копій усіх документів, що додаються до апеляційної скарги, відповідно до кількості відповідачів і третіх осіб; відомості про забезпечення доказів або позову, сплату судового збору тощо.

Наступним моментом, який, як правило, перевіряє суддя-доповідач під час отримання апеляційної скарги, є дотримання строків звернення до адміністративного суду апеляційної інстанції, передбачених ст. 186 КАС України. Якщо такий строк не дотримано, суддя-доповідач перевіряє, чи не ставить особа, яка подала апеляційну скаргу, питання про поновлення строку на апеляційне оскарження; чи є підстави пропущення строку на апеляційне оскарження, вказані особою в заяві, поважними. Якщо заяву не буде подано особою в зазначений строк або вказані нею підстави для поновлення строку апеляційного оскарження будуть визнані неповажними, суддя-доповідач відмовляє у відкритті апеляційного провадження.

Також суддя-доповідач під час вирішення питання відкриття апеляційного провадження з'ясовує, чи не сплинув один рік із моменту оголошення оскаржуваного судового рішення, якщо апеляційну скаргу подає прокурор, орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень.

Згідно зі ст. 189 КАС України [3] незалежно від поважності причини пропуску строку апеляційного оскарження суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження, якщо апеляційна скарга прокурора, органу державної влади, органу місцевого самоврядування чи іншого суб'єкта владних повноважень подана після спливу одного року з моменту оголошення оскаржуваного судового рішення.

Наступною обставиною, яка перевіряється суддею-доповідачем, є дотримання вимог щодо форми та змісту апеляційної скарги.

Згідно зі ст. 187 КАС України апеляційна скарга подається в письмовій формі. У ній обов'язково зазначаються: 1) найменування адміністративного суду апеляційної інстанції, до якого подається скарга; 2) ім'я (найменування), поштова адреса особи, яка подає апеляційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є; 3) вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, до суду апеляційної інстанції; 4) обґрунтування вимог особи, яка подала апеляційну скаргу, із зазначенням того, у чому полягає неправильність чи неповнота дослідження доказів і встановлення обставин у справі та (або) застосування норм права; 5) за необхідності зазначається клопотання особи, яка подає апеляційну скаргу, про витребування нових доказів, про виклик свідків тощо; 6) перелік матеріалів, які додаються [3].

В апеляційній скарзі зазначається, чи бажає особа взяти участь у судовому засіданні суду апеляційної інстанції чи просить суд розглянути справу за її відсутності. Якщо в апеляційній скарзі наводяться нові докази, які не були надані суду першої інстанції, то в ній зазначається причина, з якої ці докази не були надані.

Обов'язково суддя-доповідач перевіряє, чи підписана апеляційна скарга особою, яка її подала, або її представником. Якщо апеляційна скарга подається представником, суддя-доповідач перевіряє, чи додано представником оформлений належним чином документ про свої повноваження, якщо цей документ не подавався раніше. Також суддя-доповідач з'ясовує, чи зазначено дату подання апеляційної скарги.

Наслідком вчинення процесуальних дій судді-доповідачем буде прийняття одного з таких рішень: про відкриття апеляційного провадження, про відмову у відкритті апеляційного провадження, про повернення апеляційної скарги, про залишення апеляційної скарги без руху.

Таким чином, правильна й логічна послідовність дії судді після одержання позовної заяви допомагає досягти загальної мети правосуддя: забезпечення повного доступу до правосуддя та своєчасного й правильного вирішення адміністративної справи.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, під відкриттям апеляційного провадження в справі треба розуміти стадію адміністративного процесу, на якій суддя-доповідач вирішує питання про відкриття апеляційного провадження з конкретної адміністративної справи в суді апеляційної інстанції, перевіряє наявність в особи, яка звернулася до адміністративного суду апеляційної інстанції, право на апеляційне оскарження й дотримання встановленого порядку реалізації цього права. Правильна й логічна послідовність дії судді-доповідача після одержання апеляційної скарги допомагає досягти загальної мети правосуддя, перевірити законність та обґрунтованість судового рішення, прийнятого адміністративним судом першої інстанції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєв С.В. Цивільний процес: навчальний посібник [Електронний ресурс] / С.В. Васильєв. – Режим доступу : // <http://mego.info>
2. Адміністративне судочинство: підручник / за заг.ред. Т.О. Коломоєць. – К.: Істина, 2009. – 256 с.
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 10 червня 2014 р.: (офіційний текст). – К.: Паливода А.В., 2014. – 196 с.

REFERENCES

1. Vasilev, S.V. (2010), *Tsivilniy protses: navchalniy posibnik* [Civil procedure: teaching aid], available at: // <http://mego.info>
2. Kolomoets, T.O. (2009) *Administrativne sudochinstvo: pidruchnik* [Administrative proceeding: textbook], Istina, Kyiv, Ukraine.
3. "Code of Administrative Proceedings of Ukraine of July 6, 2005: current legislation amended and supplemented as for June 10, 2014: (official text)", (2014), A.V. Palivoda, Kyiv, Ukraine.

УДК 342.553

ПОВНОВАЖЕННЯ ВІДДІЛУ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО

Кеча А.С., аспірант

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
вул. Піонерська, 2, м. Одеса, Україна
kechchka89@mail.ru*

У статті проаналізовано й визначено основні цілі, завдання та функції, на основі яких відділ державної реєстрації речових прав на нерухоме майно повинен здійснювати свою владно-управлінську діяльність. Досліджено поняття повноважень відділу державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, визначено основні елементи, які відображають зміст таких повноважень. Проаналізовано взаємозв'язок компетенції

Державної реєстраційної служби України з повноваженнями відділу державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. Досліджено просторові й часові межі діяльності відділу державної реєстрації речових прав на нерухоме майно.

Ключові слова: повноваження органу виконавчої влади, компетенція, завдання, цілі, функції державного управління, органи реєстрації прав.

ПОЛНОМОЧИЯ ОТДЕЛА ГОСУДАРСТВЕННОЙ РЕГИСТРАЦИИ ВЕЩНЫХ ПРАВ НА НЕДВИЖИМОЕ ИМУЩЕСТВО

Кеча А.С.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия», ул. Пионерская, 2, г. Одесса, Украина
kechekha89@mail.ru*

В статье проанализированы и определены основные цели, задачи и функции, на основе которых отдел государственной регистрации вещных прав на недвижимое имущество должен осуществлять свою властно-управленческую деятельность. Исследовано понятие полномочий отдела государственной регистрации вещных прав на недвижимое имущество, определены основные элементы, которые отражают содержание таких полномочий. Проанализирована взаимосвязь компетенции Государственной регистрационной службы Украины с полномочиями отдела государственной регистрации вещных прав на недвижимое имущество. Исследованы пространственные и временные границы деятельности отдела государственной регистрации вещных прав на недвижимое имущество.

Ключевые слова: полномочия органа государственной власти, компетенция, задачи, цели, функции государственного управления, органы регистрации прав.

AUTHORITIES OF REAL ESTATE RIGHTS STATE REGISTRATION DEPARTMENT

Kecha A.S.

*National university "Odessa law academy", str. Pioneer, 2, Odessa, Ukraine
kechekha89@mail.ru*

The article analyzes and determines main goals, objectives and functions on which real estate rights state registration department have to execute its power-management activities. Considering the fact that the department was created to act for the realization of the state policy in the sphere of property law state registration its primary goal is to provide quality administrative services at the local level.

Determined that to achieve this goal, specific tasks and functions set before the Division to be performed by this structural unit. The main objective of executive authority structural units is to exercise its powers on the administrative-territorial unit. Therefore among the main tasks of the Department are: providing direct implementation of the state policy in the sphere of real estate rights state registration; preparation of proposals concerning the formation and implementation of state policy in the sphere of real estate rights state registration.

It was established that the functions of governing agencies, including registration service aimed at specific management object, actually existing management actions carry the imprint of common goals and objectives of management. Each governing agency, exercising its appropriate competence actually performing its appropriate functions, thereby fulfilling part of common goals and objectives of management. Therefore, under the Department functions one must understand its subject of management activities defined by the legislation aimed at achieving its objectives and implementation its tasks. The functions of the agency are not elements of its competence and consist it by fixing the specific rights and obligations of the authority.

The studied concept of the Departments authority, which refers to a set of rights and obligations, which are endowed department for the state functions and tasks implementation in the real estate rights state registration sphere. All the powers of the Department can be considered on the basis of those functions in which they are implemented. These include: registration, information, coordination and control, logistics, personnel and legal support.

In the course of the study it was determined that the authority of the Department is intricately related to the registration services competency. Furthermore under the Department jurisdiction one must understand regulations established by legal acts implemented within the subjects of competence registration services on a certain territory, in accordance with their tasks, functions and place in the rights registration system.

Key words: powers of the executive authority, competence, objectives, goals, State administration functions, rights registration agencies.

Проголошення України правовою, соціальною та демократичною державою, входження її у світове співтовариство неможливе без належного функціонування органів виконавчої влади. Тривалий період система вказаних органів була заплутаною й недосконалою. Траплялися випадки, коли одні й ті самі повноваження належали різним суб'єктам владного управління, що вкрай негативно позначалося на якості реалізації ними владних управлінських функцій. Після проведення адміністративної реформи зазначені проблеми законодавець вирішив шляхом розподілу сфер повноважень між органами виконавчої влади. Система органів реєстрації прав утворилася в результаті проведення зазначеної реформи. Від ефективної реалізації вказаними органами своїх повноважень залежить ефективність державного управління у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. Тому дослідження змісту й основних складових повноважень відділу державної реєстрації речових прав на

нерухоме майно (далі – Відділ) є необхідною умовою реалізації органами реєстрації прав своїх функцій на місцях.

У юридичній літературі проблеми визначення компетенції державних органів, їх повноважень, визначення цілей, завдань і функцій органів виконавчої влади досліджувалися багатьма науковцями, зокрема такими, як В.Б. Авер'янов, Д.Н. Бахрах, І.Л. Бачило, К.С. Бельський, І.А. Городецька, Б.М. Лазарев, В.Я. Малиновський, О.М. Музичук, О.О. Петров, Л.І. Пономарьов, А.О. Ткаченко та ін.

Незважаючи на велику кількість наукових праць, проблема визначення її характеристики повноважень Відділу не була предметом окремого наукового дослідження. Тому основною метою статті є визначення та аналіз основних повноважень Відділу у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно.

Відділ як структурний підрозділ реєстраційних служб (далі – РС) управліннь юстиції, який безпосередньо забезпечує реалізацію повноважень Державної реєстраційної служби України (далі – Укрдержреєстр) на місцях, повинен здійснювати свою владно-управлінську діяльність шляхом використання власних повноважень та згідно з нормативно визначеними цілями, завданнями, функціями й компетенціями.

Компетенція органу походить саме від конкретно поставлених перед ним цілей. Від правильного визначення пріоритетних напрямів діяльності органу залежить результативність його управління. З огляду на те, що Відділ створений, щоб діяти для реалізації державної політики у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, основною метою його діяльності є надання якісних адміністративних послуг на місцевому рівні.

Для досягнення Відділом своєї мети перед ним ставляться конкретні завдання й функції, які повинні виконуватися цим суб'єктом. У юридичній літературі існує позиція щодо необхідності включення завдань до складових елементів компетенції органу [1, с. 103]. Визначення завдань органу як частини його компетенції, на нашу думку, є недоцільним, оскільки завдання встановлюють основну мету діяльності органу, визначають зміст, форму та методи реалізації його ключових функцій. Шляхом виконання своїх завдань орган досягає поставленої мети, саме для цього йому необхідна певна сукупність прав та обов'язків (компетенція). Через покладання завдань на органи держава здійснює координування, цільову настанову його діяльності [2, с. 194]. Не слід також забувати про те, що завдання хоч і передують компетенції, проте не повинні виходити за межі компетенції, а орган зобов'язаний виконувати їх лише у встановлених компетенцією межах.

Завдання управлінської діяльності у сфері державної реєстрації прав полягають не лише в тому, щоб забезпечити дотримання вимог, які висуваються до такої діяльності, а й у тому, щоб функціонування органів реєстрації прав постійно відповідало цим вимогам. Основним завданням територіальних органів центрального органу виконавчої влади (далі – ЦОВВ) є реалізація повноважень ЦОВВ на території адміністративно-територіальної одиниці. Відділ РС не є винятком, тому основним його завданням є реалізація повноважень Укрдержреєстру в межах Автономної Республіки Крим (далі – АРК), області, міст Києва та Севастополя, у районах, районах у містах, міськрайонах, тобто в межах конкретних адміністративно-територіальних одиниць.

З огляду на це до основних завдань Відділу можна віднести такі: забезпечення безпосередньої реалізації державної політики у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно; підготовку пропозицій щодо формування й реалізації вказаної державної політики.

Поряд з основними завданнями орган також здійснює низку функцій. З точки зору семантики під функцією розуміється робота когось-небудь, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось, призначення, роль чого-небудь [3, с. 1552].

Головним призначенням функцій органів управління є досягнення цілей, що ставляться перед системою управління [4, с. 160]. Ц.А. Ямпольська під функціями органів управління розуміє матеріальний зміст управлінської діяльності, перелік яких міститься в актах, що регулюють правовий стан органу управління [5, с. 125]. В.Г. Вишняков відмічає три поняття функції управління: об'єктивно-необхідну, органу управління та функцію як конкретну дію [6, с. 278].

Функції органів управління, у тому числі РС, спрямовані на конкретний об'єкт управління, реально існуючі управлінські дії, несуть у собі відбиток загальних цілей і завдань управління. Через них розкривається сутність органу, зміст його діяльності, співвідношення з іншими органами виконавчої влади, його місце в системі державного управління. Здійснюючи компетенцію, кожний орган виконує

належні власне йому функції, тим самим реалізуючи частину загальних цілей і завдань управління [7, с. 25-26].

Під функціями Відділу необхідно розуміти визначений законодавством зміст його управлінської діяльності, спрямований на досягнення його цілей і реалізацію поставлених перед ним завдань. З огляду на те, що функції й завдання Відділу мають державно-владний характер, вони потребують чіткої правової регламентації, яка забезпечує не лише належність їхнього виконання, а й формулювання компетенції Відділу. Компетенція Відділу відображає (однак не включає в себе) функції шляхом закріплення в правових актах його завдань і повноважень. Ми вважаємо, що функції органу не є елементами його компетенції, а відображаються в ній шляхом закріплення конкретних прав та обов'язків органу.

У результаті проведення адміністративної реформи функції органів виконавчої влади було розділені на функції політичного управління певними сферами суспільних відносин, функції контролю та функції надання послуг. Функції органів реєстрації прав є більш загальним явищем, ніж їх повноваження, вони реалізуються шляхом здійснення повноважень. Органи реєстрації прав у процесі адміністративної (виконавчо-розпорядчої) діяльності виконують загальноуправлінські, спеціальні (основні) та забезпечувальні функції. До першої групи належать облік, аналіз, прогнозування, планування, організація, регулювання, контроль. Друга група складається з функцій, що містять основні (спеціальні) функції (з надання послуг): проведення державної реєстрації прав та їх обтяжень, надання інформації з Державного реєстру прав, взяття на облік безхазяйного майна. До третьої групи належать кадрова, матеріально-технічна, фінансова функції, функція діловодства та інші, які забезпечують виконання загальних та основних функцій органів реєстрації прав.

Поширеним є підхід, за якого повноваження органу складають його компетенцію. Водночас компетенцію державного органу нерідко визначають як сукупність не лише повноважень, а й предметів відання, що є сферами суспільних відносин, у яких відповідний орган є компетентним. Компетенція державного органу об'єктивно походить від самої держави. Вона обов'язково фіксується в правових формах, за її змістом обов'язково визначається статус органу.

Серед учених-юристів немає значних розбіжностей під час трактування терміна «компетенція», однак єдиної позиції також не існує. У нього включаються функції органу, його завдання, владні повноваження, права й обов'язки, цілі, предмети відання, підвідомчість, юридична відповідальність органу та інші складові.

За певної тотожності терміни «повноваження» й «компетенція» несуть різне змістовне навантаження, їх необхідно розрізнити. «Компетенція» означає «який має певні повноваження, повноправний, повновладний» [8, с. 445]; «повноваження» – це право, надане кому-небудь для здійснення чогось, права, надані особі, організації або підприємству органами влади; «повноваження» означає «який має певні повноваження» [8, с. 814]. Фактично будь-яка компетенція реалізується в конкретних повноваженнях. Повноваження вказують на те, які права й обов'язки має орган виконавчої влади для вирішення окреслених компетенцією цілей і завдань [9, с. 264]. Компетенція є ширшим поняттям, ніж повноваження. Компетенція полягає в можливості бути здатним на певну діяльність, вирішувати значне коло питань, володіти широкими повноваженнями. Поняття «повноваження» є вужчим, воно конкретизоване за посадою або за функціональними обов'язками.

На базі наявних теоретичних напрацювань доцільно надати узагальнене визначення понять, які будуть використовуватися в дослідженні. Зокрема, під компетенцією органу державної реєстрації прав слід розуміти передбачену законом та іншими нормативно-правовими актами сукупність прав та обов'язків, якими наділяється орган, з метою реалізації його завдань і функцій у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Під предметом відання Відділу необхідно розуміти ті сфери (галузі) життєдіяльності суспільства, на які поширюється його юрисдикція. Якщо визначення предметів відання органу дає відповідь на питання, у яких галузях суспільного життя він є компетентним, то права й обов'язки характеризують межі можливої поведінки органу в тій чи іншій сфері правовідносин.

Державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень – основна сфера діяльності Відділу. Суспільні відносини, які виникають, змінюються чи припиняються в процесі здійснення державної реєстрації прав, закладають основу для формування компетенції Відділу та органів реєстрації прав у цілому.

Зафіксована в нормативних актах компетенція органів державної влади встановлює самостійність цих органів, водночас відрізняючи їх від інших органів державної влади, від недержавних органів,

організацій і громадських об'єднань. Компетенція та повноваження державних органів мають чітко регламентуватися та нормативно закріплюватися в нормативно-правових актах вищої юридичної сили – законах. При цьому Т.С. Кушнар'ова зазначає: «Закріплення повноважень виключає їх приблизне тлумачення, тому визначення повноважень суб'єктів повинне бути імперативним і в широкому значенні (виключно вичерпний перелік), і у вузькому (виключно чіткий зміст норм, що не допускає подвійне тлумачення)» [10, с. 55].

Компетенція органів реєстрації прав, якщо характеризувати її в найзагальнішому вигляді, є системою повноважень цих органів, що постають із правових актів, які регулюють їхню діяльність. Крім того, вона володіє певним змістом і просторовими межами [11, с. 410]. Оскільки Відділи функціонують у межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць, територіальний масштаб їх діяльності також повинен впливати на зміст їх компетенції (однак не включатися в нього) як одна з основ побудови й функціонування системи органів реєстрації прав.

Зміст компетенції залежить від місця, яке займає орган виконавчої влади в механізмі держави. Відповідно, чим вище місце займає орган або посадова особа в ієрархічній системі органів виконавчої влади, тим ширшим є обсяг компетенції, якою їх наділено. Як зазначається в літературі, поняття структури не віддільне від поняття державного органу. Під структурою органу розуміється сукупність його підрозділів, схема розподілу між ними функцій і повноважень, покладених на орган, і система взаємозв'язків цих підрозділів [6, с. 27].

Якщо ж говорити про компетенцію Відділу, то необхідно враховувати те, що він не є юридичною особою, а тому не може бути самостійним учасником адміністративних правовідносин. Він виступає структурним підрозділом РС управління юстиції та займається реалізацією компетенції цих служб на місцях шляхом використання своїх повноважень. Компетенція Відділів має відповідну специфіку, оскільки її основою є предмети відання РС. З огляду на таку ситуацію діяльність Відділів у сфері державної реєстрації прав не повинна виходити за межі діяльності РС. Тобто компетенція Відділу й компетенція РС співвідносяться як загальне та особливе. У свою чергу компетенція РС залежить від змісту компетенції Укрдержреєстру. Компетенція органу – це юридично надані йому повноваження для вирішення певного кола питань, які визначають його місце й роль у системі влади.

Отже, під компетенцією відділу державної реєстрації речових прав на нерухоме майно необхідно розуміти встановлені нормативно-правовими актами повноваження, що реалізуються в межах предметів відання РС, на певній території, згідно з їх завданнями, функціями й місцем у системі органів реєстрації прав.

Цікавою є позиція А.А. Карлова, який відходить від традиційних підходів, включаючи в структуру компетенції три елементи: предмети відання, сукупність прав та обов'язків і територіальну сферу діяльності органу. Приблизно такої ж позиції дотримується С.А. Авак'ян, вважаючи, що в поняття компетенції повинні бути включені просторові й часові межі діяльності органу [12, с. 48].

Окрім принципу територіальності, зміст якого полягає в тому, що основні речові права реєструються за місцем знаходження майна, усе більшого розвитку набуває принцип функціональної екстериторіальності. Варто зазначити, що деякі його аспекти були запроваджені з початку діяльності Укрдержреєстру та його територіальних органів, наприклад, під час надання інформації з Державного реєстру прав або проведення державної реєстрації обтяжень. Вказані послуги можуть надаватися будь-яким Відділом незалежно від місця знаходження майна або особи, якій вони надаються.

Екстериторіальна сфера дії повноважень Відділу знайшла відображення в Наказі Міністерства юстиції України (далі – Мін'юст України) «Про заходи щодо державної реєстрації прав на землі сільськогосподарського призначення» від 28 травня 2014 р. № 845/5 [13]. Цей нормативний акт передбачає, що державна реєстрація прав на землі сільськогосподарського призначення проводиться як державними реєстраторами Відділів за місцем розташування земельної ділянки, так і державними реєстраторами інших Відділів, які діють у межах відповідної області.

Можливість змінювати територіальну сферу дії повноважень працівниками Відділу виникла ще з прийняттям Наказу Мін'юсту України «Про покладення обов'язків державних реєстраторів» від 1 серпня 2013 р. № 1582/5 [14]. У разі виникнення виробничої необхідності у зв'язку зі значним навантаженням або тимчасовою відсутністю державного реєстратора речових прав на нерухоме майно стало можливим покладення їх обов'язків на працівників РС іншого територіального органу юстиції в межах АРК чи області, у посадових інструкціях яких передбачене виконання функцій державного реєстратора речових прав на нерухоме майно.

До того ж існують відповідні межі дії компетенції в часі. Орган виконавчої влади або його структурний підрозділ може заздалегідь наділятися певними повноваженнями на певний період або, навпаки, обмежуватися у виконанні своїх повноважень на певний час, наприклад, до усунення обставин, які стали причиною такого обмеження. Наказом Мін'юсту України «Про невідкладні заходи щодо захисту прав громадян на території проведення антитерористичної операції» від 17 червня 2014 р. № 953/5 [15] у редакції від 29 серпня 2014 р. тимчасово припинено доступ РС Луганської області до Державного реєстру прав (до закінчення антитерористичної операції на сході України) та надано право проводити державну реєстрацію прав на нерухоме майно на вказаних територіях РС інших районів Луганської області згідно із законодавством.

Схожа ситуація відбувається з окупованою територією АРК. Постановою Кабінету Міністрів України «Питання державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, яке розташоване на тимчасово окупованій території» від 2 липня 2014 р. № 226 [16] уповноважено органів державної реєстрації прав Херсонської та Запорізької областей проводити державну реєстрацію прав щодо нерухомого майна, яке розташоване в межах території АРК та міста Севастополя, згідно із законодавством України.

Отже, функції Відділу встановлюють ту частину роботи, яку має виконати цей структурний підрозділ у межах свого становища в системі органів реєстрації прав, а повноваження постають із його компетенції та визначають, що може й має зробити Відділ на виконання такої діяльності. Компетенція встановлюється з огляду на функції її вираження. Тому повноваження Відділу можна розглянути на основі спеціальних функцій, у яких вони реалізуються, а саме:

- реєстраційних: здійснює державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень; забезпечує взяття на облік безхазяйного нерухомого майна; забезпечує прийом і видачу документів, пов'язаних із проведенням державної реєстрації речових прав, взяттям на облік безхазяйного нерухомого майна, наданням інформації з Державного реєстру прав; забезпечує ведення Державного реєстру прав;
- інформаційних: надає інформацію про зареєстровані речові права та їх обтяження згідно з вимогами чинного законодавства; забезпечує розгляд звернень народних депутатів, громадян та запитів на публічну інформацію з питань державної реєстрації речових прав, має право отримувати безкоштовно у встановленому законодавством порядку інформацію, документи й матеріали від державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності та їх посадових осіб із питань, що стосуються діяльності Відділу;
- координації та контролю: організовує роботу, пов'язану із забезпеченням діяльності Відділу; здійснює контроль за організацією роботи РС у сфері державної реєстрації прав; здійснює заходи щодо підвищення ефективності роботи Відділу; вносить пропозиції начальнику РС щодо вдосконалення роботи органів державної реєстрації прав; за дорученням Укрдержреєстру проводить або бере участь у проведенні перевірок РС територіальних управлінь юстиції; має право залучати у встановленому порядку вчених, фахівців, спеціалістів органів виконавчої влади (за погодженням із їх керівниками), підприємств, установ, організацій до розгляду питань, що належать до компетенції Відділу;
- матеріально-технічного забезпечення: подає пропозиції до проекту штатного розпису й кошторису на утримання Відділу; забезпечує РС бланками та іншою документацією, які використовуються у сфері державної реєстрації прав, готує для подачі Укрдержреєстру звіти щодо витрачання бланків та іншої документації; вносить пропозиції начальнику РС головного управління юстиції щодо вдосконалення роботи РС територіальних управлінь юстиції у сфері державної реєстрації прав;
- кадрового забезпечення: реалізує заходи з підвищення кваліфікації працівників РС територіальних управлінь юстиції у сфері державної реєстрації прав; бере участь у розробленні пропозицій щодо підготовки кадрів у частині державної реєстрації прав; проводить стажування працівників у вказаній сфері;
- нормативно-правового забезпечення: узагальнює практику застосування законодавства у сфері державної реєстрації прав, готує пропозиції щодо його вдосконалення, усунення суперечностей між актами законодавства та заповнення прогалин у ньому, подає їх на розгляд Укрдержреєстру; має право брати участь у нарадах, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів для сприяння здійсненню покладених на нього завдань.

Розглядаючи питання повноважень Відділу, необхідно зазначити, що нормативного закріплення чіткого переліку його прав та обов'язків немає, оскільки в положеннях про управління юстиції

регламентовано повноваження РС, їх керівників, а про Відділ не сказано жодного слова. Тому вважаємо за необхідне розробити Типове положення про відділ державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, у якому буде чітко визначено його правовий статус.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бачило И.Л. Организация советского государственного управления / И.Л. Бачило. – М. : Наука, 1984. – 237 с.
2. Ткаченко А.О. Поняття компетенції державного органу // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – С. 192-197.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.
4. Бачило И.Л. Функции органов управления (правовые проблемы оформления и реализации) / И.Л. Бачило. – М. : Юрид. лит., 1976. – 200 с.
5. Ямпольская Ц.А. Органы советского государственного управления в современный период / Ц.А. Ямпольская. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – 228 с.
6. Вишняков В.Г. Структура и штаты органов советского государственного управления / В.Г. Вишняков. – М. : Наука, 1972. – 278 с.
7. Аверьянов В.Б. Функции и организационная структура органа государственного управления. – К. : Наукова думка, 1979. – 148 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов.ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
9. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. – Т. 1. : Загальна частина / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Юрид.думка. – 2004. – 584 с.
10. Кушнар'ова Т.Є. Податкові органи в системі суб'єктів податкових правовідносин : дис...канд. юрид. наук : 12.00.07 / Кушнар'ова Т.Є.– Х., 2000. – 192 с.
11. Сидорчук Л.А. Теоретичні аспекти визначення компетенції та повноважень місцевого самоврядування у сфері охорони громадського порядку / Л.А. Сидорчук // Право та управління. – 2011. – № 1. – С. 408-415.
12. Державне управління : навч. посіб. / А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Васіна ; за ред. А.Ф. Мельник. – К. : Знання-Прес, 2003. – 344 с.
13. Про заходи щодо державної реєстрації прав на землі сільськогосподарського призначення : Наказ Міністерства юстиції України від 28.05.2014 р. № 845/5 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 42. – Ст. 246.
14. Про покладення обов'язків державних реєстраторів : Наказ Міністерства юстиції України від 01.08.2013 р. № 1582/5 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1582323-13>.
15. Про невідкладні заходи щодо захисту прав громадян на території проведення антитерористичної операції : Наказ Міністерства юстиції України від 17.06.2014 р. № 953/5 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 47. – Ст. 238.
16. Питання державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, яке розташоване на тимчасово окупованій території : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 226 // Урядовий кур'єр. – 2014. – № 121.

REFERENCES

1. Bachilo, I.L. (1984), *Organizatsiya sovetskogo gosudarstvennogo upravleniya* [Organization of the Soviet state administration], Nauka, Moscow, Russia.
2. Tkachenko, A.O. (2009), "Concept of competence of the state body", *Chasopis Kiyivskoho universitetu prava*, no. 4, pp. 192-197.
3. Busel, V.T. (editor-in-chief) (2009), *Velikiy tлумachniy slovník suchasnoyi ukrayinskoyi movi* [Great Dictionary of Modern Ukrainian], Perun, Kyiv ; Irpin', Ukraine.

4. Bachilo, I.L. (1976), *Funktsii organov upravleniya (pravovye problemy oformleniya i realizatsii)* [Functions of control bodies (registration and legal problems of implementation)], Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia.
5. Yampolskaya, Ts. A. (1954), *Organy sovetskoho hosudarstvennogo upravleniya v sovremennyy period* [Soviet bodies of state administration in the modern period], Izd-vo ANSSSR, Moscow, Russia.
6. Vishnyakov, V.H. (1972), *Struktura i shtaty orhanov sovetskoho hosudarstvennogo upravleniya* [Structure and staff of bodies of Soviet state administration], Nauka, Moscow, Russia.
7. Averyanov, V.B. (1979), *Funktsii i orhanizatsionnaya struktura orhana hosudarstvennogo upravleniya* [Functions and organizational structure of public administration body], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
8. Busel, V.T. (editor-in-chief) (2003), *Velikiy tlumachniy slovnik suchasnoyi ukrayinskoyi movi* [Great Dictionary of Modern Ukrainian], Perun, Kyiv ; Irpin', Ukraine.
9. Averyanov, V.B. (editor-in-chief) (2004), *Administrativne pravo Ukrayini. Akademichniy kurs : pidruchnik : u 2 t. – T. 1. : Zahalna chastina* [Administrative law of Ukraine. Academic course : textbook : in 2 vol. – Vol. 1 : General part], Yuridichna dumka, Kyiv, Ukraine.
10. Kushnarova, T.E. (2000), “Tax authorities in the system of subjects of tax relations”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Kharkiv, Ukraine.
11. Sidorchuk, L.A. (2011), “Theoretical aspects of determining competence and powers of local self-government in the field of public order”, *Pravo ta upravlinnya*, no. 1, pp. 408-415.
12. Melnik, A.F., Obolenskiy, O.Yu. and Vasina, A.Yu. (2003), *Derzhavne upravlinnya : navch. posib.* [State administration : teaching aid], Znannya-Pres, Kyiv, Ukraine.
13. “On Measures of State Registration of Rights to Agricultural Land” : Order of the Ministry of Justice of Ukraine of 28.05.2014 № 845/5, (2014), *Ofitsiyiny visnik Ukrayini*, no. 2, art. 246.
14. “On Imposition of Duties of State Registrars” : Order of the Ministry of Justice of Ukraine of 01.08.2013 № 1582/5, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1582323-13>.
15. “On Urgent Measures on Protection of the Rights of Citizens in the Territory of Counterterrorist Operation” : Order of the Ministry of Justice of Ukraine of 17.06.2014 № 953/5, (2014), *Ofitsiyiny visnik Ukrayini*, no. 47, art. 238.
16. “The Issue of State Registration of Rights to Immovable Property Situated in the Temporarily Occupied Territory” : Order of the Ministry of Justice of Ukraine of 02.07.2014 № 226, (2014), *Uryadoviy kur'er*, no. 121.

УДК 342.9

ЮРИДИЧНІ ПАРАДИГМИ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ

Огорілко Ю.М., здобувач

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 4, м. Харків, Україна
Ogorilko@meta.ua*

Статтю присвячено аналізу юридичних парадигм дослідження категорії незалежності центральних банків. Автором виділено позитивну (нормативну) та каузальну парадигми дослідження незалежності центральних банків. У межах позитивної (нормативної) парадигми досліджуються правові основи взаємовідносин центральних банків з іншими органами державної влади з позиції чинних нормативних актів. Каузальна парадигма передбачає аналіз відповідності законодавчо закріпленого рівня незалежності центральних банків їх необхідній моделі та дієвості визначеного рівня незалежності монетарних інституцій у межах банківської системи.

Ключові слова: парадигма, центральні банки, історична школа права, адміністративно-правовий статус.

ЮРИДИЧЕСКИЕ ПАРАДИГМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ ЦЕНТРАЛЬНЫХ БАНКОВ

Огорилко Ю.Н.

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина,
пл. Свободы, 4, г. Харьков, Украина
Ogorilko@meta.ua*

Статья посвящена анализу юридических парадигм исследования категории независимости центральных банков. Автор выделяются позитивная (нормативная) и каузальная парадигмы исследования независимости центральных банков. В рамках позитивной (нормативной) парадигмы исследуются правовые основы взаимоотношений центральных банков с другими органами власти с позиции действующих нормативных актов. Каузальная парадигма предусматривает анализ соответствия законодательно определенного уровня независимости центральных банков их необходимой модели и действенности закрепленного уровня независимости монетарных институций в рамках банковской системы.

Ключевые слова: парадигма, центральные банки, историческая школа права, административно-правовой статус.

LEGAL PARADIGMS OF CENTRAL BANKS INDEPENDENCE RESEARCH

Ohorilko Yu.M.

*Karazin V. N. Kharkiv national university, area Svobody, 4, Kharkiv, Ukraine
Ogorilko@meta.ua*

The topicality of the study is determined by the need of distinguishing possible legal paradigms of central banks independence research depending on the aims and methods used.

According to the results of the analysis, the author points out that depending on the aims and methods used positive (normative) and causal paradigms of central banks independence research can be distinguished.

Within the positive (normative) paradigm the legal basis of relations between central banks and other governmental authorities are investigated on the basis of effective legal acts. As within the stated paradigm, the legal basis of relations between central banks and other governmental authorities are investigated, then the issue of central bank independence shall be considered only in accordance with the content of its constitutional and legal status.

Therefore, the positive (normative) paradigm, fully meeting all the requirements of legal research, shall have its own limits which cover legislative provisions of the organization of central banks on the constitutional and legal levels. These limits of the paradigm do not allow to analyze the basic factors that influence the process of law-making in consolidating and determining the criteria of central banks independence, namely:

- the correspondence of existing in a certain historical period legislative framework of the legal status (and, therefore, the level of fixed independence) of central bank independence to its actual or needed model;
- the interconnection of the constitutional and legal level of central bank independence with fixed mechanisms of its implementation within the banking system (i. e. the mechanisms included in the administrative and legal status of the central bank).

The casual paradigm provides the analysis of the correspondence of the legislatively fixed level of central banks independence to their actual or needed model and the interconnection of the constitutional and legal level of central banks independence with fixed mechanisms of its implementation within the banking system.

From the perspective of this paradigm the investigation of legal institutions are to be made in their relation to actual goals and needs that are objectified using tools of positive law. Moreover, the above mentioned analysis makes the basis for improving the legislation when changing social relations or when it is necessary to regulate new phenomena that arise during historical development.

Furthermore, the legislative strengthening of central bank independence occurs in order to provide its autonomy in relations with senior governmental authorities. However, the determination of sufficiency and adequacy of its independence level occurs in relations with banking institutions during the implementation of monetary control. That is why, in our opinion, it is necessary to analyze the existing monetary control framework and the variation of its application from the perspective of the dominant theories of organization and operation of the central bank of a certain country at the study of the legal basis of central banks independence ensuring.

Key words: paradigm, central banks, historical school of law, administrative and legal status.

Актуальність роботи зумовлюється необхідністю виокремлення можливих юридичних парадигм дослідження незалежності центральних банків залежно від поставленої мети та методів, що використовуються.

У правовій літературі відсутні спеціальні роботи, присвячені питанню юридичних парадигм дослідження незалежності центральних банків. Окремі аспекти досліджуваної проблематики розглянуто в роботах В. Козюка, Дж. Гелбрейта, П. Новгородцева, Т. Куна, Т. Латковської та інших учених.

Метою роботи є виокремлення юридичних парадигм дослідження незалежності центральних банків залежно від поставленої мети й методів, що використовуються.

На переконання Т. Куна, категорія парадигми являє собою джерело методів, проблемних ситуацій і стандартів вирішення, прийнятих певним розвиненим науковим співтовариством у конкретний час. При цьому зміна в парадигмі змушує вчених бачити світ по-іншому. Тому під час наукової революції, коли починає змінюватися нормальна наукова традиція, дослідник має вчитися заново сприймати навколишній світ: у деяких добре відомих ситуаціях він має навчитися бачити новий гештальт [1, с. 148-152].

На нашу думку, дослідження категорії незалежності центральних банків можливе з позиції декількох парадигм, що застосовуються науковцями залежно від поставленої мети та методів дослідження.

У межах першої парадигми дослідження основних положень незалежності центральних банків здійснюється на основі законодавчих норм у сфері їх взаємовідносин з іншими органами державної влади. З огляду на те, що основним джерелом аналізу незалежності центральних банків є правові приписи, які регулюють проблемне питання в певний проміжок часу, таку парадигму доцільно визначити як *позитивну (нормативну) парадигму* дослідження незалежності центральних банків.

Наприклад, Т. Латковська досліджує питання незалежності центральних банків з огляду на положення чинного законодавства, що визначає їх місце в системі органів державної влади. На думку дослідника, центральний банк, тісно взаємодіючи з органами державної влади, займає особливе місце, яке значною мірою зумовлюється тим, наскільки такий банк під час здійснення своєї діяльності є незалежним від органів державної влади. При цьому, на переконання автора, незалежність центральних банків залежить не лише від їх правового статусу, а й від інших факторів: процедури призначення керівництва банку, участі держави у формуванні статутного капіталу банку та розподілі його прибутку, ступеня відображення в законодавстві країни завдань і мети центральних банків, втручання державних органів у грошово-кредитну політику тощо [2, с. 160-175].

Оскільки в межах вказаної парадигми досліджуються правові основи взаємовідносин центрального банку з іншими органами державної влади, питання незалежності центрального банку розглядається лише з огляду на зміст його конституційно-правового статусу.

Проте, на нашу думку, дослідження питання незалежності центральних банків не обмежується аналізом законодавчих положень, що визначають їх правовий статус у взаємовідносинах з іншими органами державної влади.

Позитивна (нормативна) парадигма, повністю відповідаючи всім вимогам юридичного дослідження, має власні межі, що охоплюють законодавчі положення організації центральних банків на конституційно-правовому рівні. Вказані межі парадигми не дозволяють проаналізувати базові чинники, що впливають на процес правотворення під час закріплення й визначення критеріїв незалежності центральних банків, а саме:

- відповідність існуючого в певний історичний період законодавчого каркасу правового статусу (а тому й рівня закріпленої незалежності) центрального банку його дійсній чи необхідній моделі;
- взаємозв'язок конституційно-правового рівня незалежності центрального банку із закріпленими механізмами її реалізації в межах банківської системи (тобто механізмами, що охоплюються адміністративно-правовим статусом центрального банку).

У юридичній науці дослідження питання відповідності правових інститутів існуючим фактичним відносинам та закономірного розвитку законодавства під впливом певних чинників отримали своє вираження в поглядах представників історичної школи права.

Основоположник історичної школи права Ф. фон Савіньї обґрунтовував історичне право через його походження з національної свідомості. Унаслідок цього формально-юридичне значення позитивного права було поставлено в залежність від умов його походження, які надавали йому моральну санкцію. З іншого боку, уже одне походження права з народної свідомості було визнано достатнім свідомством його позитивного значення.

З отождолення позитивного права з національною свідомістю автором розвивалися положення, згідно з якими законодавець є лише виразником народного духу, а звичай – лише формою його розпізнання [3, с. 97-98].

Кристалізацію положень про роль законодавства щодо звичаю було здійснено Г. Пухтою. Дослідник відзначав, що держава не створює право: вона сама має свою основу в тій народній волі, у якій втілюється правосвідомість [3, с. 109].

У подальшому ідею закономірного історичного розвитку права під дією внутрішніх сил було переглянуто Р. фон Ієрингом. Визнаючи юридичні інститути результатом людської діяльності, що потребують постійного оновлення, дослідник стверджує, що позитивні норми не можуть бути результатом випадку. Для всіх вказаних норм настає час, коли вони мають стати здобутком історії. Тому справжньою потребою сучасності є не безумовна повага до існуючого, не покірне визнання даного, а критика минулого й пошук кращих устоїв історії. При цьому, на переконання автора, правовий зміст юридичних інститутів необхідно шукати в цілях і потребах часу. Право є продуктом людської діяльності, що приводиться в дію життєвою необхідністю й тиском обставин та керується мотивами доцільності [3, с. 145].

З огляду на викладене можна стверджувати, що дослідження правових інститутів має відбуватися в їх зв'язку з фактичними цілями й потребами часу, які об'єктивуються за допомогою інструментів позитивного права. Крім того, вказаний аналіз є основою для вдосконалення законодавства під час зміни суспільних відносин або необхідності регламентації нових явищ, що виникають у процесі історичного розвитку.

У подальшому описана ідея змінювалася представниками інших напрямів досліджень з огляду на специфіку предмета аналізу. Зокрема, для явищ, що належать до економічної сфери, джерелом юридичної об'єктивації були теорії, які описували необхідність проведення певних заходів для отримання економічного ефекту. Наприклад, Дж. Гелбрейт відзначав, що економічна теорія формує в людей уявлення про їх економічне суспільство. Таке уявлення помітно впливає на їх поведінку та на ставлення до організацій, які складають економічну систему.

Насаджування корисних вірувань особливо важливе з точки зору способу, за допомогою якого здійснюється влада в сучасній економічній системі. Вона полягає в тому, щоб змусити людину відмовитися від цілей, яких вона зазвичай намагається досягти, і переконати здійснювати цілі іншої особи чи організації [4, с. 348-350].

Оскільки категорія центрального банку належить до економічної сфери організації суспільного життя, дослідження адекватності правового забезпечення її незалежності має здійснюватися крізь призму теорій, які по-різному підходили до визначення й рівня законодавчого закріплення досліджуваної категорії.

Так, В. Козюк у спеціальному дослідженні аналізує незалежність центральних банків із позиції їх трансформації в процесі історичного розвитку та у взаємозв'язку з пануючими економічними теоріями на кожному етапі розвитку. Зокрема, автор вивчає питання незалежності центральних банків з огляду на такі напрями реалізації вказаної категорії: історико-теоретичний вимір дослідження незалежності центральних банків (золотий стандарт як механічна форма незалежності центральних банків, центральні банки та монетарна політика в кейнсіанському аспекті, монетарна автономія з позиції сучасної макроекономічної теорії); політико-конституційний аналіз організації центральних банків; емпірична верифікація незалежності центральних банків; незалежність монетарних органів в умовах глобалізації [5].

Екстраполюючи погляди автора на юридичну площину, можна виділити такі можливі напрями правового аналізу незалежності центральних банків поза межами позитивної (нормативної) парадигми, як дослідження незалежності центральних банків із позиції її теоретичного обґрунтування в межах певного історичного періоду та законодавче втілення вказаних обґрунтувань.

Аналізуючи взаємозв'язок конституційно-правового рівня закріплення незалежності центральних банків із наданими механізмами її реалізації в межах банківської системи (тобто зі змістом адміністративно-правового статусу центральних банків), слід зазначити, що в правовій літературі під адміністративно-правовим статусом розуміється комплекс конкретно визначених суб'єктивних прав та обов'язків, які закріплені за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права [6, с. 191-194].

При цьому адміністративно-правовий статус центральних банків є одним із видів правового статусу вказаних органів, що виокремлюються залежно від функціонального наповнення напрямів їх діяльності.

У науковій літературі виділяють такі функції центральних банків: *емісія готівки та організація грошового обігу* (має виключне право на випуск банкнот, які є єдиним законним платіжним засобом, обов'язковим для всіх платежів на території конкретної країни), *функція «банку банків»* (виконує роль міжбанківського розрахункового центру та кредитора останньої інстанції), *функція «банкіра уряду»* (полягає у виконанні центральним банком ролі фіскального агента уряду, забезпечує касове виконання державного бюджету та здійснює операції, пов'язані з обслуговуванням державного боргу), *реалізація грошово-кредитної політики* (передбачає наявність механізму грошово-кредитного

регулювання макроекономічних процесів, яке здійснюється з метою ефективного впливу на господарську активність, темпи економічного зростання тощо) [7, с. 417-425]. Аналізуючи співвідношення зазначених функцій, О. Дзюблюк виділяє пріоритетну роль грошово-кредитного регулювання та підпорядковане положення всіх інших функцій (емісійної, «банку банків», «банкіра уряду»), оскільки завдання з кредитного обслуговування банків та уряду має узгоджуватись із цілями монетарної політики, а не потребами відповідних позичальників. У результаті автором обґрунтовується роль центрального банку насамперед як органу грошово-кредитного регулювання економіки [8, с. 8].

Розглядаючи вказані положення в правовій площині, необхідно зазначити, що емісійна функція центральних банків є базовою під час становлення правового статусу згаданих інституцій у процесі історичного розвитку, проте втрачає актуальність за наявності закріпленого монопольного права на випуск грошових знаків та організації грошового обігу в країні.

Щодо юридичних аспектів реалізації інших функцій центральних банків можна відзначити, що функція «банку банків» втілюється через конструкцію правового статусу центрального банку у взаємовідносинах із банківськими установами, а функція «банкіра уряду» – через конструкцію правового статусу центрального банку у відносинах з органами державної влади.

При цьому функція грошово-кредитного регулювання є базовою щодо описаних вище функцій, оскільки визначає змістовне наповнення функціонування центрального банку. Проте її дієвість залежить від рівня незалежності центрального банку у взаємовідносинах з органами державної влади, що визначає варіативність поведінки центрального банку під час проведення грошово-кредитної політики.

З огляду на викладене слід зазначити, що законодавче закріплення незалежності центрального банку відбувається з метою надання йому автономії у взаємовідносинах із вищими органами державної влади. Проте визначення достатності й адекватності рівня його незалежності відбувається у взаємовідносинах із банківськими установами в процесі здійснення грошово-кредитного регулювання.

Саме тому під час дослідження правових засад забезпечення незалежності центральних банків, на нашу думку, необхідно аналізувати наявний інструментарій грошово-кредитного регулювання та варіативність його застосування з позиції домінуючих теорій організації й функціонування центрального банку певної країни.

Отже, для дослідження чинників, що впливають на процес правотворення під час закріплення й визначення критеріїв незалежності центральних банків, необхідно використовувати парадигму, яку, на наше переконання, можна визначити як *каузальну парадигму*. У її межах можна дослідити відповідність рівня незалежності центральних банків пануючим теоріям їх організації та проаналізувати зв'язок між законодавчими положеннями, що визначають рівень автономії центрального банку у відносинах з іншими органами державної влади, і положеннями, що встановлюють функціональний зв'язок між центральним банком і банківськими установами в межах банківської системи.

У результаті проведеного аналізу зазначимо, що залежно від поставленої мети й методів, які використовуються, можна виділити позитивну (нормативну) та каузальну парадигми дослідження незалежності центральних банків.

У межах позитивної (нормативної) парадигми на основі чинних законодавчих актів досліджуються правові основи взаємовідносин центральних банків з іншими органами державної влади. Каузальна парадигма передбачає аналіз відповідності законодавчо закріпленого рівня незалежності центральних банків їх дійсній або необхідній моделі та взаємозв'язку конституційно-правового рівня незалежності центральних банків із встановленими механізмами її реалізації в межах банківської системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун ; сост. В.Ю. Кузнецов ; пер. с англ. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 605 с.
2. Латковська Т.А. Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах : порівняльно-правовий аналіз : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.07 / Т.А. Латковська ; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2008. – 543 с.

3. Новгородцев П. Историческая школа юристов. Ее происхождение и судьба / П. Новгородцев // Немецкая историческая школа права. – Челябинск : Социум, 2010. – 528 с.
4. Гэлбрейт Джон Кеннет. Новое индустриальное общество. Избранное / Дж. К. Гэлбрейт. – М. : Эксмо, 2008. – 1200 с.
5. Козюк В.В. Незалежність центральних банків : монографія / В.В. Козюк. – Тернопіль : Карт-Бланш, 2003. – 244 с.
6. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : у двох томах. – Том 1. Загальна частина / ред. колегія : В.Б. Авер'янов (голова). – К. : Видавництво «Юридична думка», 2004. – 584 с.
7. Гроші та кредит : підручник / за ред. проф. Б.С. Івасіва. – Тернопіль : Карт-Бланш, 2000. – 510 с.
8. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин в умовах ринкового реформування економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О.В. Дзюблюк. – К., 2001. – 38 с.

REFERENCES

1. Kun, T. (2003), *Struktura nauchnykh revolyutsyy* [Structure of scientific revolutions], Translated by Kuznetsov, V.Yu., Moscow, Russia.
2. Latkovska, T.A. (2008), “Financial and legal regulation of organization and functioning of the banking system in Ukraine and foreign countries : comparative legal analysis”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Odessa National Academy of Law, Odesa, Ukraine.
3. Novgorodtsev, P. (2010), “Historical school of lawyers. Its origin and fate”, *Nemetskaya istoricheskaya shkola prava* [German historical school of law], Sotsium, Chelyabinsk, Russia.
4. Galbraith, John Kenneth (2008), *Novoe industrialnoe obsshchestvo. Izbrannoe* [The New Industrial Society. Selected], Translated, Moscow, Russia.
5. Kozyuk, V.V. (2003), *Nezalezhnist tsentralnykh bankiv : monohrafiya* [Independence of central banks : monograph], Kart-Blansh, Ternopil, Ukraine.
6. Averyanov, V.B. (2004), *Administrativne pravo Ukrainy. Akademichniy kurs : pidruch. : u dvokh tomakh. – Tom 1. Zagalna chastyna* [Administrative law of Ukraine. Academic Course : textbook in two volumes. – Volume 1. General Part], Yurydychna dumka, Kyiv, Ukraine.
7. Ivasiv, B.S. (editor) (2000), *Groshi ta kredyt : pidruchnyk* [Money and credit : textbook], Kart-Blansh, Ternopil, Ukraine.
8. Dzyublyuk, O.V. (2001), “ Organization of monetary and credit relations in a market reform of Ukrainian economy ”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Economic), 08.04.01, Kyiv, Ukraine.

УДК 347.998.85 (477)

ПРИМИРЕННЯ СТОРІН ЯК ПРОЯВ ПРИНЦИПУ ДИСПОЗИТИВНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Сидельніков О.Д., аспірант

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, Україна
sydielnik1991@gmail.com*

Статтю присвячено дослідженню диспозитивності в адміністративному судочинстві України. У роботі аналізується один із важливих аспектів прояву цього процесуального принципу, що полягає в можливості припинення спору шляхом примирення.

Ключові слова: адміністративне судочинство, принцип диспозитивності, адміністративно-правовий спір, урегулювання адміністративно-правового спору, примирення сторін.

ПРИМИРЕНИЕ СТОРОН КАК ПРОЯВЛЕНИЕ ПРИНЦИПА ДИСПОЗИТИВНОСТИ В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Сидельников А.Д.

*Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого,
ул. Пушкинская, 77, г. Харьков, Украина
sydielnik1991@gmail.com*

Статья посвящена исследованию диспозитивности в административном судопроизводстве Украины. В работе анализируются один из важных аспектов проявления этого процессуального принципа, который заключается в возможности прекращения спора путем примирения.

Ключевые слова: административное судопроизводство, принцип диспозитивности, административно-правовой спор, урегулирование административно-правового спора, примирение сторон.

CONCILIATION AS A MANIFESTATION OF THE PRINCIPLE OF DISCRETION IN ADMINISTRATIVE COURTS

Sydielnikov O.D.

*Yaroslav Mudryi National law university, str. Pushkin, 77, Kharkiv, Ukraine
sydielnik1991@gmail.com*

The article deals with the research of the principle of discretion in administrative proceedings. The principle of discretion serving the driving force of any legal process has a specific expression in the administrative procedure.

This principle means an opportunity of the participant of the court to freely dispose its substantive and procedural rights on the issue. For example, the plaintiff has the right to reject all or part of the claim and the defendant has the right to admit the claim. In the area of discretion rights, an important place occupies the right of the parties to reconciliation. This right requires the simultaneous expression of will of both plaintiff and defendant, aimed at the voluntary settlement of the dispute. As a general rule, parties apply those rights in their sole discretion and independent of other actors in the process.

Specific exceptions exist in administrative proceedings, where the action of this principle is limited. This principle of discretion is determined by the fact that when considering public law disputes, person or entity is opposed to the state, which, in turn, has far more resources and opportunities to influence the court and the plaintiff. Therefore, the administrative court must fully protect individuals against violations of their rights by the public authorities.

The mentioned "interference" is manifested in judicial verification of the conditions of reconciliation for their compliance with the law and the interests of others. Only after verification the court may approve the terms of reconciliation and enforce them.

The article also analyzes the reconciliation in disputes concerning the appeal against legal acts of individual and universal nature. Thus, at the appeal against the act, which governs the relationship involving a wide range of people, a friendly settlement is possible only in case of its change or recognition by the public authority as the one that lost validity. The opposite situation occurs when disputes concern the appeal against administrative acts of individual character. Even if there are grounds for bringing to justice an official, there will be no need in such actions, as the injured party satisfies its requirements and agrees upon kind of "forgiveness" of the subject of public authority.

In this paper, we conclude that these features determine the specific nature of discretion in administrative proceedings and to some extent restrict the voluntary settlement of the dispute by the parties. The author supports the idea that the opportunity to enjoy the right for reconciliation in administrative proceedings is not absolute and must be done with regard to specific public relations

Key words: administrative proceedings, principle of disposition, administrative and legal dispute, administrative and legal settlement of the dispute, conciliation.

Діяльність адміністративних судів щодо розгляду й вирішення адміністративних справ ґрунтується на певних нормативно закріплених правових принципах. Принцип (від лат. *principium* – первісне, визначальне, те, від чого походить усе інше) – це засада, основа, керівна ідея, вихідне положення будь-якого явища (учення, організації, діяльності тощо) [1, с. 24]. На прикладі цих основоположних ціннісних орієнтирів будуватиметься правове впорядкування всіх суспільних відносин, зокрема й тих, що постають із вирішення чи врегулювання публічно-правових спорів.

Принципи не лише відображають, на яких стандартах має базуватися судовий розгляд, а й висвітлюють сутність та «обличчя» процесу. Тому досліджувати сучасний стан розвитку адміністративного судочинства й можливі перспективи його вдосконалення ми будемо крізь призму диспозитивності як однієї з важливих засад адміністративного процесуального законодавства. На нашу думку, вказаний принцип відіграє важливу роль у регулюванні суспільних відносин, що постають із розгляду й вирішення публічно-правових спорів, у світлі динамічного розвитку адміністративного-процесуального права.

Дослідженням принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві займалися такі вчені, як В.Б. Авер'янов, І.Б. Коліушко, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, В.А. Кройтор, О.В. Кузьменко, С.В. Потапенко, А.О. Селіванов, Г.П. Тимченко, Н.В. Шевцова, В.І. Шишкін та ін. Незважаючи на наявність певних досліджень принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві, вважаємо за необхідне більш детально висвітлити специфічні прояви цього принципу під час реалізації сторонами свого права на дружнє врегулювання спору (примирення), оскільки ми переконані, що в цьому аспекті реалізації принципу диспозитивності залишається багато спірних питань.

Адміністративно-правова наука має оперативно реагувати на виклики, які постають у процесі функціонування вітчизняної адміністративної юстиції. Перевантаження системи адміністративних судів значним обсягом справ, що перебувають у їхньому провадженні, вказує на необхідність застосування передових механізмів спрощення адміністративного процесу й активізації використання примирення під час врегулювання публічно-правового спору. Логіка такого умовиводу є досить простою. Якщо державний орган влади (у нашому випадку – адміністративний суд) не може належним чином впоратися з наявним обсягом обов'язків, то необхідно розширювати процеси саморегуляції у вказаній сфері, активніше надавати сторонам спору свободу у врегулюванні спірних правовідносин, робити процес розгляду й вирішення справ гнучкішим, щоб зняти частину навантаження з адміністративного суду. Таким чином, постає необхідність створення умов, за яких учасники судового розгляду будуть активно користуватися своїми диспозитивними правами на добровільне врегулювання спору. Нині досить багато труднощів існує в теоретичній і практичній площині реалізації вказаних прав, оскільки є певні особливості та складність інституту примирення сторін в адміністративному судочинстві.

Тому метою статті є дослідження диспозитивних правомочностей на мирне врегулювання спору сторонами в адміністративному судочинстві. У зв'язку із цим завданням публікації є аналіз проблемних питань, що виникають під час реалізації сторонами свого права на примирення.

У Конституції України визначено найбільш загальні принципи судочинства, притаманні не лише адміністративному, а й цивільному, кримінальному та іншим процесуальним галузям права. Серед них можна віднайти також принцип диспозитивності, проте прямої вказівки на нього Конституція України не містить. Так, у ст.129 Конституції України передбачено, що до основних засад судочинства належать, зокрема, змагальність і свобода в наданні сторонами до суду своїх доказів та в доведенні перед судом їх переконливості [2]. Це визначення, звісно, не передає повною мірою сутності принципу диспозитивності, а є частиною його іманентних проявів та спробою закріплення цієї прогресивної засади в Основному Законі України.

Причини такого розмитого конституційного формулювання принципу диспозитивності пояснює В.І. Шишкін: «Текстуальна замислуватість – не вина авторів цієї конституційної норми, а результат ситуативних підходів до тексту Конституції України у відповідний історичний час. У первинному тексті пропонувалося норму п.4 ст.129 Конституції України викласти в такій редакції: «змагальність та диспозитивність сторін». Але частина народних депутатів України негативно поставилась до застосування в тексті Основного Закону України чужоземного слова (хоча воно вже має статус міжнародного наукового терміна), інша частина народних депутатів елементарно не зрозуміла зміст цього слова та також була проти його застосування, тому й було знайдено вихід у вигляді зазначеного тексту, хоча останній не зовсім автентичний за змістом цьому процесуально-правовому явищу» [3, с. 10]. Тому зрозуміло, що, незважаючи на відсутність прямої назви вказаного принципу в Конституції України, фактично зміст ст.129 Основного Закону України відображає характеристики диспозитивності та підкреслює важливість вказаного положення для регулювання суспільних відносин. Також слід вказати, що принцип диспозитивності в подальшому було закріплено й деталізовано в галузевому законодавстві, зокрема в процесуальних кодифікованих актах.

У традиційному розумінні юридична модель диспозитивності полягає в можливості сторони спору вільно розпоряджатися своїми матеріальними та процесуальними правами [4, с. 128]. Із цього постає, що суд вирішує лише ті питання, з якими заявник звернувся до нього. Межі судового процесу визначаються предметом позову й розміром заявлених вимог [5, с. 96]. Лише учасник спору має право ініціювати судовий розгляд справи та визначити обсяг спірних правовідносин, яким необхідно надати правову оцінку й винести правомірне судові рішення щодо прав та обов'язків сторін спору.

Та обставина, що в адміністративному судочинстві розглядаються спори публічно-правового характеру, обумовлює деякі суттєві особливості прояву принципу диспозитивності в ньому. Зокрема,

за таких умов законодавство передбачає більш активну роль суду, що певною мірою обмежує дію розглядуваного принципу в адміністративному судочинстві. Це пояснюється тим, що до завдань адміністративного суду належать не лише захист прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а й захист інтересів держави, територіальної громади та третіх осіб.

Згідно з розглядуваним принципом сторони вільно розпоряджаються своїми диспозитивними правами, а саме:

- правом на звернення до суду за захистом своїх порушених прав;
- правом зміни чи визнання своїх позовних вимог;
- правом визнати вимоги іншої сторони або не визнати їх;
- правом за взаємною згодою врегулювати спір тощо.

Як уже зазначалося, маємо на меті дослідити саме інститут примирення, який є специфічним відображенням прояву принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві. Розглядаючи це диспозитивне право, слід вказати, що така процедура відкриває для сторін спору значні переваги. Так, учасники спору можуть брати активну участь у пошуку незаборонених (передбачених) законом шляхів, засобів і способів його врегулювання. На відміну від судового вирішення, коли зазвичай обидві сторони постають перед необхідністю вчинення певних дій, примирення дозволяє на основі взаємних поступок дійти згоди в проблемних питаннях та врегулювати конфлікт так, щоб усі суб'єкти залишилися відносно задоволеними досягнутим консенсусом. Результат примирення знаходить своє зовнішнє вираження в угоді про примирення, яка є підставою для закриття провадження в справі, що є досить важливим фактором з огляду на переваженість адміністративних судів. Використання цієї процесуальної можливості дозволяє сторонам відмовитися від затяжного й витратного судового розгляду справи та самостійно припинити спір.

На відміну від інших диспозитивних прав, які мають одноособовий характер, примирення потребує одночасного волевиявлення декількох суб'єктів, що робить цю процедуру досить складною. Загалом принцип диспозитивності не лише виступає рушійною силою адміністративного процесу, а й урівноважує його. Так, у відповідь на диспозитивне право позивача подати позов чи клопотання до суду відповідач може подати заперечення на позов чи клопотання. Однак за примирення диспозитивні права мають реалізовуватись одночасно. Вільне волевиявлення на врегулювання спору та на відмову від частини своїх інтересів має бути як у позивача з відповідачем, так і в третіх осіб, які укладають угоду про примирення.

Якщо більшість наведених диспозитивних прав активно реалізуються на практиці, то примирення застосовується сторонами рідко. Фактично ми можемо говорити, що нині під час розгляду адміністративної справи судом учасникам процесу досить складно реалізувати своє диспозитивне право на дружнє врегулювання спору. Це пояснюється багатьма факторами, зокрема публічно-правовою природою адміністративних спорів і нерівнозначним положенням сторін цих спорів, які знаходяться у відносинах влади та підпорядкування. Крім того, інститут примирення сторін не знайшов належного й детального врегулювання в чинному законодавстві. Окремі вчені наголошують навіть на неможливості укладення угоди про примирення під час урегулювання певних категорій адміністративних спорів. Так, Ю.С. Педько вказує: «Принцип диспозитивності передбачає можливість затвердження адміністративним судом мирової угоди, але, на відміну від цивільного судочинства, має свої особливості в адміністративному судочинстві. Наприклад, адміністративний суд з урахуванням чинника публічних інтересів може затвердити мирову угоду між сторонами адміністративного судочинства лише частково, у межах визначення розміру відшкодування. Однак питання про зміну або відміну неправомірного управлінського рішення повинне вирішуватися незалежно від наслідків узгодження сторонами суми відшкодування» [6, с. 67]. Дійсно, рішення, яке порушує права фізичних чи юридичних осіб, не може продовжити свою дію після одноразового відшкодування шкоди відповідно до умов угоди про примирення. Такий висновок можна зробити з аналізу ч.4 ст.51 Кодексу адміністративного судочинства України, де вказано, що суд не визнає умови примирення сторін, якщо ці дії суперечать закону або порушують чий-небудь права, свободи чи інтереси [7].

Ця обставина показує обмеженість дії принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві. Хоча таку ситуацію із забезпеченням диспозитивного права сторони на примирення слід назвати скоріше не обмеженням диспозитивності, а належним співвідношенням в адміністративному судочинстві дії цього принципу з іншими, зокрема принципом офіційного з'ясування всіх обставин у справі.

Ми погоджуємося з думкою про те, що можливість примирення сторін не є абсолютною під час врегулювання публічно-правових спорів. Однак у багатьох категоріях справ компромісне врегулювання є можливим і навіть бажаним. Наприклад, під час оскарження нормативно-правового акта (який порушує права широкого кола суб'єктів адміністративно-правових відносин, а не лише позивача) дружнє врегулювання стає можливим за умови зміни або визнання таким, що втратив чинність, цього незаконного документа органом державної влади. Звісно, суд не має права затвердити угоду про примирення, за умовами якої відповідач лише сплачує компенсацію позивачу, а той у свою чергу відмовляється від позовних вимог [8, с. 82]. За такої ситуації незаконний нормативно-правовий акт продовжить діяти й порушувати права третіх осіб, що є прямою підставою відмови в затвердженні угоди про примирення.

Таким чином, на наведеному прикладі ми бачимо, що примирення можливе навіть під час оскарження нормативних актів, які регулюють правовідносини за участю широкого кола суб'єктів. Протилежна ситуація виникає під час спорів із приводу оскарження актів індивідуально-розпорядчого характеру. Навіть якщо й будуть підстави для притягнення посадової особи до відповідальності, необхідність у таких діях відпадає, оскільки постраждала сторона задовольняє свої вимоги та погоджує своєрідне «прощення» суб'єкта державної влади. У ситуації, коли сторони врегульовують існуючі між ними суперечності, сам спір перестає існувати, завдання суду полягає лише в затвердженні цього факту своїм рішенням та наданні йому юридичної сили. Саме у вказаних поступках проявляється компромісний характер інституту примирення, що дозволяє зробити судовий процес менш формалізованим і більш гнучким, що у свою чергу позитивно позначиться на довірі населення до адміністративної юстиції та судової влади в цілому.

Однак на шляху вільного й ефективного використання сторонами своїх диспозитивних прав лежать не лише обмеження, пов'язані зі специфічним характером адміністративно-правового спору, а й бюрократизм державного апарату. Так, на практиці трапляються випадки, коли необхідність укладення угоди про примирення є очевидною для всіх учасників спору (навіть для представника органу державної влади), проте внаслідок того, що керівництво будь-якого органу не бажає визнавати свою неправоту та йти на поступки, процес затягується, а орган державної влади користується всіма можливими засобами, щоб уникнути відповідальності. Оскільки важливою ознакою інституту примирення є вільне волевиявлення сторін на укладення угоди про примирення, за відсутності волі державного органу на врегулювання спірних правовідносин саме примирення буде неможливим.

Очевидно, що нині існують певні проблеми, які не дозволяють сторонам спору повною мірою реалізовувати своє диспозитивне право на примирення. Окрім труднощів, пов'язаних зі специфічним характером цього правового інституту в адміністративному судочинстві, існують також об'єктивні обставини, які не пов'язані із законодавчою регламентацією вказаного явища. Тому маємо ситуацію, за якої рівень довіри до судової гілки влади серед населення є низьким. У ситуації, коли особа не може спрогнозувати результат судового розгляду та не впевнена в дієвості судового захисту порушених прав, розширення диспозитивності й спрощення процесу, більш широке застосування примирення та запровадження альтернативних процедур врегулювання спору здатні покращити функціонування адміністративної юстиції в Україні.

Таким чином, реалізація принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві є обмеженою, що пояснюється специфікою адміністративно-правових відносин. Адміністративний суд, прагнучи повною мірою захистити особу, права якої порушено, може втрутитися в перебіг провадження (вийти за межі позовних вимог, перевіряти законність відмови від позову, визнання позову та примирення сторін), що відображає особливості принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві.

Подальші наукові дослідження мають спрямовуватися на розв'язання існуючих проблем, пов'язаних зі специфікою реалізації принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві. У ситуації, коли на систему адміністративної юстиції покладається таке велике навантаження (перевірка законності оскаржуваних рішень), необхідно створити умови, за яких сторони спору матимуть змогу вільно використовувати мирні механізми врегулювання публічно-правових спорів.

ЛІТЕАТУРА

1. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) [Текст]: монографія / С.П. Погребняк; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х.: Право, 2008. – 239 с.

2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Шишкін В. Диспозитивність – принцип судочинства / В. Шишкін // Право України. – 1999. – № 6. – С. 10-16.
4. Потапенко С.В. Деякі питання реалізації принципу диспозитивності в адміністративному суді першої інстанції / С.В. Потапенко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 2. – С. 127-147.
5. Адміністративне судочинство : підручник / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. – К. : Істина, 2009. – 256 с.
6. Становлення адміністративної юстиції в Україні : монографія. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 208 с.
7. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 32. – Ст. 1918.
8. Кодекс адміністративного судочинства України : науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. Р.О. Куйбіди. – К. : Книги для бізнесу, 2007. – Том 2. – 728 с.

REFERENCES

1. Pohrebnyak, S.P. (2008), *Osnovopolozhni printsipi prava (zmistovna kharakteristika) : monohrafiya* [Fundamental principles of law (substantive characteristics) : monograph], National legal academy of Ukraine of the name of Yaroslav Mudroho, Kharkiv, Ukraine.
2. “Constitution of Ukraine” of 28.06.1996 № 254к/96-ВР”, *Vidomosti Verkhovnoyi Radi Ukrayini*, 1996, no. 30, art. 141.
3. Shishkin V. (1999), “Discretion – the principle of justice”, *Pravo Ukrayini*, no. 6, pp. 10-16.
4. Potapenko, S.V. (2010), “ Some issues of implementation of the principle of discretion in administrative court of first instance”, *Visnyk Kharkiv national university of internal affairs*, no. 2, pp. 127-147.
5. Kolomoets, T.O. (editor) (2009), *Administrativne sudochinstvo : pidruchnik* [Administrative proceedings : textbook], Istina, Kyiv, Ukraine.
6. (2003), *Stanovlennya administrativnoyi yustitsiyi v Ukrayini : monohrafiya* [Formation of administrative justice in Ukraine : monograph], Institute of the state and right for the name of V.M. Koreckogo of the National academy of sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
7. “Code of Administrative Proceedings of Ukraine” of 06.07.2005 № 2747-IV”, *Ofitsiyiny visnik Ukrayini*, 2005, no. 32, art. 1918.
8. Kuybida, R.O. (editor) (2007), *Kodeks administrativnoho sudochinstva Ukrayini : naukovo-praktichniy komentar : u 2 t.* [Code of Administrative Proceedings of Ukraine : scientific and practical commentary : in 2 vol.], *Knihi dlya biznesu*, Vol. 2, Kyiv, Ukraine.

РОЗДІЛ V. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 343.231: 349.6

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ РОДОВОГО ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Буканов Г.М., к.політ.н., доцент

*Запорізький національний технічний університет,
вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна
vip.gregorov@mail.ru*

У статті досліджуються актуальні проблеми визначення родового об'єкта злочинів проти довкілля. Аналізуються наукові погляди, теоретичні положення та законодавство в цій сфері. Пропонується власне визначення родового об'єкта цих злочинів.

Ключові слова: родовий об'єкт злочинів, злочини проти довкілля, суспільні відносини, навколишнє природне середовище, природні ресурси.

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ РОДОВОГО ОБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Буканов Г.Н.

*Запорожский национальный технический университет, ул. Жуковского, 64, г. Запорожье, Украина
vip.gregorov@mail.ru*

В статье исследуются актуальные проблемы определения родового объекта преступлений против окружающей среды. Анализируются научные взгляды, теоретические положения и законодательство в этой сфере. Предлагается собственное определение родового объекта этих преступлений.

Ключевые слова: родовой объект преступлений, преступления против окружающей среды, общественные отношения, окружающая природная среда, природные ресурсы.

ENVISAGE THE GENERIC OBJECT CRIMES AGAINST THE ENVIRONMENT

Bukanov G.M.

*Zaporizhzhya national technical university, Zhukovsky str., 64, Zaporizhzhya, Ukraine
vip.gregorov@mail.ru*

The article deals with the problem of determining actual generic object crimes against the environment.

It is well known that the object is an indispensable element of any of the crime. Targeted has crucial theoretical, practical and informative value for assessing social and legal nature of the offense, the severity of harm caused by the crime, classifying the act and solve many practical problems.

Determination of the object offense allows us to determine the social and legal nature of the offense and its socially dangerous consequences, find the appropriate action limit criminal law. The facility has a considerable influence on the content of other objective evidence of a crime and can correctly identify them. It is also believed that without a precise definition of the object of the crime cannot imagine the essence of criminal acts caused damage.

In the legal literature focuses on some object definition of crimes to the environment. Paying tribute to the work of scientists who have studied this issue, we must admit that the level of research seems inadequate. In the theory of criminal law made him controversial point of view, in connection with the jurisprudence experiencing serious difficulties. And so we must examine and summarize expressed opinions and offer their own position on this problem.

The objectives of the paper are to address the pressing problems of definition of generic object crimes against the environment. Scientific views, theoretical principles and legislation in this area analyzed.

Having examined the diversity of existing opinions about what is the object of the crime, inclined to the one whereby the target of a "social relations which infringes crime, causing some damage to them, and are placed under the protection of the criminal law".

Under Article 50 of the Constitution of Ukraine everyone has the right to a safe and healthy environment and to compensation violation of this right the damage and in accordance with Article 66 of the Basic Law shall not harm nature and recover damages caused by it.

Plenum of the Supreme Court of Ukraine Resolution “On judicial practice in cases of crimes and other offenses against the environment” of December 10, 2004 № 17 also rightly notes that crimes and other offenses against the environment against social relations in the field of constitutional right to a safe environment and health, use, preservation and restoration of natural resources, environmental security, prevention and elimination of the negative impact of economic and other human activities on the environment, the preservation of the genetic stock of wildlife, landscapes and other natural complexes, unique territories and natural objects related to the historical and cultural heritage.

Thus, analyzing the expressed viewpoints on this issue, given that generic object crimes should include specific targets and cover major immediate objects socially dangerous acts that are part of this group (of the genus, species) crimes, given the classification of offenses under consideration depending on the immediate object of attack, the actual wording of the definition proposed generic object crimes against the environment in which it is necessary to understand public relations issues, that is in environmental safety, the established order of use of land and its mineral, vegetable and wildlife, protection of air and water, as well as the established order of forest management.

Key words: generic object crimes, crimes against the environment, public relations, environment, natural resources.

У статті досліджуються актуальні проблеми визначення родового об'єкта злочинів проти довкілля.

Загальновідомо, що об'єкт є обов'язковим елементом будь-якого складу злочину. Об'єкт злочину має визначальне теоретичне, практичне й пізнавальне значення для оцінки суспільної та юридичної сутності злочину, тяжкості заподіяної злочином шкоди, кваліфікації діяння й вирішення багатьох інших практичних завдань.

Встановлення об'єкта злочину дозволяє з'ясувати соціальну та юридичну сутність вчиненого злочину, його суспільно небезпечні наслідки, знайти межу дії відповідної кримінально-правової норми. Об'єкт значною мірою впливає на зміст інших об'єктивних ознак складу злочину та дозволяє правильно їх визначити. Вважається також, що без точного визначення об'єкта злочину неможливо уявити сутність заподіяної злочинним діянням шкоди. Об'єкт (від лат. *objectum*) – предмет, явище, на який спрямовується будь-яка діяльність [1, с. 307]. Об'єкт злочину – це те, на що спрямовується діяння винного.

У юридичній літературі певна увага приділяється визначенню об'єкта злочинів проти довкілля. На монографічному рівні цю проблему досліджували С.Б. Гавриш [2] та В.К. Матвійчук [3]. Віддаючи належне роботам зазначених та інших учених, слід визнати, що рівень наукового дослідження об'єкта злочинів проти довкілля вважаємо занадто низьким. У теорії кримінального права про нього висловлено суперечливі позиції, у зв'язку із чим судова практика зазнає серйозних труднощів. Тому виникає необхідність дослідити й підсумувати висловлені точки зору та запропонувати власну позицію щодо зазначеної проблеми.

Метою статті є вирішення актуальних проблем визначення родового об'єкта злочинів проти довкілля.

У теорії кримінального права існують різні думки щодо сутності й змісту об'єкта злочину, згідно з якими ними можуть виступати суспільні відносини, цінності, правове благо, інтереси, норма права в її реальному бутті, людина, сфери життєдіяльності людей.

Серед найбільш поширених сучасних концепцій об'єкта злочину в теорії кримінального права В.К. Гришук виділяє такі:

- 1) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, М.І. Бажанов, А.В. Савченко, Б.О. Кирись, В.О. Навроцький, Н.О. Гуторова, Ю.Л. Шевцов та інші вчені);
- 2) об'єкт злочину – соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом (П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко, С.Б. Гавриш);
- 3) об'єкт злочину – людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу тощо (Г.П. Новосолов);
- 4) об'єкт злочину – окремі особи або багато осіб (І.Я. Козаченко, З.А. Незнамова);
- 5) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом соціально значимі цінності, інтереси, блага (А.В. Пашковська, А.В. Наумов);
- 6) об'єкт злочину – суспільні відносини, які є відповідним порядком, встановленим приписами правових норм, а також соціальні блага (Г.В. Чеботарьова);
- 7) об'єкт злочину є двояким: соціальна оболонка завжди є першим об'єктом, а всі інші об'єкти

перебувають усередині цієї оболонки (В.М. Трубніков);

- 8) об'єкт злочину – охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (О.М. Костенко, П.П. Андрушко, А.В. Ландіна) [4, с. 165].

За радянських часів об'єкт злочину розглядався переважно крізь призму суспільних відносин. Уже в перших підручниках кримінального права підкреслювалося, що об'єктом будь-якого злочину є суспільні відносини, які охороняються апаратом кримінально-правового примусу [5, с. 129].

В.Я. Тацій зазначає, що об'єктом злочину є ті суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди, і які охороняються законом про кримінальну відповідальність [6, с. 167].

Останнім часом у кримінальному праві спостерігається певний відхід від такого однозначного трактування поняття об'єкта злочину. Зокрема, А.В. Наумов зауважує, що теорія об'єкта злочину як суспільних відносин «спрацьовує» не завжди, а отже, не може визнаватися універсальною. Він висловлює думку про доцільність повернення до теорії об'єкта злочину як правового блага, висловленої ще наприкінці ХІХ століття в межах класичної й соціологічної шкіл кримінального права [7, с. 91-92]. На думку О.М. Кривулі та В.М. Куца, сьогодні не існує жодних підстав для повсякденного звертання правознавця до такої високої філософської категорії, як суспільні відносини, особливо для оперування нею під час визначення об'єкта злочину. Категорійний статус суспільних відносин більшою мірою відповідає досить абстрактному рівню соціально-філософської думки про суспільство [8, с. 71].

В.М. Трубніков пропонує назвати суспільні відносини «соціальною оболонкою» та представити їх у вигляді сукупності суспільних відносин, які формуються як єдність і взаємодія особистості й оточення [9, с. 86-87].

Є.В. Фесенко вважає, що об'єктом злочину є соціальні цінності, тобто різноманітні об'єкти матеріального світу, у тому числі й сама людина, які мають суттєве позитивне значення для окремих осіб, соціальних груп і суспільства в цілому. Учений переконує: «Тому вони охороняються нормами різних галузей права, а найважливіші з них бере під захист кримінальне законодавство. Будь-яке злочинне діяння, спрямоване проти цих найважливіших цінностей, створює заповідання або спричинення їм шкоди. Тому зазначені цінності виступають як об'єкт злочину» [10, с. 124; 11, с. 75-78].

На думку С.Б. Гавриша, кримінальний закон охороняє не суспільні відносини, оскільки вони являють собою лише певну форму наукової абстракції, а матеріальні явища (життя, здоров'я, гідність, майно, природні об'єкти тощо). Дослідник пропонує замість концепції «об'єкт злочину – суспільні відносини» використовувати концепцію «об'єкт – правове благо як визначена цінність» [2, с. 28, 54].

І.В. Самощенко вважає, що ідея об'єкта злочину як поставлених під охорону кримінальним законом суспільних відносин є надмірно ускладненою, і наполягає на тому, що найбільш вдалим є уявлення, яке досягається за допомогою пояснення через категорію «інтерес» [12, с. 114].

Оригінальну точку зору на проблему об'єкта злочину висловлює російський учений Г.П. Новосьолов. Він вважає, що об'єктом будь-якого злочину є людина, тобто окремі особи або група осіб, матеріальні чи нематеріальні цінності яких, будучи поставленими під кримінально-правову охорону, піддаються злочинному впливу, у результаті чого цим особам заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння шкоди [13, с. 62-64; 14, с. 135].

В.П. Ємельянов у цілому підтримує позицію Г.П. Новосьолова, що об'єктом злочину виступає людина. Однак, на його переконання, така думка вимагає деякого уточнення, оскільки не кожний злочин посягає безпосередньо на людину, може заподіяти їй шкоду опосередковано, за допомогою впливу на умови життя й оточення. Скоюючи злочин, винна особа безпосередньо посягає не лише на людей, а й на ті чи інші різновиди, аспекти, прояви життя, діяльності людини, колективів, суспільства, їх безпеку, умови існування й функціонування, тобто на охоронювані кримінальним законом конкретні сфери життєдіяльності людей, що виступають безпосередніми об'єктами злочинів як реальних явищ дійсності. Таким чином, В.П. Ємельянов робить висновок, що універсальною категорією, здатною охоплювати всі без винятку охоронювані кримінальним законом реальні об'єкти, може виступати категорія «сфери життєдіяльності людей» [15, с. 72-73].

Розглянувши все різноманіття існуючих думок із приводу того, що є об'єктом злочину, схилиємося до тієї позиції, згідно з якою об'єктом злочину є суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди, та які поставлено під охорону кримінального закону.

Під родовим об'єктом розуміють об'єкт, що охороняє певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною й економічною сутністю суспільних відносин, які через це повинні охоронятися єдиним комплексом взаємозалежних кримінально-правових норм. Родовий об'єкт злочинів повинен включати видові об'єкти та охоплювати основні безпосередні об'єкти суспільно небезпечних діянь, що входять до цієї групи (цього роду, виду) злочинів.

Визначення характерних ознак родового об'єкта дозволяє правильно зрозуміти особливості, що вирізняють злочинне порушення довкілля серед інших злочинних посягань. Адже згідно із загальноновизнаним постулатом кримінально-правової теорії саме родовий об'єкт є для певної групи однорідних злочинів критерієм, що відображає її специфіку, дає змогу правильно класифікувати норми кримінального права та відмежувати одну групу злочинів від інших. Оскільки ці злочини передбачено в розділі VIII «Злочини проти довкілля» Кримінального кодексу України (далі – ККУ), а в основу кодифікації Особливої частини ККУ покладено родовий об'єкт, варто зосередити увагу на розгляді об'єкта злочинів проти довкілля.

Слід зазначити, що проблема об'єкта злочинів проти довкілля й донині вважається однією з найбільш складних і суперечливих у теорії вітчизняного кримінального права. Про це свідчить те, що узгодженої позиції щодо поняття об'єкта цих злочинів так і не було досягнуто, незважаючи на численні наукові дослідження.

Велику роль серед міжнародних правових актів у захисті довкілля відіграє Конвенція Ради Європи про захист довкілля засобами кримінального законодавства від 04.11.1998 р. ETS № 172 (ратифікована Україною 24.01.2006 р.) [16].

Згідно зі ст.50 Конституції України кожен має право на безпечне для життя й здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Згідно зі ст. 66 Основного Закону України кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі та відшкодовувати завдані ним збитки [17].

Згідно зі ст.12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ громадяни України мають такі обов'язки: а) берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища; б) здійснювати діяльність із додержанням вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів; в) не порушувати екологічні права й законні інтереси інших суб'єктів; г) вносити штрафи за екологічні правопорушення; г) компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище. Громадяни України зобов'язані виконувати також інші обов'язки в галузі охорони навколишнього природного середовища згідно із законодавством України [18].

Розділ VIII Особливої частини ККУ має назву «Злочини проти довкілля». Довкілля у свою чергу охоплює сукупність компонентів природного середовища, природних, природно-антропогенних, а також антропогенних об'єктів.

З огляду на науково обґрунтовані теоретичні передумови дослідження суспільних відносин, які за певних умов стають об'єктом злочину, проаналізуємо підходи та існуючі позиції щодо об'єктів злочинів проти довкілля. У юридичній літературі різних часів можна зустріти твердження, що об'єктом цих складів злочинів є такі відносини: 1) з порядку використання природних багатств у господарській діяльності чи суспільні відносини з їх використання; 2) із соціалістичної власності, матеріалізовані в природних багатствах; 3) соціалістичні суспільні відносини, що забезпечують раціональне використання й охорону природних багатств; 4) самі природні багатства; 5) природоохоронні відносини, спрямовані на охорону навколишнього природного середовища людини, його покращення й оздоровлення, а також на науково обґрунтоване, раціональне використання й відтворення природних ресурсів, збереження нормального економічного стану біосфери; 6) відносини з порушення правил виробництва, промислів; 7) суспільні відносини, що забезпечують безпечні природні умови з метою задоволення їх різнобічних потреб; 8) суспільні відносини, що полягають у використанні, збереженні й покращенні природного середовища в інтересах соціалістичного суспільства, куди входять також охорона радянського народного господарства, порядок управління, громадська безпека тощо в ролі складових, додаткових об'єктів; 9) відносини з охорони природного середовища, його використання в інтересах соціалістичного суспільства; 10) блага, що охороняються кримінальним правом (сама природа, природні об'єкти, екологічна безпека як особливо важливі й неперехідні цінності); 11) деякі інші інтереси

соціалістичного господарства в різних його сферах (лісового господарства, рибальства, мисливства тощо); 12) суспільна безпека, яка найчастіше розуміється як стан захищеності суспільних інтересів.

Крім того, О.Л. Дубовик вважає об'єктом досліджуваних злочинів комплекс фактичних суспільних відносин, їх правової форми й матеріальної оболонки, здійснення яких забезпечує життєдіяльність людини, використання нею навколишнього середовища як безпосереднього базису існування, задоволення розумних соціальних потреб, а також гарантує її безпеку [19, с. 177].

С.Б. Гавриш, З.Г. Корчева вважають, що злочини проти довкілля мають своїм родовим об'єктом суспільні відносини, які забезпечують охорону довкілля, його науково обґрунтоване раціональне використання та відтворення природних ресурсів, охорону нормального екологічного стану біосфери [20, с. 141].

Вважаємо переконливою точку зору В.К. Матвійчука, який зауважує, що під родовим об'єктом складів злочинів проти довкілля розуміють суспільні відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи, до якої належить також людина (що утворює навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення й відтворення такої системи для теперішніх і майбутніх поколінь, що гарантуватиме безпечно для життя й здоров'я навколишнє природне середовище [3, с. 165].

Пленум Верховного Суду України в Постанові «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10.12.2004 р. № 17 слушно відзначає, що злочини та інші правопорушення проти довкілля посягають на суспільні відносини у сфері охорони конституційного права громадян на безпечно довкілля, а також у сфері охорони, використання, збереження й відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання й усунення негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на навколишнє природне середовище, збереження генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій, а також природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною [21, с. 9].

В.М. Комарницький, О.О. Дудоров і Д.В. Каменський доречно визначають, що родовим об'єктом злочинів проти довкілля варто визнавати такий стан навколишнього природного середовища та його окремих компонентів, за якого відсутня небезпека для життя й здоров'я людей, забезпечується раціональне використання й відтворення природних ресурсів, дотримується належний екологічний стан біосфери [22, с. 689]. Крім того, вони на підставі узагальнення існуючих у теорії кримінального права підходів до класифікації злочинів проти довкілля й залежно від безпосереднього об'єкта посягання доволі вдало, на наше переконання, пропонують такий поділ досліджуваних злочинів:

- 1) злочини проти екологічної безпеки (ст.ст.236, 237, 238, 253 ККУ);
- 2) злочини, що посягають на встановлений порядок використання землі та її надр (ст.ст.239, 239-1, 239-2, 240, 254 ККУ);
- 3) злочини, що посягають на встановлений порядок охорони атмосферного повітря та водних ресурсів (ст.ст.241, 242, 243, 244 ККУ);
- 4) злочини, що посягають на встановлений порядок лісокористування, використання рослинного й тваринного світу (ст.ст.245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252 ККУ) [22, с. 697].

Таким чином, проаналізувавши висловлені думки щодо цієї проблеми, з огляду на те, що родовий об'єкт злочинів повинен включати видові об'єкти й охоплювати основні безпосередні об'єкти суспільно небезпечних діянь, що входять до цієї групи (цього роду, виду) злочинів, з огляду на класифікацію розглядуваних злочинів залежно від безпосереднього об'єкта посягання пропонуємо власне формулювання визначення родового об'єкта злочинів проти довкілля, під яким необхідно розуміти суспільні відносини у сфері довкілля, тобто у сфері екологічної безпеки, встановленого порядку використання землі та її надр, рослинного й тваринного світу, встановленого порядку лісокористування, а також охорони атмосферного повітря й водних ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В.Я. Таций. – Х. : Вища школа, 1988. – 298 с.

2. Гавриш С.Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины : проблемы теории и развитие законодательства / С.Б. Гавриш. – Х. : Основа, 1994. – 640 с.
3. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія / В.К. Матвійчук. – К. : «Азимут-Україна», 2005. – 464 с.
4. Гришук В.К. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. [для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл.] / В.К. Гришук. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 568 с.
5. Пионтковский А.А. Уголовное право РСФСР : часть общая / А.А. Пионтковский. – М. : ГИЗ, 1925. – 425 с.
6. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.] ; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – [2-е вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.
7. Российское уголовное право. Общая часть : учеб. / [под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова]. – М. : СПАРК, 1997. – 454 с.
8. Кривуля О.М. Чи можуть бути суспільні відносини об'єктом злочину? / О.М. Кривуля, В.М. Куц // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1997. – Вип. 2. – С. 70-75.
9. Трубников В.М. Новый взгляд на объект преступления / В.М. Трубников // Право і безпека. – 2002. – № 1. – С. 81-87.
10. Кримінальне право України. Загальна частина / за ред. П.С. Матишевського та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 512 с.
11. Фесенко Є. Цінності як об'єкт злочину / Є. Фесенко // Право України. – 1999. – № 6. – С. 75-78.
12. Самощенко И.В. Ответственность за угрозу по уголовному праву Украины (понятие, виды, спорные проблемы) : дис... кандид. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Самощенко Игорь Викторович. – Х., 1997. – 222 с.
13. Новоселов Г.П. Учение об объекте преступления : методологические аспекты / Новоселов Г.П. – М. : НОРМА, 2001. – 208 с.
14. Уголовное право : Общая часть : учебник / [отв. ред. И.Я. Козаченко и З.А. Незнамова]. – М. : Издательская группа НОРМА–ИНФРА-М, 1999. – 516 с.
15. Емельянов В.П. Концептуальные аспекты исследования объекта преступлений / В.П. Емельянов // Право и политика. – 2003. – № 2. – С. 67-77.
16. Конвенція про захист довкілля засобами кримінального законодавства : конвенція Ради Європи від 04.11.1998 р. ETS N 172 (Страсбург, 04.11.1998 р. ; підписання Україною 24.01.2006 р.) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [сайт]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_560.
17. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (Із наступними змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
18. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ (Із наступними змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
19. Дубовик О.Л. Экологические преступления : комментарий к главе 26 УК РФ / О.Л. Дубовик. – М. : Спартак, 1998. – 352 с.
20. Кримінальне право України : особлива частина : підручник / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.] ; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
21. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 р. № 17 // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 1. – С. 9-12.
22. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник : в 2-х т. / [за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського]. – Луганськ : Вид-во «Елтон – 2», 2012. – Т. 1. – 780 с.

REFERENCES

1. Tatsiy, V.Ya. (1988), *Obekt i predmet prestupleniya v sovetskom ugovnom prave* [Object and subject of crime in the Soviet criminal law], Vishcha shkola, Kharkov, Ukraine.
2. Gavrish, S.B. (1994), *Ugolovno-pravovaya okhrana prirodnoy sredy Ukrainy, problemy teorii i razvitie zakonodatelstva* [Criminal-law protection of the natural environment of Ukraine, problems of theory and the development of legislation], Osnova, Kharkov, Ukraine.
3. Matviychuk, V.K. (2005), *Kryminalno-pravova okhorona navkolyshnogo pryrodnogo seredovyshcha, kryminalno-pravove ta kryminologichne doslidzhennya. Monografiya* [Criminal protection of the natural environment, penal and criminological research. Monograph], Azymut-Ukrayina, Kyiv, Ukraine.
4. Gryshchuk, V.K. (2006), *Kryminalne pravo Ukrayiny, Zagalna chastyna. Navchalnyy posibnyk dlya vyshchykh navchalnykh zakladiv* [Criminal Law Ukraine, General part. High school tutorial], In Yure, Kyiv, Ukraine.
5. Piontkovskiy, A.A. (1925), *Ugolovnoe pravo Rossiyskoy Sovetskoy Federativnoy Sotsialisticheskoy Respubliki, Chast obshchaya* [Criminal Law of the Russian Soviet Federative Socialist Republic, Part of general], Gosudarstvennyy Institut Zakonodatelstva, Moscow, Russia.
6. Bazhanov, M.I. and Stashys, V.V. and Tatsiy, V.Ya. et al. (2005), *Kryminalne pravo Ukrayiny, Zagalna chastyna. Pidruchnyk* [Criminal Law of Ukraine, General part. Textbook], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
7. Kudryavtsev, V.N. and Naumov, A.V. et al. (1997), *Rossiyskoe ugovnoe pravo, Obshchaya chast. Uchebnik* [Russian criminal law, General part. Textbook], Spark, Moscow, Russia.
8. Kryvulya, O.M. and Kuts, V.M. (1997), "Could be a target of public relations?", *Visnyk Universytetu vnutrishnikh sprav*, Iss. 2, pp. 70-75.
9. Trubnikov, V.M. (2002), "A new look at the subject of crime", *Pravo i bezpeka*, no. 1, pp. 81-87.
10. Matyshevskyy, P.S. et al. (1999), *Kryminalne pravo Ukrayiny, Zagalna chastyna* [The Criminal Law of Ukraine, General part], Yurinkom, Kyiv, Ukraine.
11. Fesenko, Ye. (1999), "Values as an object of crime", *Pravo Ukrayiny*, no. 6, pp. 75-78.
12. Samoshchenko, I.V. (1997), "Responsibility for the threat of the criminal law of Ukraine (concept, types, controversial issues)", Thesis for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.08, Natsionalnaya yuridicheskaya akademiya Ukrainy imeni Yaroslava Mudrogo, Kharkov, Ukraine.
13. Novoselov, G.P. (2001), *Uchenie ob obekte prestupleniya, Metodologicheskie aspekty* [The doctrine of the object of the crime, Methodological aspects], Norma, Moscow, Russia.
14. Kozachenko, I.Ya. and Neznamova, Z.A. et al. (1999), *Ugolovnoe pravo, Obshchaya chast. Uchebnik* [Criminal law, General part. Textbook], Norma-Infra-M, Moscow, Russia.
15. Emelyanov, V.P. (2003), "Conceptual aspects of the research object of crime", *Pravo i politika*, no. 2, pp. 67-77.
16. "The Council of Europe Convention on the protection of the environment by means of criminal law", ETS N 172 (Strasbourg, dated November 04, 1998), Official web portal Verkhovna Rada of Ukraine, available at : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_560 (access February 5, 2015).
17. "The Constitution of Ukraine", dated June 28, 1996, no. 254k/96-BP (Since further amendments), (1996), *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, no. 30, Art. 141.
18. "Law of Ukraine on environmental protection", dated June 25, 1991, no. 1264-XII (Since further amendments), (1991), *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, no. 41, Art. 546.
19. Dubovik, O.L. (1998), *Ekologicheskie prestupleniya, Kommentariy k glave 26 Ugolovnogo kodeksa Rossiyskoy Federatsii* [Environmental crime, Comment to Chapter 26 of the Criminal Code of the Russian Federation], Spartak, Moscow, Russia.

20. Bazhanov, M.I. and Stashys, V.V. and Tatsiy, V.Ya. et al. (2005), *Kryminalne pravo Ukrainy, Osoblyva chastyna. Pidruchnyk* [The Criminal Law of Ukraine, Special part. Textbook], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
21. “Resolution of the Supreme Court of Ukraine on judicial practice in cases of crimes and other offenses against the environment”, dated December 10, 2004, no. 17, (2005), *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*, no. 1, pp. 9-12.
22. Dudorov, O.O. and Pysmens'kyu, Ye.O. et al. (2012), *Kryminalne pravo, Osoblyva chastyna. Pidruchnyk, Tom 1* [The Criminal Law, Special Section. Textbook, Vol. 1], Elton – 2, Lugansk, Ukraine.

УДК 346.7: 339.338 (477)

АНТИДЕМПІНГОВІ ЗАХОДИ ЯК ФОРМА КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Добровольська В.В., доцент

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
вул. Піонерська, 5, м. Одеса, Україна
vlada20-10@mail.ru*

Досліджено характеристику поняття антидемпінгових заходів, які найчастіше застосовуються, опосередковують зовнішньоекономічну діяльність та можуть бути виражені як форма контролю у сфері господарювання, з окресленням їх ознак і видів. Визначено, що демпінг є економічним і юридичним поняттям, яке є частиною економічних процесів держави. Зроблено висновок, що демпінг є контрольно-наглядним інструментом перешкоджання й усунення конкуренції на експортному ринку й передумовою монополізації ринку.

Ключові слова: контроль, сфера господарювання, антидемпінгові заходи, зовнішньоекономічна діяльність, суб'єкти господарської діяльності, чинне законодавство.

АНТИДЕМПІНГОВЫЕ МЕРЫ КАК ФОРМА КОНТРОЛЯ В СФЕРЕ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Добровольская В.В., доцент

*Национальный университет «Одесская юридическая академия», ул. Пионерская, 5, г. Одесса, Украина
vlada20-10@mail.ru*

Исследована характеристика понятия антидемпинговых мер, которые часто применяются, опосредуют внешнеэкономическую деятельность и могут быть выражены как форма контроля в сфере хозяйствования, с выделением их признаков и видов. Определено, что демпинг является экономическим и юридическим понятием, которое является частью экономических процессов государства. Сделан вывод о том, что демпинг является контрольно-надзорным инструментом предупреждения и устранения конкуренции на экспортном рынке и условием монополизации рынка.

Ключевые слова: контроль, сфера хозяйствования, антидемпинговые меры, субъекты хозяйственной деятельности, действующее законодательство.

ANTI-DUMPING MEASURES AS A FORM OF CONTROL IN MANAGEMENT

Dobrovolska V.V.

*National university «Odessa law academy», str. Pioneer, 5, Odessa, Ukraine
vlada20-10@mail.ru*

Business law, including the Commercial Code of Ukraine sets according to the Constitution of Ukraine legal basis of economic activity (economic) based on a variety of subjects of various business, operating under business. The emergence and spread of self-initiating activity of economic relations aimed at the production of goods, provision of services for profit was only possible in countries whose economies have evolved by way of market economy, that is, with a variety of self-relevant legal factors, among of which are anti-dumping measures.

The modern world market is characterized by rapid growth and competition relative over saturation of various goods and services, these conditions affect economic relations between countries, especially in their measures used in foreign policy, but many countries in the competition instead of trade restrictions increasingly use a variety of measures promoting

domestic products to foreign markets. It is a condition of export expansion discrimination of foreign companies in favor of domestic producers and exporters from reducing the cost of exported goods and increase its competitiveness in the global market, with the common form of competition on the world market is dumping.

Dumping the company provides first prize – the exporter, which is able to increase its share in the foreign market, offsetting the costs of price competition, due to the domestic market. Total sales increases, and thus the firm can earn additional revenue.

Despite the fact that dumping brings the country – Importers some benefit by improving the terms of trade, governments find all kinds of dumping of foreign manufacturers forms of unfair competition because it is banned by international WTO rules and national laws of several countries.

It is thus possible to speak of anti-dumping measures as an appropriate form of control, as it is for its use is being done on time and efficiently.

With respect to the above subject composition control, it depends on the type and kind of dumping on the territorial scope of the feature.

By means of Discrimination world price dumping divided into direct, inverse, currency, cyclic, and social dumping in services.

It is possible to conclude that dumping is controlling and supervisory tool interference and eliminate competition in the export market and a precondition of the reserved area. In addition, dumping is defined as selling goods of certain species or in certain categories at a price below cost, in particular commodity market in volume, causing property damage, or threatening to cause such damage to economic entities of the commodity market.

Key words: control, scope management, anti-dumping measures, foreign trade, business entities, the legislation.

Господарське законодавство, у тому числі Господарський кодекс України (далі – ГК України) [1], встановлює, згідно з Конституцією України [2], правові основи господарської діяльності (господарювання), яка базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності, які діють у межах господарської діяльності. Виникнення й поширення самостійної ініціативної діяльності суб'єктів економічних відносин, спрямованої на виробництво продукції, надання різноманітних послуг із метою одержання прибутку, стало можливим лише в державах, економічні системи яких розвивалися за ринковим способом господарства, тобто із застосуванням різноманітних самостійно-правових відповідних чинників, одними з яких є антидемпінгові заходи.

Сучасний світовий ринок характеризується стрімким зростанням конкуренції й відносною перенасиченістю різноманітними товарами й послугами. Такі умови впливають на економічні відносини між державами, насамперед на їх заходи, які використовуються в зовнішньоторговельній політиці, проте чимало країн у конкурентній боротьбі замість торгових обмежень дедалі частіше використовують різноманітні заходи просування вітчизняних товарів на закордонні ринки. Саме розширення експорту є умовою дискримінації іноземних компаній на користь національних виробників та експортерів на основі зниження вартості експортованого товару й підвищення його конкурентоздатності на світовому ринку, при цьому поширеною формою конкурентної боротьби на світовому ринку є демпінг.

Метою статті є визначення поняття, ознак і сутності антидемпінгових заходів; виділення відповідної форми й різновиду контролю у сфері господарювання з урахуванням норм чинного законодавства; визначення суб'єктно-об'єктного складу й інших характеристик.

Чинне законодавство містить декілька положень щодо визначення поняття, сутності та змісту демпінгу як економіко-правової категорії. Так, визначення демпінгу надається в ст.1 Закону України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» від 22 грудня 1998 р. (далі – антидемпінговий закон України) як ввезення на митну територію України товару за цінами, нижчими від порівнянної ціни на подібний товар у країні експорту, що заподіює шкоду національному товаровиробнику подібного товару [3], та в ст.1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. як ввезення на митну територію країни імпорту товару за ціною, нижчою від порівнянної ціни на подібний товар у країні експорту, яке заподіює шкоду національному товаровиробнику подібного товару [4].

При цьому антидемпінговий закон України прив'язує поняття демпінгу до території України, у той час як у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» ідеться мова взагалі про країну імпорту без територіальної належності.

Статтею 244 Господарського кодексу України (далі – ГК України) встановлюється, що в разі здійснення окремими учасниками господарських відносин зовнішньоекономічної діяльності, пов'язаної з одержанням незаконної переваги на ринку України (здійснення демпінгового імпорту,

субсидованого імпорту, а також інших дій, які визначаються законом як недобросовісна конкуренція), що завдало шкоди економіці України або спричинило загрозу виникнення такої шкоди, до цих учасників відносин можуть бути застосовані антидемпінгові, компенсаційні або спеціальні заходи згідно із законом.

Тобто чинне законодавство надає підстави для визначення демпінгу як явища, що застосовується як на території країни, так і за її межами.

Що стосується доктринального визначення демпінгу, то деякі вчені зазначають, що демпінг являє собою таке явище, коли товари продаються на зарубіжний ринок за нижчими цінами, що превалюють на цьому ринку, або за цінами, що є нижчими за собівартість або засіб фінансової нетарифної торговельної політики, що полягає в просуванні товару на зовнішній ринок за рахунок зниження експортних цін нижче нормального рівня цін, існуючого в цих країнах. Демпінг може здійснюватись як за рахунок ресурсів окремих фірм, що прагнуть опанувати зовнішній ринок своєї продукції, так і за рахунок державних субсидій експортерам [5, с. 244]. Н.Г. Ушакова та Н.Л. Савицька зазначають, що демпінг – міжнародна дискримінація в цінах, коли країна, яка експортує, продає свій товар на певному закордонному ринку дешевше, ніж на іншому [6, с. 52].

Економічна наука взагалі розглядає демпінг як один із видів обмежувальної ділової практики, що в окремих випадках може кваліфікуватися як недобросовісна конкуренція. Однак використання Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 7 червня 1996 р. як одного з інструментів захисту інтересів суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності є досить проблематичним. Основною проблемою є те, що закон визначає недобросовісну конкуренцію як дії, що суперечать правилам, торговим чи іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності. Це визначення більш придатне для використання в теорії, адже поняття «торгові та інші звичаї» можна трактувати по-різному [7].

Одним із перших ґрунтовних досліджень у галузі демпінгу була монографія радника уряду Німеччини Р. Дальберга під назвою «Валюта – Демпінг», яку було видано ще 1921 р. [8, с. 42]. У цій роботі було перераховано декілька десятків антидемпінгових нормативно-правових актів, виданих у різних країнах Європи, Америки й Азії.

Проте найбільший вплив на розвиток антидемпінгового законодавства у світі мав правовий досвід Сполучених Штатів Америки, де перший спеціалізований антидемпінговий закон, який мав назву «Антидемпінговий акт» (далі – Акт), було видано Конгресом США ще в 1916 р. (Antidumping Act of 1916) [9]. Цей Акт передбачав можливість розгляду федеральними судами США позовів про відшкодування до сторони, яка ввозить на територію США іноземні товари за демпінговими цінами. Проте Антидемпінговий акт виявився малоефективним з огляду на те, що містив низку вимог, які було важко задовольнити. Зокрема, він вимагав довести наявність умислу з боку експортерів демпінгових товарів спричинити шкоду промисловості в США.

Із цієї причини Конгресом США в 1921 р. було прийнято новий Антидемпінговий акт (Antidumping Act of 1921), який діяв до 1979 р. Саме цим законодавчим актом вперше у світовій практиці було встановлено антидемпінгову процедуру майже в тому вигляді, який існує на сьогодні, включаючи необхідність проведення антидемпінгового розслідування, яке здійснювалося Департаментом державних зборів, правил визначення «чесної ціни товару», шкоди національному виробництву, демпінгової маржі та встановлення антидемпінгового мита [10].

Саме на основі Антидемпінгового акта 1921 р. на переговорах щодо створення Хартії Міжнародної організації торгівлі (далі – СОТ) у 1947 р., ще відомої як Гаванська хартія, США представили пропозицію щодо введення в угоду відповідної антидемпінгової норми. Як відомо, переговори про створення ІМО на той час завершилися невдачею, проте було досягнуто підписання Протоколу тимчасової дії, яким було введено в дію Генеральну угоду з тарифів і торгівлі 1947 р. (General Agreement on Tariffs and Trade, далі – ГАТТ) [11, с. 155]. Таким чином, саме на базі Антидемпінгового акта 1921 р. було створено норми ст. VI ГАТТ 1947 р., якими було започатковано міжнародно-правове регулювання антидемпінгової практики. Згідно із цими нормами сторони угоди визнали, що «демпінг, через який товари однієї країни потрапляють на ринок іншої країни за вартістю меншою, ніж нормальна вартість товарів, повинен осуджуватися, якщо він спричиняє матеріальну шкоду чи створює загрозу матеріальній шкоді промисловості, створеній на території сторони, чи значно затримує створення вітчизняної промисловості». Також були визначені критерії вартості імпортного товару, меншої за «нормальну вартість». Таким чином, норми ГАТТ закріпили визначення демпінгу

як продажу товару на ринку іншої країни за ціною, яка нижча за вартість товару на внутрішньому ринку країни експорту або нижча за видатки на виробництво товару [12, с. 18].

До демпінгу вдаються експортери з метою проникнення на ринок, розширення обсягів продажу, витискування існуючих і потенційних конкурентів, встановлення домінуючого положення на ринку. Існує кілька видів демпінгу, які різняться за методом дискримінації ціни, джерелами компенсації втрат експортера, мотивами й термінами застосування. Демпінг може здійснюватися за рахунок коштів окремих фірм, що прагнуть заволодіти зовнішнім ринком своєї продукції, і за рахунок державних субсидій експортерам.

Основною метою демпінгу є завоювання одного чи декількох іноземних ринків, прагнення наповнити їх національними товарами, тобто це завоювання за інших, рівних, умов веде до усунення конкурентів, а отже, забезпечує країні-агресору монополне положення. Звичайно, країни, що атакуються, мають у своєму розпорядженні різні засоби протидії агресії, серед яких важливу роль відіграють протекціоністські заходи репресивного характеру. Тому на практиці дуже рідко можна бачити повне здійснення зазначеної теоретичної моделі демпінгу та його наслідків. Як правило, демпінг здійснюється в помірних формах, щоб стимулювати чи підтримати недостатньо активні експортні операції.

Зміст демпінгу полягає в тому, що він являє собою не просте зниження цін, а саме цінову дискримінацію, коли ціни занижуються на одному ринку, у той час як той самий товар продається на інших ринках за більш високими цінами. Практика демпінгу тісно пов'язана з монополізацією ринків і застосуванням монополно високих цін.

Завдяки тому, що будь-яка фірма стає монополістом на окремих ринках (найчастіше це внутрішній ринок країн базування компанії або ринок країни, де розміщені виробничі потужності), вона отримує можливість продавати свою продукцію на цьому ринку за завищеними (монополно високими) цінами. Демпінгуюча фірма отримує додатковий (монополний) прибуток. Можливість отримувати додатковий прибуток за рахунок одного ринку дозволяє проводити політику штучно занижених цін на інших ринках із метою витіснення з них конкурентів. Неминучі втрати, які виникають під час здійснення демпінгу на ринку, з якого фірма намагається витіснити конкурентів за рахунок низьких цін, покриваються за рахунок додаткових прибутків на традиційних ринках збуту. На традиційних ринках фірма-постачальник не зазнає сильної конкуренції й має можливість продавати товар за високими цінами. Таким чином, використання занижених цін як засобу конкурентної боротьби на окремому ринку має економічний сенс лише тоді, коли цей постачальник є монополістом на якому-небудь іншому ринку. Саме в цьому виявляється дискримінаційний характер практики демпінгу.

Формальною передумовою для реалізації практики демпінгу є відмінність в еластичності попиту за ціною на товар на внутрішньому та закордонному ринках (або на ринках різних країн). Якщо на внутрішньому ринку еластичність попиту за ціною менша, ніж на закордонному, то це означає, що споживачі всередині країни скорочують чи збільшують попит на товар у випадку зростання або зниження ціни у відносно меншому ступені, ніж споживачі за кордоном. Тому підвищення ціни на внутрішньому ринку та її зниження на закордонному призведе до того, що розширення збуту за кордоном буде більше, ніж його скорочення всередині країни [6].

Демпінг забезпечує виграш передусім фірмі-експортеру, яка отримує можливість збільшити свою частку на закордонному ринку, компенсуючи витрати, пов'язані із ціновою конкуренцією, за рахунок внутрішнього ринку. Загальний обсяг продажів збільшується, і завдяки цьому фірма може отримувати додатковий прибуток.

Незважаючи на те, що демпінг приносить країні-імпортеру певну вигоду, поліпшуючи її умови торгівлі, уряди вважають усі види демпінгу іноземних виробників формами несумлінної конкуренції. Саме тому демпінг заборонений як міжнародними правилами СОТ, так і національним законодавством багатьох країн.

Таким чином, можна говорити про антидемпінгові заходи як відповідну форму контролю, оскільки саме за його застосування заходи вживаються вчасно й ефективно.

Стосовно суб'єктного складу вищезазначеного контролю, то він залежить від виду демпінгу й від сфери застосування за територіальною ознакою.

За методами дискримінації світових цін демпінг поділяється на прямиий, зворотний, валютний, циклічний, соціальний та демпінг у сфері послуг.

Демпінг може здійснюватися як за рахунок фірми-експортера, так і за підтримки держави, тобто шляхом субсидування (прямого чи опосередкованого) експортних поставок. Проте в будь-якому разі втрата частини прибутку у зв'язку з продажем за заниженими цінами повинна бути компенсована. Таке відшкодування можливе за рахунок завищення цін на інші товари фірми або на ці ж товари, проте на інших ринках, у тому числі внутрішньому. За такої ситуації демпінг називають самостійним, проте якщо витрати від демпінгування компенсує не сама фірма, а держава, то демпінг називають субсидійним, тобто за рахунок державних експортних субсидій.

За мотивами і термінами застосування демпінг поділяється на спорадичний, хижацький і постійний. Спорадичний демпінг – реалізація товару на закордонному ринку за цінами, нижчими за внутрішні або видатки виробництва, упродовж дуже короткого проміжку часу. Такий демпінг, як правило, не може заподіяти суттєвої шкоди або її дуже важко довести, однак він вигідний споживачам, які мають можливість купувати товари за досить низькими цінами, хоча й за обмежений період часу. Хижацький демпінг – реалізація товарів на закордонних ринках за цінами, нижчими за видатки, з метою витіснення з ринку національних виробників. У такий спосіб іноземні фірми намагаються завоювати ринок конкретного товару та, зайнявши пріоритетні позиції на ньому, підняти в майбутньому ціни. Оскільки хижацький демпінг є, як правило, самостійним, а реалізація стратегії захоплення зарубіжного ринку за допомогою низьких цін вимагає великих коштів, то він не може продовжуватися протягом тривалого періоду. Постійний (стійкий) демпінг – реалізація товарів за цінами, нижчими за внутрішні або видатки виробництва, упродовж тривалого періоду. Цей вид демпінгу може досить серйозно вразити певну галузь, тому виробники цієї галузі активно вимагатимуть захисту від іноземної конкуренції [5, с. 246].

Ця форма демпінгу має місце, коли підприємство чи група підприємств займають монопольне положення у своїй країні та продають за кордон надлишок продукції за цінами, нижчими за ті, які вони застосовують на своєму внутрішньому ринку. Монопольне положення дозволяє підприємству фіксувати внутрішні ціни на рівні, що покриває загальні витрати виробництва, і застосовувати під час експорту ціни, нижчі собівартості кожної одиниці товару.

Крім того, демпінгом вважається також така торговельна практика експортерів, для якої не характерна суттєва різниця відповідних внутрішніх і зовнішніх цін, проте її наслідки аналогічні «класичному» демпінгу. Можна виділити декілька таких видів демпінгу:

- прихований демпінг, який має місце тоді, коли імпортер реалізує товар дешевше, ніж придбав його в експортера, з яким він має тісні зв'язки, та дешевше порівняно з його ціною в країні-експортері. Інакше кажучи, в основі демпінгу лежить трансфертне ціноутворення;
- непрямий демпінг, коли товар імпортується через третю країну, у якій його ціна не вважається демпінговою;
- вторинний демпінг, коли йдеться про експорт товару, під час виробництва якого використовувалися компоненти, імпортовані за демпінговими цінами;
- взаємний демпінг, який пояснює торгівлю між розвинутими країнами схожою продукцією.

Таким чином, до суб'єктів контрольно-наглядової діяльності у сфері застосування антидемпінгових заходів можливо віднести такі: Антимонопольний комітет України стосовно антидемпінгових заходів як форми протидії й запобігання порушення конкуренції, Національний банк України стосовно застосування грошових (валютних) антидемпінгових заходів, Фіскальна служба України, митні органи тощо.

На підставі вищезазначеного можна зробити такі висновки:

- демпінг є контрольно-наглядовим інструментом перешкоджання й усунення конкуренції на експортному ринку, а також передумовою монополізації ринку. Крім того, демпінг визначається як продаж товару певного вигляду або певної категорії за ціною, нижчою за собівартість, на конкретному товарному ринку в об'ємах, що завдають матеріального збитку або можуть завдати такого збитку суб'єктам господарської діяльності цього товарного ринку;

- демпінг та антидемпінг являють собою ефективні прийоми конкурентної боротьби, метою якої для суб'єкта господарювання зазвичай є завоювання ринку, досягнення економічних переваг на зовнішніх ринках, збільшення грошових потоків підприємства тощо, а для держави – захист її економічних інтересів на міжнародному ринку, створення передумов для розширення ринків збуту вітчизняної продукції й підтримка національного товаровиробника. Тому такі заходи, як демпінг та антидемпінг, суб'єкти господарювання й держава повинні застосовувати як додатковий інструмент впливу на міжнародну торгівлю в межах добросовісної конкуренції й відповідно до міжнародних вимог у цьому напрямі;
- аналіз сутності та правової природи антидемпінгових мит свідчить про те, що, не дивлячись на адміністративний характер механізму застосування, антидемпінговому миту притаманні ознаки, за якими його можна віднести до тарифних засобів регулювання. Зокрема, можна назвати такі: антидемпінгове мито має характер податкового платежу, воно не є видом штрафу або плати за послуги; антидемпінгове мито має ставку, яка виражена у відсотках або в грошових одиницях; регулятивний вплив антидемпінгового мита реалізується через механізм ціноутворення; надходження від антидемпінгових мит зараховуються до державного бюджету;
- для запобігання подальшим антидемпінговим розслідуванням проти українських суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності необхідно здійснити низку заходів, найважливіші з яких такі: застосування антидемпінгового законодавства як відповідних санкцій на розслідування проти українських підприємств; включення в тексти контрактів положень, що передбачають відшкодування покупцями витрат на послуги адвокатських фірм у разі порушення антидемпінгових процедур за фактом поставок за цим контрактом; координація певних комерційних та інших інтересів і зусиль крупних трейдерів і споживачів українського металу в країнах-споживачах, організація системи лобіювання інтересів українських підприємств на макрорівні; залучення великих інвесторів із країн-споживачів нашої металопродукції до участі в проектах із модернізації та приватизації металургійних підприємств, сприяння просуванню вітчизняного капіталу на ринки країн-імпортерів; налагодження механізму постійного кваліфікованого моніторингу й маркетингу металопродукції на різних регіональних ринках збуту з висуненням на передній план завдання вивчення місцевих конкурентів, відстежування процесів модернізації підприємств, пуску нових потужностей, аналізу галузі та прогнозування обсягів виробництва, споживання, експорту, а отже, можливого імпорту, у тому числі з України; узгодження зусиль вітчизняних підприємств в організації постійної присутності їх торгових представників на певних ринках збуту із залученням можливостей державних інститутів з організації широких зв'язків із місцевими державними й недержавними структурами, проведення рекламних кампаній, симпозіумів, зустрічей тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України: Закон України 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту: Закон України від 22 грудня 1998 р. № 330 – XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 9. – Ст. 65.
4. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 р. №959-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №29. – Ст. 377.
5. Циганкова Т.М. Міжнародна торгівля / Циганкова Т.М., Петрашко Л.П., Кальченко Т.В. – К.: КНЕУ, 2001. – 488 с.
6. Ушакова Н.Г. Міжнародне ціноутворення / Н.Г. Ушакова, Н.Л. Савицька. – К.: Професіонал, 2004. – 216 с.
7. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 червня 1996 р. №236/96 – ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 36 – Ст. 164.
8. Dalberg R. Valuta – Dumping. Berlin, 1921.
9. Antidumping act of 1916 / US Code §72 Title 15.

10. Overview and Compilation of U.S. Trade Statutes, Committee on Ways and Means, U.S. House of Representatives, 104th Congress, 1st Session, 1995 Edition, August 4, 1995.
11. Генеральна угода з тарифів і торгівлі 1947 року // Україна і Світова організація торгівлі: збірник офіційних документів. – К.: Міжвідомча комісія з питань фінан. безпеки при Раді нац. безпеки і об-ни України, 2002. – 384 с.
12. Капуш І.С. Організаційно-правові основи застосування антидемпінгових мит в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Іван Сергійович Капуш; Одеська національна юридична академія. – О., 2007. – 20 с.

REFERENCES

1. “Commercial Code of Ukraine”: Law of Ukraine of January 16, 2003 (2003), *Ofitsiynyi visnik Ukrainy*, no. 11, art. 462.
2. “Constitution of Ukraine”: Law of Ukraine of June 28, 1996 (1996), *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, no. 30, art. 141.
3. “On Protection of the National Producer against Dumped Imports”: Law of Ukraine of December 22, 1998 № 330 – XIV (1999), *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, no. 9, art. 65.
4. “Про зовнішньоекономічну діяльність”: Law of Ukraine of April 16, 1991 №959-XII (1991), *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, no. 29, art. 377.
5. Tsigankova T.M., Petrashko L.P. and Kalchenko T.V. (2001), *Mizhnarodna torgivlya* [International trade], KNEU, Kyiv, Ukraine.
6. Ushakova N.G. and Savitska N.L. (2004), *Mizhnarodne tsinoutvorennya* [International price formation], Profesional, Kyiv, Ukraine.
7. “On Protection against Unfair Competition”: Law of Ukraine of January 7, 1996 №236/96–VR (1996), *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, no. 36, art. 164.
8. Dalberg R. Valuta – Dumping. Berlin, 1921.
9. Antidumping act of 1916 / US Code §72 Title 15.
10. Overview and Compilation of U.S. Trade Statutes, Committee on Ways and Means, U.S. House of Representatives, 104th Congress, 1st Session, 1995 Edition, August 4, 1995.
11. “General Agreement on Tariffs and Trade of 1947” (2002), *Ukrayina i Svitova organizatsiya torgivli: zbirnik ofitsiynih dokumentiv* [Ukraine and the World Trade Organization: collection of official documents], Kyiv, Ukraine.
12. Kapush, I.S. (2007), “Organizational and legal bases of application of antidumping duties in Ukraine”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Odesa, Ukraine.

УДК 346.2

ПОНЯТТЯ РЕДАКЦІЇ ДРУКОВАНОГО ЗМІ ЯК СУБ’ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Кузін Д.С., здобувач

Інститут економіко-правових досліджень

Національної академії наук України, бульв. Тараса Шевченка, 60, м. Київ, Україна

dmytro.serg@mail.ru

Досліджено питання, пов’язані з визначенням поняття «редакція друкованого засобу масової інформації». Зокрема, проаналізовано відповідні вітчизняні нормативні акти й законодавчі акти інших держав, статистичні дані, думки вітчизняних і закордонних науковців. Сформульовано пропозиції щодо внесення змін до законодавчих актів України. Зокрема, запропоновано оригінальне визначення терміна «редакція друкованого

засобу масової інформації».

Ключові слова: друкований засіб масової інформації, редакція, суб'єкт господарської діяльності, суб'єкт підприємництва, видавнича діяльність.

ПОНЯТИЕ РЕДАКЦИИ ПЕЧАТНОГО СМИ КАК СУБЪЕКТА ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Кузин Д.С.

*Институт экономико-правовых исследований
Национальной академии наук Украины, бульв. Тараса Шевченко, 60, г. Киев, Украина
dmytro.serg@mail.ru*

Исследованы вопросы, связанные с определением понятия «редакция печатного средства массовой информации». В частности, проанализированы соответствующие отечественные нормативные акты и законодательные акты других государств, статистические данные, мнения отечественных и зарубежных ученых. Сформулированы предложения относительно внесения изменений в законодательные акты Украины. В частности, предложено оригинальное определение термина «редакция печатного средства массовой информации».

Ключевые слова: печатное средство массовой информации, редакция, субъект хозяйственной деятельности, субъект предпринимательства, издательская деятельность.

THE CONCEPT OF PRINTED MEDIA EDITORIAL BOARD AS A SUBJECT OF ECONOMICAL ACTIVITY

Kuzin D.S.

*Institute of economic and law research National academy of sciences of Ukraine,
boulev. of Taras Shevchenko, 60, Kiev, Ukraine
dmytro.serg@mail.ru*

The issues examined relate to the definition of concepts “printing mass media editorial board”. In particular, statutory acts and acts of other states, statistical data, opinions of domestic and foreign scientists have been analyzed.

By the current national legislation it is the editorial board of the print media (and not the media or the publisher or other entity), which acts as a party to whatsoever contracts with state bodies and printers, advertisers, and other counterparties also. The editorial board exists solely in the print media, distinguishing those from, for example, audiovisual media.

Article 21 of the Law “About printed mass media (press) in Ukraine” stipulates that the preparation and publication of printed media on behalf of the founder (co-founders) is performed by editorial or other institution carrying out its functions. The editorial board functions on the basis of its Statute and implements the print media activity program, which is approved by the founder (co-founders). The editorial board obtains status of a legal entity from the date of its state registration, which is carried out in accordance with the current legislation of Ukraine.

If the editorial board plans to be an independent entity, it must function as a legal entity with proper business registration. The role of editorial board can be performed by an individual, who has been properly registered as an entrepreneur. According to statistics, a large part of the editorial boards of print media are independent legal entities. For example, 95,9% of print media out of those regularly published in Donetsk region, are produced and sold by independent business entities, and only 4,1% of the print media is released by the structural units, which are part of other enterprises and organizations.

Analyzing regulatory and scientific definition of the term “editorial board of printed media”, opinions and arguments of scientists and practitioners, the original definition of the term is proposed. This is a business entity of any organizational-legal form (or a structural unit within a business entity), whose main activity is preparation and publication of information product by the form of print media. Editorial board can be a business entity or a nonprofit organization. Editorial board represents mass media in economic relations. This definition is prompted to include in art.21 of the Law “About printed mass media (press) in Ukraine” and in art.1 of the Law “About the procedure of informational coverage of the activities of government and local self-government bodies in Ukraine in mass media”

Key words: printed mass media, editorial board, subject of economic activities, subject of business, publishing.

Станом на початок 2014 р. в Україні було зареєстровано близько 31 тисячі різних видів друкованих періодичних видань, серед яких значну кількість становлять газети й журнали [1]. Більшість цих видань готують до випуску й реалізують читачам окремі суб'єкти – редакції. Редакцій в Україні існує велика кількість; попит на результат їх діяльності, тобто друковані ЗМІ, стабільний.

Функціонування редакцій друкованих засобів масової інформації (далі – ДЗМІ) як суб'єктів господарювання має певні особливості. Пов'язано це з багатьма чинниками, зокрема з особливим видом продукції, яку випускає редакція, з результатом діяльності, який має соціальний ефект; існують особливості в реєстрації ЗМІ, відносинах із контрагентами тощо.

Водночас законодавство, яке регулює правовий статус редакцій ДЗМІ, уже не відповідає вимогам сучасного стану економічного розвитку України та потребує значного вдосконалення. Отже, дослідження в галузі правового статусу редакцій ДЗМІ, особливо як суб'єктів господарювання, вважаємо актуальними. Додає актуальності дослідженню ще й такий факт: чіткого визначення поняття «редакція друкованого ЗМІ» у вітчизняному законодавстві не надано.

Питання застосування законодавства у сфері функціонування ДЗМІ досліджують переважно російські та деякі вітчизняні вчені: В. Авраменко [2], О. Кравчук [3], Т. Приступенко [4], А. Ріхтер [5], М. Федотов [6] та ін. Деякі вчені займаються вивчення питань інформаційних відносин, конституційних проблем у ЗМІ, правового статусу журналістів як творчих працівників. Проте дослідження правового статусу редакцій ДЗМІ в господарсько-правовому аспекті взагалі відсутні. Вбачається за необхідне заповнити існуючі прогалини.

Визначення поняття й ознак редакцій друкованих ЗМІ має велике значення для повноцінних досліджень вказаних вище питань. Метою статті є формулювання авторського поняття «редакція друкованого засобу масової інформації», виявлення ознак редакції друкованого ЗМІ як суб'єкта господарювання.

Як зазначено в ст.7 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (далі – Закон «Про ДЗМІ»), суб'єктами діяльності друкованих ЗМІ виступають такі: засновник (співзасновники) друкованого ЗМІ, редакція, видавець, розповсюджувач, редактор (головний редактор), редакційна колегія, трудовий колектив редакції, журналістський колектив, журналісти, автори. При цьому уточнюється, що засновник (співзасновники) може об'єднувати в одній особі редакцію, видавця, розповсюджувача. Редакція має право виступати засновником (співзасновником), видавцем, розповсюджувачем друкованого ЗМІ [7].

Найбільший інтерес серед вказаних суб'єктів для дослідження правового статусу для досягнення мети статті становить саме редакція – основний суб'єкт діяльності друкованих ЗМІ. Без редакції неможлива діяльність будь-якого друкованого ЗМІ, неможлива робота журналістів, редакційної колегії, розповсюджувачів тощо.

У ст.5 Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» зазначається, що порядок фінансування засобів масової інформації з висвітлення діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування, засновниками чи співзасновниками яких є ці органи, визначається в договорах між органами державної влади й органами місцевого самоврядування, а також редакціями засобів масової інформації, у статутах редакцій цих засобів масової інформації. Недержавні засоби масової інформації висвітлюють діяльність органів державної влади й органів місцевого самоврядування на умовах, передбачених в угоді, укладеній між цими органами й редакціями засобів масової інформації [8].

Тобто в чинному законодавстві саме редакція ДЗМІ (а не сам ДЗМІ або видавець чи інший суб'єкт діяльності ДЗМІ) розглядається як сторона господарських угод із боку ДЗМІ й не тільки у відносинах із державними органами, а й із типографіями, рекламодавцями, іншими контрагентями.

Також редакція є одним із суб'єктів, наявність якого відрізняє друковані ЗМІ від, наприклад, аудіовізуальних, де такий суб'єкт законодавчо не передбачений. А в господарських відносинах аудіовізуальні ЗМІ представляють інші суб'єкти. Згідно із Законом України «Про телебачення і радіомовлення» у сфері аудіовізуальних ЗМІ працюють суб'єкти інформаційної діяльності – юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність у сфері телебачення й радіомовлення. Серед таких суб'єктів можна назвати студії-виробники (суб'єкти господарювання, які займаються створенням (виготовленням) фільмів, реклами, окремих теле- та/або радіопередач чи програм), телерадіоорганізації (юридичні особи, які на підставі ліцензії на мовлення створюють або комплектують та/чи пакують телерадіопрограми й/або передачі та розповсюджують їх за допомогою технічних засобів мовлення) тощо [9]. Тобто суб'єкти, які працюють у галузі друкованих ЗМІ й у галузі аудіовізуальних ЗМІ, принципово відрізняються та потребують окремих досліджень.

Якщо подивитися на історію розвитку поняття «редакція», то за часів СРСР статус редакції як суб'єкта господарювання був невизначений. Не всі редакції тоді були самостійними суб'єктами господарювання в сучасному розумінні цього поняття. Так, згідно зі ст.55 Господарського кодексу України (далі – ГК України) суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно й відповідають за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством [10]. Майно більшості радянських редакцій ДЗМІ знаходилося на балансі видавництва, фінансові операції, як правило, проводила централізована бухгалтерія видавництва тощо. Редакція виступала як професійний колектив, який виробляв інформаційний продукт – друкований засіб масової інформації

(газету, журнал тощо). Проте самостійно розпоряджатися майновими результатами своєї діяльності редакція не була уповноважена.

Змістовне поняття редакції з'явилося в 1990 р. в Законі СРСР «Про пресу та інші засоби масової інформації». У ст.2 цього закону зазначалося, що засоби масової інформації репрезентуються редакціями періодичної преси, теле- й радіомовлення (інформаційними агентствами, іншими установами, які здійснюють випуск засобу масової інформації). У ст.4 «Виробничо-господарська діяльність» було прямо вказано, що редакція ЗМІ є юридичною особою, що діє на підставі свого статуту. Редакція має право провадити виробничо-господарську діяльність на умовах економічної самостійності й господарського розрахунку [11]. Тобто було чітко визначено, що редакція ЗМІ – це юридична особа, яка провадить самостійну виробничо-господарську діяльність.

Згідно зі ст.42 ГК України підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Редакція, виходячи з визначення, яке містилося в зазначеному вище законі СРСР, систематично займається випуском ДЗМІ, має економічну самостійність і веде власний господарський розрахунок. Тобто редакція була визначена в законі СРСР в 1990 р. як суб'єкт підприємницької діяльності в сучасному розумінні цього поняття.

Відповідні норми Закону СРСР, очевидно, не були взяті за основу під час прийняття відповідних актів у незалежній Україні. У чинних вітчизняних нормативних актах правовий статус редакції визначений оглядово, без конкретизації.

У ст.21 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», яка називається «Редакція друкованого засобу масової інформації», сказано, що підготовку та випуск у світ друкованого засобу масової інформації за дорученням засновника (співзасновників) здійснює редакція або інша установа, що виконує її функції. Редакція діє на підставі свого статуту й реалізує програму друкованого засобу масової інформації, затверджену засновником (співзасновниками). Редакція ДЗМІ набуває статусу юридичної особи з дня державної реєстрації, яка здійснюється відповідно до чинного законодавства України.

Тобто законодавець визначає, що редакція за дорученням засновника здійснює підготовку й випуск у світ ДЗМІ та може бути юридичною особою. Виробничі, майнові й фінансові відносини засновника (співзасновників) і редакції будуються на основі чинного законодавства й договору (ст.31 Закону «Про ДЗМІ»). Вважаємо, що вказаних положень недостатньо, щоб надати повну характеристику поняття «редакція».

Треба визначити, якою за юридичним змістом є діяльність редакції з виробництва одного з видів ЗМІ, а саме друкованого засобу масової інформації.

В інтернет-енциклопедії «Вікіпедія» ЗМІ визначені як преса (газети, журнали, книги), радіо, телебачення, Інтернет, кінематограф, звукозаписи й відеозаписи, відеотекст, телетекст, рекламні щити та панелі, домашні відеоцентри, що поєднують телевізійні, телефонні, комп'ютерні й інші лінії зв'язку. Усім цим засобам притаманні якості, які їх об'єднують: звернення до масової аудиторії, доступність багатьом людям, корпоративний зміст виробництва й розповсюдження інформації [12]. За своєю суттю ЗМІ та їх різновид ДЗМІ – це результат діяльності у сфері суспільного виробництва, яка спрямована на виготовлення й реалізацію продукції вартісного характеру, що має цінову визначеність. Тобто виготовлення ДЗМІ відповідає визначенню поняття «господарська діяльність», яке міститься в ст.3 ГК України.

Згідно зі ст.2 Закону України «Про видавничу справу» видавнича діяльність – це складова частина видавничої справи, яка являє собою сукупність організаційних, творчих, виробничих заходів, спрямованих на підготовку й випуск у світ видавничої продукції. Видавнича справа – це сфера суспільних відносин, що поєднує в собі організаційно-творчу й виробничо-господарську діяльність юридичних і фізичних осіб, зайнятих створенням, виготовленням і розповсюдженням видавничої продукції [13]. Отже, можна зробити висновок, що *видавнича діяльність, у тому числі видавництво редакціями друкованих ЗМІ, – це господарська діяльність у розумінні норм Господарського кодексу України. А ДЗМІ – це результат господарської діяльності певної редакції.*

Стаття 55 ГК України до суб'єктів господарювання відносить таких:

- 1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні й інші підприємства, створені згідно із цим кодексом, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані в установленому законом порядку;
- 2) громадяни України, іноземці й особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Законодавець у ст.21 Закону «Про ДЗМІ» розділяє два типи суб'єктів, які можуть видавати, тобто здійснювати підготовку та випуск у світ ДЗМІ:

- редакції,
- установи, які виконують функції редакції.

При цьому окремим суб'єктом господарювання із цих двох суб'єктів є редакція. Такий висновок можна зробити, виходячи з розуміння норм Закону «Про ДЗМІ» та діяльності ДЗМІ на практиці.

У випадку існування редакції без створення окремого суб'єкта господарювання вона має бути структурним підрозділом іншого суб'єкта господарювання або органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, які наділені господарською компетенцією. Наприклад, згідно з інформацією з медійної карти України (база даних комунальних друкованих засобів масової інформації України, до якої входить 667 видань, переважно газети) редакції газет «Докучаєвець», «Позитив» не є юридичними особами, а входять до складу відповідних підрозділів своїх засновників – суб'єктів господарювання. Редакції газет «Наша позиція» та «Саксагань» (м. Кривий Ріг) як юридичні особи відсутні, колективи працюють у приміщеннях двох місцевих рад, майно знаходиться на балансі цих рад. У такому випадку редакція як колектив працівників є підрозділом місцевої ради. Видають ці газети їх засновники [14]. Редакції, які випускають корпоративні видання, також, як правило, не є самостійними суб'єктами господарювання, а входять до складу якогось підрозділу юридичної особи (наприклад, до прес-служби).

Коли для випуску ДЗМІ не засновується окремий суб'єкт господарювання в статусі редакції, ця «установа» не може бути суб'єктом господарювання. У цьому випадку суб'єктом усіх правових відносин буде суб'єкт господарювання, у складі якого існує «установа, яка виконує функції редакції».

Отже, якщо редакція планує бути окремим суб'єктом господарювання, то вона повинна існувати як господарська організація. Також функції редакції може виконувати фізична особа, яка зареєстрована як підприємець.

Варто відзначити, що господарська самостійність є важливою не тільки для належного функціонування й розвитку самої редакції, а й для формування редакційного колективу. Згідно з нормами трудового законодавства, якщо редакція не зареєстрована як юридична особа або підприємець, вона не є суб'єктом і трудових відносин. Також у цьому випадку вся господарсько-фінансова діяльність здійснюється адміністрацією «материнської» організації.

Таким чином, редакція ДЗМІ може функціонувати:

- як окремий суб'єкт господарювання, основним видом діяльності якого є підготовка та видання у світ ДЗМІ;
- у складі суб'єкта господарювання – засновника ДЗМІ або видавця шляхом створення структурного підрозділу, наділеного відповідними повноваженнями.

Як свідчить статистика, більша частина редакцій ДЗМІ є окремими юридичними особами. Наприклад, 95,9% друкованих видань, які регулярно виходять у Донецькій області, випускаються та реалізуються самостійними суб'єктами підприємницької діяльності, і лише 4,1% видань готуються до випуску структурними підрозділами, які існують у складі інших підприємств та організацій [15, с. 420].

Цікавими для дослідження вважаємо саме редакції ДЗМІ, які функціонують як окремі суб'єкти господарювання.

Законодавчими актами редакціям не заборонено займатися підприємницькою діяльністю. Тобто редакції, які зареєстровані як юридичні особи, або фізичні особи-підприємці можуть бути також суб'єктами підприємництва, якщо діяльність редакції має на меті одержання прибутку. Види

діяльності, які може здійснювати редакція, повинні бути вказані в статуті редакції.

Розглядаючи питання визначення поняття редакції як суб'єкта господарської діяльності, треба відмітити й можливість здійснення редакціями, крім підготовки та видання у світ ДЗМІ, інших видів господарської діяльності. Проте основною для редакції все ж повинна бути діяльність з виробництва інформаційного продукту (товару) у вигляді ДЗМІ, оскільки згідно зі ст.21 Закону «Про ДЗМІ» редакція за дорученням засновника здійснює саме підготовку та випуск у світ ДЗМІ. Згідно з Класифікацією видів економічної діяльності (КВЕД-2010) у статуті й інших відповідних документах, які регламентують діяльність редакції, повинна бути вказана «видавнича діяльність», зокрема «видання газет» (клас 58.13) та/або «видання журналів і періодичних видань» (клас 58.14) [16].

Заслуговує на увагу тлумачення терміну «редакція», яке міститься в Законі Російської Федерації «Про засоби масової інформації». В абз.8 ст.2 цього закону сказано, що під редакцією засобу масової інформації розуміється організація, установа, підприємство або громадянин, об'єднання громадян, що здійснюють виробництво й випуск засобу масової інформації. У ст.19 «Статус редакції» сказано: «Редакція може бути юридичною особою, самостійним господарюючим суб'єктом, організованим у будь-якій формі, що допускається законом. Якщо редакція зареєстрованого засобу масової інформації створюється як підприємство, то вона підлягає також реєстрації відповідно до федерального закону про державну реєстрацію юридичних осіб і, крім виробництва й випуску засобу масової інформації, має право здійснювати у встановленому порядку іншу діяльність, не заборонену законом» [17].

Указана норма російського законодавства прямо вказує, що редакція – це організація, установа, підприємство або громадянин, об'єднання громадян, що здійснюють виробництво й випуск будь-якого ЗМІ, у тому числі друкованого. Вона може бути юридичною особою, самостійним господарюючим суб'єктом, підприємством. У цьому випадку редакція, крім виробництва й випуску ЗМІ, має право здійснювати іншу діяльність, не заборонену законом. Ці положення можуть бути взяті за основу для формулювання необхідного для дослідження терміну. За одним винятком.

Важко погодитися з тим, що редакцією може бути окремий громадянин, який не зареєстрований суб'єктом підприємницької діяльності. Заснувати редакцію як юридичну особу громадянин вправі. Проте незрозуміло, яким чином він як редакція буде виконувати всі функції редакційного колективу, у якому об'ємі буде нести відповідальність згідно з обов'язками редакції, у якому статусі буде виступати стороною в господарських правочинах, яким майном буде відповідати перед контрагентами тощо.

Видавнича діяльність – це господарська діяльність, яка часто має на меті отримання прибутку. Відповідно до Господарського кодексу України такою діяльністю може займатися суб'єкт господарювання. Громадяни, які не зареєстровані суб'єктами підприємництва, до них не належать. Тому вважаємо, що не треба вводити у вітчизняне законодавство норму про те, що окремий громадянин без реєстрації як підприємець може виконувати функції редакції ДЗМІ.

Цікаві думки щодо визначення редакції представлені в науковій літературі, яка присвячена дослідженню економічних питань у друкованих ЗМІ. Так, В. Ківерін розглядає редакцію як типове підприємство, без будь-якої специфіки діяльності друкованих ЗМІ. На його думку, хоча редакція як підприємство й має певні специфічні риси, для неї з повною впевненістю можна виділити провідні групи цілей, властиві для будь-якого виробництва [18, с. 6].

І. Гутиря, відзначаючи зміни економічних пріоритетів, зокрема орієнтацію на прибуток, у діяльності сучасних редакцій ЗМІ вбачає подібність процесу підготовки й випуску періодичного друкованого видання зі «справжнім підприємством із своїм складним виробничим процесом» [19, с. 25].

Вказані автори не вбачають у редакції ознак особливого суб'єкта господарювання. З ними не можна погодитися, тому що особливості, які впливають на правовий статус, у редакції все ж таки є.

Цієї позиції дотримуються такі автори. Один із видавців щоденної німецької газети – «Франкфуртер альгемайне цайтунг» В. Д'Інка зазначає, що редакція – не просто творчий колектив, а підприємство для виготовлення масової інформаційної продукції, задоволення читацьких потреб [20, с. 5].

На думку донецького журналіста В. Брадова, у визначенні статусу редакції як господарюючого суб'єкта вирішальну роль повинна відігравати така риса: будучи суб'єктом ринкових відносин, для якого одержання економічних вигід – головне завдання, редакція водночас виконує важливу для

розвитку суспільства соціальну, комунікативну функцію. Обидва завдання взаємопов'язані, для досягнення одного з них необхідна успішна діяльність з виконання іншого. Виходячи із цього, В. Брадов дає таке визначення: підприємство друкованого засобу масової інформації – це самостійний господарюючий суб'єкт, що володіє всіма необхідними правами, який виробляє й реалізує інформаційний продукт у вигляді періодичного друкованого видання з метою одержання економічних вигод через задоволення соціальних потреб різних верств суспільства й розвиток комунікативних зв'язків [15, с. 280].

Вважаємо, що таке визначення можна використати для тлумачення терміну «редакція», проте з деякими застереженнями.

По-перше, як зазначалося вище, редакція може не бути самостійним господарюючим суб'єктом, а входити до складу іншого суб'єкта господарської діяльності.

По-друге, вводити до поняття редакції ДЗМІ обов'язкове отримання підприємством економічних вигод і мету у вигляді розвитку комунікативних зв'язків недоцільно. Як вже зазначалося, редакція може не бути суб'єктом підприємництва (наприклад, бути некомерційним підприємством чи структурним підрозділом іншої юридичної особи), а тому отримання «економічних вигод», тобто прибутку в будь-якому вигляді, не може бути критерієм для віднесення установи до редакції ДЗМІ. Також не завжди можливе встановлення комунікативних відносин у результаті виробництва й реалізації ДЗМІ. Вважаємо, немає сенсу під час визначення терміна «редакція ДЗМІ» використовувати такі елементи, як «одержання економічних вигод» і «розвиток комунікативних зв'язків».

З огляду на всі вказані нормативні й наукові визначення терміна «редакція друкованого засобу масової інформації», думки й аргументи вчених і практиків пропонуємо визначити термін «редакція друкованого засобу масової інформації» таким чином: *це суб'єкт господарювання будь-якої організаційно-правової форми (або структурний підрозділ суб'єкта господарювання), основним видом діяльності якого є підготовка та випуск у світ інформаційного продукту у вигляді періодичного друкованого ЗМІ. Редакція може бути суб'єктом підприємництва або неприбутковою організацією. Редакція репрезентує засіб масової інформації в господарських відносинах.*

Цей термін пропонуємо ввести в ст.21 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» та в ст.1 Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації».

Визначення поняття, крім удосконалення законодавства, сприятиме подальшим дослідженням правового статусу редакцій друкованих ЗМІ як суб'єктів господарювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний реєстр друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.drso.gov.ua/show/61>.
2. Авраменко В.А. Правовое регулирование деятельности средства массовой информации в современной России : автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / В.А. Авраменко. – Нижний Новгород, 2001. – 24 с.
3. Кравчук О. Поняття і правовий статус засобів масової інформації в Україні / О. Кравчук // Право України. – 2005. – № 5. – С. 125-128.
4. Приступенко Т.О. Правові засади функціонування сучасних засобів масової комунікації України : монографія / Т.О. Приступенко ; за ред. В.В.Різуна. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, 2000. – 316 с.
5. Рихтер А.Г. Правовые основы журналистики / А.Г. Рихтер. – М. : Изд-во МГУ, 2002. – 349 с.
6. Федотов М.А. Правовые основы журналистики : учеб. для вузов / М.А. Федотов ; ИМПЭ им. А.С. Грибоедова. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 432 с.
7. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16.11.1992 р. № 2782-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1.

8. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації : Закон України від 23.09.1997 р. № 539/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 49. – Ст. 299.
9. Про телебачення і радіомовлення : Закон України № 3759-ХІІ від 21.12.1993 р. В редакції Закону № 3317-ІV від 12.01.2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 18. – Ст. 155.
10. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст.144.
11. Про пресу та інші засоби масової інформації : Закон СРСР від 12.06.1990 р. № 1552-І // Відомості Верховної Ради. – 1990. – № 26. – Ст. 492.
12. Засоби масової інформації [Електроний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Засоби_масової_інформації
13. Про видавничу справу : Закон України № 318/97-ВР від 5.06.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 32. – Ст. 206.
14. Медійна карта 2012. База даних комунальних друкованих засобів масової інформації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=98943&cat_id=61321
15. Брадов В.В. Організаційно-правові форми діяльності на підприємствах друкованих засобів масової інформації / В.В. Брадов // Торгівля і ринок України : зб. наук. праць з проблем торгівлі і громадського харчування. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2002. – Вип. 13. – Т. 1. – С. 270-420.
16. Класифікатор видів економічної діяльності : Затверджено наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 11.10.2010 р. № 457 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/kv10_i.html
17. О средствах массовой информации : Закон Российской Федерации от 27.12.1991 г. № 2124-1 // Ведомости СНД и ВС РФ. – 1992. – № 7. – Ст. 300.
18. Киверин В.И. Экономика редакции газеты / В.И. Киверин. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 106 с.
19. Гутиря І.І. Економіка періодичного видання / І.І. Гутиря // Слово – зброя. – К. : Ін-т журналістики, 1998. – С. 25-32.
20. Д'Інка В. Менеджмент ЗМК / В. Д'Інка. – К. : Ін-т журналістики, 2001. – 60 с.

REFERENCES

1. “State register of print media and news agencies as a subjects of information activity of the Ministry of Justice of Ukraine”, available at : <http://www.drsu.gov.ua/show/61>.
2. Avramenko, V.A. (2001), “Legal regulation of the media in modern Russia”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, Nizhniy Novgorod, Russia.
3. Kravchuk, O. (2005), “The concept and legal status of the media in Ukraine”, *Pravo Ukrayiny*, no. 5, pp. 125-128.
4. Pristupepko, T.O. (2000), *Pravovi zasady funktsionuvannya suchasnih zasobiv masovoyi komunikatsiyi Ukrayini : monohrafiya* [Legal basis of functioning of modern mass communication in Ukraine : monograph], Kievan national university of the name of T.G. Shevchenko, Kyiv, Ukraine.
5. Rihter, A.G. (2002), *Pravovye osnovy zhurnalistiki* [Legal bases of journalism], Izd-vo MSU, Moscow, Russia.
6. Fedotov, M.A. (2002), *Pravovye osnovy zhurnalistiki : ucheb. dlya vuzov* [Legal bases of journalism : textbook for universities], Humanitarno-izdatelskiy tsentr VLADOS, Moscow, Russia.
7. “On Printed Mass Media (Press) in Ukraine” : Law of Ukraine of 16.11.1992 № 2782-ХІІ, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayini*, 1993, no. 1, art. 1.
8. “On the Procedure for Covering Activities of Bodies of State Power and Local Self-Government by Mass Media” : Law of Ukraine of 23.09.1997 № 539/97-ВР, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*,

- 1997, no. 49, art. 299.
9. “On Television and Radio Broadcasting” : Law of Ukraine № 3759-XII of 21.12.1993 Revision № 3317-IV of 12.01.2006, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 2006, no. 18, art. 155.
 10. “Commercial Code of Ukraine of 16.01.2003 № 436-IV”, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 2003, no. 18, no. 19-20, no. 21-22, art. 144.
 11. “On the press and other mass media” : Law of the USSR of 12.06.1990 № 1552-I, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 1990, no. 26, art. 492.
 12. “Mass media”, available at : http://uk.wikipedia.org/wiki/Засоби_масової_інформації
 13. “On Publishing” : Law of Ukraine № 318/97-VR of 5.06.1997, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 1997, no. 32, art. 206.
 14. “Media map 2012. Database of state print media of Ukraine”, available at : http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=98943&cat_id=61321
 15. Bradov, V.V. (2002), “Organizational and legal forms of activities in the print media enterprises”, *Torhivlya i rinok Ukrainy : zb. nauk. prats z problem torhivli i hromadskoho kharchuvannya* [Trade and market of Ukraine : collection of scientific works on trade and public catering], DonDUET, Donetsk, Iss. 13, Vol. 1, pp. 270-420.
 16. “Classification of Economic Activities” : approved by the State Committee of Ukraine for Technical Regulation and Consumer Policy on 11.10.2010 № 457, available at : http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/kv10_i.html
 17. “On Mass Media” : Law of the Russian Federation of 27.12.1991 № 2124-1, *Vedomosti SND i VS RF*, 1992, no. 7, art. 300.
 18. Kiverin, V.I. (2002), *Ekonomika redaksii hazety* [Economy of the newspaper office], Aspekt Press, Moscow, Russia.
 19. Gutirya, I.I. (1998), “Economy of the periodical”, *Slovo – zbroya*, Kyiv, Ukraine, pp. 25-32.
 20. D’Inka, V. (2001), *Menedzhment ZMK* [Mass communication management], Institute of journalism, Kyiv, Ukraine.

РОЗДІЛ VI. ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.2 (477)

МІСЦЕ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НОВІТНЬОЇ КОДИФІКАЦІЇ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: НАУКОВО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Костюк В.Л., д.ю.н., доцент, заступник завідувача

*Відділ Апарату Верховної Ради України,
Нестерівський пров., 4, каб. 206, м. Київ, Україна
Kostiuk-v@rada.gov.ua*

Досліджено ключові питання щодо розуміння сутності та особливостей Конституції України в системі джерел трудового права з огляду на напрями й тенденції розвитку суспільства та держави. Підкреслено актуальність проблеми якісної реалізації положень Конституції України крізь призму сучасного реформування трудового законодавства, насамперед шляхом його кодифікації. Визначено основні особливості Конституції України як основоположного джерела трудового права. Зроблено висновки та пропозиції, наголошено на необхідності сучасної кодифікації трудового законодавства з урахуванням конституційно-правових засад і принципів із питань праці.

Ключові слова: право на працю, трудові права, конституція, кодифікація, трудове законодавство, Трудовий кодекс України.

МЕСТО КОНСТИТУЦИИ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ НОВЕЙШЕЙ КОДИФИКАЦИИ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА: НАУЧНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Костюк В.Л.

*Отдел Аппарата Верховной Рады Украины, Нестеровский пер., 4, каб. 206, г. Киев, Украина
Kostiuk-v@rada.gov.ua*

Исследованы ключевые вопросы относительно понимания сущности и особенностей Конституции Украины в системе источников трудового права исходя из направлений и тенденций развития общества и государства. Подчеркнута актуальность проблемы качественной реализации положений Конституции Украины сквозь призму современного реформирования трудового законодательства, в первую очередь путем его кодификации. Определены основные особенности Конституции Украины как основоположного источника трудового права. Сделаны выводы и предложения, отмечена необходимость современной кодификации трудового законодательства с учетом конституционно-правовых основ и принципов по вопросам труда.

Ключевые слова: право на труд, трудовые права, конституция, кодификация, трудовое законодательство, Трудовой кодекс Украины.

IMPORTANCE OF THE CONSTITUTION OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF MODERN CODIFICATION OF LABOR LEGISLATION: SCIENTIFIC AND LEGAL ASPECTS

Kostiuk V.L.

*Head of Department of the Verkhovna Rada of Ukraine, 4 Nesterivsky lane, off. 206, Kyiv, Ukraine
Kostiuk-v@rada.gov.ua*

The key issues of understanding the features of the Constitution of Ukraine in the sources of labor law, based on the trends and tendencies of development of society and the state, are investigated. The relevance of qualitative implementation of the provisions of the Constitution of Ukraine through the prism of modern labor law reform, primarily through its codification, is highlighted. The basic features of the Constitution of Ukraine as a fundamental source of labor law are determined. It is emphasized that the Constitution of Ukraine plays a key role in the functioning of society and the state, primarily by establishing legal property key pieces of legislation, human rights system for labor, mechanisms of consolidation, legal protection. Conclusions and suggestions stressed the need of modern codification of labor law, taking into account the constitutional and legal framework and principles for labor. The necessary to implement improvements to the Constitution, reforming labor laws only through public discussion and approval, are determined.

That modern labor law reform should be carried out on the basis of: 1) incorporation of the state of society and the state of labor interests of social partnership, need to develop the modern labor market; 2) further development of constitutional principles and guidelines for labor; 3) deepening of implementation mechanisms to guarantee labor rights of the individual; 4) providing quality social partnership mechanisms for labor issues; 5) providing quality, systematic and accessible labor regulation of certain categories of officials holding political capacities, positions on

public service; 6) providing quality legal mechanisms to protect labor rights and interests; 7) implementation of codification of labor laws based on public acceptance and discussion and adoption of market-oriented social Labor Code of Ukraine, which is designed to provide advanced regulation of labor relations on the basis of ensuring the efficiency and availability of labor rights and other human rights.

Key words: right to work, labor rights, constitution, codification, labor laws, Labor Code of Ukraine.

Просування України шляхом демократичних, соціально орієнтованих реформ в умовах розбудови громадянського суспільства, виходу із соціально-економічної кризи передбачає насамперед посилення соціальної захищеності людини, її прав та інтересів, особливо в питаннях праці. Ключова роль у цьому процесі належить питанням проведення реформування з огляду на об'єктивну потребу реалізації положень Конституції України [1] як Основного Закону нашої держави. Як відомо, у державах з усталеними демократичними традиціями джерела права формуються й розвиваються на основі конституції. За своєю правовою природою конституція є політико-правовим актом, який ухвалюється в порядку референдуму або парламентом щодо найбільш важливих питань взаємодії суспільства, особи та держави. У зв'язку із цим достатньо конструктивним видається виділення А.П. Зайцем принципу верховенства Конституції та законів України, який, на думку вченого, характеризує принцип верховенства права з точки зору верховенства його формальних джерел (Конституції України та законів у системі нормативно-правових актів органів державної влади й самоврядування) як актів, які приймаються парламентом – органом найширшого народного представництва, сформованим на основі загального, рівного й прямого виборчого права, у результаті чого він посідає особливе місце в системі органів державної влади та має вищий рівень легітиматії [2, с. 16]. С.В. Попов підкреслює, що Конституція України законодавчо закріпила курс на забезпечення верховенства права, охорону прав, свобод і законних інтересів громадян у всіх сферах суспільного життя. Нині постає проблема підвищення гарантій у сфері праці, запровадження прозорого конкретного правового механізму реалізації конституційного права на працю. Її вирішення вимагає комплексного підходу. Необхідно вдосконалювати правове регулювання, шукати шляхи підвищення його ефективності та розробляти гарантії реалізації права на працю [3, с. 3].

Незважаючи на те, що Конституцію України було ухвалено Верховною Радою України ще 28 червня 1996 р., системи джерел трудового права й трудового законодавства залишаються найбільш консервативними та неререформованими, що вказує на їх невідповідність розвитку суспільства й держави щодо питань праці. Як відомо, Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП України) [4] продовжує діяти за традиційною радянською моделлю правового регулювання відносин із питань праці. При цьому зміни й доповнення, які до нього вносилися та вносяться, мають виключно ситуативний, фрагментарний характер. Значна частина законів, ухвалених парламентом із питань праці, переважно дублює норми КЗпП України [5; 6]. Достатньо суперечливий характер має законодавча основа щодо підзаконних нормативних актів, актів соціального партнерства та локальних нормативних актів. У юридичній літературі наголошується, що прийняття Конституції України загострило увагу на проблемі відповідності законів Конституції України, відповідності підзаконних актів законам, на проблемі субординації нормативних актів [7, с. 23].

Ускладненість реформування системи джерел трудового права викликана та пов'язана з тим, що сьогодні йде складний процес удосконалення Конституції України. Закладені в Основному Законі України демократичні й соціальні орієнтири розвитку суспільства та держави, визначальність прав і свобод людини (ст.ст.1, 3, 21-22 тощо), очевидно, мають бути збережені як найбільш важлива перспектива їх розвитку [8, с. 10-15, 18-20]. Перші кроки на шляху якісного реформування системи джерел трудового права пов'язані з пропонованими на розгляд Верховної Ради України різними проектами Трудового кодексу України [9]. У цьому контексті основним призначенням майбутнього Трудового кодексу України є правове забезпечення сучасного реформування відносин із питань праці з огляду на необхідність конкретизації й деталізації положень Конституції України як Основного Закону України.

Очевидно, що процес кодифікації трудового законодавства пов'язаний із поглибленням конституційно-правового регулювання з питань праці, адже Конституція України виступила стабілізуючим чинником розвитку суспільства й держави, визначила основні засади функціонування й розвитку держави, закріпила основоположну систему прав і свобод людини, визначила основні засади розбудови законодавства. У зв'язку із цим Конституція України посідає особливе місце в системі джерел права, тим більше з огляду на її подвійне конституційно-правове призначення: правову основу джерел права та первинний її елемент.

Метою статті є дослідження місця Конституції України в контексті новітньої кодифікації трудового законодавства з огляду на стан розвитку суспільства й держави. Слід зауважити, що в юридичній літературі ці питання досліджено в працях таких учених, як В.М. Андріїв, В.С. Венедіктов, С.В. Венедіктов, А.П. Заєць, І.В. Зуб, М.І. Іншин, В.В. Лазор, Л.І. Лазор, А.Р. Мацюк, П.Д. Пилипенко, С.В. Попов, С.М. Прилипко, О.І. Процевський, В.І. Щербина, Н.М. Хуторян, О.М. Ярошенко та ін. Поділяючи концептуальні підходи цих та інших науковців щодо необхідності вдосконалення трудового законодавства в умовах сьогодення, доречно відзначити, що посилення ролі Конституції України в забезпеченні його новітнього реформування є необхідною складовою подальшого розвитку громадянського суспільства, посилення дієвості та ефективності системи трудових прав людини.

Можна погодитися з професором О.М. Ярошенко, який доводить важливість кодифікації в царині трудового права, визначаючи такі її основні риси: 1) вона здійснюється компетентними правотворчими органами держави; 2) її об'єктом є певна група нормативно-правових приписів, що мають спільний предмет правового регулювання; 3) вона зумовлюється насамперед потребами суспільного розвитку та такою властивістю об'єктивного права, як його системність; 4) змістом цієї діяльності є переробка форми та змісту нормативно-правових приписів, їх узгодження й об'єднання в цілісний комплекс; 5) вона становить собою процес, що складається з певних послідовних дій, стадій та етапів; 6) це діяльність, що провадиться на підставі певних принципів і за допомогою відповідних засобів із застосуванням конкретних правил кодифікації; 7) її результатом є створення кодифікаційних актів – єдиних, внутрішньо узгоджених за змістом і юридично цілісних нормативно-правових документів, що мають юридичну форму зовнішнього вираження, тобто найменування («кодекс», «основи законодавства» тощо); 8) метою кодифікації є створення якісних нормативно-правових актів, а в цілому – удосконалення законодавства. О.М. Ярошенко пропонує визначення кодифікаційної діяльності як зумовленого потребами суспільного розвитку й системністю права, здійснюваного на підставі певних принципів правотворчого процесу щодо переробки змісту та форми групи чинних нормативно-правових приписів, їх узгодження й об'єднання в єдиному кодифікованому акті з метою вдосконалення законодавства [10, с. 12-13].

Основоположність Конституції України в системі джерел трудового права, зокрема й законодавства, пояснюється певними обставинами.

По-перше, Основний Закон України закріплює соціальні засади й напрями розвитку суспільства та держави. Конституція України в ст. 1 визнає, що Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. З правової точки зору реалізація такої ключової норми засвідчує пріоритетність прав і свобод людини в діяльності держави, домінування правових принципів і підходів до розвитку суспільного й державного життя. Тому логічним є визнання в нормах Основного Закону України найвищою соціальною цінністю людини, її життя та здоров'я, честі й гідності, недоторканності й безпеки, у свою чергу права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за неї (ст.3) [8, с. 19-21]. Фундаментальним для соціальної та правової держави є таке положення: «Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

По-друге, Конституція України закріплює систему основоположних соціально-економічних прав і свобод людини, а саме: право на свободу об'єднання (ст.36); право на доступ до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування (ст.38); право власності (ст.41); право на підприємницьку діяльність (ст.42); право на працю (ст.43); право на страйк (ст.44); право на відпочинок (ст.45); право на соціальний захист (ст.46); право на достатній життєвий рівень для себе та своєї сім'ї (ст.48); право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст.49); право на безпечне для життя й здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст.50); право на освіту (ст.53); свободу літературної, художньої, наукової й технічної творчості, захист інтелектуальної власності (ст.54). Із цими правами тісно пов'язані також інші права людини, які мають важливе юридичне значення в правовідносинах із питань праці, а саме: право на громадянство (ст.25); право на життя (ст.27); право на повагу до гідності (ст.28); право на свободу та особисту недоторканність (ст.29); право на невтручання в особисте й сімейне життя (ст.32); право на захист прав у суді (ст.55); право знати свої права та обов'язки (ст.57); право на правову допомогу (ст.59).

З метою утвердження прав і свобод людини в суспільстві та державі Конституція України встановлює такі гарантії їх здійснення: 1) усі люди є вільними й рівними у своїй гідності та правах (ст.21); 2) права й свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст.21); 3) права й свободи

людини та громадянина, закріплені Конституцією України, не є вичерпними та не можуть бути скасовані, а під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів не допускається звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод (ст.22); 4) кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права й свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, у якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (ст.23); 5) громадяни мають рівні конституційні права й свободи та є рівними перед законом (ст.24). Крім того, Конституція України встановлює юрисдикційні механізми утвердження й захисту прав і свобод людини у сфері праці (ст.ст.6, 19, 55, 124-129). У цьому контексті варто наголосити, що в умовах демократичної, соціальної та правової держави саме інститут державної служби спрямовується на утвердження й забезпечення прав і свобод особи [11, с. 113].

По-третє, у Конституції України знаходять правове закріплення її основні правові властивості. Зокрема, у ній передбачено, що в Україні визнається та діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони й інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України та повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина гарантується безпосередньо на підставі Конституції України (ст.8).

Отже, Конституція України постає основоположним і ключовим законодавчим актом, який виступає фундаментом для розвитку трудового законодавства та всієї системи джерел трудового права.

Пленум Верховного Суду України в Постанові «Про застосування Конституції України у процесі здійснення правосуддя» від 1 листопада 1996 р. № 9 [12] наголосив, що згідно зі ст.8 Конституції України в нашій державі визнається та діє принцип верховенства права. Конституційні права й свободи людини та громадянина є безпосередньо діючими. Також Пленум Верховного Суду України акцентує увагу на тому, що, оскільки Конституція України, як зазначено в її ст.8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди під час розгляду конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції України та в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію України як акт прямої дії. Суд безпосередньо застосовує Конституцію України в таких випадках: 1) коли зі змісту норм Конституції України не постає необхідність додаткової регламентації її положень законом; 2) коли закон, який був чинним до введення в дію Конституції України або був прийнятий після цього, суперечить їй; 3) коли правовідносини, що розглядаються судом, законом України не врегульовуються, а нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою України або Радою міністрів Автономної Республіки Крим, суперечить Конституції України; 4) коли укази Президента України, які внаслідок їх нормативно-правового характеру підлягають застосуванню судами під час вирішення конкретних судових справ, суперечать Конституції України. Якщо зі змісту конституційної норми постає необхідність додаткової регламентації її положень законом, суд під час розгляду справи повинен застосувати лише той закон, який ґрунтується на Конституції України та не суперечить їй. З метою підвищеної правової охорони Конституції України, забезпечення її сталої та стабільної дії визначено спеціальний механізм внесення змін до неї (ст.ст.85, 154-159).

По-четверте, норми Конституції України закріплюють основні правові властивості основних актів законодавства як джерел трудового права. Основний Закон України встановлює, що чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України (ст.9). Також Основний Закон України встановлює компетенцію Верховної Ради України з таких питань: внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII Конституції України; призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених ст.73 Конституції України; прийняття законів; затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього; прийняття Регламенту Верховної ради України (ст.85). Крім того, Основний Закон України визначає перелік питань, які визначаються та/або встановлюються виключно на підставі законів, а саме: права й свободи людини й громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства; засади утворення й діяльності об'єднань громадян; засади правового регулювання праці та зайнятості; діяння, які є дисциплінарними, і відповідальність за них; Державний бюджет України; державні нагороди (ст.92). Конституція України в ст.93 встановлює перелік суб'єктів законодавчої ініціативи (Президент України, народні депутати України, Кабінет Міністрів України), у ст.94 визначає умови й

порядок набуття чинності законами. Також у нормах Конституції України регламентуються питання щодо правових властивостей нормативних актів Президента України (ст.106), Кабінету Міністрів України (ст.ст.113, 117), інших органів державної влади (місцевих державних адміністрацій, Автономної Республіки Крим) і місцевого самоврядування (ст.ст.7, 118-119, 135, 140, 143-144).

По-п'яте, норми Конституції України визначають механізми конституційного контролю за конституційністю джерел трудового права шляхом визначення повноважень Конституційного Суду України (ст.147, 150).

По-шосте, у нормах Конституції України визначаються роботодавчі повноваження народу (територіальних громад) щодо обрання Президента України та народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів (ст.ст.71, 136, 140-141), органів державної влади (ст.ст.85, 106, 116), а також окремі особливості спеціальних службово-трудова відносин (що мають комплексний міжгалузевий характер) народних депутатів України (ст.ст.76-81), Президента України (ст.ст.102-112), членів Кабінету Міністрів України (ст.ст.114-115, 120), голів місцевих державних адміністрацій (ст.118), Генерального прокурора України (ст.122), суддів (ст.ст.125-129), суддів Конституційного Суду України (ст.148-149).

Ці та інші положення Конституції України визначають конституційно-правові засади розвитку суспільства й держави з питань праці, засвідчують об'єктивну та закономірну необхідність їх подальшої імплементації в розбудову новітнього трудового законодавства, ухвалення Трудового кодексу України. Можна підтримати позицію Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, що внесений на розгляд парламенту проект Трудового кодексу України потребує цілісного й системного доопрацювання [13].

З огляду на виклики сьогодення, які стоять перед суспільством і державою, необхідність подолання системних кризових явищ, удосконалення Конституції України, подальше реформування трудового законодавства, насамперед шляхом проведення його новітньої кодифікації, має провадитися виключно на основі попереднього суспільного, громадського обговорення та схвалення, врахування позицій учених-юристів, експертів тощо. Важливо констатувати, що проведення таких важливих реформ має спрямовуватися на законодавче забезпечення гармонійних правових відносин суспільства, особи й держави. Саме це є важливою передумовою соціального миру та злагоди.

У свою чергу сучасне реформування трудового законодавства має провадитись на такій основі: 1) урахування стану розвитку суспільства й держави щодо питань праці, інтересів суб'єктів соціального партнерства, необхідності розбудови сучасного ринку праці; 2) подальшого розвитку конституційних засад і принципів із питань праці; 3) поглиблення механізмів реалізації й гарантування трудових прав особи; 4) забезпечення якісних механізмів соціального партнерства з питань праці; 5) забезпечення якісного, системного й доступного правового регулювання праці окремих категорій посадових осіб, які обіймають політичні посади, посади на державній службі; 6) забезпечення якісних правових механізмів захисту трудових прав та інтересів; 7) здійснення кодифікації трудового законодавства на основі суспільного схвалення, обговорення й прийняття ринкового, соціально-орієнтованого Трудового кодексу України, який буде покликаним забезпечувати сучасне правове регулювання відносин із питань праці на основі забезпечення дієвості й доступності права на працю, інших трудових прав, глибинного розвитку системи соціального партнерства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Заєць А.П. Правова держава в Україні: концепція і механізми реалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / А.П. Заєць; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1999. – 36 с.
3. Попов С.В. Правовий механізм реалізації конституційного права на працю в сучасних умовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра юрид. наук: спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / С.В. Попов; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2010. – 32 с.
4. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50. – Ст. 375.

5. Про оплату праці : Закон України від 24 березня 1995 року №108/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 17. – Ст. 121.
6. Про охорону праці : Закон України від 21 листопада 2002 року №229-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 2. – Ст. 10.
7. Ротань В.Г. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / В.Г. Ротань, І.В. Зуб, Б.С. Стичинський. – 8-е вид., доп. і перероб. – К. : Видавництво А.С.К., 2007. – 944 с.
8. Конституція України : науково-практичний коментар / В.Б. Авер'янов, О.В. Батанов, Ю.В. Баулін та ін. ; ред. кол. В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк, Ю.М. Грошевой та ін. – Х. : Видавництво «Право» ; К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юе». – 2003. – 808 с.
9. Трудовий кодекс України : Законопроект, реєстр. № 1658 від 26.12.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.
10. Ярошенко О.М. Джерела трудового права України : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право ; право соціального забезпечення» / О.М. Ярошенко ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2007. – 42 с.
11. Клемпарський М.М. Проблеми правового регулювання статусу державних службовців як суб'єктів трудового права України : монографія / М.М. Клемпарський. – Х. : Ніка Нова. – 2014. – 428 с.
12. Про застосування Конституції України у процесі здійснення правосуддя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.
13. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Трудового кодексу України (№ 1658 від 26.12.2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.

REFERENCES

1. “Constitution of Ukraine”, (1996), *Vidomosti Verkhovnoyi Radi Ukrayini*, no. 30, art. 141.
2. Zaets, A.P. (1999), “The rule-of-law state in Ukraine : the concept and implementation mechanisms”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, Kievan university of the name of T. Shevchenko, Kyiv, Ukraine.
3. Popov, S.V. (2010), “Legal mechanism for the implementation of the constitutional right to work in modern conditions”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.05, Institute of the state and right for the name of V.M. Koreckogo of the National academy of sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
4. “Labour Code of Ukraine of December 10, 1971 № 322-VII”, (1971), *Vidomosti Verkhovnoyi Radi USSR*, no. 50, art. 375.
5. “On Remuneration of Labor” : Law of Ukraine of March 24, 1995 №108/95-ВР, (1995), *Vidomosti Verkhovnoyi Radi Ukrayini*, no. 17, art. 121.
6. “On Labor Protection” : Law of Ukraine of November 21, 2002 №229-IV, (2003), *Vidomosti Verkhovnoyi Radi Ukrayini*, no. 2, art. 10.
7. Rotan, V.G., Zub, I.V. and Stichinskiy, B.S. (2007), *Naukovo-praktichniy komentar do zakonodavstva Ukrayini pro pratsyu* [Scientific and practical commentary to the labor legislation of Ukraine], Vidavnitstvo A.S.K., Kyiv, Ukraine.
8. Aver'yanov, V.B., Batanov, O.V., Baulin, Yu.V. et al. (2003), *Konstitutsiya Ukrayini : naukovo-praktichniy komentar* [Constitution of Ukraine : scientific and practical commentary], Vidavnitstvo «Pravo» ; Kontsern «Vidavnichiy Dim «In Yue», Kharkiv ; Kyiv, Ukraine.
9. “Labour Code of Ukraine” : Draft law, reg. № 1658 of 26.12.2014, available at : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.
10. Yaroshenko, O.M. (2007), “ Sources of labour law in Ukraine ” Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.05, National legal academy of Ukraine of the name of Ya. Mudrogo, Kharkiv, Ukraine.

11. Klemparskiy, M.M. (2014), *Problemi pravovogo reguluvannya statusu derzhavnih sluzhbovtiv yak sub'ektiv trudovogo prava Ukraini : monografiya* [Problems of legal regulation of the status of civil servants as subjects of labor law in Ukraine : monograph], Nika Nova, Kharkiv, Ukraine.
12. "On the Application of the Constitution of Ukraine in the Administration of Justice" : Resolution of the Supreme Court of Ukraine of November 1, 1996 № 9, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.
13. "Conclusion of the Central Scientific Experts Office as to draft Labour Code of Ukraine (№ 1658 of 26.12.2014)" available at : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.

УДК 349.22: 331.106: (342.72/73: 007) (477)

СТРУКТУРА ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ СТОРІН ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Чанишева Г.І., д.ю.н., професор
Чанишев Р.І., к.ю.н., доцент

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
вул. Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, Україна
Trudovoe_pravo@ukr.net*

У статті досліджується структура права на інформацію сторін трудового договору. Вносяться пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства, проекту Трудового кодексу України в частині нормативного закріплення механізму забезпечення зазначеного права.

Ключові слова: інформація, право на інформацію, працівник, роботодавець.

СТРУКТУРА ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ СТОРОН ТРУДОВОГО ДОГОВОРА

Чанышева Г.И., Чанышев Р.И.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ул. Фонтанская дорога, 23, г. Одесса, Украина
Trudovoe_pravo@ukr.net*

В статье исследуется структура права на информацию сторон трудового договора. Вносятся предложения по совершенствованию действующего законодательства, проекта Трудового кодекса Украины в части нормативного закрепления механизма обеспечения указанного права.

Ключевые слова: информация, право на информацию, работник, работодатель.

STRUCTURE OF THE RIGHT TO INFORMATION OF THE PARTIES OF THE EMPLOYMENT CONTRACT

Chanysheva G.I., Chanyshv R.I.

*National university «Odessa law academy», str. Fontanskaya doroha, 23, Odessa, Ukraine
Trudovoe_pravo@ukr.net*

The structure of the right to information of the parties of the employment contract are defined in the article. In the structure of the right to information there are three traditional elements: the right for own actions; right for other people's actions and the right to interim actions of the state in aspect of right of defence in a broad sense, which mean that except the possibility to appeal to judicial bodies for protection, the person is entitled to use allowed by law forms and methods of protection, including self-defence.

Parties to the employment contract right to information structure is defined as a set of competences, the main ones are such competences as: obtain information, access to information, use, distribution, storage and data protection, including protection of personal data information of employee. The article examines each of these competences.

It is pointed, that improving of sectoral mechanism of ensuring the right to information according to labour legislation should be made by legislative consolidation in accordance with international standards of this right of one party and corresponding duty to him the other side of individual and collective labour relations and responsibilities of the parties for violation of legislation in this area.

Feasibility of defining in the structure of labour law system independent legal institution "Protection of legal labour information", the content of which should include provisions on data protection of personal data of employees, as well as data protection rules on personal data of former employees, persons hired to work and rules on data protection on the employer, is grounded.

List of basic labour rights in art. 2 of the Labour Code should be supplemented by the right to receive from employer complete accurate information on issues that directly affect the interests of workers. It is suggested to establish the right of workers to receive from the employer complete and accurate information regarding their work in art.21 "basic workers' rights" of draft Labour Code of Ukraine.

Key words: information, right to information, employee, employer.

Згідно із чинним трудовим законодавством працівники й роботодавці та їх представники наділені інформаційними правами й обов'язками. Ідеться, зокрема, про право працівника на отримання від роботодавця повної й достовірної інформації про умови праці, охорону праці, якому кореспондує відповідний обов'язок роботодавця, у тому числі обов'язок інформувати про умови праці, закріплені в локальних нормативно-правових актах. Водночас існує юридичне забезпечення права на інформацію працівників і роботодавців та їх представників є недосконалим і неефективним. Положень, закріплених на законодавчому рівні, явно не достатньо. На локальному рівні зазначеним питанням також не приділяється належна увага.

Теоретичні аспекти забезпечення права на інформацію, згідно з трудовим законодавством України, потребують подальшої наукової розробки. Тривалий час право на інформацію досліджувалося винятково представниками науки конституційного права. Нині різні аспекти реалізації зазначеного права розглядаються в роботах вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема представників конституційного, інформаційного, адміністративного, міжнародного, кримінального й інших галузей права: І.В. Арістової, В.М. Баранова, І.Л. Бачило, В.М. Брижка, В.Д. Гавловського, А.М. Колодія, Б.А. Кормича, В.В. Копейчикова, В.А. Ліпкана, О.В. Логінова, А.І. Марушака, Ф.М. Рудинського, Ю.Н. Тодики та ін.

До дослідження права на інформацію як суб'єктивного трудового права звернулися також представники науки трудового права: А.М. Лушнікова, М.В. Лушнікова, І.В. Ветухова та ін. Проблеми розробки ефективного галузевого механізму забезпечення права на інформацію працівників і роботодавців та їх представників було присвячено кандидатську дисертацію Р.І. Чанишева [1], яка стала першим у вітчизняній науці трудового права спеціальним комплексним дослідженням у цій сфері. Утім чимало теоретичних і практичних проблем юридичного забезпечення права на інформацію працівників і роботодавців та їх представників нормами трудового законодавства залишаються недостатньо розробленими. Недосконалість чинного трудового законодавства в частині нормативного забезпечення права на інформацію працівників і роботодавців та їх представників, необхідність подальшого розвитку теорії трудового права в напрямі розробки галузевого механізму його забезпечення, а також вивчення зарубіжного законодавчого досвіду, здобутків зарубіжного й міжнародного трудового права в цій сфері обумовлюють актуальність обраної для дослідження проблематики.

Метою статті є визначення структури права на інформацію сторін трудового договору та внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства, проекту Трудового кодексу України в частині нормативного закріплення механізму забезпечення зазначеного права.

У загальній теорії права суб'єктивне право визначається як передбачена для правомочної особи в цілях задоволення її інтересів міра можливої поведінки, забезпечена юридичними обов'язками інших осіб [2, с. 353]. Ознаками цього права називаються такі: 1) суб'єктивне право є мірою можливої поведінки. Щодо суб'єктивного права міра включає вид і розмір можливої поведінки; 2) зміст суб'єктивного права встановлюється нормами права та юридичними фактами; 3) здійснення суб'єктивного права забезпечено обов'язком іншої сторони. В одних випадках цей обов'язок полягає в утриманні від дій, що порушують суб'єктивне право іншої сторони, в інших випадках це право забезпечується виконанням обов'язку, тобто активними діями зобов'язаної особи; 4) суб'єктивне право надається правомочній особі для задоволення її інтересів; за відсутністю останнього стимул для здійснення суб'єктивного права втрачається; 5) це право полягає не тільки в можливості, а й в юридичній або фактичній поведінці правомочної особи.

При цьому суб'єктивне право розглядається як складне явище, що включає низку правомочностей: а) право на власні фактичні дії, спрямовані на використання корисних властивостей об'єкта права; б) право на юридичні дії, на прийняття юридичних рішень; в) право вимагати від іншої сторони виконання обов'язку, тобто право на чужі дії; г) право домагання, яке полягає в можливості привести в дію апарат примусу проти зобов'язаної особи, тобто право на примусове виконання обов'язку [2, с. 135].

П.Р. Рабінович визначає суб'єктивне право особи як закріплену в юридичних нормах можливість її певної поведінки, спрямованої на здійснення відповідних прав людини [3, с. 79].

Таким чином, право на інформацію в трудових правовідносинах треба розглядати як міру можливої поведінки правомочної сторони, забезпечену юридичними обов'язками іншої сторони.

У теорії інформаційного права суб'єктивне право на інформацію визначається як гарантована державою можливість фізичних, юридичних осіб і держави (державних органів) вільно одержувати, використовувати, поширювати та зберігати відомості, необхідні їм для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій, що не порушує права, свободи й законні інтереси інших громадян, права й інтереси юридичних осіб [4, с. 43].

Право на інформацію сторін трудового договору як суб'єктивне трудове право можна визначити як гарантовану державою можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання й захисту інформації, необхідної працівнику та роботодавцю для реалізації індивідуальних і колективних трудових прав, свобод і законних інтересів.

У вченні про суб'єктивні права до цього часу основними є такі питання: про існування суб'єктивних прав поза правовідносинами й про структуру суб'єктивних прав. Серед представників галузевих юридичних наук поширеною є теорія, згідно з якою суб'єктивні права виникають і реалізуються тільки в межах конкретних правовідносин [5]. Така позиція видається правильною, тому викликає заперечення висловлена в літературі думка про можливість існування окремих прав (як правило, конституційних) поза правовідносинами. На думку прибічників цієї концепції, поза правовідносинами правове регулювання забезпечує реалізацію загальних абсолютних прав, обсяг яких передбачено законом. Ідеться про відносини типу «держава – громадянин» (М.С. Строгович, Л.Я. Явич та ін. [6, с. 109]). Теорію про можливість існування суб'єктивних прав поза правовідносинами підтримали вчені-цивілісти С.Н. Братусь, Д.М. Генкин та ін.

Деякі вчені-теоретики (Н.І. Матузов, В.А. Патюлін та ін.) у розвиток теорії правовідносин загального типу вводять конструкцію стадійності в розвитку суб'єктивного права: 1) стадію правоздатності – потенційний стан суб'єктивного права, або суб'єктивне право в стадії правового статусу громадянина, що належить усім суб'єктам; 2) реалізацію суб'єктивного права в конкретному правовідношенні [7, с. 152, 198]. Вважаємо, зазначена конструкція порушує цілісність функціонування механізму правового регулювання як єдності стадій: норми, правовідносини, акти реалізації прав та обов'язків. Таким чином, доходимо висновку, що суб'єктивні трудові права існують тільки в межах правовідносин і не підлягають так званому потенційному стану.

Вищезазначене повною мірою стосується права на інформацію працівників і роботодавців (їх представників), яке виникає й реалізується тільки в рамках індивідуальних і колективних трудових правовідносин.

Право на інформацію, згідно з трудовим законодавством, варто віднести як до індивідуальних, так і колективних трудових прав. Право на інформацію як індивідуальне трудове право здійснюється працівником і роботодавцем особисто, є невідчужуваним, не може бути передане іншим особам. Натомість право на інформацію як колективне трудове право через його юридичну природу здійснюється як безпосередньо працівниками (трудоим колективом), так і через представників працівників і роботодавців. Отже, суб'єктами індивідуального трудового права на інформацію є працівник і роботодавець, а суб'єктами колективного трудового права на інформацію – трудовий колектив, представники працівників (згідно із чинним законодавством це профспілки, їх об'єднання, первинні профспілкові організації, а за їх відсутності – представники працівників), роботодавець, представники роботодавців (організації роботодавців, їх об'єднання), органи соціального діалогу, органи з розгляду трудових спорів, органи нагляду й контролю за дотриманням законодавства про працю, органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування.

Щодо структури суб'єктивного права існують два підходи. На думку М.Г. Александрова, суб'єктивне право являє собою єдність трьох можливостей (правомочностей): а) можливості поведінки самого володільця права; б) можливості вимагати певної поведінки від зобов'язаних осіб; в) можливості звернутися до примусової сили держави в разі невиконання вимог зобов'язаними особами [8, с. 108-109]. Таким чином, право на захист учений розглядав як елемент самого суб'єктивного права та зводив тільки до можливості звернення з вимогою захисту до відповідних державних органів. З точкою зору М.Г. Александрова погоджувалися фактично всі вчені-трудовики.

П.М. Рабінович вважає, що, володіючи суб'єктивним юридичним правом, особа набуває такі можливості (свободи):

- самій чинити певні активні дії (право на свої дії);
- вимагати від інших суб'єктів вчинення певних дій (право на чужі дії);
- звертатися до держави за захистом, примусовим забезпеченням свого юридичного права (право на забезпечувальні дії держави) [3, с. 79].

Представники одеської школи теорії права розуміють суб'єктивне право як багатопланову можливість, що включає чотири елементи: право його володільця власними діями задовольняти свої інтереси; право вимоги, яке призначене для спонукання іншого учасника правовідношення виконати свій обов'язок перед правоможним і тим самим задовольнити його інтерес; домагання, яке полягає в тому, що носій суб'єктивного права має можливість звернутися за захистом (наприклад, до суду) свого порушеного права, щоб змусити іншого учасника правовідношення виконати свій обов'язок; можливість користуватися певним соціальним благом.

Інакше кажучи, учені розуміють суб'єктивне право як право-поведінку, право-вимогу, право-домагання та право-користування [9, с. 152-153].

Варто підтримати точку зору В.П. Грібанова, який більш широко розглядав зміст права на захист. Учений справедливо вважав, що це право не зводиться тільки до можливості звернення за захистом до державних органів, а й включає можливість правомочної особи використати дозволені законом засоби власного примусового впливу на порушника, захищати належне йому право власними діями фактичного порядку (самозахист цивільних прав, застосування самою правомочною особою заходів оперативного впливу) [10, с. 154-155].

О.А. Лукашева виділяє в структурі суб'єктивного права такі елементи: 1) свобода поведінки індивіда в межах, встановлених нормою права; 2) можливість для індивіда користуватися певним соціальним благом; 3) повноваження здійснювати певні дії та вимагати відповідних дій від інших; 4) можливість звернутися до суду за захистом порушеного права [11, с. 15]. Такий підхід вважаємо не виправдано широким, оскільки свобода є самостійним правовим явищем, а соціальне благо – об'єктом правовідношення, тому вони не можуть бути включені до структури суб'єктивного права.

Оскільки трудові права належать до другого покоління прав – соціально-економічних прав, то більшість трудових прав сформульовано у вигляді права на власні дії та права-домагання.

Отже, структуру права на інформацію складають три традиційні елементи: право на свої дії; право на чужі дії та право на забезпечувальні дії держави з розумінням права на захист у широкому значенні, тобто, крім можливості звернення за захистом до юрисдикційних органів, правомочній особі надається можливість використати дозволені законом форми та способи захисту, включаючи самозахист.

У структурі права на інформацію сторін трудового договору можна виділити сукупність правомочностей, основними з яких є такі: 1) правомочність на одержання інформації; 2) правомочність на доступ до інформації; 3) правомочність на захист трудової інформації, у тому числі персональних даних працівників.

Проте перелік правомочностей у структурі права на інформацію є більш широким, враховуючи положення Закону України «Про інформацію» (у редакції Закону України від 13 січня 2011 р.) про зміст зазначеного права. Ідеться про правомочності на одержання, використання, поширення, зберігання та захист інформації.

Крім того, у ст.9 Закону України «Про інформацію» зазначається, що основними видами інформаційної діяльності є створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації. Тому в структурі права на інформацію треба виділяти відповідні правомочності.

Якщо в попередній редакції Закону України «Про інформацію» чітко визначалися складові права на інформацію, зокрема одержання, використання, поширення, зберігання, то в новій редакції закону містяться статті, що визначають гарантії права на інформацію й охорону зазначеного права.

У цілому під одержанням інформації законодавець розуміє набуття, придбання, накопичення інформації громадянами, юридичними особами або державою відповідно до чинного законодавства України. Зберігання означає забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв. Використання інформації визначається як задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави. Під поширенням інформації законодавець розуміє розповсюдження, оприлюднення, реалізацію інформації в установленому законом порядку. Поняття захисту інформації законодавець не надає.

У ч.1 ст.212-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) «Порушення права на інформацію» зазначене порушення визначається як неправомірна відмова в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, коли така інформація підлягає наданню на запит громадянина чи юридичної особи згідно із законами України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення

громадян», «Про доступ до судових рішень» та «Про засади запобігання і протидії корупції» або на адвокатській запит, запит кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, її палати або члена відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що тягне за собою накладення штрафу для посадових осіб від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Адміністративно-правовий захист права на інформацію виявляється винятково в реалізації одного структурного елемента права на інформацію, а саме поширення. На думку О.О. Чуприни, це є значним звуженням права на інформацію, що закріплено Конституцією України, а тому потребує відповідних змін і доповнень [12, с. 130]. Однак положення ст.212-3 КУпАП не поширюються на сферу трудових правовідносин. Що стосується трудового законодавства, то на сьогодні механізм захисту права на інформацію перебуває тільки на стадії становлення, що знижує ефективність здійснення зазначеного права.

Таким чином, структура права на інформацію сторін трудового договору складається із сукупності правомочностей, основними з яких є правомочності на одержання інформації, доступ до інформації, використання, поширення, зберігання та захист інформації, включаючи захист інформації про персональні дані працівника.

Норми про захист інформації про персональні дані працівника видається доцільним розглядати як складову інституту захисту трудової інформації, до змісту якого, крім зазначених норм, варто включити норми про захист інформації про персональні дані колишніх працівників, осіб, які наймаються на роботу, а також норми про захист інформації про роботодавця.

Удосконалення галузевого механізму забезпечення права на інформацію, згідно з трудовим законодавством, вважаємо, необхідно здійснювати шляхом законодавчого закріплення, відповідно до міжнародних стандартів, зазначеного права однієї сторони й кореспондуючого йому обов'язку іншої сторони індивідуальних і колективних трудових правовідносин, а також відповідальності сторін за порушення законодавства в цій сфері.

У чинному законодавстві відсутня загальна норма про право працівника на отримання повної й достовірної інформації від роботодавця в індивідуальних трудових правовідносинах. Законодавець пішов шляхом закріплення окремих випадків, у яких роботодавець зобов'язаний надати працівникові інформацію під час укладення трудового договору й виконання трудових обов'язків.

У зв'язку із цим вважаємо доцільним перелік основних трудових прав працівника в ст. 2 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) доповнити правом на отримання від роботодавця повної достовірної інформації з питань, що безпосередньо стосуються інтересів працівників.

У чинному КЗпП України необхідно також закріпити право представників працівників на інформацію та консультації. Зазначене колективне трудове право може бути реалізовано на різних рівнях соціального діалогу. Якщо в міжнародних актах (актах МОП, Ради Європи, Європейського Союзу) ідеться про право працівників на інформацію й консультації на підприємстві, то національним законодавством передбачено реалізацію зазначеного права й на інших, крім локального, рівнях, зокрема на національному, галузевому, територіальному.

У ст.21 «Основні права працівників» проекту Трудового кодексу України не передбачено право працівників на одержання від роботодавця повної й достовірної інформації стосовно їхньої трудової діяльності. Право працівників на отримання інформації щодо умов праці й вимог охорони праці на робочому місці передбачено в п.10 ст.21 як складова комплексного основного трудового права – права на належні, безпечні та здорові умови праці. Однак в ст.27 законопроекту серед основних обов'язків роботодавця закріплено обов'язок надавати працівникам на їх вимогу повну й достовірну інформацію щодо їхньої трудової діяльності, а також безплатно надавати працівникам копії документів, що містять персональні дані щодо них. Окремо передбачено обов'язок надавати працівникам і їх представникам повну й достовірну інформацію, необхідну для ведення колективних переговорів і здійснення контролю за виконанням умов колективних угод, колективного договору (п.11 ст.27). Водночас у ст.21 проекту Трудового кодексу України відповідне право працівників не передбачене. Незважаючи на те, що в п.11 ст.27 законопроекту, крім працівників, суб'єктами інформації названо представників працівників, їхні права в проекті також не закріплені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чанишев Р.І. Право на інформацію за трудовим законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Р.І. Чанишев. – К., 2012. – 215 с.

2. Теория государства и права : учебник для вузов / под ред. проф. В.М. Корельского и проф. В.Д. Перевалова. – 2-е изд., изм. и доп. – М. : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 2002. – 616 с.
3. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. – Вид. 5-те, зі змінами. / П.М. Рабінович. – К. : Атіка, 2001. – 176 с.
4. Марущак А.І. Інформаційне право України : підручник / А.І. Марущак. – К. : Дакор, 2011. – 456 с.
5. Гинцбург Л.Я. Социалистическое трудовое правоотношение / Л.Я. Гинцбург. – М. : Изд-во «Наука», 1977. – 311 с. ; Толстой Ю.К. К теории правоотношения / Ю.К. Толстой. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1959. – 88 с.
6. Явич Л.С. Право и общественные отношения / Л.С. Явич. – М. : Юрид. лит., 1971. – 152 с.
7. Матузов Н.И. Личность. Право. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Н.И. Матузов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1972. – 292 с. ; Патюлин В.А. Государство и личность в СССР / В.А. Патюлин. – М. : Наука, 1974. – 246 с.
8. Александров Н.Г. Законность и правоотношения в советском обществе / Н.Г. Александров. – М. : Госюриздат, 1955. – 134 с.
9. Общетеоретическая юриспруденция : учебный курс : учебник /под ред. Ю.Н. Оборотова. – О. : Феникс, 2011. – 436 с.
10. Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав / В.П. Грибанов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 284 с.
11. Общая теория прав человека / рук. авт. колл., отв. ред. д.ю.н. Е.А. Лукашева. – М. : Издательство НОРМА, 1996. – 520 с.
12. Чуприна О. Право на інформацію : адміністративно-правовий аспект / О. Чуприна // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 1. – С. 127-130.

REFERENCES

1. Chanishev, R.I. (2012), “Right to information under the labour legislation of Ukraine”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.05, Kyiv, Ukraine.
2. Korelskiy, V.M. and Perevalov, V.D. (2002), *Teoriya gosudarstva i prava : uchebnik dlya vuzov* [Theory of state and law : textbook for universities], NORMA-INFRA M, Moscow, Russia.
3. Rabinovich, P.M. (2001), *Osnovi zagalnoyi teorii prava ta derzhavi : navchalniy posibnik* [Fundamentals of general theory of law and state : teaching aid], Atika, Kyiv, Ukraine.
4. Marushchak, A.I. (2011), *Informatsiynne pravo Ukrayiny : pidruchnik* [Information law of Ukraine : textboool], Dakor, Kyiv, Ukraine.
5. Gintsburh, L.Ya. (1977), *Sotsialisticheskoe trudovoe pravootnoshenie* [Socialist labour legal relations], Nauka, Moscow, Russia ; Tolstoy Yu.K. (1959), *K teorii pravootnosheniya* [To the theory of legal relations], Izd-vo Leningradskogo universiteta, Leningrad, Russia.
6. Yavich, L.S. (1971), *Pravo i obshchestvennye otnosheniya* [Law and public relations], Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia.
7. Matuzov, N.I. (1972), *Lichnost. Pravo. Demokratiya. Teoreticheskie problemy subektivnoho prava* [Personality. Law. Democracy. Theoretical problems of subjective law], Izd-vo Saratov university, Saratov, Russia ; Patyulin, V.A. (1974), *Hosudarstvo i lichnost v SSSR* [State and the individual in the USSR], Nauka, Moscow, Russia.
8. Aleksandrov, N.G. (1955), *Zakonnost i pravootnosheniya v sovetskom obshchestve* [Legality and legal relations in Soviet society], Hosiurizdat, Moscow, Russia.
9. Oborotov, Yu.N. (editor) (2011), *Obshcheteoreticheskaya yurisprudentsiya : uchebnyy kurs : uchebnik* [General theoretical jurisprudence : academic course : textbook], Feniks, Odesa, Ukraine.
10. Hribanov, V.P. (1972), *Predely osushchestvleniya i zashchity hrazhdanskih prav* [Limits of the exercise and protection of civil rights], Izd-vo Moscow university, Moscow, Russia.
11. Lukashev, E.A. (editor) (1996), *Obshchaya teoriya prav cheloveka* [General theory of human rights], NORMA, Moscow, Russia.

12. Chuprina, O. (2012), "Right to information, administrative and legal aspect", *Pidpnyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 1, pp. 127-130.

УДК 349.2: 331.101.21 (477+4)

ПРАВО НА ПРАЦЮ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Краснов Є.В., к.ю.н., доцент

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
вул. Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, Україна
yegorkrasnov@ukr.net*

Досліджено визначення поняття права на працю та порядок його закріплення в міжнародних актах і законодавстві зарубіжних країн. Визначено, що право на працю, як правило, закріплюється в конституціях і носить здебільшого декларативний характер. У конституціях деяких західних країн та країн, що розвиваються, право на працю формулюється в поєднанні з обов'язком працювати. Практично в усіх зарубіжних державах на рівні конституцій (у багатьох випадках і в трудових кодексах) забороняється примусова праця. Зроблено висновок про те, що в цілому законодавче закріплення в Україні права на працю відповідає критеріям Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права.

Ключові слова: трудові права, право на працю, заборона примусової праці, вільний вибір праці.

ПРАВО НА ТРУД ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ И НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Краснов Е.В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ул. Фонтанская дорога, 23, г. Одесса, Украина
yegorkrasnov@ukr.net*

Исследовано понятие права на труд и порядок его закрепления в международных актах и законодательстве зарубежных стран. Определено, что право на труд, как правило, закреплено в конституциях и носит преимущественно декларативный характер. В конституциях некоторых зарубежных и развивающихся стран право на труд формулируется в сочетании с обязанностью трудиться. Практически во всех зарубежных странах на уровне конституции (в некоторых случаях и в трудовых кодексах) запрещается принудительный труд. Сделан вывод, что в целом законодательное закрепление в Украине права на труд отвечает критериям Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах.

Ключевые слова: трудовые права, право на труд, запрет принудительного труда, свободный выбор труда.

RIGHT TO WORK ACCORDING TO THE LEGISLATION OF UKRAINE AND SOME FOREIGN COUNTRIES

Krasnov Y.V.

*National University "Odessa Law Academy", str. Fontanska Doroha, 23, Odessa, Ukraine
yegorkrasnov@ukr.net*

The article deals with the concept of the right to work and especially its regulatory consolidation in national and foreign laws, as well as some international acts. It is noted that the right to work, enshrined basically in the constitutions of foreign countries, is mostly declarative. In the constitutions of some Western countries and developing countries, the right to work is formulated in combination with the duty to work. They determine the list of basic labor rights enshrined in the legislation of foreign countries that are part of the content of the right to work. The author analyzes the constitutional provisions of certain countries including Italy, France, Spain, Portugal, Greece, Japan, Finland, Luxembourg, and some developing countries, including Egypt, Syria, Mexico, Venezuela, etc., as well as constitutional provisions establishing and regulating the right to work, most of the former Soviet Union. Attention is drawn to the fact that in the former USSR the right to work has undergone a transformation since these countries abandoned the socialist concept of the right to work. The article focuses on the existing differentiation of features securing the right to work in foreign countries, including common features, and draws attention to the fact that some countries do not include in the provisions of their constitution the right to work, and consolidate it through the proclamation of the right to free choice of work. The author characterizes the right to work in accordance with the provisions of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. This stipulated the conclusion that some foreign countries securing the right to work did not undertake any obligation to provide it, making these rules of the constitutions largely declarative. It is reported that almost all foreign countries constitutionally (and in many cases, additionally in the labor codes) stipulate prohibition of forced labor. It is concluded that the regulative content of the constitutional right to work was formed gradually and there is still no uniformity in constitutional texts concerning the studied law. Specificity of constitutional development determined nature and methods of legal

execution of this law in foreign and domestic legislation. It is emphasized that the overall legislative consolidation of the right to work in Ukraine meets the criteria of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.
Key words: labor rights, right to work, prohibition of forced labor, free choice of work.

Право на працю є одним із найбільш важливих соціально-економічних прав та визначає можливість людей займатися працею для забезпечення як свого матеріального добробуту, так і духовного розвитку в умовах свободи й гідності, економічної безпеки та рівних можливостей.

Забезпечення цього права набуває особливої гостроти в умовах економічної кризи, зростання рівня безробіття, масового порушення трудових прав працівників. Особливо важливою при цьому вважаємо роль держави, яка має вживати всіх можливих заходів щодо захисту й реалізації права на працю.

Основні трудові права в більшості зарубіжних країн закріплюються в конституціях, а в деяких державах – і в трудових кодексах.

Чимало зарубіжних країн уникають проголошення в трудовому законодавстві прав декларативного характеру. Існує точка зору, що права, які закріплюються в актах трудового законодавства, повинні мати конкретний, нормативно приписаний характер, не бути подібними до гасел, що відображають певні світоглядні позиції та носять здебільшого пропагандистський характер.

Дослідженню сутності права на працю присвячено праці Н.Б. Болотіної, В.Я. Бурака, В.С. Венедіктова, В.В. Жернакова, В.В. Єрьоменка, М.І. Іншина, М.В. Лушнікової, П.Д. Пилипенка, С.М. Прилипка, В.Г. Ротаня, Б.С. Стичинського, В.М. Толкунової, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишевої, О.М. Ярошенка та інших науковців. Однак не всі аспекти й особливості права на працю було з'ясовано в розвідках зазначених учених, тому виникає необхідність у його подальшому дослідженні та вивченні.

Мета статті полягає в тому, щоб на підґрунті досягнень юридичної науки, аналізу вітчизняного й зарубіжного законодавства розробити та сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо покращення правової регламентації права на працю у вітчизняному законодавстві з урахуванням прогресивного досвіду зарубіжних країн.

Право на працю та захист від безробіття проголошені Загальною декларацією прав людини 1948 р. [1], Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. [2], ратифікованим Верховною Радою УРСР, конвенціями та рекомендаціями Міжнародної організації праці. На європейському рівні право на працю встановлюється Європейською соціальною хартією 1961 р. (переглянута в 1996 р.) [3; 4], підписаною Україною під час вступу до Ради Європи.

Необхідно визнати, що право на працю, володіючи самостійною цінністю як суб'єктивне право індивіда, має особливу цінність як органічний елемент системи конституційних прав і свобод. Отже, конституційне право на працю є не стільки самостійно існуючим правовим явищем, скільки елементом певної правової системи, взаємопов'язаним з іншими її елементами та самою системою в цілому. При цьому масштаб і детальність регулювання трудових відносин у тій чи іншій країні багато в чому відображає рівень її політичного розвитку й економічного стану та, безумовно, впливає на рівень життя населення цієї країни. Саме тому право на працю визнається одним з основних прав людини та закріплюється в конституціях більшості країн.

При цьому до переліку основних трудових прав, закріплених у законодавстві зарубіжних країн, відносять такі: право на працю, заборону примусової праці, свободу вибору професії, рівність і заборону дискримінації у сфері праці, право на відпочинок, право на справедливую заробітну плату, на рівну винагороду чоловічої та жіночої праці, право на об'єднання працівників (у профспілки) і роботодавців (в організації роботодавців), право на участь в управлінні виробництвом, право на колективні переговори й договори, право на трудові спори, право на страйк, заборону застосування дитячої праці, право на здорові й безпечні умови праці, право на охорону праці жінок, вагітних жінок, інвалідів, охорону материнства й батьківства, працівників похилого віку, право на роботу в умовах, які не принижують людську гідність, право на просування по службі, право на справедливе відшкодування шкоди, заподіяної працівникові нещасним випадком на виробництві та професійним захворюванням, право на професійну підготовку й перепідготовку [11, с. 81-82].

Право на працю проголошене в конституціях Італії, Франції, Іспанії, Португалії, Греції, Японії, Фінляндії, Люксембургу, деяких земель Федеративної Республіки Німеччина, у конституціях деяких

країн, що розвиваються (Мадагаскару, Марокко, Єгипту, Сирії, Мексики, Венесуели тощо), а також у конституціях більшості республік колишнього СРСР.

Зазвичай право на працю формулюється як декларативний принцип без конкретизації. Однак у деяких конституціях вказується на обов'язок держави реалізувати й гарантувати це право. Так, у ст.4 Конституції Італії не лише визнано за всіма громадянами право на працю, а й проголошено, що держава заохочує умови, які роблять це право реальним [7]. У ст.22 Конституції Греції зазначається, що держава турбується про створення умов для забезпечення повної зайнятості всіх громадян. Аналогічна норма міститься в Конституції Болгарії (ст.48), Конституції Нідерландів (п.1 ст.19).

Конституція Іспанії проголошує досягнення повної зайнятості одним з основоположних принципів соціально-економічної політики. Конституція Фінляндії передбачає, що держава повинна забезпечувати роботою всіх громадян, які цього потребують (за винятком випадків, передбачених актами парламенту) [9].

У конституціях деяких західних країн та країн, що розвиваються, право на працю формулюється в поєднанні з обов'язком працювати, а в конституціях Франції, Іспанії на перше місце ставиться саме цей обов'язок.

Практично в усіх зарубіжних країнах на конституційному рівні (у багатьох випадках і в трудових кодексах) забороняється примусова праця. Ця норма зазвичай формулюється стисло як урочиста декларація. Винятком є Конституція Мексики, у ст. 5 якої докладно розкрито сенс і зміст заборони примусової праці: «Ніхто не може бути примушений до виконання роботи без належної винагороди і без його повної згоди. <...> Держава не допускає договорів, умов чи угод, виконання яких має за мету обмеження, втрату або безповоротну відмову від свободи особистості. <...> Невиконання трудового договору з боку працівника тягне за собою для нього лише цивільну відповідальність за заподіяну шкоду, проте в жодному разі не може тягнути за собою насилля над особистістю».

У ст.7 Конституції Катару наведено принципи соціальної політики, вона вказує на обов'язок держави піклуватися про родину та підростаюче покоління: «Держава прагне забезпечити громадянам право на рівні можливості та гарантувати їм реалізацію права на працю згідно із законом».

Слід відзначити, що в республіках колишнього СРСР право на працю зазнало трансформації. Усі ці країни відмовилися від соціалістичної концепції права на працю, а деякі (наприклад, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизія, Естонія, Латвія, Литва) виключили зі своїх нових конституцій навіть згадку про це право. Хоча в конституціях більшості країн термін «право на працю» присутній, його зміст порівняно із соціалістичним минулим істотно переосмислено. Згідно з міжнародними актами в праві на працю акцент робиться насамперед на свободі праці, на забороні примусової праці (за винятком випадків, передбачених у конституціях або в законах, до яких конституції відсилають).

Розкриваючи право на працю, окремі країни відзначають роль держави в створенні умов для повного здійснення права на працю (наприклад, Україна), для повної зайнятості (наприклад, Білорусь), для усунення безробіття (наприклад, Азербайджан). Майже всі конституції колишніх республік СРСР проголошують захист громадян від безробіття, їхнє право на отримання допомоги по безробіттю.

Значно відрізняється формулювання права на працю в Білорусі. У Конституції Білорусі проголошено, що громадянам гарантується право на працю, тобто право на вибір професії, роду занять і роботи відповідно до покликання, здібностей, освіти, професійної підготовки та з урахуванням суспільних потреб [10].

Водночас у Трудовому кодексі Азербайджану, Трудовому кодексі Киргизії, у Законі про працю Казахстану серед основних прав працівників право на працю відсутнє.

Право на працю у своєму точному вираженні закріпили у власних конституціях лише шість держав СНД. Інші шість держав виразили це право формулою «право на вільний вибір праці», що відрізняється від права на працю. Однак і в тих конституціях, які закріпили норму «право на працю», зміст та обсяг цього права, а також відповідність зобов'язань держав із цього питання положенням Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права відрізняються.

Найбільш повно право кожної людини на працю розкрито в ст.6 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Аналіз п. п.1 і 2 ст.6 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права показує, що основними елементами права на працю є такі:

- право кожної людини на отримання можливості заробляти собі на життя працюю;
- право кожної людини на вільний вибір праці або вільну згоду на неї;
- обов'язок держави надати кожній людині можливість заробляти собі на життя працюю;
- обов'язок держави вживати належних заходів для забезпечення цього права;
- обов'язок держави забезпечити в цілях повного здійснення цього права реалізацію програми навчання, соціально-економічного розвитку та повної продуктивної зайнятості [2].

Визнання права на працю міститься в конституціях Молдови, Узбекистану, Таджикистану, Туркменістану. Більш повний зміст права на працю відображено в п.1 ст.35 Конституції Таджикистану: «Кожний має право на працю, вибір професії, роботи, охорону праці та соціальний захист від безробіття». Також повний зміст права на працю подано в п.1 ст.31 Конституції Туркменістану: «Усі громадяни мають право на працю, на вибір за власним розсудом професії, роду занять і місця роботи». Однак вищезазначені чотири держави СНД, закріпивши право на працю, не взяли на себе зобов'язань щодо його забезпечення, що робить ці норми конституцій значною мірою декларативними.

Найбільш повно та відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права право на працю й зобов'язання держави щодо його забезпечення закріплюються в конституціях Білорусі та України. У ст. 43 Конституції України передбачено, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує різні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізує програми професійно-технічного навчання, підготовки й перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб [5].

На відміну від радянського періоду, коли діяли принципи обов'язковості праці для кожної працездатної особи та юридична відповідальність за дармоїдство, у сучасних умовах основною ідеєю правового регулювання праці є принцип свободи праці кожної особи.

Право на працю надає кожній працездатній особі можливість самостійно розпоряджатися своєю здатністю до праці, проте не гарантує реальне забезпечення її конкретною роботою.

Водночас у Конституції України встановлено певні обмеження для окремих видів праці, зокрема, забороняється використання примусової праці. При цьому не вважається примусовою працюю військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота або служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний чи надзвичайний стан. Забороняється використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах. Ці положення є втіленням у національному законодавстві змісту ст.23 Загальної декларації прав людини.

На особливу увагу заслуговує обставина, що Конституція України встановила право людини на працю саме як право, а не обов'язок людини. Отже, небажання працездатної особи працювати тепер не є підставою для притягнення її до юридичної відповідальності, як це було за радянської доби.

Доречно із цього приводу навести конституційні норми зарубіжних держав. Не всі вони врегульовують таким чином ставлення держави до трудового статусу своїх громадян. Так, конституції Італії, Франції, Японії містять не лише право громадян на працю, а й обов'язок працювати. Наприклад, у ст.4 Конституції Італії проголошено: «Кожний громадянин відповідно до своїх можливостей і за своїм вибором зобов'язаний здійснювати діяльність або виконувати функції, що сприяють матеріальному або духовному розвитку суспільства». Конституція Японії у ст.27 встановлює: «Усі мають право на працю та зобов'язані трудитися». У Преамбулі Конституції Франції 1985 р., у якій відтворюється текст Преамбули Конституції Франції 1946 р. та зазначається наступність її принципів, вказується: «Кожний зобов'язаний працювати та має право на отримання посади» [13, с. 146–149].

Зміст української конституційної норми про працю свідчить про те, що Україна як забезпечила наступність положення про право на працю, проголошеного Конституцією СРСР, що гарантувала кожному громадянину СРСР право на працю й захищала його, так і виконала своє зобов'язання з аналогічної норми Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права.

На нашу думку, право кожного на вільний вибір праці або вільну згоду на неї не є тотожним праву на працю. Так, ст.37 Конституції Російської Федерації не закріплює право на працю, а містить норму про те, що праця є вільною. Кожен має право вільно розпоряджатися своїми здібностями до праці, обирати рід діяльності та професію.

Російська Федерація з огляду на загальновизнані принципи й норми міжнародного права та згідно з Конституцією Російської Федерації закріплює в ст.2 Трудового кодексу Російської Федерації принцип свободи праці, у тому числі право на працю, яку кожен вільно обирає або на яку вільно погоджується, право розпоряджатися своїми здібностями до праці, обирати професію та рід діяльності [8].

Однак зміст цієї норми свідчить про відступ як від зобов'язань за Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права, так і від норм попередніх конституцій країни, що гарантували кожному громадянину СРСР право на працю. Можна зробити висновок, що держава не лише не гарантує та не захищає право на працю, порушуючи цим зобов'язання за Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права, а й практично самоусувається від активної ролі в регулюванні зазначеного права.

Близькими до положень Конституції Російської Федерації є формулювання конституцій Азербайджану, Казахстану, Киргизстану, Вірменії та Грузії.

Немає єдності в підході держав-учасниць СНД до суб'єкта права на працю. Конституції Азербайджану, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Російської Федерації, Узбекистану, України, Таджикистану застосовують слово «кожен». Конституції Вірменії, Білорусі, Туркменістану суб'єктом права на працю визнають лише громадян. Отже, конституція надала свободу праці всім фізичним особам, закріпила охорону праці лише за громадянами, що складно пояснити.

Постановка проблеми прав людини, зокрема права на працю, має сенс у тому, що обов'язок держави полягає не лише у визнанні цього права шляхом закріплення в законодавчому порядку, а й у застосуванні певних заходів щодо його належного забезпечення.

Обов'язок держави надати та забезпечити кожному можливість заробляти собі на життя працею взяли на себе лише Білорусь та Україна.

Отже, конституції всіх держав-членів СНД тією чи іншою мірою відобразили проблему забезпечення (або незабезпечення) права на працю. Проте майже всі ці країни не виконали повною мірою свої зобов'язання за Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права, навіть «відступивши назад» порівняно з Конституцією СРСР 1977 р. Цей висновок не стосується Білорусі й України.

По-різному трактується право на справедливую заробітну плату в конституціях зарубіжних країн. У конституціях Італії й Португалії заробітна плата є винагородою, що відповідає кількості та якості праці (витраченій праці) і є достатньою для забезпечення працівникові (і його родині) гідних умов існування; у конституції Іспанії – винагородою, яка є достатньою, щоб задовольнити потреби працівника та його родини; у конституції Словаччини – винагородою, достатньою для забезпечення гідного життєвого рівня [12, с. 246-248].

Таким чином, нормативний зміст конституційного права на працю формувався поступово. На сьогодні не існує одноманітності в конституційних текстах, що стосуються досліджуваного права. Специфіка конституційного розвитку, особливості економічного, історичного, культурного та іншого розвитку зумовили характер і способи правового оформлення зазначеного права в зарубіжному й національному законодавстві.

Як правило, конституції зарубіжних країн обмежуються проголошенням рівності громадян перед законом та загальної заборони дискримінації. Однак у деяких західних державах (наприклад, Франції, Португалії, Італії, Данії), у республіках колишнього СРСР, у країнах Центральної та Східної Європи спеціально декларується заборона дискримінації у сфері праці, зокрема під час працевлаштування.

Водночас, проаналізувавши норми конституцій зарубіжних країн, можемо зробити висновок, що найбільш повно, а також згідно з Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права право на працю й зобов'язання держави щодо його забезпечення закріплюються в Конституції України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна Декларація прав людини. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948 р. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 6 с.
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_042
3. Європейська соціальна хартія. Прийнята Радою Європи 18.10.1961 р. // Міжнародне право в документах. – К.: Вища школа, 1982.
4. Європейська соціальна хартія (переглянута). Прийнята Радою Європи 03.05.1996 р. // Відомості Верховної Ради України, 2007. – № 51.
5. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Конституции государств Ближнего и Среднего Востока. – М.: Наука, 1996. – С. 278-418.
7. Конституция Италии // Конституции зарубежных государств: учебное пособие. – М.: Юрид. лит., 2003. – С. 243-275.
8. Конституция Российской Федерации. Принята 12 декабря 2003. – М.: Юрид. лит., 2003. – 64 с.
9. Конституция Испании // Конституции государств Европейского Союза. – М.: Наука, 2007. – С. 371-414.
10. Конституция Республики Беларусь от 15 марта 1994 г. // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 2009. – № 1. (с изм. и доп.).
11. Баймуратов М.А. Основы правоведения / М.А. Баймуратов. – Одесса: Астропринт, 2000. – 353 с.
12. Конституционное право зарубежных стран / О.В. Афанасьева, Е.В. Колесников, Г.Н. Комкова, А.В. Малько; под общ. ред. д. ю. н., проф. А.В. Малько. – М.: Норма, 2004. – 320 с.
13. Иностранное конституционное право / под ред. проф. В.В. Маклакова. – М.: Юристъ, 2006. – 512 с.

REFERENCES

1. “Universal Declaration of Human Rights. Adopted by the United Nations General Assembly. on 10.12.1948”, (2009), Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
2. “International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_042
3. “European Social Charter. Adopted by the Council of Europe on 18.10.1961” (1982), *Mizhnarodne pravo v dokumentakh* [International law in documents], Vyshcha shkola, Kyiv, Ukraine.
4. “European Social Charter (revised). Adopted by the Council of Europe on 03.05.1996” (2007), *Vidomosti Verkhovnoyi Radi Ukrayini*, no. 51.
5. “Constitution of Ukraine: Adopted at the V session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996” (1996), *Vidomosti Verkhovnoyi Radi Ukrayini*, no. 30, art. 141.
6. *Konstitutsii hosudarstv Blizhneho i Sredneho Vostoka* [Constitution of the countries of Near and Middle East], Nauka, Moscow, Russia, 1996, pp. 278-418.
7. “The Italian Constitution” (2003), *Konstitutsii zarubezhnyh gosudarstv: uchebnoe posobie* [The constitutions of the foreign states: teaching], Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia, pp. 243-275.
8. *Konstitutsiya Rossiyskoy Federatsii. Prinyata 12 dekabrya 2003* [Constitution of the Russian Federation. Adopted on December 12, 2003], Yuridicheskaya literatura, (2003), Moscow, Russia.
9. “The Spanish Constitution” (2007), *Konstitutsii hosudarstv Evropeyskoho Soyuzha* [Constitutions of the European Union states], Nauka, Moscow, Russia, pp. 371-414.
10. “Constitution of the Republic of Belarus of March 15, 1994” *Natsionalnyy reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus* [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], (2009), no. 1.

11. Baymuratov, M.A. (2000), *Osnovy pravovedeniya* [Fundamentals of Legal Studies], Astroprint, Odessa, Ukraine.
12. Afanaseva O.V., Kolesnikov E.V., Komkova G.N. and Malko A.V. (2004), *Konstitutsionnoe pravo zarubezhnyh stran* [Constitutional law of foreign countries], Norma,
13. Maklakov, V.V. (editor) (2006), *Inostrannoe konstitutsionnoe pravo* [Foreign constitutional law], Yurist, Moscow, Russia.

УДК 349.22: 331.106: 331.312.82

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З НЕПОВНИМ РОБОЧИМ ЧАСОМ

Римар Б.А., к.ю.н., доцент

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
вул. Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, Україна
rymar83@mail.ru*

Стаття присвячена дослідженню особливостей трудового договору з неповним робочим часом, правового становища працівників, які працюють на умовах неповного робочого часу, та порядку укладення таких трудових договорів у сучасних соціально-економічних умовах. Зазначено, що скорочення чисельності кількості робочих годин не змінює самої природи трудового договору, який передбачає, як і раніше, підлегле становище працівника. Проаналізовано позитивний законодавчий досвід зарубіжних країн у сфері часткової зайнятості. Зроблено висновок про те, що норми національного трудового законодавства необхідно привести у відповідність із наведеними нормами Міжнародної організації праці та Європейського Союзу, які встановлюють більш високий рівень захищеності працівників, зайнятих неповним робочим часом.

Ключові слова: трудовий договір, правова природа, умови праці, часткова зайнятість, захист трудових прав.

ОСОБЕННОСТИ ТРУДОВОГО ДОГОВОРА С НЕПОЛНЫМ РАБОЧИМ ВРЕМЕНЕМ

Римар Б.А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ул. Фонтанская дорога, 23, г. Одесса, Украина
rymar83@mail.ru*

Статья посвящена исследованию особенностей трудового договора с неполным рабочим временем, правового положения работников, которые работают на условиях неполного рабочего времени, и порядку заключения таких трудовых договоров в современных социально-экономических условиях. Отмечено, что сокращение численности количества рабочих часов не изменяет саму природу трудового договора, который предусматривает, как и ранее, подчиненное положение работника. Проанализирован позитивный законодательный опыт зарубежных стран в сфере частичной занятости. Сделан вывод о том, что нормы национального трудового законодательства необходимо привести в соответствие с приведенными нормами Международной организации труда и Европейского Союза, которые устанавливают более высокий уровень защищенности работников, занятых неполное рабочее время.

Ключевые слова: трудовой договор, правовая природа, условия труда, частичная занятость, защита трудовых прав.

FEATURES OF THE PART-TIME EMPLOYMENT CONTRACT

Rymar B.A.

*National university «Odessa law academy», str. Fontanska doroha, 23, Odessa, Ukraine
rymar83@mail.ru*

This article explores the features of the part-time employment contract, the procedure for the conclusion of employment contracts in the current socio-economic conditions and the legal status of workers employed under the part-time employment contract.

It is proved that the employment contract is not frozen legal structure. Influenced by a variety of economic and social factors, it changes and becomes more flexible, discretionary, and market. The legal status of workers changes, there appear new forms of employment, including part-time, and spread atypical employment relationships that do not fully meet the classic signs of labor relations.

It was established that the emergence and spread of part-time employment, aimed at increasing employment in the country, gives the employer the opportunity to fully use human resources of employee. The part-time employment

contract, on the one hand, meets the needs of the organization, and on the other – of a certain sector of the labor market.

The author analyzed the positive experience of other countries in the use of part-time labor contracts, rules of the national labor laws in this area, the draft Labour Code of Ukraine and the proposals and recommendations to improve their content. It is determined that an important issue in the negotiation and administration of such contracts is direct or indirect deterioration of working conditions, weakening of social protection schemes. Part-time workers often find themselves excluded from systems of certain benefits and advantages, as the latter are based on the traditional model of employment (i.e., indefinite term full-time employment contract) and are aimed at overcoming the risks associated with it, and therefore are inadmissible in cases of flexible forms of employment such as part-time. The author emphasizes the necessity to bring national labor laws into line with these guidelines of International Labour Organization and the European Union, which establish a high level of protection of part-time employed workers.

Key words: employment contract, legal nature, conditions, part-time, protection of labor rights.

Протягом останніх років в Україні відбувалися суттєві реформи: приватизація в економіці, вступ до ринку, поява нових недержавних форм власності та нових видів роботодавців. В умовах економічної кризи ситуацію посилює також та обставина, що економічний спад спричинив появу на ринку праці великої кількості безробітних і, як наслідок, виникнення «неформальних» трудових відносин. На жаль, недостатня увага та контроль із боку держави до цих явищ призвели до їх поширення у великих масштабах. Водночас посилення договірних засад та вільного розсуду сторін у встановленні трудових відносин, тенденція зростання в трудовому договорі ролі універсальних властивостей і якостей впливають як на правове регулювання трудового договору, так і на появу нових нетрадиційних форм зайнятості.

Однією з таких нетрадиційних форм зайнятості, яка набула поширення в країнах із розвинутою ринковою економікою, є часткова зайнятість, тобто робота з неповним робочим часом.

Особливої актуальності набуває тема напередодні прийняття нового Трудового кодексу України, адже сьогодні законодавча регламентація трудового договору з неповним робочим часом у трудовому законодавстві України є досить недосконалою. Особливості регулювання відносин між сторонами таких договорів здійснюється, як правило, підзаконними нормативно-правовими актами, рідше законами.

Проблемам трудового договору та правового забезпечення укладення трудових договорів присвячені роботи Н.Б. Болотіної, В.С. Венедиктова, К.М. Гусова, І.Я. Кисельова, В.М. Лебедева, С.П. Мавріна, В.І. Миронова, Ю.П. Орловського, П.Д. Пилипенка, В.М. Толкунової та інших. При цьому укладення трудового договору в сучасних умовах, зокрема з появою нових нестандартних форм зайнятості, стає найважливішою складовою частиною забезпечення прав учасників трудових відносин.

Таким чином, метою статті є визначення правової природи та порядку укладення трудових договорів із неповним робочим часом у сучасних суспільно-економічних умовах, а також вивчення позитивного законодавчого досвіду зарубіжних країн у цій сфері.

У розвинутих країнах у зв'язку із зміною попиту на ринку праці деякі категорії висококваліфікованих фахівців самі віддають перевагу роботі на умовах неповного робочого часу, що дає їм можливість одночасно перебувати в декількох трудових відносинах. Роботодавці, які бажають отримати такого працівника, вимушені це визнавати. Окремі категорії працівників (наприклад, жінки, особи середнього й похилого віку) свідомо обирають неповну зайнятість із невеликою кількістю обов'язків та робочих годин. У Японії, наприклад, виплата окремих видів соціальної допомоги тісно пов'язана з рівнем доходів родини, а високий заробіток обкладається підвищеною ставкою прибуткового податку. Тому деякі одружені жінки віддають перевагу неповній зайнятості, присвячуючи вільний час родині.

Часткова зайнятість зазвичай визначається як робота (на регулярній та добровільній основі), тривалість якої протягом дня або тижня значно коротше нормальної тривалості робочого часу (найбільш поширеної або встановленої законом). Серед частково зайнятих превалують одружені жінки, які мають малолітніх дітей, офісні працівники в таких галузях, як банківська діяльність, страхування тощо.

Часткова зайнятість не тільки не заборонена, але й, навпаки, врегульована законодавством більшості таких європейських країн, як Бельгія, Іспанія, Франція, Італія, Норвегія, Голландія, Португалія, Швейцарія. Законом Швеції 1982 року закріплено, що права сторін у договорах на умовах повної зайнятості застосовуються й до часткової зайнятості, однак з урахуванням більш короткої тривалості робочого часу.

Поняття часткова або неповна зайнятість закріплюється й у національному законодавстві. Так, у ст.1 Закону України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року неповною зайнятістю визнається зайнятість працівника на умовах робочого часу, що менший від норми часу, передбаченої законодавством, і може встановлюватися за договором між працівником і роботодавцем з оплатою праці пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку.

Часткова зайнятість може виражатися в різноманітних формах: як зменшення нормальної тривалості робочого часу (так звана горизонтальна часткова зайнятість) або повна кількість робочих годин, що виконується в певні дні тижня, можливим також є чергування робочих і неробочих днів (так звана вертикальна зайнятість), поділ роботи між двома особами, ранній вихід на пенсію, поєднаний із частковою зайнятістю пенсіонера.

Важливо відзначити, що скорочення чисельності кількості робочих годин не змінює самої природи трудового договору, який передбачає, як і раніше, підлегле становище працівника. Значне збільшення кількості частково зайнятих працівників стало наслідком гнучкості ринку праці та розглядається як одна з політичних мір, спрямованих на забезпечення високого рівня зайнятості.

З метою захисту прав та інтересів працівників, які працюють на умовах неповного робочого часу, Міжнародна організація праці (далі – МОП) прийняла Конвенцію № 175 про роботу на умовах неповного робочого часу 1994 року та Рекомендацію № 182 з відповідною назвою [1], а сторони міжгалузевого соціального діалогу Європейського Союзу прийняли рамкову угоду про роботу на умовах неповного робочого часу від 6 червня 1997 року [2, с. 80-82].

Згідно з п.«а» ст.1 Конвенції МОП № 175 термін «працівник, зайнятий неповний робочий час» означає особу, яка працює за наймом, нормальна тривалість часу якої менше від нормальної тривалості часу працівників, зайнятих повний робочий час, та які перебувають у схожій ситуації. Нормальна тривалість робочого часу, указана в п.«а», може розраховуватися щотижнево чи в середньому за певний період зайнятості.

Конвенція спрямована передусім на недопущення дискримінації стосовно працівників, зайнятих неповний робочий час. Конвенція зобов'язує держави-члени вживати заходів для забезпечення того, щоб працівники, зайняті неповний робочий час, користувалися таким самим захистом, як і працівники, які знаходяться в порівнянній ситуації та зайняті повний робочий час, щодо таких прав: а) права на організацію, права на ведення колективних переговорів та права на діяльність як представників працівників; б) безпеки та гігієни праці; с) дискримінації в галузі праці та занять (ст.4). Іншими статтями зазначеної конвенції передбачаються гарантії у сфері оплати праці (ст.5), соціального забезпечення (ст.6), щодо захисту материнства, припинення трудових відносин, щорічної оплачуваної відпустки чи оплачуваних святкових днів, відпустки в разі хвороби (ст.7) у тому розумінні, що грошові виплати можуть розраховуватися пропорційно тривалості робочого часу чи заробіткам.

Конвенція передбачає (ст.10), що перехід із роботи на умовах повного робочого часу на роботу на умовах неповного робочого часу чи навпаки здійснювався добровільно, відповідно до національного законодавства чи практики. Роботодавці повинні своєчасно надавати працівникам інформацію про наявність на підприємстві вакантних робочих місць із повним чи неповним робочим часом для того, щоб спростити переведення з роботи на умовах повного робочого часу на роботу на умовах неповного робочого часу чи навпаки.

Конвенцією № 175 та Рекомендацією № 182 передбачений правовий захист працівників, зайнятих неповний робочий час, не тільки у сфері праці, а й у сфері соціального забезпечення. Згідно зі ст. 6 Конвенції передбачені законом системи соціального забезпечення, що охоплюють осіб, зайнятих професійною діяльністю, повинні бути пристосовані таким чином, щоб працівники, зайняті неповний робочий час, користувалися умовами, еквівалентними тим, якими користуються працівники, які зайняті повний робочий час та перебувають у порівнянній ситуації. Такі умови можуть визначатися пропорційно тривалості робочого часу, внескам або заробіткам, або іншими методами, що відповідають національному законодавству та практиці.

Актами МОП також закріплюються гарантії прав працівників, зайнятих неповний робочий час, тривалість робочого часу чи заробітки яких нижчі від встановленої мінімальної норми. Згідно з ч.1 ст.8 Конвенції № 175 такі працівники можуть виключатися державою-членом зі сфери застосування будь-яких передбачених законом систем соціального забезпечення, вказаних у ст. 6, але не стосовно

допомоги у зв'язку з трудовим каліцтвом чи професійним захворюванням, а також зі сфери будь-яких заходів, що застосовуються в областях, вказаних у ст.7, за винятком заходів із захисту материнства, окрім тих, які визначені передбаченими законом системами соціального забезпечення.

Конвенцією № 175 та Рекомендацією № 182 передбачені й інші заходи правового захисту працівників, зайнятих неповний робочий день.

Мета Рамкової угоди Європейського Союзу 1997 року полягає в реалізації таких завдань: а) забезпечення припинення дискримінації осіб, зайнятих на умовах неповного робочого часу, підвищення якості роботи на умовах неповного робочого часу; б) сприяння розвитку роботи на умовах неповного часу на добровільній основі та сприяння гнучкій організації робочого часу таким чином, щоб були враховані потреби роботодавців та найманих працівників.

Для цілей цієї угоди термін «працюючий на умовах неповного робочого часу» застосовується до співробітників, нормальна тривалість робочого часу (розрахована на щотижневій основі або в середньому за період найму строком до одного року) яких менше, ніж нормальна тривалість робочого часу, відпрацьованого працівником, який працює на умовах повного робочого часу. Щодо умов праці не допускається обмеження прав осіб, які працюють на умовах неповного робочого часу, порівняно з працівниками, які працюють повний робочий час, на підставі того, що перші працюють неповний робочий час, за винятком тих випадків, коли різниця в такому поводженні виправдовується об'єктивними причинами.

У контексті принципу недискримінації між працюючими на умовах неповного й повного робочого часу держави-члени, з огляду на узгодження із соціальними партнерами та відповідно до національного законодавства або практики, зобов'язані виявити та розглянути перешкоди правового та адміністративного характеру, які можуть обмежити можливості для роботи на умовах неповного робочого часу, і там, де це можливо, усунути їх; соціальні партнери зобов'язані виявити та розглянути перешкоди правового та адміністративного характеру, які можуть обмежити можливості для роботи на умовах неповного робочого часу, і там, де це можливо, усунути їх. Відмова працівника перейти на роботу на умовах неповного робочого часу або навпаки не повинна бути поважною причиною для розірвання відносин найму.

Роботодавці у межах своїх можливостей повинні брати до уваги такі обставини:

- 1) звернення працівників із проханням про переведення з роботи на умовах повного робочого часу на роботу на умовах неповного робочого часу за умови появи такої роботи на підприємстві;
- 2) оперативне повідомлення про появу вакансій на умовах неповного або повного робочого часу на підприємстві з метою сприяння переведенням із роботи на умовах повного робочого часу на роботу на умовах неповного робочого часу або навпаки;
- 3) заходи, спрямовані на полегшення доступу до роботи на умовах неповного робочого часу на всіх рівнях підприємства, включаючи посади кваліфікованих фахівців і управлінські посади;
- 4) надання відповідної інформації в існуючі органи представництва працівників про наявність роботи на умовах неповного робочого часу на підприємстві.

У багатьох розвинутих країнах міжнародні трудові норми не дотримуються в повному обсязі. Як вважають самі працівники, найбільш серйозна проблема існує у сфері заробітної плати. Наприклад, у Японії середня заробітна плата працівника, який працює неповний робочий час, приблизно дорівнює початковій заробітній платі самої низькооплачуваної категорії працюючих повний робочий час.

Крім того, японські працівники, зайняті повний робочий час, на додаток до основної заробітної плати отримують різні премії, допомоги, доплату за трудовий стаж, а також частину від щорічного прибутку підприємства, у той час як частково зайняті отримують тільки мінімум таких винагород, і навіть не в усіх випадках.

У США становище аналогічних працівників, за виключенням тих, яким встановлюється неповний робочий час із метою їх утримання в штаті підприємства, також значно гірше становища повністю зайнятих. Розмір оплати праці частково зайнятого працівника складає ледве більше половини середньої заробітної плати працівника, зайнятого повний робочий день. Більш чверті частково зайнятих працівників отримують мінімальну заробітну плату.

Нестабільність становища працівників, зайнятих неповний робочий час, особливо виявляється під час припинення трудового договору. Німецьке законодавство про сприяння зайнятості, наприклад, не поширює гарантії під час звільнення на частково зайнятих працівників, які працюють менш 45 годин на місяць. У Великій Британії та Ірландії частково зайняті працівники користуються тим самим рівнем захисту в разі звільнення, що й повністю зайняті, однак тільки якщо працюють не менше 16 або 18 годин на тиждень відповідно. В Ірландії передбачена ще одна додаткова умова – обов'язок відпрацювати на такого роботодавця не менше року. У Нідерландах усі частково зайняті працівники користуються таким самим рівнем захисту, що й звичайні працівники, але тільки тоді, коли договір є безстроковим. У разі звільнення частково зайнятого працівника з економічних причин йому пропонується вакантна посада, але це обумовлено прагненням не стільки уникнути несприятливих правових наслідків, скільки не допустити можливої шкоди іміджу підприємства.

Існують й інші відмінності в правовому становищі працівників, зайнятих повний робочий час, і тих, хто працює на умовах неповного робочого часу.

Правова регламентація трудового договору з неповним робочим часом у трудовому законодавстві України залишається недосконалою. У чинному Кодексі законів про працю України (далі – КЗпП) лише ст.56 передбачає порядок встановлення неповного робочого часу, його оплату та містить загальну норму про заборону будь-яких обмежень обсягу трудових прав працівників, які працюють на умовах неповного робочого часу.

Іншими законодавчими актами передбачається встановлення неповного робочого часу для окремих категорій працівників і закріплюється обов'язок власника або уповноваженого ним органу чи фізичної особи створювати належні умови праці.

Так, згідно зі ст.18 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів» підприємства, установи, організації, фізичні особи, які використовують найману працю, зобов'язані створювати для інвалідів умови праці з урахуванням індивідуальних програм реабілітації, а також забезпечувати інші соціально-економічні гарантії, передбачені чинним законодавством [3].

Згідно зі ст.12 Закону України «Про охорону праці» підприємства, які використовують працю інвалідів, зобов'язані створювати для них умови праці з урахуванням рекомендацій медико-соціальної експертної комісії та індивідуальних програм реабілітації, вживати додаткових заходів безпеки праці, які відповідають специфічним особливостям цієї категорії працівників [4]. У випадках, передбачених законодавством, роботодавець зобов'язаний організувати навчання, перекваліфікацію та працевлаштування інвалідів відповідно до медичних рекомендацій, встановити на їх прохання неповний робочий день або неповний робочий тиждень та створити пільгові умови праці (ст.172 КЗпП України).

Статтею 13 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні від 16 грудня 1993 року передбачено, що на прохання працівників похилого віку власник або уповноважений ним орган може встановити неповний робочий день або неповний робочий тиждень [5].

Конкретні умови праці з неповним робочим часом передбачені тільки Положенням про порядок та умови застосування праці жінок, які мають дітей і працюють неповний робочий час, затвердженим постановою Держкомпраці СРСР і Секретаріату Всесоюзної центральної ради професійних спілок від 29 квітня 1980 року № 111/8-51, яке продовжує діяти в частині, що не суперечить чинному законодавству.

За відсутності належного державного регулювання трудових відносин, зайнятих неповний робочий час, підвищується значення договірного регулювання. Відповідно до ст.7 Закону України «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993 року в колективному договорі встановлюються взаємні зобов'язання сторін щодо регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин, зокрема режиму роботи, тривалості робочого часу та часу відпочинку, під час впровадження неповного робочого часу необхідно встановити умови та гарантії працівників, зайнятих неповний робочий час [6].

У проекті Трудового кодексу України (далі – ТК України) ст.146 «Особливості режиму роботи при неповному робочому часі» присвячена регулюванню неповного робочого часу. Згідно із зазначеною статтею режим роботи щодо неповного робочого часу встановлюється за погодженням між

роботодавцем та працівником, а також може передбачати неповний робочий час (зміну), неповний робочий тиждень або поєднання неповного робочого дня та неповного робочого тижня.

Отже, якщо порівнювати зміст ст.56 КЗпП України і ст.146 проекту ТК України, то в проекті взагалі не встановлюються будь-які гарантії для працівників, зайнятих неповний робочий час. Це суперечить міжнародним трудовим нормам і не є прийнятним у сучасний період, коли часткова зайнятість набула поширення в Україні, особливо враховуючи кризисну економічну ситуацію. У разі прийняття проекту ТК України, що практично не врегулює неповний робочий час, такі працівники залишаться без належного правового захисту.

Відповідно до п.«d» ст.1 Конвенції МОП № 175 не вважаються працівниками, зайнятими повний робочий час, працівники, зайняті повний робочий час, що опинилися в умовах часткового безробіття унаслідок тимчасового скорочення нормальної тривалості їх робочого часу, що має колективний характер, з економічних, технічних чи структурних питань. Ця проблема набуває особливої актуальності в період економічної кризи.

Слід вказати, що законодавство деяких зарубіжних країн встановлює укладення договорів на заміщення, що передбачають поділ наявної роботи між працівниками. Такі договори укладаються відповідно до законодавства Іспанії. Відповідно до зазначеного договору на 50% зменшується тривалість робочого часу. Як правило, це стосується працівників похилого віку, у яких наближується строк виходу на пенсію. Такий договір тягне за собою право працівника на індивідуальну допомогу. Протягом вільного часу роботу виконує особа, наймана на умовах неповного робочого часу (зазвичай колишній безробітний).

Крім договорів на заміщення, сторони можуть добровільно укласти угоди про розподіл роботи. При цьому, відповідно, працівники ділять між собою заробітну плату та різні пільги. Подібні угоди набули особливої популярності в Нідерландах, Великій Британії, Ірландії, де вони регулюються спеціальним законодавством [7].

В інших країнах, наприклад в Ірландії, визначення змісту договору залишено на розсуд сторін, що в деяких випадках може призвести до порушення їхньої рівності. При цьому в таких країнах, як Франція, Італія, Іспанія профспілки демонструють неприйняття цієї форми гнучкого використання праці, розглядаючи її як загрозу вже усталеній моделі договору з умовою повної зайнятості, звертаючи увагу на те, що роботодавець може зобов'язати працівника виконувати увесь обсяг роботи в разі відсутності другого працівника.

Щоб уникнути такого ризику, у Німеччині, одній із небагатьох країн, де таке явище законодавче врегульовано, був прийнятий спеціальний закон. Стаття 1 параграфу 5 Акту про сприяння зайнятості регулює випадки можливого залишення роботи для заміни відсутнього працівника, передбачаючи необхідність укладення додаткової угоди або обумовлюючи заміну гострою необхідністю самого підприємства.

Однак у багатьох випадках поділ роботи розглядається не тільки як гнучке використання робочої сили, але і як спосіб підтримки зайнятості як такої. Угода про поділ роботи передбачає укладення двох договорів із двома різними працівниками. При цьому, на нашу думку, для забезпечення якості роботи в цьому випадку необхідно співробітництво працівників між собою, як і співробітництво працівників і роботодавця.

Таким чином, зазначене дає змогу стверджувати, що часткова зайнятість набуває поширення не тільки в зарубіжних країнах, а й в Україні та дає можливість роботодавцю максимально використати трудові ресурси працівника, оскільки кількість перерв у роботі та кількість вільного часу, які характеризуються виконанням роботи на умовах повної зайнятості, знижуються до мінімуму. Такий вид трудового договору, з одного боку, відповідає потребам організації, а з іншого – потребам певного ринку праці.

Норми національного трудового законодавства необхідно привести врегулювати з наведеними нормами МОП та Європейського Союзу, які встановлюють високий рівень захищеності працівників, зайнятих неповний робочий час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція МОП №175 про роботу на умовах неповного робочого часу 1994 р. та Рекомендація МОП №182 про роботу на умовах неповного робочого часу 1994 р. // Конвенції і Рекомендації, ухвалені МОП. 1965-1999 Т.ІІ. – Женева: Міжнародне бюро праці, 1999. – С. 1447-1455.
2. Борута І. Трудове право ЄС: навчальний посібник / І. Борута, Г. Чанишева. – О.: Одеська національна юридична академія, 2004. – 91 с.
3. Про основи соціальної захищеності інвалідів : Закон України від 21.03.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.
4. Про охорону праці: Закон України від 01.10.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49. – Ст. 668.
5. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні: Закон України від 16.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 4. – Ст. 18.
6. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 36. – Ст. 361.
7. Лушников А.М. Особенности правового регулирования трудовых отношений при нестандартных формах занятости: опыт стран Запада / А.М. Лушников, М.А. Фомина // Труд за рубежом. – 2007. – № 2. – С. 98.

REFERENCES

1. “ILO Convention №175 concerning Part-Time Work of 1994 та ILO Recommendation №182 concerning Part-Time Work of 1994”, *Konventsiiyi i Rekomendatsiyyi, ukhvaleni MOP. 1965-1999 T.II.* [ILO Conventions and Recommendations. 1965-1999 Vol.II.], Geneva, 1999, pp. 1447-1455.
2. Boruta, I. and Chanisheva, H. (2004), *Trudove pravo ES: navchalniy posibnik* [EU Labour Law: teaching aid], Odesa national legal academy, Odesa, Ukraine.
3. “On the Fundamentals of Social Security of the Disabled in Ukraine” : Law of Ukraine of 21.03.1991, *Vidomosti Verkhovnoyi Radi URSR*, 1991, no. 21, art. 252.
4. “On Labor Protction”: Law of Ukraine of 01.10.1992, *Vidomosti Verkhovnoyi Radi Ukrayini*, 1992, no. 49, art. 668.
5. “On Basic Principles of Social Protection of Labor Veterans and Other Elderly Citizens in Ukraine”: Law of Ukraine of 16.12.1993, *Vidomosti Verkhovnoyi Radi Ukrayini*, 1994, no. 4, art. 18.
6. “On Collective Agreements and Contracts”: Law of Ukraine of 01.07.1993, *Vidomosti Verkhovnoyi Radi Ukrayini*, 1993, no. 36, art. 361.
7. Lushnikov, A.M. and Fomina, M.A. (2007), “Features of legal regulation of labor relations with non-standard forms of employment: experience of Western countries”, *Trud za rubezhom*, no. 2, p. 98.

УДК 349.22: 331.106.24: 340.132.6

ТЛУМАЧЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ КОЛЕКТИВНИХ УГОД І КОЛЕКТИВНИХ ДОГОВОРІВ

Сорочишин М.В., к.ю.н., доцент

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
вул. Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, Україна
Trudovoe_pravo@ukr.net*

У статті досліджуються питання, пов'язані з правовим регулюванням тлумачення положень колективних угод і колективних договорів. Аналізується позитивний зарубіжний досвід щодо трактування положень

колективних угод і колективних договорів. Наголошується на необхідності включення в проект Трудового кодексу України норм, які б визначали особливості тлумачення положень колективних угод і колективних договорів.

Ключові слова: колективна угода, колективний договір, тлумачення договорів, проект Трудового кодексу України.

ТОЛКОВАНИЕ ПОЛОЖЕНИЙ КОЛЛЕКТИВНЫХ СОГЛАШЕНИЙ И КОЛЛЕКТИВНЫХ ДОГОВОРОВ

Сорочишин М.В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ул. Фонтанская дорога, 23, г. Одесса, Украина
Trudovoe_pravo@ukr.net*

В статье исследуются вопросы, связанные с правовым регулированием толкования положений коллективных соглашений и коллективных договоров. Анализируется положительный зарубежный опыт толкования положений коллективных соглашений и коллективных договоров. Отмечается необходимость включения в проект Трудового кодекса Украины норм, которые бы определяли особенности толкования положений коллективных соглашений и коллективных договоров.

Ключевые слова: коллективное соглашение, коллективный договор, толкование договоров, проект Трудового кодекса Украины.

INTERPRETATION OF THE PROVISIONS OF COLLECTIVE BARGAINING AGREEMENTS

Sorochyshyn M.V.

*National university «Odessa law academy», str. Fontanskaya doroha, 23, Odessa, Ukraine
Trudovoe_pravo@ukr.net*

The article examines the issues related to the interpretation of provisions of collective bargaining agreements. The actuality of case in point is caused by abstract character of the norms of such agreements, contradictory and ambiguous terms, which are used by the parties of social dialogue in the sphere of labour in collective bargaining agreements. The problem of construction of collective bargaining agreements provisions is also poor studied at the present time.

It is pointed, that despite of absence of norms, which should regulate issues of interpretation of provisions of collective bargaining agreement, Ukrainian national courts anyway hear cases concerning construction of collective bargaining agreements norms. Positive foreign experience of interpretation of provisions of collective bargaining agreements is analyzed.

Necessity of inclusion into national legislation provisions that would establish the basis for the interpretation of collective agreements is explained. In particular, the law should provide parties of collective bargaining agreement the right to give interpretation of agreement provisions, which will be binding for the parties due the implementation of agreement. The document, which contains the interpretation of the provisions of the collective agreement given by social partners, should be a subject to mandatory notification registration.

It is proposed to amend the legislation, which regulates the procedure settlement collective labour disputes settlement, expanding the list of controversies, which are collective labour disputes by additional type – controversies on the score of interpretation of a collective bargaining agreement. It is also proposed to provide the opportunity for social partners to apply to court for interpretation of collective bargaining agreement if conciliation failed or any party avoid it. Principles of interpretation of collective bargaining agreement, which should be used by court, are given in the article.

Key words: collective bargaining agreement, interpretation of contracts, the draft Labour Code of Ukraine.

Тлумачення норм – це діяльність із встановлення змісту правового акта для його практичної реалізації. На думку авторів навчального посібника «Новітнє вчення про тлумачення правових актів» за загальною редакцією професора В.Г. Ротаня, застосуванню положень актів законодавства обов'язково передують їх тлумачення. Ми вважаємо, що така позиція заслуговує на підтримку також і щодо особливих актів, які є джерелом трудового права – колективних угод і колективних договорів. Водночас тлумачення положень актів договірної характеру має на меті, на відміну від тлумачення актів законодавства, з'ясування намірів сторін, які вони мали під час укладення певного акта.

Нині вітчизняне трудове законодавство не містить положень щодо тлумачення трудового договору, колективних угод і колективних договорів. При цьому в проекті Трудового кодексу України (далі – Проект), що наразі знаходиться на розгляді у Верховній Раді України, включено положення щодо тлумачення умов трудового договору. Частиною 4 ст.32 Проекту встановлено право сторін надати тлумачення умов трудового договору. Таке трактування трудового договору оформлюється документом, який ними підписується, діє з дня підписання трудового договору та є обов'язковим для сторін. Крім того, п.3 ч.1 ст.363 Проекту одним із видів індивідуальних трудових спорів, які розглядаються судами, визначено спори за заявами працівника або роботодавця щодо встановлення умов трудового договору, що укладається, або умов угоди про зміну трудового договору, у тому числі про тлумачення трудового договору [8].

Недоліком проекту Трудового кодексу України № 1658 від 27 грудня 2014 року порівняно із Проектом № 2902 від 22 квітня 2013 року, є відсутність положень, якими б регулювались питання колективних трудових

відносин. Новий Проект, у випадку його прийняття, фактично залишить у незмінному вигляді чинне законодавство, яким здійснюється регулювання колективних угод і колективних договорів, порядку вирішення колективних трудових спорів (конфліктів), адже книга шоста проекту містить лише 3 статті, які мають відсильний характер. Проте внаслідок включення до Проекту положень щодо тлумачення трудових договорів відсутність норм із приводу трактування колективних угод і договорів буде суттєвою прогалиною в українському законодавстві.

Необхідність включення до вітчизняного законодавства приписів, якими б визначали особливості тлумачення положень колективних угод і колективних договорів обумовлюється тим, що нині цим актам соціального діалогу у сфері праці притаманне доволі абстрактне викладення норм права; суперечливість та неоднозначність термінів, що використовуються в них; наявність прогалин і колізій у їх положеннях, що в кінцевому результаті призводить до неоднакового розуміння сторонами змісту таких актів.

Питання колективно-договірного регулювання трудових відносин досліджувалися в працях таких відомих вітчизняних і зарубіжних науковців, як О.С. Арсентьева, Є.А. Вовк, М.І. Іншин, І.Я. Кисельов, Л.І. Лазор, А.М. Лушніков, М.В. Лушнікова, А.Р. Мацюк, Н.О. Мельничук, А.Ф. Нуртдінова С.М. Прилипко, М.П. Стадник, Г.І. Чанишева, І.І. Шамшина, В.І. Щербина, О.В. Ярошенко. Водночас необхідно вказати, що питання щодо тлумачення положень колективних угод і колективних договорів є малодослідженими у вітчизняній науці трудового права.

Метою роботи є аналіз положень вітчизняного законодавства, якими визначаються особливості тлумачення положень колективних угод і колективних договорів, а також вироблення пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства в цій сфері, проекту Трудового кодексу України.

Необхідність розроблення та включення у вітчизняне законодавство норм, якими б визначалися правила тлумачення положень колективних угод і колективних договорів, пояснюється тим, що на сьогодні непоодинокими є випадки розгляду судами спорів, які фактично зводяться до тлумачення змісту колективної угоди чи колективного договору. Наприклад, Переяслав-Хмельницьким міськрайонним судом Київської області в 2008 році розглядалась справа № 2-601, яка фактично стосувалась тлумачення п.3.6 положень колективного договору комунального підприємства, яким було встановлено: *«Основною умовою виплати надбавки директору підприємства в розмірі 50% річного окладу, передбаченої Колективним договором, є високоефективне використання майна підприємства і його прибутку, поліпшення майнового стану підприємства за конкретними показниками, що визначені та затверджені власником підприємства. Надбавка встановлюється за трудові успіхи, зафіксовані представником власника підприємства за поточний місяць. Наявність трудових успіхів фіксується шляхом надання останнім свого погодження на виплату надбавки»*. Працівник, який був стороною цього спору, просив суд розтлумачити таке поняття, як *«високоефективне використання майна підприємства і його прибутку»*, а також положення щодо *«поліпшення майнового стану підприємства за конкретними показниками, що визначені та затверджені власником підприємства»* в разі, якщо такі показники не визначені роботодавцем [3].

Під час вирішення питання щодо тлумачення положення колективного договору судом, а також під час ухвалення рішення щодо зазначеної справи до цих правовідносин було застосовано положення ст.213 Цивільного кодексу України, якою передбачена можливість суду на вимогу однієї або обох сторін правочину постановити рішення про тлумачення змісту правочину. Крім того, суд під час вирішення цього спору керувався й іншими правилами трактування правочинів, які містяться в ст. 213 Цивільного кодексу України.

Нині також непоодинокими є випадки розгляду судами справ, у яких сторони хоч і не вимагають від суду трактування положень колективної угоди чи колективного договору, проте фактично вирішення судом справ зводиться до інтерпретації тих чи інших положень актів соціального діалогу у сфері праці. Так, Лозівським міськрайонним судом Харківської області розглядалась справа за позовом викладача Краснопавлівської дитячої музичної школи про стягнення з роботодавця премії. Справа, по суті, стосувалась інтерпретації таких положень колективного договору Краснопавлівської дитячої музичної школи: *«Кожний працівник має право на премію за сумлінне виконання праці»* [5].

Можливість використання правил тлумачення правочинів, які передбачені цивільним законодавством, для інтерпретації положень колективних договорів і колективних угод виливає зі ст. 9 Цивільного кодексу України, якою передбачено, що положення цього кодексу застосовуються до врегулювання відносин, які виникають у сферах використання природних ресурсів та охорони довкілля, а також до трудових та сімейних відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства.

При цьому, незважаючи на можливість застосування правил тлумачення правочинів, що визначені цивільним законодавством під час інтерпретації положень колективних угод і колективних договорів, такі положення не враховують специфіку колективних угод і колективних договорів, а їх ефективність застосування під час трактування договірних актів такого виду може бути низькою.

Частиною 2 ст.213 Цивільного кодексу України визначено, що під час тлумачення змісту правочину береться до уваги однакове для всього змісту правочину значення слів і понять, а також загальноприйняте у відповідній

сфері відносин значення термінів, а у випадках, коли буквальне значення слів і понять, а також загальноприйняте у відповідній сфері відносин значення термінів не дає змоги з'ясувати зміст окремих частин правочину, їхній зміст встановлюється порівнянням відповідної частини правочину зі змістом інших його частин, усім його змістом, намірами сторін.

Так, В.В. Новіков виділяє 5 етапів укладення колективних угод і колективних договорів [7, с. 60]. Багатоетапність процесу укладення колективних угод і колективних договорів обумовлює те, що на кожному етапі укладення колективного договору, особливо на етапах розроблення та узгодження проекту колективної угоди чи колективного договору, сторони мають робочі матеріали з приводу розробки проекту колективної угоди, колективного договору. Наприклад, під час з'ясування дійсного наміру сторін під час тлумачення положень колективної угоди чи колективного договору може бути використано протокол розбіжностей, або в разі, якщо розбіжності між сторонами соціального діалогу у сфері праці вирішувалися примирною комісією, – матеріали роботи та протокол примирної комісії. Вбачається, що в трудовому законодавстві доцільно передбачити необхідність використання зазначених матеріалів під час здійснення інтерпретації положень колективних угод і колективних договорів судом та органами з вирішення колективних трудових спорів (конфліктів).

Можливість тлумачення положень колективних угод і колективних договорів судом потребує, на нашу думку, додаткової правової регламентації. Вбачається, що на законодавчому рівні необхідно встановити можливість сторін соціального діалогу звертатись до суду з вимогою трактування положення колективної угоди колективного договору; визначити, яким судам будуть підсудні справи щодо тлумачення колективних угод різного рівня; встановити, чи буде обов'язковим тлумачення угоди певного рівня для сторін, які перебувають у сфері її дії, проте які не були сторонами справи щодо тлумачення змісту угоди.

У Рекомендації Міжнародної організації праці № 91 щодо колективних договорів зазначається, що суперечки, які зумовлені тлумаченням колективного договору, підлягають урегулюванню в порядку, встановленому за згодою між сторонами або в законодавстві, згідно з тим, який спосіб відповідає наявним у певній країні умовам. Водночас ні чинним законодавством про колективні трудові спори (конфлікти), ні проектом Трудового кодексу України не передбачено такого виду розбіжностей між сторонами соціального діалогу, що визнаються колективним трудовим спором (конфліктом), як розбіжності щодо тлумачення положень колективної угоди чи колективного договору. На нашу думку, у проекті Трудового кодексу України доцільно визначити розбіжності між сторонами соціального діалогу у сфері праці з приводу тлумачення положень колективних угод і колективних договорів як один із видів колективних трудових спорів.

На наш погляд, проектом Трудового кодексу України повинна бути передбачена можливість сторін колективної угоди або колективного договору, як це передбачено ч.4 ст.40 Проекту щодо трудового договору, надати самостійне тлумачення положень колективної угоди чи колективного договору, виклавши його в окремому документі, який буде обов'язковим як для сторін колективної угоди та колективного договору, так і для органів, що вирішують трудові спори, які стосуються виконання положень колективної угоди, колективного договору. Позиція щодо обов'язковості тлумачення колективного договору, яке надано його сторонами, є поширеною в зарубіжній правозастосовній практиці. Зокрема, аналогічну позицію займав Верховний Суд США в рішенні за справою *United Steelworkers of America v. Enterprise Wheel & Car Corp* [5].

Отже, враховуючи все зазначене, пропонуємо включити такі зміни до чинного законодавства, а також проекту Трудового кодексу України:

- доповнити Закон України «Про колективні договори і угоди» ст.14-1. «Тлумачення положень колективних угод і колективних договорів» такого змісту: «Сторони колективного договору, колективної угоди мають право за взаємною згодою надати тлумачення положень колективної угоди, колективного договору. Тлумачення положень колективної угоди здійснюється за участю всіх сторін, які брали участь у розробці та підписанні колективної угоди.

Тлумачення колективної угоди, колективного договору, що надані сторонами, є обов'язковими для сторін колективної угоди, колективного договору та суб'єктів, що перебувають у сфері дії угоди. Тлумачення колективної угоди, колективного договору викладається сторонами в окремому документі, який підлягає повідомній реєстрації в порядку, визначеному для колективного договору, колективної угоди відповідного рівня.

У разі, якщо між сторонами колективної угоди, колективного договору виникли розбіжності щодо тлумачення положень колективної угоди, колективного договору, які неможливо вирішити шляхом безпосередніх переговорів між сторонами, такі розбіжності вирішуються в порядку, визначеному Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)».

У разі, якщо спір щодо тлумачення положень колективної угоди, колективного договору неможливо вирішити в порядку, визначеному Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» або одна із сторін ухиляється від участі у вирішенні такого колективного трудового спору (конфлікту), інша

сторона (сторони) колективної угоди можуть звернутись за вирішення цього спору до суду. Підсудність такого спору визначається Цивільним процесуальним кодексом України.

Вирішення судом спору щодо тлумачення положень колективної угоди, колективного договору повинно відбуватися на таких засадах: неможливості погіршення становища працівників положеннями колективної угоди, колективного договору порівняно з рівнем, визначеним чинним законодавством, колективними угодами вищого рівня; з'ясування дійсних намірів сторін, які були висловлені під час укладання колективної угоди, колективного договору; врахування під час тлумачення колективної угоди, колективного договору матеріалів колективно-договірної роботи, протоколів розбіжностей».

- доповнити ст.2 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» щодо визначення розбіжностей між сторонами соціально-трудова відносин, які визнаються колективним трудовим спором (конфліктом), пунктом д) тлумачення положень колективної угоди, колективного договору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новітнє вчення про тлумачення правових актів : навч. посіб. [з курсу тлумачення правових актів для суддів, що проходять підвищення кваліфікації, і кандидатів на посади суддів, що проходять спеціальну підготовку] / В.Г. Ротань, І.Л. Самсін, А.Г. Ярема та авт. ; кер. авт. кол. В.Г. Ротань. – Х. : Право, 2013. – 752 с.
2. Проект Трудового кодексу України № 2902 від 22.04.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46746
3. Рішення Переяслав-Хмельницький міськрайонний суд Київської області від 13 травня 2008 року по справі №2-601 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2939948>
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
5. Рішення Лозівського міськрайонного суду Харківської області від 5 серпня 2010 року по справі 2-889/10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10788310>
6. UNITED STEELWORKERS OF AMERICA, PETITIONER, V. ENTERPRISE WHEEL AND CAR CORP. 363 U.S. 593 (80 S.Ct. 1358, 4 L.Ed.2d 1424) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/363/593>
7. Новіков В. Загальні положення та етапи проведення колективних переговорів / В. Новіков // Трудове право. – 2003. – № 1. – С. 60-65.
8. Проект Трудового кодексу України № 1658 від 27.12.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221
9. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) : Закон України від 03.03.1998 р. № 137/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 34. – Ст. 227.
10. Про колективні договори і угоди : Закон України від 01.07.1993 р. № 3356-XII [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 36. – Ст. 361 – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46746

REFERENCES

1. Rotan, V.G., Samsin, I.L., Yarema, A.G. et al. (2013), *Novitne vchennya pro tлумachennya pravovikh aktiv : navch. posib.* [The newest theory of the interpretation of legislation : teaching aid], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
2. “Draft Labour Code of Ukraine № 2902 of 22.04.2013”, available at : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46746
3. “Decision of Pereiaslav-Khmelnytskyi City Court of Kyiv Oblasy of May 13, 2008 on the case №2-601”, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2939948>
4. “Civil Code of Ukraine of 16.01.2003 № 435-IV”, *Vidomosti Verkhovnoyi Radi Ukrayini*, 2003, no.40, art. 356.
5. “Decision of Lozova District Court of Kharkiv Oblast of August 5, 2010 on case 2-889/10”, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10788310>
6. UNITED STEELWORKERS OF AMERICA, PETITIONER, V. ENTERPRISE WHEEL AND CAR CORP. 363 U.S. 593 (80 S.Ct. 1358, 4 L.Ed.2d 1424), available at : <http://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/363/593>
7. Novikov, V. (2003), “Terms and stages of collective bargaining”, *Trudove pravo*, no.1, pp. 60-65.

8. "Draft Labour Code of Ukraine № 1658 of 27.12.2014" available at : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221
9. "On the Procedure for Settlement of Collective Labor Disputes (Conflicts)" : Law of 03.03.1998 № 137/98-BP, *Vidomosti Verkhovnoyi Radi Ukraini*, 1998, no. 34, art. 227.
10. "On Collective Agreements and Contracts" : Law of 01.07.1993 № 3356-XII, *Vidomosti Verkhovnoyi Radi Ukraini*, 1993, no. 36, art. 361, available at : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46746

УДК 349.2: 331.108.37: 06.063

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ДІЛОВИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ

Трюхан О.А., к.ю.н., доцент

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
вул. Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, Україна
trudovoe_pravo@ukr.net*

У статті проаналізовано підходи до визначення терміна «оцінка персоналу», а також точки зору учених різних наук, зокрема правознавців, які досліджували питання оцінки персоналу. Досліджено сутність, мету й завдання оцінки ділових якостей працівників. Визначено принципи та процедуру оцінки ділових якостей працівників. Подано визначення поняття атестації, випробування під час прийняття на роботу та конкурсного відбору працівників на заміщення вакантних посад як основних способів оцінки ділових якостей працівника. Розкрито деякі інші способи оцінки ділових якостей працівників.

Ключові слова: оцінка персоналу, оцінка ділових якостей працівника, конкурсний відбір, випробування під час прийняття на роботу, атестація працівників, професійна компетенція, оцінка особистих якостей, оцінювання результатів праці.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ ДЕЛОВЫХ КАЧЕСТВ РАБОТНИКОВ

Трюхан О.А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ул. Фонтанская дорога, 23, г. Одесса, Украина
trudovoe_pravo@ukr.net*

В статье проанализированы подходы к определению термина «оценка персонала», а также точки зрения ученых разных наук, в частности правоведов, исследовавших вопросы оценки персонала. Исследованы сущность, цели и задачи оценки деловых качеств работников. Определены принципы и процедура оценки деловых качеств работников. Дано определение понятий аттестации, испытания при приеме на работу и конкурсного отбора работников на замещение вакантных должностей в качестве основных способов оценки деловых качеств работника. Раскрыты некоторые другие способы оценки деловых качеств работников.

Ключевые слова: оценка персонала, оценка деловых качеств работника, конкурсный отбор, испытание при приеме на работу, аттестация работников, профессиональная компетенция, оценка личных качеств, оценка результатов труда.

THEORETICAL BASIS OF ASSESSMENT OF BUSINESS QUALITIES OF AN EMPLOYEE

Triukhan O.A.

*National university "Odessa law academy", str. Fontanska Doroha, 23, Odessa, Ukraine
trudovoe_pravo@ukr.net*

This article analyzed approaches to the definition of "personnel assessment". The author provided views of scholars of different scientific fields, including lawyers who have studied the question of personnel assessment. The essence, purpose and objectives of evaluation of competencies of employees are investigated. The principles and procedures for assessing the qualifications of employees are determined. The author studied the relationship between the system of personnel assessment, efficiency of personnel management and the enterprise as a whole. The author argues that the assessment of the business qualities of employees is a procedure that is performed to identify the professional, business and personal qualities of the employee, quantitative and qualitative results of its work according to certain requirements. The author considered the ways to assess business qualities of employees. The article defines the concept of certification, testing in hiring and competitive selection of employees for vacant positions as key ways to assess the qualifications of employees. The international experience of personnel evaluation is studied. Some other ways to assess competencies of employees are revealed. The study allowed drawing appropriate conclusions.

Key words: personnel assessment, appraisal of business qualities of an employee, competitive selection, entrance test, certification, professional competence, assessment of personal qualities, evaluation of results.

У сучасний період оцінювання ділових якостей працівника постає складним завданням. У теорії та практиці немає чіткої узгодженості щодо поняття оцінки, її потреб і методів проведення. Крім того, складнощі виникають також у законодавчому обґрунтуванні застосування результатів оцінювання [1, с. 91]. Наука та практика продовжують інтенсивний пошук методів, які б дали можливість якнайточніше оцінити кількість і якість праці. Отже, одним з актуальних питань науки трудового права є вироблення ефективного механізму оцінки діяльності працівників.

Дослідженню системи оцінювання персоналу підприємства присвячено багато праць зарубіжних і вітчизняних учених. Проблеми, що стосуються оцінки персоналу, досліджувалися в працях таких закордонних науковців: І. Ансофф, М. Альберт, М. Мескон, М. Вудкок. Питаннями оцінки персоналу серед українських науковців займалися Л.В. Балабанова, О.А. Грішнова, Г.А. Дмитренко, Г.Т. Завиновська, О.В. Крушельницька, О.А. Стахів, В.Є. Хруцкий, які розглядали такі аспекти, як ефективність оцінювання персоналу, принципи, на яких повинен ґрунтуватися цей процес, показники, що визначають систему оцінки. Проблеми розвитку персоналу торкаються також у своїх працях Л.І. Федулов, В.С. Савельєв, А.М. Колот. Однак попри надзвичайну широту матеріалів щодо цих питань багато аспектів залишаються недостатньо вивченими та потребують подальшої наукової розробки.

Метою статті є визначення поняття, завдання та способів оцінки ділових якостей працівників.

Ця проблематика досліджується фахівцями різних галузей науки, зокрема правознавцями. Перш ніж розбиратися в процесі оцінки ділових якостей працівника й методах оцінки, визначимо сутність терміна «оцінювання персоналу».

Як зазначає Л.В. Балабанова, оцінювання персоналу – це цілеспрямований процес встановлення відповідності якісних характеристик персоналу (здібностей, властивостей) вимогам посади або робочого місця [2, с. 224]. М.Ф. Головатий, М.П. Лукашевич, Г.А. Дмитренко під оцінюванням персоналу розуміють процедуру, за допомогою якої виявляється ступінь відповідності якостей працівника, його трудової поведінки, результатів діяльності певним вимогам [3, с. 368]. Г.Т. Завиновська вважає, що оцінювання персоналу – це запланована, формалізована характеристика трудової діяльності зайнятих, ефективності роботи персоналу [4, с. 432]. У свою чергу В.А. Савченко переконаний, що оцінювання персоналу є процедурою, що здійснюється з метою виявлення ступеня відповідності професійних, ділових та особистих якостей працівника, кількісних і якісних результатів його трудової діяльності визначеним вимогам [5, с. 351]. Ми повністю поділяємо погляд І.О. Скопилатова й О.Ю. Єфремова щодо того, що ділова оцінка персоналу – це компонент діагностики персоналу, цілеспрямований процес встановлення відповідності кількісних і якісних професійних характеристик персоналу вимогам посади (робочого місця), підрозділу й організації в цілому [6, с. 400]. Водночас Л.І. Федулова робить акцент на тому, що під діловою оцінкою персоналу розуміється цілеспрямований процес встановлення відповідності якісних характеристик персоналу вимогам посади й робочого місця [7, с. 448].

У сучасний період попри широку різноманітність методів оцінювання ділових якостей працівника вибір якоїсь конкретної універсальної методики не можливий. Це зумовлено багатьма причинами, зокрема такими: розмір підприємства (кількість працівників); належність до певної галузі промисловості; особливості виробничого процесу на підприємстві; структура підприємства; характер діяльності оцінюваного персоналу; співвідношення кількості працівників, зайнятих у виробництві, та працівників адміністративно-управлінського апарату тощо.

Заслуговує на увагу така досить цікава думка А.М. Колота: щоб оцінка була дійовою, а її сенс був зрозумілим і мав мотивуючий характер, оцінювати персонал треба за основним змістом діяльності, за тими її аспектами, що прямо пов'язані з працею, її результатами. Однак важливо оцінити й особисті якості працівника, високий рівень яких є передумовою ефективною трудовою діяльністю. Таким чином, зміст оцінки має включати характеристику ділових та особистих якостей працівника, його праці й результатів праці [8, с. 337].

Таким чином, можна зробити висновок, що оцінка ділових якостей працівника є процедурою, що здійснюється з метою виявлення ступеня відповідності професійних, ділових та особистих якостей працівника, кількісних і якісних результатів його трудової діяльності визначеним певним вимогам.

Зі всієї сукупності цілей і напрямів проведення оцінювання персоналу виділяють основну мету – покращення управління діяльністю організації. Підприємство не може розраховувати на довготривалий розвиток без ефективного управління персоналом та організації його діяльності. Основою забезпечення цього є оцінка кадрів як відповідний момент для вдосконалення персоналу, його мотивації й відповідної оплати праці.

Фахівці різних галузей знань визнають, що завдання оцінки ділових якостей працівника полягає у виявленні його трудового потенціалу. Результат оцінки ділових якостей працівника – збереження найкращих кадрів, створення умов для їх професійно-кваліфікованого зростання, звільнення працівників інертних, малокваліфікованих, безперспективних.

Оцінка ділових якостей працівника – досить складна як в методичному, так і в організаційному плані робота. Насамперед потрібно відмітити, що єдиної універсальної методики, придатної для вирішення всього комплексу завдань, які має вирішити оцінка персоналу, просто не існує. Поки що загальноприйнятої методики оцінки персоналу немає ні в зарубіжній, ні у вітчизняній практиці. Із цієї причини підприємства розробляють програму оцінки або користуються типовими методиками й рекомендаціями аналогічних підприємств [9, с. 29].

Оцінювання персоналу є складовою процесу відбору й розвитку персоналу. Водночас існує два підходи до оцінювання персоналу:

- оцінка кандидатів на вакантну посаду;
- періодична оцінка працівників організації.

Вітчизняна й зарубіжна практика оцінювання кандидатів на вакантну посаду виділяє чотири напрями, які визначають зміст її процедури: аналіз анкетних даних; одержання довідок про працівника з місця попередньої роботи; проведення співбесіди; встановлення терміну випробування.

Поточне й періодичне оцінювання працівників підприємства проводиться за двома напрямками:

- оцінювання результатів роботи й факторів, що визначають міру досягнення цих результатів;
- аналіз динаміки результативності праці за певний проміжок часу, а також динаміки умов, що впливають на результат [10, с. 42].

Деякі вчені вважають, що створити систему оцінювання, однаково збалансовану з точки зору точності, об'єктивності, простоти, зручності та зрозумілості, досить складно, тому на сьогодні існує декілька підходів і систем оцінювання персоналу, кожна з яких має як позитивні, так і негативні сторони [11, с. 50].

Існує багато думок щодо цілей проведення оцінки. Найпоширенішою є класифікація цілей оцінки, розроблена відомим фахівцем у галузі розвитку людських ресурсів Д. МакГрегором. Згідно з нею основними цілями оцінки персоналу є такі: адміністративна, яка полягає в прийнятті кадрових рішень на об'єктивній і регулярній основі (розміщення кадрів, їх переміщення й оплата праці); інформативна – забезпечення керівників необхідними даними про кількісний і якісний склад персоналу; мотиваційна – орієнтація працівників на покращення трудової діяльності в потрібному для організації напрямі. Оцінювання персоналу може повноцінно виконувати ці функції за умов побудови на таких принципах: а) невідворотність; б) загальність; в) систематичність; г) всебічність; д) об'єктивність; е) гласність; є) демократизм; ж) результативність.

Існує думка, що оцінка ефективності діяльності працівників – процедура постійна й регулярна. Вона служить інтересам організації й характеризується постійним спостереженням за трудовим процесом у цілому та роботою кожного працівника окремо. Учені вважають, що щоденний контроль – це найпростіший і надійний засіб оцінювати ефективність діяльності працівників.

Таким чином, можна зробити висновок, що оцінюванням ділових якостей працівника є процедурою, що здійснюється з метою виявлення ступеня відповідності професійних, ділових та особистих якостей працівника. Необхідно відмітити, що для забезпечення максимально ефективного й достовірного результату оцінку ділових якостей працівників необхідно проводити із застосуванням всебічних методів, поєднуючи різні методики, спираючись на законодавчо визначені й дозволені засоби. Варто пам'ятати, що найважливішим в оцінці ділових якостей працівників є правильне трактування та належне використання її результатів.

Одним з ефективних способів оцінки ділових якостей працівників під час прийняття на роботу є випробування. Проблема правового регулювання випробування під час прийняття на роботу не належить до недосліджених. У працях сучасних учених (Н.Б. Болотіної, В.С. Венедиктова, В.В. Жернакова, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишевої) досліджено аспекти та сторони випробування у взаємозв'язку з іншими нормами трудового права. У цілому проблеми випробування досліджувалися в комплексі аналізу таких суміжних наукових проблем: елементи (критерії) оцінки особи, яка підлягає випробуванню (К.П. Уржинський, В.І. Курилов, Н.Б. Болотіна, Г.І. Чанишева); форми перевірки відповідності працівника дорученій йому роботі та захисту порушених прав працівника в результаті випробування (Л.І. Лазор, К.П. Уржинський, В.В. Жернаков, Д.Д. Василенко).

Випробування під час прийняття на роботу – це фактична перевірка ділових і професійних якостей працівника, його здатності до виконання трудової функції чи обов'язків за родом роботи, на яку він претендує [12, с. 236]. Випробування під час прийняття на роботу в «Юридичній енциклопедії» визначено як перевірку відповідності працівника роботі, яку він має виконувати за трудовим договором [13, с. 404].

Значення випробування важко переоцінити, оскільки за його допомогою здійснюється належний підбір кадрів і забезпечуються, стабілізуються трудові правовідносини; перевірка ділових якостей працівника.

Основним юридичним фактом, із яким пов'язані наслідки випробування як правової форми перевірки відповідності працівника дорученій йому роботі, є результат випробування. Від нього залежить подальший розвиток трудових відносин, тому важливо, щоб оцінювання результатів власником чи уповноваженим ним органом було, з однієї сторони, об'єктивним, а з іншої – враховувало індивідуальні якості працівника. Випробування під час прийняття на роботу як правовий спосіб оцінки ділових якостей працівників регулюється Кодексом законів про працю України.

Попри всю різноманітність методів проведення оцінки ділових якостей працівників в Україні існує форма оцінки, яка дає право приймати будь-які кадрові рішення, – атестація. Згідно з прийнятим Законом України «Про професійний розвиток працівників» від 12.01.2012 р. № 4312-VI, який визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування системи професійного розвитку працівників, під атестацію працівників треба розуміти «процедуру оцінки рівня відповідності працівників кваліфікаційним вимогам і посадовим обов'язкам, проведення оцінки їх професійного рівня» [14].

Завданням атестації є такі: а) об'єктивна оцінка діяльності керівників підприємств і визначення їх відповідності займаній посаді; б) сприяння підвищенню ефективності роботи підприємств; в) стимулювання професійного зростання роботи підприємств.

Як вже зазначалося вище, оцінка ділових характеристик працівника дозволяє виявити його сильні та слабкі сторони, щоб допомогти йому підвищити ефективність роботи.

Оцінка персоналу виявляє не тільки відповідність працівника займаній ним посаді, але й спрямована на оцінку потенціалу співробітника, планування його кар'єрного росту тощо. Результати оцінки ділових якостей працівників є підґрунтям для їх кар'єрного розвитку.

Також необхідно звернути увагу на інший спосіб оцінки ділових якостей працівників, серед яких можна виділити обрання за конкурсом. Проблематика конкурсного відбору є досить розробленою в теорії трудового права. Під час конкурсного відбору оцінюється саме професійна компетенція майбутнього працівника. Професійна компетенція – навички, знання, цінності, підходи й особисті якості, що проявляються в поведінці співробітника та сприяють досягненню результатів діяльності на благо організації.

У чинному законодавстві України відсутнє поняття «конкурс». Це поняття визначається в науковій літературі. У загальноприйнятому розумінні конкур (від лат. *concur*) – змагання, конкуренція, що має на меті виділити найкращих учасників, участь у змаганні за нагороду, місце, звання.

У юридичній літературі фактично одноставним є розуміння мети проведення конкурсу, яка полягає в перевірці відповідності особи вимогам, що ставляться для зайняття тієї чи іншої посади й забезпеченні зайняття посади кращим із кандидатів.

Деякі вчені зазначають, що важливість конкурсного порядку прийняття громадян на державну службу очевидна, адже це той фактор, який має гарантувати об'єктивність оцінки ділових, професійних, моральних якостей претендента і, як наслідок, ефективність його майбутньої роботи.

У чинному Кодексі законів про працю України відсутні норми про конкурсний відбір працівників. Це упущення намагалися виправити в проекті Трудового кодексу України, передбачивши окрему статтю, присвячену конкурсу. Проект Трудового кодексу України також передбачає випадки, коли конкурсний відбір не застосовується.

Національним законодавством передбачено перелік посад, зайняття яких пов'язано з проходженням конкурсного відбору: посади державних службовців, суддів, службовців Служби безпеки України, науково-педагогічних працівників, в органах місцевого самоврядування, керівників навчальних закладів, що є загальнодержавною власністю тощо.

Конкурсний відбір під час прийняття на роботу працівників застосовується в більшості країн світу. І хоча право роботодавця на прийняття остаточного рішення щодо добору персоналу не обмежується

фактично ніким, в окремих країнах у цьому процесі відіграють важливу роль представницькі органи працівників [15, с. 13]. Показовим у цьому питанні є досвід Німеччини, де трудові колективи вправі створювати виробничі ради. Виробничі ради можуть наполягати на тому, щоб наявні на підприємстві вакансії спочатку були повідомлені працівникам цього підприємства, а вже потім оголошувався конкурс. Якщо ця вимога не виконана, виробнича рада може не дати згоди на наймання працівника. У Швеції роботодавець перед тим, як оголосити конкурс про наявність вакансій, зобов'язаний провести переговори з профспілкою організацією, з якою він уклав колективний договір. Профспілкова організація вправі накласти вето на прийняття нових працівників, якщо це веде до порушень законодавства або колективного договору. Законами Франції також передбачені обов'язкові консультації роботодавця з профспілкою стосовно найму нових працівників. Аналізуючи порядок добору кадрів в інших країнах світу, учений-правник І.Я. Кисельов робить висновок, що в країнах Західної Європи протягом останніх десятиліть сформувалася визначена й чітко дотримувана процедура проведення конкурсу з метою відбору працівників. Вона складається з таких етапів: 1) оголошення конкурсу (при цьому, як було зазначено вище, про наявність вакансій першими повідомляються працівники цього підприємства); 2) первинне ознайомлення з документами претендентів; 3) співбесіда (інтерв'ю); 4) професійні (тестові) іспити [16, с. 39].

Як підкреслює правник Л.Ф. Петренко, в основу конкурсу має бути покладена здорова конкуренція, унаслідок чого повинен перемогти фахівець із вищими професійними здобутками [17, с. 60]. О.Л. Станчева зазначає, що конкурс являє собою особливий спосіб добору працівників, що має окрему організаційно-правову форму оцінювання ділових якостей кожного кандидата на посаду в порядку, встановленому законодавством [18, с. 429].

Враховуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що обрання за конкурсом дозволяє отримати розгорнуте уявлення про конкретну особу, зробити висновок про її кваліфікацію й відповідність майбутній посаді, а також сприяє підвищенню ефективності добору високопрофесійних кадрів.

На нашу думку, у проекті Трудового кодексу України, де вказано, що інформація про проведення конкурсу оголошується публічно, необхідно уточнити, що оголошення конкурсу здійснюється через засоби масової інформації.

Вбачається, що конкурс у трудовому праві – це змагання, яке проводиться з дотриманням певного порядку у випадках, передбачених законодавством чи рішенням роботодавця, з метою визначення на підставі певних критеріїв найкращого кандидата для зайняття вакантної посади серед осіб, які беруть у ньому участь.

Також необхідно звернути увагу на оцінку ділових якостей працівників під час скорочення чисельності (штату) працівників і на професійний відбір безпосередньо роботодавцем.

Під час скорочення чисельності чи штату працівників у зв'язку зі змінами в організації виробництва та праці переважне право на залишення на роботі надається працівникам із більш високою кваліфікацією та продуктивністю праці (ст.42 Кодексу законів про працю України) [19].

Соціально-економічні умови формують нові тенденції на ринку праці, посилюють конкуренцію, а отже, і вимоги щодо добору працівників. Разом із тим умови економічної нестабільності й недосконалості чинного законодавства про працю негативно впливають на процес працевлаштування. Працівники, прагнучи отримати роботу, потрапляють у повну фактичну залежність від роботодавців, при цьому порушується їх право на приватне життя. Особливо часто така ситуація прослідковується під час прийняття на роботу, коли застосовуються недопустимі методи вивчення особи працівника, які запозичуються з практики зарубіжних країн. Найпоширенішими серед них є такі: застосування поліграфів (детекторів брехні), тестів, анкет тощо.

Як було зазначено вище, однією з поширених на практиці форм перевірки й оцінки ділових якостей працівників є тестування, хоча на законодавчому рівні це питання не знайшло поки що належного врегулювання. Увагу на важливе значення тестування звернули ще на початку ХХ ст. Вітчизняна практика професійного напрацювання досвіду у сфері тестування під час прийняття на роботу працівників тривалий час не могла належним чином розвиватися. На нашу думку, тестування зазвичай не тільки не дає ефективних результатів, а навіть може зашкодити, оскільки згідно із чинним законодавством про працю застосування тестування під час прийняття на роботу є неправомірним. Розробники проекту Трудового кодексу України серед основних прав роботодавця визначили право на добір працівників, у тому числі шляхом тестування.

Сутність поняття «тест» (тест від англ. test – перевірка) полягає в тому, що тест – це система прийомів для випробування й оцінювання окремих психічних рис і властивостей людини; завдання стандартної форми, виконання якого повинно виявити наявність певних знань, умінь і навичок,

здібностей та інших психологічних характеристик-інтересів, емоційних реакцій тощо. За результатами отриманих балів робиться той чи інший висновок щодо претендента. Використання тестів поряд з іншими методиками допомагає роботодавцю скласти узагальнену думку про професійний рівень, особливості характеру, соціальну спрямованість і внутрішній психологічний стан кандидата. Тести, які застосовуються під час прийняття на роботу, поділяються на професійні та психологічні. За допомогою професійних тестів визначається рівень професійних навичок особи. Психологічні тести поділяються на інтелектуальні тести, тести особистісних характеристик, тести міжособистісних відносин. В Україні здебільшого використовуються тести, розроблені фахівцями інших держав світу, при цьому вони фактично не адаптовані до ментальних особливостей населення України. Варто зазначити, що проект Трудового кодексу України запроваджує нові положення про вимоги до працівників, а також перевірку й оцінку їхніх ділових якостей, установлює можливість і порядок проведення співбесід, тестів під час прийняття на роботу працівників.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що сукупність норм, які регулюють оцінку ділових якостей працівника, не утворюють самостійного правового інституту трудового права. Ці норми належать переважно до інституту трудового договору. Вважаємо за доцільне виділення окремого інституту ділових якостей працівників у системі національного трудового права. Норми про випробування, атестацію працівників, конкурсний відбір працівників та деякі інші способи оцінки ділових якостей працівників варто вважати складовою зазначеною інституту.

На підставі проведеного дослідження варто погодитися з думкою І.П. Боєнко. Учений стверджує, що все ж таки головним критерієм, який необхідно покласти в основу перевірки й оцінки ділових якостей працівника, треба визнати передусім професійний критерій [20, с. 224]. Дійсно, цей критерій передбачає з'ясування (перевірку) якостей працівника, наявність яких необхідна для виконання трудової функції згідно з укладеним трудовим договором за певною посадою, спеціальністю, професією, кваліфікацією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доскуч Л.В. Методичні підходи до оцінки персоналу промислових підприємств / Л.В. Доскуч // Вісник Національного університету "Львівська політехніка" : збірник наукових праць. – Львів : Вид-во "Львівська політехніка", 2012. – С. 91-101.
2. Балабанова О.В. Управління персоналом : навч. посібник / Л.В. Балабанова, О.В. Сардак. – К. : Професіонал, 2006. – 512 с.
3. Головатий М.Ф. Управлінські аспекти соціальної роботи. Курс лекцій / М.Ф. Головатий, М.П. Лукашевич, Г.А. Дмитренко та ін. – К. : МАУП, 2004. – 368 с.
4. Завіновський Г.Т. Економіка праці : навч. посіб. / Г.Т. Завіновська. – К. : КНЕУ, 2003. – 432 с.
5. Савченко В.А. Управління розвитком персоналу : навч. посіб. / В.А. Савченко. – К. : КНЕУ, 2002. – 351 с.
6. Скопылатов И.А. Управление персоналом / И.А. Скопылатов, О.Ю. Ефремов. – СПб. : Изд-во Смольного университета, 2000. – 400 с.
7. Менеджмент організацій : підручник / Л.І. Федулова, І.В. Сокирник, В.В. Стадник, М.А. Йохна, О.С. Новикова, Є.Г. Рясних. – К. : Либідь, 2004. – 448 с.
8. Колот А.М. Мотивація персоналу : підручник / А.М. Колот – К. : КНЕУ, 2002. – 337 с.
9. Стахів О. Проведення оцінки персоналу на підприємстві з метою стимулювання працівників до підвищення кваліфікації / О. Стахів // Україна : аспекти праці. – 2010. – № 1. – С. 29-35.
10. Грیشнова О.А. Оцінювання персоналу : сучасні підходи до забезпечення ефективності / О.А. Грیشнова // Управління людськими ресурсами : проблеми, теорії та практики. – 2010. – № 7. – С. 42-50.
11. Данилюк І.О. Теоретичні аспекти оцінки трудового потенціалу підприємства / І.О. Данилюк // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 1. – С. 50-52.
12. Новий тлумачний словник української мови : в 3-х т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. – Т. 1. – К. : Аконіт, 2006. – 926 с.
13. Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / за заг. ред. Ю.С. Шемшученко. – Т. 1. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – 671 с.

14. Про професійний розвиток працівників : Закон України від 12.01.12 р // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 39. – Ст. 462.
15. Міщук М.О. Реформування трудового законодавства в частині укладення трудового договору : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к.ю.н. : спец. 12.00.05 «Трудове право ; право соціального забезпечення» / М.О. Міщук. – К., 2008. – 18 с.
16. Кисилев И.Я. Сравнительное и международное трудовое право : учебник для вузов / И.Я. Кисилев. – М. : Дело, 1999. – 728 с.
17. Петренко Л.Ф. Законодательство о труде научных работников / Л.Ф. Петренко. – М. : Наука, 1979. – 182 с.
18. Станчева О.Л. Обрання за конкурсом як вид оцінки ділових якостей працівників / О.Л. Станчева // Актуальні проблеми держави і права. – 2013. – № 7. – С. 429-433.
19. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 року №322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Дод. до № 50. – Ст. 375.
20. Боєнко І.П. Оцінка професійних та особистих якостей працівника / І.П. Боєнко // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – № 8. – С. 224-228.

REFERENCES

1. Doskuch, L.V. (2012), “Methodological approaches to assessing personnel of industrial enterprises”, *Visnik Natsionalnogo universitetu "Lvivska politehnika" : zbirnik naukovih prats*, pp. 91-101.
2. Balabanova, O.V. (2006), *Upravlinnya personalom : navch. posibnik* [Human resources management : teaching aid], Profesional, Kyiv, Ukraine.
3. Holovaty, M.F., Lukashevich, M.P., Dmitrenko, H.A. et al. (2004), *Upravlinski aspekti sotsialnoyi roboti. Kurs lektsiy* [Management aspects of social work. Series of lectures], MAUP, Kyiv, Ukraine.
4. Zavinovskiy, H.T. (2003), *Ekonomika pratsi : navch. posib.* [Labour economy : teaching aid] KNEU, Kyiv, Ukraine.
5. Savchenko, V.A. (2002), *Upravlinnya rozvitkom personalu : navch. posib.* [Human resources development management : teaching aid], KNEU, Kyiv, Ukraine.
6. Skopylatov, I.A. and Efremov, O.Yu. (2000), *Upravlenie personalom* [Human resources management], Izd-vo Smolnoho universiteta, Saint Petersburg, Russia.
7. Fedulova, L.I., Sokirnik, I.V., Stadnik, V.V., Yokhna, M.A., Novikova, O.S. and Ryasnikh, E.H. (2004), *Menedzhment orhanizatsiy : pidruchnik* [Organizational management : textbook], Lybid, Kyiv, Ukraine.
8. Kolot, A.M. (2002), *Motivatsiya personalu : pidruchnik* [Personnel motivation : textbook], KNEU, Kyiv, Ukraine.
9. Stakhiv, O. (2010), “Evaluation of staff at the company to encourage employees to advanced training”, *Ukrayina : aspekti pratsi*, no. 1, pp. 29-35.
10. Hrishnova, O.A. (2010), “Evaluation of staff: current approaches to ensure the effectiveness”, *Upravlinnya lyudskimi resursami : problemi, teoriyi ta praktiki*, no. 7, pp. 42-50.
11. Danilyuk, I.O. (2009), “Theoretical aspects of estimation of the labor potential of the company”, *Visnik ekonomichnoyi nauki Ukrayini*, no. 1, pp. 50-52.
12. Yaremenko, V. and Slipushko, O. (2006), *Noviy tlumachniy slovnik ukrayinskoyi movi : v 3-kh t.* [New Dictionary of the Ukrainian Language, in 3 vol.], Akonit, Vol. 1, Kyiv, Ukraine.
13. Shemshuchenko, Yu.S. (1998), *Yuridichna entsiklopediya : v 6-ti t.* [Legal Encyclopedia : in 6 vol.], Ukrayinska entsiklopediya, Vol. 1, Kyiv, Ukraine.
14. “On Professional Development of Employees” : Law of Ukraine of 12.01.12, *Vidomosti Verkhovnoyi Radi Ukrayini*, 2012, no. 39, art. 462.
15. Mishchuk, M.O. (2008), “Reformation of labor legislation in terms of an employment contract”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.05, Kyiv, Ukraine.
16. Kisiley, I.Ya. (1999), *Sravnitelnoe i mezhdunarodnoe трудовое право : uchebnik dlya vuzov* [Comparative and international labor law : textbook for universities], Delo, Moscow, Russia.

17. Petrenko, L.F. (1979), *Zakonodatelstvo o trude nauchnyh rabotnikov* [Legislation on scientists' labor], Nauka, Moscow, Russia.
18. Stancheva, O.L. (2013), "Appointment by a competitive selection as a kind of evaluation of employees' business qualities", *Aktualni problemi derzhavi i prava*, no. 7, pp. 429-433.
19. "Labour Code of Ukraine of 10.12.1971 №322-VIII", *Vidomosti Verkhovnoyi Radi URSS*, 1971, App. to no. 50, art. 375.
20. Boenko, I.P. (2008), "Evaluation of professional and personal qualities of the employee", *Aktualni problemi derzhavi i prava*, no. 8, pp. 224-228.

УДК 349.2: 331.52/53-057.21 (477-1-074)

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДИХ СПЕЦІАЛІСТІВ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Кайтанський О.С., асистент

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
вул. Фонтанська дорога 23, м. Одеса, Україна
Alexandr-513@mail.ru*

У статті досліджено правовий статус молодих спеціалістів, які навчалися за державним замовленням, наданим Радою міністрів Автономної Республіки Крим та Севастопольською міською державною адміністрацією. Проведено аналіз положень Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», у яких закріплено право громадян на працю. Проаналізовано порядок працевлаштування молодих спеціалістів, підготовлених за державним замовленням. Вивчено можливість забезпечення державою працевлаштування молодих спеціалістів на тимчасово окупованій території. Зроблено висновок, що Україна не має правових механізмів для здійснення впливу на працевлаштування на окупованій території. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства в цій сфері.

Ключові слова: тимчасово окупована територія, молодий спеціаліст, державне замовлення, працевлаштування.

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ТРУДОУСТРОЙСТВА МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ НА ВРЕМЕННО ОККУПИРОВАННОЙ ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ

Кайтанский А.С.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ул. Фонтанская дорога 23, г. Одесса, Украина
Alexandr-513@mail.ru*

В статье исследован правовой статус молодых специалистов, которые учились по государственному заказу, предоставленному Советом министров Автономной Республики Крым и Севастопольской городской государственной администрацией. Проведен анализ положений Закона Украины «Об обеспечении прав и свобод граждан и правовом режиме на временно оккупированной территории Украины», в которых закреплено право граждан на труд. Проанализирован порядок трудоустройства молодых специалистов, подготовленных по государственному заказу. Изучена возможность обеспечения государством трудоустройства молодых специалистов на временно оккупированной территории. Сделан вывод, что Украина не имеет механизмов для оказания влияния на трудоустройство на оккупированной территории. Сформулированы предложения по совершенствованию действующего законодательства в этой сфере.

Ключевые слова: временно оккупированная территория, специалист, государственный заказ, трудоустройство.

LEGAL ASPECTS OF EMPLOYMENT FOR YOUNG PROFESSIONALS IN THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE

Kaitanskyi O.S.

*National university "Odessa law academy", str. Fontanska Doroha, 23, Odessa, Ukraine
Alexandr-513@mail.ru*

The article investigates the legal status of young professionals, trained by the state order given by the Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol City State Administration. The author analyzes the Law of Ukraine "On Ensuring Civil Rights and Freedoms, and the Legal Regime on the Temporarily Occupied Territory of Ukraine", whereby the temporarily occupied territory of Ukraine is the Autonomous Republic of Crimea

and Sevastopol. Article 1 of the Law stipulates that the temporarily occupied territory is subject to the provisions of the Constitution of Ukraine and national legislation. However, state is unable to provide the actual mechanism of enjoyment of the right of young professionals for employment. Since the Council of Ministers of Crimea and Sevastopol City State Administration are state customers which have to further guarantee employment for young professionals of the subordinate territory, and in view of the fact that no state authorities of Ukraine function in the occupied territory today, there is a danger of violation of young professionals' right for employment guaranteed by the state.

Examining the procedure for the formation of the state order, according to the decree of Cabinet of Ministers of Ukraine "On the Approval of the Formation of the State Order for Training of Professionals, Research, Teaching and Working Staff, Advanced Training and Retraining", it is clear that the data, which served as the basis for formation of state order in recent years, was calculated with regard to the needs of the temporarily occupied territory as well.

The above allows concluding that in the event of a prolonged occupation of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol in the coming years, the number of graduates trained by state order will exceed the needs of the state. And because of the impossibility of employment in the temporarily occupied territory there is possibility of elimination of such a guarantee of employment as state order. It is therefore necessary to develop amendments to existing legislation that would allow unrestricted employment of young professionals in occupation-free regions of Ukraine. It is possible to improve the situation, developing new mechanism for employment of young professionals who were trained by the state order approved by the Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol City State Administration, or ones having permanent residence in the temporarily occupied territories, regardless of location. The appropriate mechanism is proposed in the conclusions of the article.

Key words: temporarily occupied territory, young professional, state order, employment.

На сьогодні Україна знаходиться в скрутному становищі. Посилення кризи в економіці, послаблення національної валюти, окупація частини територій зумовили появу низки правових явищ, які потребують негайного вирішення. Одним із першочергових завдань, що постали перед державою, стало визначення правового статусу окупованих територій та правовий захист громадян, які на них залишилися або були переміщені на іншу частину України, вільну від окупації. У таких умовах працевлаштування й захист трудових прав населення на окупованих територіях має велике значення для держави. Серед найбільш незахищених категорій варто виділити категорію населення, яка не здатна конкурувати рівною мірою на ринку праці, а саме молодих спеціалістів. Нездатність молоді в сучасних умовах знайти роботу та нездатність держави її забезпечити може призвести до трудової міграції й підвищення рівня злочинності серед молоді.

Питанням правового регулювання працевлаштування молоді в науці трудового права завжди приділялася увага, про що свідчать праці О.О. Абрамової, М.Г. Александрова, Б.К. Бегічева, Л.Я. Гінцбурга, Д.О. Карпенка, Є.О. Монастирського, Ю.П. Орловського, О.І. Процевського, М.Ф. Головатого, М.В. Каргалової та інших учених. Розвідки вказаних авторів не втратили наукової цінності, однак сформульовані в них висновки потребують переосмислення з огляду на зміни, що відбулися в державі протягом останнього часу.

Метою статті є дослідження правового регулювання працевлаштування молодих спеціалістів, які навчалися за державним замовленням, на тимчасово окупованій території та вироблення пропозицій щодо його вдосконалення.

Перший і найбільш важливий крок у питанні правого захисту громадян на окупованій території Верховна Рада України зробила, прийнявши 15 квітня 2014 року Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Цей закон визначив тимчасово окупованою територією суходопутну територію Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішні води України цих територій; внутрішні морські води й територіальне море України навколо Кримського півострова, територію виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України згідно з нормами міжнародного права, Конституції й законів України, а також повітряний простір над зазначеними територіями. У статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» було визначено правовий статус тимчасово окупованої території України та зазначено, що тимчасово окупована територія України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції й законів України. Стаття 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» передбачає, що для громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території, реалізація прав на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві й професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, на надання соціальних послуг здійснюється згідно із законодавством України. З огляду на це можна було б зробити висновок, що на окупованих територіях діють закони України,

працевлаштування молодих спеціалістів здійснюється на загальних засадах, проте фактично на території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя не діють жодні державні органи України, тому реалізація державної політики зайнятості не можлива.

Як наслідок, держава не може забезпечити працевлаштування на окупованих територіях. Найбільше внаслідок ситуації, що склалася, постраждали молоді спеціалісти, які навчалися за державним замовленням. Зазвичай державне замовлення є однією з найнадійніших гарантій працевлаштування молодих спеціалістів. Згідно із частиною 2 статті 197 Кодексу законів про працю України молодим спеціалістам – випускникам державних навчальних закладів, потреба у яких раніше була заявлена підприємствами, установами, організаціями, надається робота за фахом на період не менше трьох років у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Таким чином, держава бере на себе обов'язок тривалого працевлаштування молоді.

Формування державного замовлення на підготовку фахівців із вищою освітою здійснюється згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів». Згідно із цим документом у межах формування державного замовлення Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями надаються прогнози показники на плановий рік, рік, що настає після планового року, та наступні два бюджетні періоди щодо обсягів державного замовлення за видами економічної діяльності й професіями згідно з класифікатором професій з урахуванням потреби у фахівцях і робітничих кадрах для виконання програм соціально-економічного розвитку регіону, розвитку регіонального ринку праці, демографічної ситуації, статистичних спостережень, аналітичної інформації місцевих органів праці та зайнятості населення про попит і пропонування професій і кваліфікацій, а також їх пріоритетність. З огляду на це можна зробити висновок, що Рада міністрів Автономної Республіки Крим та Севастопольська міська державна адміністрація є замовниками молодих спеціалістів.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням» затверджено процедуру прийняття на роботу молодого спеціаліста, за якою керівництво вищого навчального закладу не пізніше ніж за рік до закінчення навчання пропонує випускнику посаду відповідно до укладеної угоди. При цьому вищим навчальним закладом оформлюється картка працевлаштування випускника в двох примірниках на кожен особу. Перший примірник зберігається у вищому навчальному закладі, а другий надсилається замовникові.

Замовник не пізніше ніж за два місяці до закінчення навчання на підставі отриманої картки працевлаштування підтверджує вищому навчальному закладу достовірність надісланого ним переліку місць працевлаштування випускників.

Вручення випускникові диплома про закінчення вищого навчального закладу, направлення на роботу та видача належних йому коштів, які перераховано до вищого навчального закладу замовником, здійснюється протягом семи днів після закінчення ним вищого навчального закладу. Оформлене замовником або вищим навчальним закладом (за домовленістю із замовником) направлення на роботу є підставою для укладення трудового договору між молодим фахівцем і замовником.

Молодий фахівець повинен прибути до місця призначення в строк, визначений у направленні на роботу.

Якщо замовник відмовив у прийнятті на роботу молодого фахівця, останній звертається до державної служби зайнятості за сприянням у працевлаштуванні. При цьому пред'являється направлення на роботу та скріплена печаткою замовника довідка про відмову в працевлаштуванні.

З огляду на зазначені положення молоді спеціалісти, які закінчили навчання в 2014 році, мусили б здійснити подальше працевлаштування на окупованій території, проте на той час на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя державні органи вже не підкорялися законодавству України. Отже, усі випускники, які навчалися за державним замовленням, здійсненим Радою міністрів Автономної Республіки Крим та Севастопольською міською державною адміністрацією, були фактично позбавлені державної гарантії на працевлаштування. До того ж довідку про відмову в працевлаштуванні отримати також було неможливо. Однак згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» реалізація права на зайнятість на тимчасово окупованій території повинна здійснюватися за законодавством України. Унаслідок цього виникає правова колізія, коли

законодавство визначає, що право на працю повинне бути реалізованим, проте практично механізм його реалізації на окупованих територіях відсутній.

Виходом із ситуації, що склалася, може стати переміщення молодих спеціалістів у неокуповані регіони України. Унаслідок такого переміщення вони мають право на отримання статусу внутрішньо переміщених осіб. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає в Україні та якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання в результаті чи з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини й надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Згідно із частиною 1 статті 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» для взятої на облік внутрішньо переміщеної особи реалізація прав на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві й професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, на отримання соціальних послуг здійснюється відповідно до законодавства України. Проте із цього формулювання не зрозуміло, чи зберігатиметься за молодими спеціалістами право на працевлаштування за державним замовленням в інших регіонах країни, оскільки державне замовлення на них було сформовано на окупованій території з огляду на потреби регіону.

Слід також зазначити, що прогнозування державного замовлення на навчання молодих спеціалістів протягом останніх років здійснювалося з урахуванням даних, наданих Радою міністрів Автономної Республіки Крим та Севастопольською міською державною адміністрацією. Таким чином, залежно від тривалості окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя в найближчі роки кількість випускників, які навчалися за державним замовленням, перевищуватиме потреби держави, оскільки працевлаштування на окупованій території не видається можливим.

Тому навчання за державним замовленням як спосіб гарантованого працевлаштування втрачає свою ефективність і фактично відсилає молодого спеціаліста на самостійні пошуки роботи. Саме тому держава повинна змінити механізм працевлаштування для осіб, які навчаються за державним замовленням, що надійшло з тимчасово окупованих територій, та які на них проживають чи проживали.

Як приклад можна розглянути механізм, розроблений із метою забезпечення права молоді на освіту та передбачений у частині 12 статті 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»: громадяни України, які проживають на тимчасово окупованій території, мають право на здобуття або продовження здобуття певного освітнього рівня на території інших регіонів України за рахунок коштів державного бюджету з наданням місць у гуртожитках на час навчання.

Громадяни України мають право здобувати певний освітній рівень за рахунок бюджетних коштів у державних і комунальних закладах відповідно до умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів на відповідний рік, затверджених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах освіти й науки.

Якщо такі громадяни не потрапили до переліку осіб, які рекомендовані вищим навчальним закладом до зарахування на місця державного замовлення, центральний орган виконавчої влади, до сфери управління якого належить навчальний заклад, за зверненням вищого навчального закладу надає додаткові місця державного замовлення з урахуванням напрямку, обраного абітурієнтом, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Таким чином, громадяни України, які не можуть реалізувати своє право на освіту внаслідок окупації певних регіонів держави, мають право продовжити навчання в навчальних закладах інших регіонів України. Вважаємо, що подібного механізму реалізації права на працю потребують молоді спеціалісти, які навчалися за державним замовленням, здійсненим Радою міністрів Автономної Республіки Крим і Севастопольською міською державною адміністрацією, та які проживають чи проживали на тимчасово окупованій території.

З метою запобігання порушенню трудових прав молоді, що навчалася за державним замовленням, здійсненим Радою міністрів Автономної Республіки Крим та Севастопольською міською державною адміністрацією, необхідно внести зміни до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та виробити правовий механізм працевлаштування молодих спеціалістів, які проживають чи проживали на тимчасово окупованій території України. Із цією метою статтю 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян

та правовий режим на тимчасово окупованій території України» слід доповнити частиною 5, яку викласти в такій редакції: «Громадяни України, які навчалися за державним замовленням, наданим Радою міністрів Автономної Республіки Крим і Севастопольською міською державною адміністрацією, та які проживають чи проживали на тимчасово окупованій території, мають право на працевлаштування за державним замовленням на території, вільній від окупації, незалежно від місця перебування. Громадянам, зазначеним у частині 1 статті 7 цього Закону, міською державною адміністрацією за місцем перебування повинна бути надана інформація про можливості працевлаштування за державним замовленням у відповідному регіоні».

Якщо працевлаштування за державним замовленням у певному регіоні за відповідною спеціальністю не можливе, громадянину має бути запропоновано працевлаштування в іншому регіоні за погодженням із державною службою зайнятості в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Витрати, пов'язані з переїздом молодого спеціаліста та його родини для працевлаштування за державним замовленням, повинні відшкодуватися за рахунок замовника.

У пункті 1 розділу II «Прикінцеві положення» необхідно зобов'язати Кабінет Міністрів України розробити та прийняти порядок працевлаштування молодих спеціалістів, які навчалися за державним замовленням, наданим Радою міністрів Автономної Республіки Крим і Севастопольською міською державною адміністрацією, та які проживають чи проживали на тимчасово окупованій території.

Подібні заходи дозволять поліпшити правову захищеність молодих спеціалістів та підвищити їх конкурентоздатність на ринку праці. Першочерговим завданням для держави на сьогодні залишається захист трудових і соціально-економічних прав молоді з метою забезпечення її впевненості в майбутньому, відвернення будь-якої можливості її міграції та участі в незаконних злочинних формуваннях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс законів про працю України : в редакції від 08.02.15 р. : Закон УРСР від 10 грудня 1971 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – Дод. № 50. – Ст. 375.
2. Про зайнятість населення : Закон України від 05 серпня 2012 р. № 5067-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 63. – Ст. 17.
3. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 05 січня 1993 р. № 2998-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 16. – Ст. 167.
4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 26. – Ст.892.
5. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 1. – Ст. 1.
6. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 11 грудня 2003 р. № 1382-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – Ст. 232.
7. Про затвердження Порядку формування державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів : постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2013 р. № 306 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 33. – Ст. 1167.
8. Про Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням : постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 1996 р. № 992 // Урядовий кур'єр. – 10.10.1996 р.

REFERENCES

1. “Labour Code of Ukraine” : revised as for 08.02.15 : Law of Ukrainian SSR of December 10, 1971, (1971), *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, Add. no. 50, art. 375.
2. “On Employment of Population” : Law of Ukraine of August 5, 2012 № 5067-VI, (2012), *Ofitsiyinyi visnik Ukrayiny*, no. 63, art. 17.
3. “On Promotion of Social Formation and Development of Ukrainian Youth ” : Law of Ukraine of January 5, 1993 № 2998-XII (1993), *Vidomosti Verkhovnoyi RadyUkrayiny*, no. 16, art. 167.

4. “On Ensuring Civil Rights and Freedoms, and the Legal Regime on the Temporarily Occupied Territory of Ukraine” : Law of Ukraine of April 15, 2014 № 1207-VII (2014), *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, no. 26, art. 892.
5. “On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons” : Law of Ukraine of October 20, 2014 p. № 1706-VII (2015), *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, no. 1, art. 1.
6. “On Freedom of Movement and Free Choice of Place of Residence in Ukraine” : Law of Ukraine of December 11, 2003 № 1382-IV (2004), *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, no. 15, art. 232.
7. “On approval of the Procedure of formation of the state order for training specialists, research, teaching and working staff, advanced training and retraining” : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 15, 2013 № 306 (2013), *Ofitsiynyi visnik Ukrayiny*, no. 33, art. 1167.
8. “On the Procedure of employment of university graduates, whose preparation was carried out by state order” : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 22, 1996 № 992, *Uryadovi kur'er*, October 10, 1996.

УДК 349.3: 364.044.026-058.05-056.26 (477)

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ БЕЗДОМНИХ ОСІБ-ІНВАЛІДІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Медвідь А.О., аспірант

*Національний університет «Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, Україна
gudzyk@bk.ru*

У статті розглядається система соціального захисту бездомних осіб-інвалідів. Надається авторське визначення поняття «бездомна особа-інвалід». Визначено та охарактеризовано форми та види соціального захисту бездомних осіб-інвалідів.

Ключові слова: соціальний захист, бездомні особи-інваліди, заклад соціального захисту, форма соціального захисту, вид соціального захисту.

СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА БЕЗДОМНЫХ ЛИЦ-ИНВАЛИДОВ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

Медведь А.А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»
ул. Фонтанская дорога, 23, г. Одесса, Украина
gudzyk@bk.ru*

В статье рассматривается система социальной защиты бездомных лиц-инвалидов. Дается авторское определение понятия «бездомное лицо-инвалид». Определяются и характеризуются формы и виды социальной защиты бездомных лиц-инвалидов.

Ключевые слова: социальная защита, бездомные лица-инвалиды, учреждение социальной защиты, форма социальной защиты, вид социальной защиты.

SOCIAL PROTECTION OF HOMELESS PERSONS WITH DISABILITIES UNDER THE LAWS OF UKRAINE

Medvid A.A.

*National university «Odessa academy of law», str. Fontanska doroha, 23, Odessa, Ukraine
gudzyk@bk.ru*

The paper considers the social protection of homeless persons with disabilities under the laws of Ukraine. The main idea that people with disabilities – particularly vulnerable group of society because of poor health and full life limitations (inability to navigate in space, maintain themselves, communicate, move etc.) requires quite a lot of support from the state. The absence of habitation further exacerbates the severity of the situation for a person.

Statistics on the number of people with disabilities in Ukraine and the number of homeless people among them hefty indicate the severity of the problem. Therefore, the establishment and effective functioning of the social security system of this social group is very important today.

The social protection of any social group may be described by the forms of social protection and types of social protection that are provided to the members of this social group, according to the law.

After analyzing the legal profession positions on these issues, we conclude that the forms of social protection of homeless persons with disabilities in Ukraine are: compulsory state social insurance, state social assistance and supplementary social security. Among the types of social security that are provided for the members of this social group are following: payments, social services, natural care, medical care, benefits and providing technical means of movement and rehabilitation, medicine and so on.

We concluded that the social protection of homeless persons with disabilities conditionally consists of two blocks of measures: those which are provided to all people with disabilities, according to the law; those which are provided to all homeless people with such health condition.

In addition, we propose to supplement the law of Ukraine “On the basis of social protection of homeless people and street children”, securing it the term “homeless person with a disability” that positively affect the counting efficiency and implementation of social protection separately in this category, along with the homeless and homeless in general.

Key words: social security, homeless persons with disabilities, social care institutions, form of social protection, type of social protection.

На сьогодні в Україні зареєстровано 2 788 226 осіб з інвалідністю, що становить 6,1% від усього населення країни [1]. Точної інформації з приводу кількості бездомних осіб-інвалідів на початок 2015 року в нашій державі немає, проте за деякими даними в 2012 році кількість таких людей становила 14,38% від усього числа бездомних, крім того, ця частка зросла в порівнянні з 2006 роком майже на 4% [2].

Люди з інвалідністю – одна з найбільш вразливих верств населення, що потребує особливої уваги та ефективного соціального захисту, який забезпечував би їй повноцінне, незалежне життя. Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року [3] закріплює необхідність у майбутньому значно поліпшити становище цієї категорії населення шляхом забезпечення реалізації їх прав на рівні з людьми без вад здоров'я.

Прийняття Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 2 червня 2005 року стало основою для подальшого створення правової бази як у сфері соціального захисту бездомних і безпритульних осіб загалом, так і осіб-інвалідів зокрема.

В Основних напрямках запобігання бездомності до 2017 року, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2013 року, захист і підтримка інвалідів, реалізація їх прав і свобод є одним із пріоритетних завдань, які ставить перед собою держава, а отже, необхідним вбачається визначення та удосконалення правового механізму реалізації заходів соціального захисту представників цих соціальних груп.

Питанню соціального захисту інвалідів загалом приділяли увагу такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Н.Б. Болотіна, К.Н. Гусов, В.В. Жернаков, О.Є. Мачульська, Б.І. Сташків та ін. Проблеми бездомності та безпритульності досліджують багато науковців, а саме: Л.О. Кожура, Б.І. Сташків, Є.А. Школяренко та інші. Проте проблема соціального захисту бездомних осіб-інвалідів досі не була предметом дослідження у вітчизняній науці права соціального забезпечення.

Метою статті є дослідження системи соціального захисту бездомних осіб-інвалідів в Україні.

Ст.46 Конституції України закріплює право громадян на соціальний захист [4]. Серед соціальних ризиків, під час настання яких особі надається право на державне забезпечення, закріплена втрата працездатності [4].

Термін «інвалід» уперше закріплюється в енциклопедичному словнику 1912 року, виданому в Росії, та означає людину, нездатну працювати через втрату здоров'я. Інвалідність може виражатися через фізичні, інтелектуальні або сенсорні відхилення, стан здоров'я або розумову хворобу особи [5, с. 76-77].

Як зазначає О.Є. Мачульська, щодо визначення інвалідності у світовій практиці застосовуються два критерії: медичний та економічний, тобто інвалідом вважається особа з такими розладами здоров'я, які ведуть до повної або часткової непрацездатності [6, с. 136]. Саме медичний критерій знайшов своє вираження в законодавчому визначенні терміна «інвалід» в Україні.

Згідно зі ст.2 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21 березня 1991 року інвалідом є особа зі стійким розладом функцій організму, що під час взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, унаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист [7].

Ідентичне визначення терміна «інвалід» закріплюється в ст.1 Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» від 6 жовтня 2005 року [8].

У ст.2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 2 червня 2005 року закріплюється поняття бездомної особи як особи, яка перебуває в соціальному становищі бездомності, що у свою чергу є соціальним становищем людини, зумовленим відсутністю в неї будь-якого житла, призначеного та придатного для проживання [9].

Отже, опираючись на законодавчому визначенні терміна «бездомна особа», бездомна особа-інвалід – це особа зі стійким розладом функцій організму, що негативно впливають на її життєдіяльність та взаємини з навколишнім світом, яка перебуває в соціальному становищі бездомності.

Соціальний захист бездомних осіб-інвалідів, на нашу думку, умовно складається з двох блоків заходів: основні заходи – ті, на отримання яких мають право всі без виключення інваліди, та додаткові заходи – ті, які мають право отримувати саме бездомні особи з таким станом здоров'я.

У ст.4 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21 березня 1991 року закріплюється право таких громадян на пенсії, допомоги та інші грошові виплати, пільги, соціальне обслуговування, реабілітацію, піклування та забезпечення догляду з боку інших осіб тощо [7].

Для того, щоб охарактеризувати соціальний захист бездомних осіб-інвалідів, слід зазначити форми та види соціального захисту цього прошарку населення.

Погляди науковців із приводу виокремлення форм соціального захисту та видів соціального захисту в межах тієї чи іншої форми різняться. На нашу думку, найбільш вдалою є позиція Н.Б. Болотіної, яка вважає, що формами соціального захисту населення є загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державна соціальна допомога, спеціальний та додатковий соціальний захист, а також недержавне соціальне забезпечення [10, с. 65].

Однак не всі перераховані форми соціального захисту притаманні для соціального захисту бездомних осіб-інвалідів. На наш погляд, формами соціального захисту цієї категорії населення є загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державна соціальна допомога та додатковий соціальний захист.

У межах конкретної форми соціального захисту населення вчені виділяють відповідні види соціального захисту. У юридичній літературі зустрічається багато поглядів на цю проблему, проте у своєму дослідженні ми будемо ґрунтуватись на позиції Н.Б. Болотіної, яка вважає, що видами соціального захисту є натуральна допомога; медична допомога; пільги; субсидії; грошові виплати; забезпечення технічними засобами пересування й реабілітації, ліками тощо; надання соціальних послуг [10, с. 71].

Проаналізувавши чинне законодавство у сфері соціального захисту цієї категорії населення та врахувавши погляди науковців щодо класифікації видів соціального захисту населення загалом, ми виділяємо такі види соціального захисту бездомних осіб похилого віку та інвалідів: грошові виплати; соціальне обслуговування; медична та натуральна допомога; забезпечення технічними засобами пересування та реабілітації, ліками тощо; забезпечення пільгами.

Такий вид соціального захисту бездомних осіб-інвалідів, як грошові виплати являє собою гарантовані, безоплатні та безеквівалентні, виплачувані з державного бюджету, періодичні чи одноразові виплати в грошовій формі з метою забезпечення основних засобів для існування цієї соціально вразливої верстви населення чи компенсації втрачених засобів до існування у зв'язку з втратою працездатності.

З огляду на правовий статус бездомних осіб-інвалідів слід зробити висновок, що ці громадяни мають право на такі грошові виплати, як пенсія (у зв'язку з інвалідністю або втратою годувальника) або державна соціальна допомога.

Згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року [11] та Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21 березня 1991 року [7] особі надається право на пенсію в разі настання страхового випадку та виконання головної умови – сплати регулярних страхових внесків. Проте досить сумнівним є факт виконання другої умови бездомною особою, тому приділяти особливу увагу цьому виду грошових виплат бездомним особам-інвалідам, на нашу думку, не є необхідним.

Бездомні особи-інваліди, у яких відсутній достатній страховий стаж, мають право, згідно із Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» від 18 травня 2004 року, на такі види грошових виплат, як державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державна соціальна допомога на догляд [12].

Право на отримання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, згідно із Законом України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 1 червня 2000 року, має одинока особа [13]. Проте права на отримання цього виду грошових виплат позбавляється особа, яка перебуває на повному державному утриманні [13], тобто бездомна особа, яка є клієнтом відповідного закладу соціального захисту.

Особливим є розмір та умови виплати державної соціальної допомоги бездомним особам-інвалідам із дитинства. Так, згідно із Законом України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» від 16 листопада 2000 року [14], така соціальна група має право на державну соціальну допомогу, розміром від 60 до 100% прожиткового мінімуму для непрацездатних громадян, залежно від групи інвалідності, яка виплачується протягом усього часу інвалідності щомісяця.

Соціальне обслуговування – ще один вид соціального захисту бездомних осіб-інвалідів, який займає чи не найвагоміше значення для підтримки та поліпшення життєвого становища цього прошарку населення.

Згідно зі ст.5 Закону України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року громадяни України мають право на матеріальну допомогу та соціальне обслуговування. Бездомні особи набувають можливість у межах спеціальних закладів або засобом соціального патрулювання отримувати психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, соціально-економічні, юридичні, інформаційні та інші послуги [15].

Бездомні особи-інваліди, відповідно до Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», мають право на соціальні послуги: соціальні, освітні, медичні, юридичні, реабілітаційні, тимчасовий притулок разом із бездомними молодшого віку. Крім того, таким особам надається право за власним бажанням влаштуватися на постійне або тимчасове проживання в стаціонарні соціально-медичні установи, інші заклади соціальної підтримки за місцем їх проживання/перебування [9].

Бездомним особам-інвалідам, відповідно до Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», безкоштовно можуть надаватися послуги з медичного обслуговування.

Також особливе місце в системі соціальної підтримки бездомних осіб-інвалідів займає послуга тимчасового чи постійного проживання бездомної особи в стаціонарних соціально-медичних установах чи інших закладах соціального захисту, адже забезпечення житлом – одна з базових потреб людини.

Ще одним видом соціального захисту бездомних осіб-інвалідів є натуральна допомога. На нашу думку, натуральна допомога з огляду на її природу є окремим видом соціального захисту населення, оскільки забезпечує населення саме благами матеріальними, а не виконанням певної корисної роботи на його користь, що було б соціальним обслуговуванням.

Натуральна допомога бездомним особам-інвалідам – це безоплатне надання речей для забезпечення їх первинних потреб у харчуванні, одязі, медичних засобах (ліки, технічні та інші засоби реабілітації тощо).

Згідно із законодавством України бездомні особи-інваліди мають право на забезпечення технічними засобами пересування та реабілітації, ліками тощо. Такі особи можуть отримувати протезно-ортопедичні вироби, ортопедичне взуття, засоби для пересування, допоміжні засоби для руху, підйому та переміщення, спеціальні засоби орієнтування та спілкування, самообслуговування й догляду [16].

Крім того, інвалідам безоплатно або на пільгових умовах можуть надаватися протези, мобільні телефони для спілкування, автомобілі для пересування тощо [7].

Ще одним видом соціального захисту бездомних осіб-інвалідів є медична допомога. Цей вид соціального захисту набуває особливого значення для цієї категорії населення з огляду на наявність проблем зі здоров'ям у зв'язку з інвалідністю.

За рахунок державного соціального страхування бездомним особам-інвалідам за наявності достатнього страхового стажу може забезпечуватись амбулаторне та стаціонарне лікування, надання лікарських засобів медичного призначення тощо.

Наступним видом соціального захисту бездомних осіб-інвалідів є пільги. Прикладом пільги, відповідно до ст.30 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», є право на безкоштовне паркування транспортного засобу інвалідом на автостоянках [7].

Таким чином, у зв'язку з особливо важким становищем бездомних осіб-інвалідів, зокрема відсутністю місця проживання, погіршенням стану здоров'я та життєдіяльності (здатності до самообслуговування, орієнтації в просторі, пересування, спілкування, контролю над власною поведінкою, навчання, праці тощо), скрутним матеріальним становищем, недоступністю для них медицини тощо, такі особи потребують особливого захисту та підтримки з боку держави.

Для більш ефективного впровадження передбачених законодавством заходів доцільно було б закріпити в ст.2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» поняття «бездомна особа-інвалід», виклавши його в такій редакції: «Бездомна особа-інвалід – це особа зі стійким розладом функцій організму, що негативно впливають на її життєдіяльність та взаємини з навколишнім світом, яка перебуває в соціальному становищі бездомності». Це дало б змогу окремо вести облік такої категорії бездомних громадян, а отже, із знанням масштабів проблеми результативніше впроваджувати всі необхідні для них заходи соціального захисту.

У Законі України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» чітко не визначаються форми та види соціального захисту представників цієї категорії населення, а лише перераховуються деякі матеріальні заходи та соціальні послуги. Крім того, окремі види соціального захисту цих осіб закріплюються в цілій низці інших законів у сфері соціального захисту населення. Це все значно ускладнює реалізацію правових норм на практиці, чим зменшується ефективність соціального захисту бездомних осіб-інвалідів.

З урахуванням положень окремих законів України, позицій науковців-правників у сфері соціального забезпечення можна зробити висновок, що формами соціального захисту бездомних осіб-інвалідів є загальнообов'язкове державне соціальне страхування; державна соціальна допомога та додатковий соціальний захист.

У межах цих форм бездомним особам похилого віку та інвалідам надаються такі види соціального захисту, як грошові виплати, соціальне обслуговування, натуральна допомога, забезпечення технічними засобами пересування та реабілітації, ліками тощо, медична допомога й пільги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про становище осіб з інвалідністю в Україні. Національна доповідь Міністерства соціальної політики України, Державної установи Науково-дослідницький інститут соціально-трудова відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/url?>
2. Ільчук Л.І. Соціальний портрет бездомних осіб [Електронний ресурс] / Л.І. Ільчук, О.О. Давидюк. – Режим доступу: http://cpsg.org.ua/index.php?option=com_content&view
3. Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 р.: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 р. № 706 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 59. – Ст. 2369.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Сташків Б.І. Право соціального обслуговування: навч. посіб. / Б.І. Сташків. – К.: Знання, 2007. – 567 с.
6. Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения / Е.Е. Мачульская, Ж.А. Горбачева. – 3-е изд.; перераб. и доп. – М.: «Книжный мир», 2001. – 278 с.
7. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21.03.1991 р. № 875-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.
8. Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 44. – Ст. 2757.

9. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей: Закон України від 02.06.2005 р. № 2623-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 25. – Ст. 1412.
10. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: навч. посіб. / Н.Б. Болотіна. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 663 с.
11. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49. – Ст. 376.
12. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам: Закон України від 18.05.2004 р. № 1727-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 24. – Ст. 1579.
13. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 р. № 1768-III // Відомості Верховної Рад України. – 2000. – № 35. – Ст. 290.
14. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам: Закон України від 16.11.2000 р. № 2109-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 1. – Ст. 2.
15. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.
16. Про затвердження Порядку забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації інвалідів, дітей-інвалідів та інших окремих категорій населення, переліку таких засобів: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2012 р. № 321 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 31. – Ст. 1146.

REFERENCES

1. “On the situation of persons with disabilities in Ukraine. National Report of the Ministry of Social Policy of Ukraine, State Institution Research Institute of Social and Labour Relations”, available at: <https://www.google.com.ua/url?>
2. Pchuk, L.I. (2013), “Social portrait of the homeless”, available at: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view
3. “On Approval of the State Program “National Action Plan to Implement the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities” until 2020”: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 01.08.2012 № 706, *Ofitsiyiny visnik Ukrayiny*, 2012, no. 59, art. 2369.
4. “Constitution of Ukraine”: Law of Ukraine of 28.06.1996 № 254к/96-ВР, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 1996, no. 30, art. 141.
5. Stashkiv, B.I. (2007), *Pravo sotsialnoho obsluhovuvannya: navch. posib.* [Right to social services: teaching aid], Znannya, Kyiv, Ukraine.
6. Machulskaya, E.E. and Gorbacheva, Zh.A. (2001), *Pravo sotsialnoho obespecheniya* Social security law], Knizhnyy mir, Moscow, Russia.
7. “On the Fundamentals of Social Security of the Disabled in Ukraine”: Law of Ukraine of 21.03.1991. № 875-XII, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady URSR*, 1991, no. 21, art. 252.
8. “On Rehabilitation of the Disabled in Ukraine”: Law of Ukraine of 06.10.2005 № 2961-IV, *Ofitsiyiny visnik Ukrayini*, 2005, no. 44, art. 2757.
9. “On the Fundamentals of Social Protection of the Homeless Citizens and Gutter Children”: Law of Ukraine of 02.06.2005 № 2623-IV, *Ofitsiyiny visnik Ukrayiny*, 2005, no. 25, art. 1412.
10. Bolotina, N.B. (2008), *Pravo sotsialnogo zahistu Ukrayini: navch. posib.* [Right to social protection in Ukraine: teaching aid], Znannya, Kyiv, Ukraine.
11. “On Mandatory State Pension Insurance”: Law of Ukraine of 09.07.2003 № 1058-IV, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2003, no. 49, art. 376.
12. “On State Social Aid to the Persons not Eligible for Pension and Disabled”: Law of Ukraine of 18.05.2004 № 1727-IV, *Ofitsiyiny visnik Ukrayiny*, 2004, no. 24, art. 1579.
13. “On State Social Aid to Indigent Families”: Law of Ukraine of 01.06.2000 № 1768-III, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2000, no. 35, art. 290.

14. “On State Social Aid to Persons Disabled from Childhood and Disabled Children”: Law of Ukraine of 16.11.2000 № 2109-III, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 2001, no. 1, art. 2.
15. “On Social Services”: Law of Ukraine of 19.06.2003, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 2003, no. 45, art. 358.
16. “On approval of the Procedure of provision of technical and other means of rehabilitation for invalids, children with disabilities and other specific populations, the list of such means”: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 05.04.2012 № 321, *Ofitsiynyi visnik Ukrainy*, 2012, no. 31, art. 1146.

РОЗДІЛ VII. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.919

КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО В СИСТЕМІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Ліховицький Я.О., к.ю.н., доцент

*Ужгородський національний університет,
пл. Народна, 3, м. Ужгород, Закарпатська обл., Україна
pravo.777.888@gmail.com*

У статті досліджено кримінально-правове запобігання як складова протидії злочинності. Визначені механізми, завдяки яким кримінально-правові норми здійснюють свій запобіжний вплив. Оцінено запобіжний потенціал застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ, КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАПОБІГАННЯ, ПОКАРАННЯ.

УГОЛОВНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО В СИСТЕМЕ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПНОСТИ

Лиховицкий Я.О.

*УЖГОРОДСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ, ПЛ. НАРОДНАЯ, 3, Г. УЖГОРОД, ЗАКАРПАТСКАЯ ОБЛ., УКРАИНА
PRAVO.777.888@GMAIL.COM*

В статье исследовано уголовно-правовое предупреждение как составляющая часть противодействия преступности. Определены механизмы, благодаря которым уголовно-правовые нормы осуществляют свое предупредительное воздействие. Оценен предупредительный потенциал применения мер уголовно-правового характера к юридическим лицам.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ПРЕСТУПНОСТИ, УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ, НАКАЗАНИЕ.

CRIMINAL LEGISLATION IN THE SYSTEM OF CRIME PREVENTION

Likhovitskiy Y.O.

*UZHGOROD NATIONAL UNIVERSITY, BOULEV. NARODNAYA, 3, UZHGOROD, ZAKARPATSKAYA AREA, UKRAINE
PRAVO.777.888@GMAIL.COM*

This article had investigated criminal law means for crime prevention. The article had also characterized the role of different norms and institutions of criminal law in the prevention of crime and the mechanisms of their influence. Determined that the criminal-law prevention of crimes is implemented by information and psychological impact of criminal law, by penalties in the form doing by him general and special prevention, as well as the influence of other criminal law institutions, including incentive norms, norms that promote human rights norms and behavior directed to eliminate the negative effects of the crimes committed and the relevant provisions of the double crime prevention, which criminalized to counter the early stages of crimes that infringe on the most important public relations.

The investigation of information-psychological component of the preventive impact of criminal law gave an opportunity to conclude that the general preventive qualities of criminal law protection is the factor that affects the public mind, will and emotions of people, that is subjectively perceived and inhibits the negative effects of the individual.

The effectiveness of information-psychological impact and, therefore, the power of criminal law-containing conditioned not severity of penalties and the inevitability of responsibility based on law enforcement practice. However, given the massive latent crime, it would be better not to talk about the inevitability and the real likelihood of such liability.

Special attention is paid to such criminal activities as legal institute criminal law to legal persons. We reviewed the measure of the potential application of criminal law, such as fines, confiscation of property, liquidation of legal entities, and criminal restitution. It is concluded that the duty of a legal entity in the application of measures criminal law to compensate the losses and damages suffered in full and the amount received improper benefits received or that could be derived entity capable of neutralizing a criminal factor as financial benefits economic, seeking heads of legal

persons violating tax, environmental and other legal rules, and should facilitate the transformation dangerous to society of economic activity in class, which is uneconomical.

KEY WORDS: FIGHT AGAINST CRIME, PENAL PREVENTION, PUNISHMENT.

У статті досліджуються кримінально-правові засоби запобігання злочинності. Охарактеризовано роль різних норм та інститутів кримінального права в запобіганні злочинності та механізм їхнього впливу. Визначено, що кримінально-правове запобігання злочинам реалізується інформаційно-психологічним впливом кримінального закону, покаранням у вигляді виконання ним загальної та спеціальної превенції, а також впливом інших кримінально-правових інститутів, зокрема заохочувальних норм, норм, що стимулюють правозахисну поведінку, та норм, спрямованих на усунення негативних наслідків учинених злочинів, а також відповідних положень про злочини з подвійною превенцією, які криміналізуються з метою протидії на ранніх стадіях злочинам, що посягають на найбільш важливі суспільні відносини.

Розгляд інформаційно-психологічної складової запобіжного впливу кримінального законодавства дав можливість дійти висновку, що загальнопревентивна властивість кримінально-правової охорони є фактором, що впливає на суспільну свідомість, волю та емоції людей, тобто сприймається суб'єктивно та стримує негативні прояви особи.

Ефективність інформаційно-психологічного впливу та сила утримуючої дії кримінального законодавства зумовлена не суворістю заходів покарання, а невідворотністю відповідальності, що ґрунтується на правозастосовній практиці. Водночас, зважаючи на масштабну латентну злочинність, доцільнішим було б вести мову не про невідворотність, а про реальну ймовірність такої відповідальності.

Окрема увага приділена такому кримінально-правовому інституту, як заходи кримінально-правового характеру до юридичних осіб. Оцінено запобіжний потенціал застосування заходів кримінально-правового характеру, а саме: штрафу, конфіскації майна, ліквідації юридичних осіб, а також кримінальної реституції. Зроблено висновок, що обов'язок юридичної особи під час застосування заходів кримінально-правового характеру відшкодувати нанесені збитки та шкоду в повному обсязі, а також розмір отриманої неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою, здатний нейтралізувати такий криміногенний чинник, як переваги фінансово-економічного характеру, що прагнуть отримати керівники юридичних осіб, порушуючи податкові, екологічні та інші правові норми, та має сприяти перетворенню небезпечної для суспільства економічної діяльності в заняття, що є економічно не вигідним.

Нині в Україні відбуваються корінні економічні, соціальні та політичні перетворення, спрямовані на побудову демократичної та правової держави. Ці процеси здійснюються непослідовно, суперечливо та характеризуються поширенням впливу негативних соціальних явищ, серед яких одним із найнебезпечніших залишається злочинність.

Сучасна злочинність досягла того рівня, коли вона сама себе відтворює. Для зниження кількості її проявів загалом та насамперед таких її якісних показників, як число тяжких, особливо тяжких і рецидивних злочинів необхідна чітко вивірена стратегія протидії злочинності.

Зважаючи на масштаби шкоди внаслідок існування злочинності, значна частина якої є невідновлюваною, пріоритетним напрямом протидії злочинності має бути її запобігання, у тому числі й кримінально-правовими засобами.

Різним аспектам питань щодо запобігання злочинності засобами кримінального права присвятили свої роботи автори, які працювали в галузях теорії кримінального права, соціології кримінального права, права загалом і кримінології.

Зокрема, над теоретичними та практичними проблемами запобігання злочинності засобами кримінального права працювали такі вітчизняні автори, як Л.В. Багрій-Шахматов, В.В. Голіна, В.М. Дрьомін А.П. Закалюк, В.С. Зеленецький, А.Ф. Зелінський, М.Й. Коржанський, О.М. Костенко, О.М. Литвак, М.Г. Сорочинський, Є.Л. Стрельцов та ін.

Необхідність комплексного аналізу висновків великої кількості дослідників, а також необхідність узгодити теоретичну розробку вказаної теми із сучасними соціально-правовими уявленнями зумовлюють актуальність теми цієї статті.

Одне із центральних місць у реалізації соціальної політики держави займає право, що виступає як

ефективний регулятор відносин у суспільстві та забезпечує інтереси особистості та соціальної справедливості. У сучасних умовах посилення соціального напруження в різних сферах життя все більше зростає значення неухильного та суворого дотримання чинного законодавства, у тому числі й кримінально-правових норм.

Проблема ефективності кримінального законодавства та його превентивного впливу на злочинність належить до центральних, головних проблем кримінальної політики. В ідеалі, як зауважує Н.О. Лопашенко, кримінальне законодавство держави має виконувати такі функції:

- 1) у криміналізації суспільно небезпечних діянь бути максимально виваженим, витриманим, коректним, оголошуючи злочинними та караними тільки ті види відхилень у поведінці, які є дійсно суспільно небезпечними і не є нормою для суспільства;
- 2) своєчасно, превентивно реагувати специфічним примусом на нові форми відхилень суспільно небезпечної поведінки;
- 3) містити у своєму арсеналі тільки такі заходи впливу на злочинців, які в принципі можуть бути дієвими в плані спеціальної і загальної превенції і відповідають, водночас, принципам справедливості та гуманізму;
- 4) допускати можливість диференційованого підходу до різних категорій осіб, які вчинили злочини;
- 5) абсолютно виключати внутрішні протиріччя та неузгодженості, які посилюють значення криміногенних факторів [1, с. 45].

Мета встановлення кримінально-правових норм (охорона заходами кримінального права соціальних цінностей та благ) може бути досягнута двома основними шляхами: кримінально-репресивного спрямування – застосування державного примусу до самого злочинця (покарання, виправлення та перевиховання) та кримінологічного – недопущення порушення кримінально-правових норм та створення відповідних умов, що виключали б порушення кримінального законодавства (запобігання злочинності).

Запобігання злочинності визначається А.П. Закалюком як «різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає в перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії» [2, с. 324].

За ознакою характеру застосовуваних засобів А.П. Закалюк розрізняє кримінально-правове запобігання (покарання у вигляді виконання ним загальної та спеціальної превенції під впливом кримінального закону). На його думку, кримінально-правові запобіжні заходи мають такі характеристики: є складовою спеціально-кримінологічного запобігання злочинним посяганням і чинять вплив лише після вчинення злочину для запобігання рецидиву; є засобами, що мають інше спеціальне призначення та лише «попутно» відіграють запобіжну роль у сфері, що регулюється нормами права, та в межах, які визначаються нормами права [2, с. 328].

Крім перелічених у ч.2 ст.50 Кримінального кодексу України таких кримінально-правових заходів, як загальна і спеціальна превенція, запобіжний потенціал мають й інші кримінально-правові інститути. Зокрема, йдеться про превентивну роль заохочувальних норм (наприклад, добровільна відмова), норм, що стимулюють правозахисну поведінку (необхідна оборона, затримання злочинця), та норм, спрямованих на усунення негативних наслідків учинених злочинів (відшкодування шкоди, завданої злочинцем, дійове каяття), положень про злочини з подвійною превенцією, які криміналізуються з метою протидії на ранніх стадіях злочинам, що посягають на найбільш важливі суспільні відносини (наприклад, криміналізація незаконного зберігання зброї як засіб протидії найбільш небезпечним злочинам проти особи та власності).

Водночас механізм дії саме цих норм дозволяє реалізувати запобіжний вплив кримінального права в кримінологічному розумінні, зокрема як засіб усунення та нейтралізації причин й умов злочинів.

При цьому, на думку М.Г. Сорочинського, механізми загальної та спеціальної превенції спрямовані насамперед не на усунення таких причин та умов злочинів, а на психологічне (у випадку загальної превенції) чи фізичне (у випадку спеціальної превенції) утримання [3, с. 8].

Механізми, завдяки яким кримінально-правові норми здійснюють свій запобіжний вплив, у науковій

літературі класифікують, виокремивши три основні напрями:

- нейтралізація криміногенних факторів – застосування кримінального права у зв'язку з вчиненням злочину з метою усунення причин та умов учинення подальших злочинів (реституція, компенсація, примирення правопорушника з потерпілим);
- загроза настання негативних наслідків у разі прояву злочинної поведінки у вигляді каральних заходів чи опору з боку потерпілого та третіх осіб й інформування про недопустимість протиправної поведінки (норми-заборони) і бажаність поведінки правомірної (заохочувальні норми);
- нагляд за поведінкою осіб у різних формах: від ізоляції особи до встановлення над нею більш чи менш жорсткого нагляду без ізоляції від суспільства.

Усі зазначені механізми впливу кримінального права на злочинну поведінку відображають роль кримінального права як одного із засобів соціального контролю [4, с. 12]. Отже, заходи кримінально-правового характеру застосовуються не ізольовано, а мають поєднуватися із заходами економічного, соціального, інформаційного характеру.

Розглядаючи інформаційно-психологічні складові превентивної дії кримінального законодавства, варто зауважити, що саме видання нормативного акту, існування кримінально-правової заборони здатне регулювати поведінку людей та має запобіжну, утримуючу властивість. Загальнопревентивна властивість кримінально-правової охорони не проявляється безпосередньо в обмеженнях прав громадян, а є фактором, що впливає на їх свідомість, волю та емоції, тобто сприймається суб'єктивно та стримує негативні прояви особи.

Ефективність цього впливу значною мірою залежить від ефективності застосування кримінально-правових норм. На сьогодні можна вважати визнанням твердження, яке неодноразово висловлювалось у юридичній літературі, про те, що сила утримуючої дії кримінального законодавства значною мірою залежить не від суворості покарання, а від невідворотності відповідальності, що ґрунтується на правозастосовній практиці.

Принцип невідворотності відповідальності є одним із фундаментальних принципів кримінального права, проте, на наш погляд, він носить певною мірою декларативний характер. Адже латентна злочинність, яка набагато переважає офіційно зареєстровану, реально існує та впливає на суспільне життя своїми наслідками. Наявність, а тим більше зростання латентної злочинності спотворюють поняття «невідворотності відповідальності». Неспроможність принципу невідворотності відповідальності та покарання, сприяє самодетермінації злочинності, яка знаходить вираз не тільки в зростанні числа злочинів, скоєних одніми й тими ж особами, але й в «удосконаленні» злочинності – від простих форм до складних у її професіоналізмі та організованості.

За результатами кримінологічних досліджень, що ґрунтуються на опитуваннях населення та осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, а також висновках експертів, розмір такої злочинності (залежно від видів злочинів) складає від 30 до 90 відсотків. Як справедливо зауважує О.М. Литвак, невідворотність відповідальності ніколи не була в дійсності та не могла бути всеохоплюючим принципом і реалією кримінальної політики [5, с. 47]. Існування латентної злочинності часто зумовлене небажанням потерпілих повідомляти про факт злочину, недоліками в роботі правоохоронних органів тощо. Таким чином, розглядаючи запобіжний вплив кримінального законодавства на свідомість громадян, доцільнішим було б вести мову не про невідворотність, а про реальну ймовірність відповідальності.

Сучасна кримінологічна наука свідчить про тісний зв'язок запобіжної функції кримінального законодавства з аналогічною функцією правозастосовної практики [6, с. 93]. Реальна межа між ними досить умовна. Крім того, на наш погляд, ці явища взаємозумовлені. І стримуючий вплив кримінального законодавства, і практика його застосування органами кримінальної юстиції являють собою складові державної політики у сфері протидії злочинності.

Розглядаючи умови підвищення ефективності запобіжного впливу кримінального законодавства, слід виділити два основних напрями: удосконалення законодавства в цій сфері; удосконалення уявлень громадськості про законодавство.

Розглядаючи перший напрям, необхідно зазначити, що в справі підвищення дієвості законодавства, що регламентує різні аспекти протидії злочинним посяганням, визначальним, на нашу думку, є

удосконалення кримінального законодавства, адже саме кримінальний закон містить перелік суспільно небезпечних посягань і визначає їх злочинами, а також установлює санкції, що містять кримінально-правову погрозу, яка утримує багатьох людей від вчинення злочину. Під удосконаленням кримінального законодавства слід розуміти оптимізацію Особливої частини кримінального законодавства, тобто такі зміни її змісту, за яких будуть створені найбільш сприятливі умови для підвищення ефективності запобіжної дії всіх кримінально-правових норм. Крім того, низка статей Загальної частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) має запобіжну властивість. Так, норми, що визначають поняття необхідної оборони (ст.36 КК України), затримання особи, яка вчинила злочин (ст.38 КК України), крайньої необхідності (ст.39 КК України), стимулюють громадян на активну протидію та прискікання злочинних проявів, а ст.17 КК України – добровільну відмову від вчинення злочину.

Заслужують також на увагу новели Загальної частини Кримінального кодексу України, що стосуються застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб. Позитивно сприймаючи регламентовані ст. 96^б КК України такі види заходів, як штраф, конфіскація майна та ліквідація юридичних осіб, особливо відзначимо останній у переліку кримінально-правових заходів як такий, що потенційно здатний усунути можливість вчинення подальших злочинів.

Доповнення існуючої системи покарань зазначеними заходами фактично стало реалізацією ідей, що значною мірою були викладені майже двадцять років тому в проекті Кримінального кодексу України, підготовленому за завданням Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку і законності авторським колективом на чолі із заслуженим юристом України, професором В.М. Смітійком. Так, у зазначеному проекті пропонувалось суб'єктом кримінальної відповідальності вважати фізичних та юридичних осіб (ч.1 ст.23 проекту КК України). Згідно з ч.2 ст.26 проекту КК України «юридичні особи можуть нести кримінальну відповідальність за особливо тяжкі злочини проти миру і безпеки людства, здоров'я населення, проти держави, у сферах природокористування і господарювання лише у випадках, спеціально передбачених Особливою частиною цього Кодексу» [7, с. 11].

Важливим у контексті запобіжної діяльності є положення ч.2 ст.96^б КК України, які визначають обов'язки юридичної особи під час застосування заходів кримінально-правового характеру відшкодувати нанесені збитки та шкоду в повному обсязі, а також розмір отриманої неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою.

Зазначений захід кримінально-правового характеру, що фактично являє собою покарання у вигляді кримінальної реституції, здатний нейтралізувати такий криміногенний чинник, як переваги фінансово-економічного характеру, що прагнуть отримати керівники юридичних осіб, порушуючи податкові, екологічні та інші правові норми, та має сприяти перетворенню небезпечної для суспільства економічної діяльності в заняття, що є економічно не вигідним.

Викладений матеріал дає підстави для висновку, що кримінально-правове запобігання злочинам реалізується інформаційно-психологічним впливом кримінального закону, покаранням у вигляді виконання ним загальної та спеціальної превенції, а також впливом інших кримінально-правових інститутів. Зокрема, застосування заходів кримінально-правового характеру, передбачених ст.96^б КК України (штраф, конфіскація майна, ліквідація юридичних осіб, а також кримінальна реституція), є важливою в контексті запобігання злочинам діяльністю, що потенційно здатна усунути можливість учинення подальших злочинів юридичними особами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лопашенко Н.А. Российское уголовное законодательство : оценка влияния на состояние российской преступности / Н.А. Лопашенко // Уголовное право : стратегия развития в XXI веке : материалы международной научно-практической конференции 29-30 января 2004 года. – М., 2004. – С. 44-50.
2. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3 кн. / А.П. Закалюк – К. : Вид. Дім “Ін Юре”, 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.
3. Сорочинський М.Г. Попередження злочинності засобами кримінального права : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право» / М.Г. Сорочинський ; Одеська національна юридична академія. – О., 2004. – 24 с.

4. Филимонов О.В. Посткриминальный контроль. Теоретические основы правового регулирования / О.В. Филимонов. – Томск : Издательство Томского университета, 1991. – 180 с.
5. Литвак О.М. Державний вплив на злочинність. Кримінолог.-правове дослідження / О.М. Литвак. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 280 с.
6. Марцев А.И. Общее предупреждение преступлений и его эффективность / А.И. Марцев, С.В. Максимов. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1989. – 159 с.
7. Кримінальний кодекс. Проект // Іменем закону. Спеціальний випуск. – 1996.– № 20 (4946). – С. 1-16.

REFERENCES

1. Lopashenko, N.A. (2004), “Russian criminal law : assessment of the impact on the condition of the Russian crime”, *Uholovnoe pravo : stratehiya razvitiya v XXI veke : materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii* [Criminal Law : development strategy in the XXI century : materials of the international scientific and practical conference], Moscow, January 29-30, 2004, pp. 44-50.
2. Zakalyuk, A.P. (2007), *Kurs suchasnoyi ukrayinskoyi kriminologiyi : teoriya i praktika : u 3 kn.* [Course of modern Ukrainian criminology : theory and practice : in 3 books], *Kn. 1 : Teoretichni zasady ta istoriya ukrayinskoyi kriminologichnoyi nauki* [Book 1 : Theoretical principles and history of Ukrainian criminological science], In Yure, Kyiv, Ukraine.
3. Sorochinskiy, M.H. (2004), “Crime prevention by means of criminal law”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.08, Odesa national legal academy, Odesa, Ukraine.
4. Filimonov, O.V. (1991), *Postkriminalnyy kontrol. Teoreticheskie osnovy pravovoho rehulirovaniya* [Post-criminal control. Theoretical foundations of legal regulation], Izdatelstvo Tomsk university, Tomsk, Russia.
5. Lytvak, O.M. (2000), *Derzhavniy vpliv na zlochinnist. Kriminolog.-pravove doslidzhennya* [State influence on crime. Criminological and legal research], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
6. Martsev, A.I. and Maksimov, S.V. (1989), *Obshchee preduprezhdenie prestupleniy i eho effektivnost* [General crime prevention and its effectiveness], Izdatelstvo Tomsk university, Tomsk, Russia.
7. “Criminal Code. Draft law”, *Imenem zakonu. Spetsialniy vipusk*, 1996, no. 20 (4946), pp. 1-16.

РОЗДІЛ VIII. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 34313

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АНАЛІТИЧНИХ І КОНТРОЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

Столітній А.В., к.ю.н., доцент, ст. радник юстиції

*Національна академія прокуратури України, вул. Мельникова, 81-б, м. Київ, Україна
stoleta@mail.ru*

Аузин Р.О., ст. радник юстиції, заступник начальника

*Відділ організаційно-методичної роботи та координації діяльності правоохоронних органів
у сфері протидії злочинності Генеральної прокуратури України
вул. Резницька, 13/15, м. Київ, Україна
romaliy2222@rambler.ru*

У статті розглядаються актуальні проблемні питання мінімальних аналітичних і контрольних можливостей Єдиного реєстру досудових розслідувань та шляхів їх поліпшення.

Ключові слова: Єдиний реєстр досудових розслідувань, статистика, нагляд, контроль, аналітика, інформаційно-аналітична система, вдосконалення.

ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ АНАЛИТИЧЕСКИХ И КОНТРОЛЬНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ЕДИНОГО РЕЕСТРА ДОСУДЕБНЫХ РАССЛЕДОВАНИЙ

Столетний А.В.

*Национальная академия прокуратуры Украины, ул. Мельникова, 81-б, г. Киев, Украина
stoleta@mail.ru*

Аузин Р.А.

*Отдел организационно-методической работы и координации деятельности
правоохранительных органов в сфере противодействия преступности
Генеральной прокуратуры Украины, ул. Резницкая, 13/15, г. Киев, Украина
romaliy2222@rambler.ru*

В статье рассматриваются актуальные проблемные вопросы минимальных аналитических и контрольных возможностей Единого реестра досудебных расследований и путей их улучшения.

Ключевые слова: Единый реестр досудебных расследований, статистика, надзор, контроль, аналітика, інформаційно-аналітична система, усовищення.

PRACTICAL ASPECTS OF IMPROVEMENT OF ANALYTIC AND CONTROL POSSIBILITY OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION REGISTER

Stolitniy A.V.

*National academy prosecution from Ukraine, str. Melnikova, 81, Kiev, Ukraine
stoleta@mail.ru*

Auzin R.O.

*Department of organizational and methodical work and coordination of activity
of law enforcement agencies in combating crime,
Prosecutor General's Office of Ukraine, Riznytska Str., 13/15, Kyiv, Ukraine
romaliy2222@rambler.ru*

The article about the current problems of minimum analytic and control possibility of the Unified State Register of pre-trial investigation and the ways of their improvement.

In particular, the article indicates when the new Criminal Procedure Code of Ukraine was introduced, criminal justice of Ukraine received conceptually new electronic legal process.

The beginning of an investigation, his completion, sanctions etc. depend on the data registration in the Register and, consequently, information about criminal offences is being collected and formed. This is an effective model of procedure control.

Given this function it is proposed to apply in practice developed information analysis system that works with previously generated databases of the Unified State Register of pre-trial investigation through the use of EXCEL ready feature sets. In future this data could be integrated to the Unified State Register of pre-trial investigation at "Analytics and Statistics" by transferring Boolean expressions and forms from the above system.

Using the analytic capabilities of the system it is possible to receive information about: closing the proceedings in which a person was detained;

- announcement suspicion to "unidentified" persons;
- detention a person without following selection a preventive measure;
- detention for serious or especially serious crime and select a preventive measure that not related to arrest;
- corrective of elements of a crime against a person for less serious crime when the proceedings will be sent to the court;
- violation of the proceedings terms in which the court returned indictments;
- closure of proceedings in which the court returned indictments;
- excess of established damages;
- excess of recovered losses;
- suspension of the proceedings without suspicion;
- registration of reports;
- conclusion of agreements about reconciliation for serious and especially serious crime or for damage caused to the state interests and the society;
- conclusion of agreements about guilt admission for serious and especially serious crime or when there is a victim;
- suspicion notification was not included in the Unified State Register of pre-trial investigation more than one day, data was transferred to another month;
- suspicion was not announced over one day after forming, data was transferred to another month;
- incorrect qualification of property crimes (illegal entry of housing was not taken into account)
- no appointment of procedure heads in the proceedings;
- workload of procedure heads, etc.

The information analysis system automatically processes and puts in order tables and lists to comfortable active summary tables indicating the data about procedure heads, investigators, numbers and plots of criminal proceedings, amounts of loss, investigation terms and so on. These capabilities save time, human resources and budget with high productivity, accuracy and speed.

Key words: Unified State Register of pre-trial investigation, statistics, oversight, control, analytics, Information analysis systems, improvement.

Після введення в дію 19 листопада 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу України, яким запроваджено Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі – ЄРДР), кримінальна юстиція України отримала концептуально новий електронно-правовий процес. Початок розслідування, його завершення, отримання санкцій тощо тепер залежить від реєстрації відповідних даних у реєстрі; як наслідок, відбувається збирання й формування відомостей про кримінальні правопорушення, що у свою чергу стало ефективною моделлю процесуального контролю. Ця система докорінно змінила усталені як за радянських часів, так і за роки незалежності традиції й поняття кримінального процесу, а також ведення обліково-реєстраційної роботи, поєднавши обидва поняття. За своїми характеристиками на сьогодні Єдиний реєстр досудових розслідувань не має аналогів у країнах СНД.

Фактично створено інструмент одночасного процесу й контролю, відбувся перехід на новий прогресивний рівень збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку й узагальнення інформації на основі електронної бази даних із використанням цифрового підпису. Ця система є запорукою об'єктивного розслідування у визначені процесуальним законом строки із забезпеченням конституційних прав осіб та отриманням про вказані юридичні факти об'єктивної інформації в мінімальні строки.

Згідно з пунктом 1.2 розділу I «Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» (далі – Положення) реєстр – це створена за допомогою автоматизованої системи електронна база даних, відповідно до якої здійснюється збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних, зазначених у пункті 2.1 цього Положення, які використовуються для формування звітності, а також надання інформації про відомості, внесені до ЄРДР [2, с. 1].

Реєстр ведеться згідно з вимогами Кримінального процесуального кодексу України (ч.2 ст.214) із метою забезпечення (п.1.3 Положення):

- єдиного обліку кримінальних правопорушень і прийнятих під час досудового розслідування рішень, осіб, які їх учинили, та результатів судового провадження;
- оперативного контролю за додержанням законів під час проведення досудового розслідування;
- аналізу стану та структури кримінальних правопорушень, вчинених у державі.

Внесення відомостей реєстратором здійснюється шляхом заповнення реквізитів статистичних карток або автоматичного вибору відповідних даних у довідниках і включення їх до документів первинного обліку [2, с. 1].

Після внесення відомостей до ЄРДР реєстратором проводиться накладення електронного цифрового підпису. Використання електронного підпису здійснюється згідно із Законом України «Про електронний цифровий підпис» [3, с. 1].

Незважаючи на впровадження нової системи кримінальної юстиції, структура апаратів прокуратур щодо наглядових відділів не змінилася. Проте очевидно, що зазначені відділи нині за своєю суттю виконують не наглядові, а переважно контрольні, методичні й аналітичні функції.

Зокрема, наглядові відділи управління нагляду за додержанням законів органами внутрішніх справ Головного управління (перейменовується в Департамент) нагляду в кримінальному провадженні Генеральної прокуратури України, відповідно до затвердженого розподілу обов'язків, здійснюють контроль за діяльністю закріплених прокуратур областей у межах компетенції з питань додержання органами внутрішніх справ вимог закону під час прийняття заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, внесення про них відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, здійснення досудового розслідування та підтримання державного обвинувачення. Крім цього, опрацьовують теми, готують зразки документів, методичні матеріали для використання їх підпорядкованими прокуратурами, виконують рішення колегій, оперативних нарад і контролюють виконання запланованих заходів у межах компетенції підпорядкованими прокуратурами.

Таким чином, склалася ситуація, коли наглядовий відділ центрального апарату фактично займається аналітичною й організаційно-методичною діяльністю. Для належного виконання покладених завдань працівники наглядового відділу повинні мати статистичну інформацію про стан законності в регіонах, можливість порівнювати інформацію з різних регіонів та за різні періоди, що надасть змогу відслідкувати наявні тенденції, розповсюджувати позитивні напрацювання та своєчасно попереджати недоліки в роботі.

Для забезпечення вказаної діяльності наглядовці використовують наявні статистичні звіти (форми № П, № СЛ) та відомості Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Варто зазначити, що наведені джерела інформації насамперед обробляються управлінням статистики Генеральної прокуратури України, проте результати роботи вказаного управління стосуються здебільшого самого факту зведення інформації з мінімальним аналізом даних.

Подальшу обробку вказаних даних виконують працівники наглядових відділів, які, не будучи фахівцями у сфері електронних обчислювальних машин, вимушені отримувати відомості для виявлення фактів шляхом штучного відкриття електронних даних окремих проваджень:

- закриття проваджень, у яких особа затримувалася;
- затримань без подальшого обрання запобіжного заходу;
- затримань за тяжкими або особливо тяжкими злочинами й обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою;
- перекваліфікації складу злочину щодо особи на менш тяжкий злочин під час направлення провадження до суду тощо.

Таким чином, у сучасному оснащеному, інформаційно-насиченому та статистично складному оточенні, в умовах зрощення досудового розслідування й електронної системи нагляд і контроль належним чином не функціонують. Про вказане свідчать мінімальні аналітичні спроможності системи Єдиного реєстру досудових розслідувань, її недосконалість і невикористання навіть існуючих аналітичних можливостей ЄРДР.

Згідно зі свідоцтвом про реєстрацію авторського права на твір від 23.12.2014 р. № 57773, виданого Державною службою інтелектуальної власності України Аузіну Роману Олександровичу та Столітньому Антону Володимировичу (додаток А), розроблено інформаційно-аналітичну систему

обробки заздалегідь генерованих баз Єдиного реєстру досудових розслідувань за допомогою готових наборів функцій EXCEL, які в подальшому можливо інтегрувати до ЄРДР у розділ «Аналітика та статистика» шляхом перенесення логічних виражень і форм із вказаної вище системи.

Використовуючи зазначену інформаційно-аналітичну систему, яку застосовано на практиці в управлінні нагляду за додержанням законів органами внутрішніх справ Головного управління нагляду в кримінальному провадженні Генеральної прокуратури України, можливо отримувати дані про:

- закриття проваджень, у яких особа затримувалася;
- оголошення підозри «невстановленим» особам;
- затримання без наступного обрання особі запобіжного заходу;
- затримання за тяжкими або особливо тяжкими злочинами й обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою;
- пере kwalіфікацію складу злочину щодо особи на менш тяжкий злочин під час направлення провадження до суду;
- порушення розумних строків у провадженнях, за якими судом поверталися обвинувальні акти;
- закриття проваджень, за якими судом поверталися обвинувальні акти;
- закриття правопорушень і проваджень, у яких особам повідомлено про підозру;
- провадження, у яких особам повідомлено про підозру протягом 2 місяців (не продовжені);
- закриття сумнівних (без підозри);
- завищення встановлених збитків;
- завищення відшкодованих збитків;
- укриття встановлених і виставлення лише відшкодованих збитків (нарощування % відшкодованих);
- невнесення встановлених збитків у майнових злочинах;
- зупинення без складання підозри;
- незаконно пов'язані з охороною природного середовища й земельні відносини;
- реєстрацію за рапортами;
- укладання угод про примирення за тяжким або особливо тяжким злочином чи таким, де шкода спричинена державним інтересам і суспільству;
- укладання угод про визнання винуватості за особливо тяжким злочином або коли є потерпілий;
- повідомлення підозри, що дані не внесено до ЄРДР понад добу, а перенесено на інший місяць;
- підозру того, що не оголошено дані понад добу після складання, а перенесено на інший місяць;
- невірну кваліфікацію майнових злочинів (не враховано проникнення);
- не тяжкі злочини, без підозри, понад 2 місяці, де фігурують мобільні пристрої (для перевірки використання негласних слідчих (розшукових) дій згідно зі ст.268 Кримінального процесуального кодексу України, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу);
- очевидне правопорушення, без підозри, понад 2 місяці в провадженні;
- правопорушення, у яких мають місце факти укриття грабежів або розбійних нападів шляхом кваліфікації як менш тяжкого злочину;
- непризначення процесуальних керівників у провадженнях;
- навантаження на процесуальних керівників.

Інформаційно-аналітична система автоматично обробляє й упорядковує таблиці та списки в зручні активні зведені таблиці із зазначенням даних про процесуальних керівників, слідчих, номери та фабули кримінальних проваджень, суми збитків, строки розслідувань тощо. Указані можливості економлять час, людські ресурси й бюджетні кошти за високої продуктивності, точності та швидкості.

Використовуючи такий аналітичний підхід, маємо дублювання функцій наглядових відділів апаратів прокуратур щодо аналітичного забезпечення («збирання відомостей вручну») з функціями, які використовуються в системі разом із ЄРДР та обчислюються автоматично.

Перша ідея вдосконалення аналітичних і контрольних функцій ЄРДР із використанням інформаційно-аналітичної системи полягає в оперативному встановленні можливих найпроблемніших регіонів і районів у конкретному регіоні з тих чи інших питань.

Так, за результатами автоматичної обробки системою однієї з баз ЄРДР за 9 місяців 2014 р. виявлено 19 фактів завищення сум встановлених збитків у провадженнях, спрямованих до суду, на суму 115

млн грн, при цьому в статистичній формі СЛ за вказаний період загальна сума встановлених збитків становить 1,334 млрд грн. Таким чином, сума збитків у ЄРДР завищена на 8,6%. У зведеній в автоматичному режимі таблиці інформаційно-аналітичної системи вбачається, що найбільше завищення збитків допущено в місті Києві за рахунок Оболонського районного управління ГУ МВС України в місті Києві (16,983 млн грн), Дарницького районного управління ГУ МВС України в місті Києві (15,258 млн грн), Слідчого управління фінансових розслідувань ДПІ в Оболонському районі ГУ Міндоходів у м. Києві (2,779 млн грн) та Печерського районного управління ГУ МВС України в місті Києві (2,338 млн грн) (додаток Б).

Для отримання списку проваджень у яких допущено завищення збитків необхідно лише натиснути кнопку комп'ютерної миші на суму яка цікавить.

Друга ідея полягає в можливості застосування й подальшого розвинення функцій автоматичної обробки текстових даних фабул правопорушень з урахуванням слів-професіоналізмів органів досудового розслідування для виявлення можливих фактів невірної кваліфікації злочинів.

Так, протягом 9 місяців 2014 р. до ЄРДР органами досудового розслідування України внесено понад 850 тис. кримінальних правопорушень. Таким чином, середньомісячна реєстрація складає 94 тис. правопорушень. Перевірити правильність кваліфікацій у вказаних правопорушеннях шляхом перерахунку фабул або проваджень неможливо. Інформаційно-аналітична система за результатом аналізу текстових даних фабул із 850 тис. правопорушень за 9 місяців обрала понад 1 600 майнових правопорушень, у яких можлива невірна кваліфікація за рахунок неврахування кваліфікуючої ознаки, а саме проникнення, та 3 600 правопорушень, у яких імовірно невірно кваліфіковано грабіж або розбійний напад. Під час щомісячного використання можливостей цієї системи в державі вивченню підлягає не 94 тис. правопорушень, а лише 577, що в середньому складає 22 правопорушення на регіон.

Третя ідея переслідує можливість системного й надійнішого контролю рівномірності розподілу проваджень на процесуальних керівників і слідчих. Дотепер офіційна статистика не надає такої інформації. Фактично в роботі використовуються дані, зібрані в телефонному режимі з регіонів, які досить умовно можливо назвати точними. У ЄРДР такі відомості містяться, проте вони подані у вигляді списків, та на рівні всієї держави або навіть окремих регіонів не можуть бути використані для аналізу. Інформаційно-аналітична система обробляє списки в автоматичному режимі та формує зведену таблицю й перелік процесуальних керівників або слідчих із кількістю проваджень у кожного; працівники упорядковані від найбільш до найменш завантажених. У прикладі, наведеному в додатку, навантаження вираховано за кількістю проваджень у залишку (додаток В).

З аналізу таблиці вбачається, що потребує вивчення високе середнє навантаження в Запорізькій області (73,9%) із залишком 389 тис. проваджень, при цьому в Донецькій області за схожого рівня середнього навантаження (74,9%) залишок проваджень більший удвічі й складає 788 тис.

Список надає дані про навантаження на кожного процесуального керівника та слідчого держави, а отже, про найбільше й найменше навантаження на конкретного прокурора та слідчого (додаток Г).

Четверта ідея полягає в можливості здійснення автоматичного контролю за своєчасністю призначення прокурорів у провадженнях, а також за матеріалами проваджень, які впродовж тривалого часу не надходять до органу досудового розслідування після внесення до ЄРДР відомостей про зміну підслідності, у тому числі внаслідок їх загублення (додаток Д).

П'ята та найважливіша ідея – це одноманітний підхід до обробки й формування аналітично-контрольних даних у зручній для роботи формат, отримання даних, які не залежатимуть від кваліфікації оперативного працівника прокуратури, суб'єктивних і будь-яких інших обставин, оскільки вони формуватимуться за однаковою алгоритмом залежно від завданого періоду. Акцентування уваги на пріоритетності тієї або іншої проблематики, регіону, району й кожного процесуального керівника здійснюватиметься автоматично.

Таким чином, застосування інформаційно-аналітичної системи надасть можливість запобігати прийняттю незаконних рішень прокурорами та слідчими; отримувати статистичні відомості, у тому числі в режимі реального часу; порівнювати відомості різних регіонів у кількісному й відсотковому співвідношенні, виявляючи позитивні й негативні тенденції процесуального керівництва й досудового розслідування з можливістю своєчасного та якісного вжиття відповідних заходів впливу; вивільнити значну кількість робочого часу, забезпечивши ефективно й повне виконання своїх

функцій процесуальними керівниками та слідчими. Крім того, зазначене надасть змогу реформувати органи прокуратури й органи досудового розслідування згідно з вимогами чинного кримінального процесуального закону та сьогоднішнім з дотриманням вимог реальної економії бюджетних коштів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: Положення, погоджене з Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства та затверджене наказом Генерального прокурора України №69 від 17.08.2012 р. (зі змін. і доповн.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/pd.html?_m=publications&_t=rec&id=110522
3. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 р. (зі змін. і доповн.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/852-15>.

REFERENCES

1. “Criminal Procedure Code of Ukraine of 2012”, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. “ On the procedure of keeping the Unified Register of Pre-trial Investigations”: Provisions agreed with the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the Security Service of Ukraine, the body that oversees compliance with the tax laws and approved by the order of the Prosecutor General of Ukraine №69 of 17.08.2012 (with changes and supplements), available at: http://www.gp.gov.ua/ua/pd.html?_m=publications&_t=rec&id=110522;
3. “On Electronic Digital Signature”: Law of Ukraine of 22.05.2003 (with changes and supplements), available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/852-15>.

Додаток А. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір від 23.12.2014 р. № 57773, видане Державною службою інтелектуальної власності України Аuzіну Роману Олександровичу та Столітньому Антону Володимировичу

Додаток Б. Робота з активними зведеними таблицями інформаційно-аналітичної системи

Fakt DERG print 2 - Excel

ФАЙЛ ГЛАВНАЯ ВСТАВКА РАЗМЕТКА СТРАНИЦЫ ФОРМУЛЫ ДАННЫЕ РЕЦЕНЗИРОВАНИЕ ВИД

Вставить Вырезать Копировать Формат по образцу Буфер обмена Шрифт Выравнивание

Calibri 11 Ж К Ч Перенести текст Объединить и поместить в центре

ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ СИСТЕМЫ БЕЗОПАСНОСТИ Запуск макросов отключен. Включить содержимое

A7 : Дарницьке районне управління ГУ МВС України в місті Києві

	A	B
1	Завищення встановл.збитків (грн.)	
2		
3	(грн)	Названия сто
4	Названия строк	1
5	м. Київ	37 359 603
6	Оболонське районне управління ГУ МВС України в місті Києві	16 983 000
7	Дарницьке районне управління ГУ МВС України в місті Києві	15 258 726
8	Слідче управління фінансових розслідувань ДПІ у Оболонському районі ГУ	2 779 218
9	Печерське районне управління ГУ МВС України в місті Києві	2 338 659
10	Слідче управління фінансових розслідувань ДПІ у Шевченківському районі ГУ Міндоходів у	
11	Слідчий відділ фінансових розслідувань ДПІ у Деснянському районі ГУ Міндоходів у м. Киє	
12	Слідче управління фінансових розслідувань Головного управління Міндоходів у м. Києві	
13	Святошинське районне управління ГУ МВС України в місті Києві	
14	Слідче управління фінансових розслідувань ДПІ у Голосіївському районі ГУ Міндоходів у м	
15	Подільське районне управління ГУ МВС України в місті Києві	
16	Деснянське районне управління ГУ МВС України в місті Києві	
17	Слідче управління фінансових розслідувань ДПІ у Печерському районі ГУ Міндоходів у м.К	
18	Голосіївське районне управління ГУ МВС України в місті Києві	
19	Головне управління МВС України в м. Києві	
20	Слідчий відділ фінансових розслідувань ДПІ у Дніпровському районі ГУ Міндоходів у м.Киє	
21	Слідчий відділ фінансових розслідувань ДПІ у Дарницькому районі ГУ Міндоходів у м. Киє	
22	Солом'янське районне управління ГУ МВС України в місті Києві	
23	Слідче управління фінансових розслідувань ДПІ у Подільському районі ГУ Міндоходів у м. К	
24	Слідче управління фінансових розслідувань ДПІ у Святошинському районі ГУ Міндоходів у	
25	Лінійний відділ в річковому порту "Київ", підпорядкований ГУ МВС України в місті Києві	
26	Слідче управління фінансових розслідувань ДПІ у Солом'янському районі ГУ Міндоходів у	
27	Лінійне управління в метрополітені ГУ МВС України в місті Києві	
28	Шевченківське районне управління ГУ МВС України в місті Києві	
29	Дніпровське районне управління ГУ МВС України в місті Києві	
30	Донецька	27 661 681
31	Луганська	26 624 349
32	Хмельницька	11 748 240
33	Київська	2 997 000

3 підозр.понад 2м.не продовж Закриті сумнівні Лист2 **Завищення встановл.збит** Завищ

Додаток Г. Фрагмент списку інформаційно-аналітичної системи за рівнем навантаження на процесуальних керівників

The screenshot shows an Excel spreadsheet with the following data:

Названия строк	кільк.правд.	регіон
Ко мунарський РВ ЗМУ ГУМВС в Запорізькій області Іванова О.О.	691	Запорізька
Кіровський РВ Дніпропетровського МУ м. Дніпропетровська Дніпропетровської області Іванова М.М.	509	Дніпропетровська
Бердянський МВ ГУМВС України в Запорізькій області Іванова В.М.	476	Запорізька
Краматорський МВ ГУМВС України в Донецькій області Іванова Г.С.	467	Донецька
Кіровський РВ Дніпропетровського МУ м. Дніпропетровська Дніпропетровської області Іванова М.О.	438	Дніпропетровська
Суворовський РВ ОМУ ГУМВС України в Одеській області Іванова О.Ф.	388	Одеська
Ренійський РВ ГУМВС України в Одеській області Іванова І.П.	387	Одеська
Феодосійський МВ ГУМВС України в АР Крим Іванова С.В.	377	АР Крим
Мар'їнський РВ ГУМВС України в Донецькій області Іванова М.П.	369	Донецька
Нікопольський МВ ГУМВС України в Дніпропетровській області Іванова І.К.	354	Дніпропетровська
Дебальцевський МВ ГУМВС України в Донецькій області Іванова Р.О.	353	Донецька
Хортицький РВ ЗМУ ГУМВС в Запорізькій області Іванова М.Р.	346	Запорізька
Севєродонецький МВ ГУМВС України в Луганській області Іванова К.С.	346	Луганська
Бердянський МВ ГУМВС України в Запорізькій області Іванова Т.М.	342	Запорізька
Ко мунарський РВ ЗМУ ГУМВС в Запорізькій області Іванова Ю.О.	340	Запорізька
Бердянський МВ ГУМВС України в Запорізькій області Іванова І.О.	339	Запорізька
Ко мунарський РВ ЗМУ ГУМВС в Запорізькій області Іванова О.Л.	339	Запорізька
Нікопольський МВ ГУМВС України в Дніпропетровській області Іванова І.Ю.	337	Дніпропетровська
Суворовський РВ ОМУ ГУМВС України в Одеській області Іванова А.С.	336	Одеська
Артемівський МВ ГУМВС України в Донецькій області Іванова В.В.	334	Донецька
Апостолівський РВ ГУМВС України в Дніпропетровській області Іванова О.О.	332	Дніпропетровська
Мелітопольський МВ ГУМВС України в Запорізькій області Іванова О.М.	331	Запорізька
Бердянський МВ ГУМВС України в Запорізькій області Іванова В.В.	330	Запорізька
Тарутинський РВ ГУМВС України в Одеській області Іванова О.В.	328	Одеська
Ко мунарський РВ ЗМУ ГУМВС в Запорізькій області Іванова С.Ю.	325	Запорізька
Центрально-Міський РВ Криворізького МУ м. Кривого Рогу Дніпропетровської області Іванова І.В.	322	Дніпропетровська
Нікопольський МВ ГУМВС України в Дніпропетровській області Іванова Д.В.	319	Дніпропетровська
Печерське районне управління ГУ МВС України в місті Києві Іванова М.В.	316	м. Київ
Мелітопольський МВ ГУМВС України в Запорізькій області Іванова М.В.	315	Запорізька
Мелітопольський МВ ГУМВС України в Запорізькій області Іванова М.А.	314	Запорізька
Шевченківське районне управління ГУ МВС України в місті Києві Іванова А.В.	312	м. Київ
Деснянське районне управління ГУ МВС України в місті Києві Іванова І.В.	312	м. Київ
Ленінський РВ ЗМУ ГУМВС в Запорізькій області Іванова М.В.	311	Запорізька
Саксаганський РВ Криворізького МУ м. Кривого Рогу Дніпропетровської області Іванова М.В.	309	Дніпропетровська
Приморський РВ ОМУ ГУМВС України в Одеській області Іванова А.О.	308	Одеська
Артемівський МВ ГУМВС України в Донецькій області Іванова Г.В.	307	Донецька
Деснянське районне управління ГУ МВС України в місті Києві Іванова Д.В.	307	м. Київ
Кілійський РВ ГУМВС України в Одеській області Іванова Я.А.	306	Одеська

Додаток Д. Формат зведеної таблиці інформаційно-аналітичної системи щодо кількості проваджень, у яких не призначено прокурорів із прив'язкою до місяця й року реєстрації провадження в ЄРДР

3	###	2012 Итого	2013												2013 Итого	2014										: (г. Общий) (пусто)		
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
4	Названия строк	11 12	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
5	Донецька	9 4	13	4	6	4	6	3	2	11	3	5	6	3	53	10	10	14	35	35	45	87	196	231	34	763		
6	м. Київ	6 9	15	6	8	10	6	4	3	12	9	4	5	4	8	79	6	4	8	5	10	17	9	24	367	195	739	
7	Луганська	4 14	18	11	8	10	7	4	6	14	10	10	14	21	14	129	21	22	26	58	34	31	36	71	88	12	546	
8	Дніпропетровська			5	1	2	2	3	3	1	2	5	1	1	26	5	10	6	6	11	20	16	29	60	153	342		
9	Харківська	2	2	1	3	3	5	7	6	5	5	5	4	4	53	5	8	8	8	10	9	14	26	84	75	302		
10	АР Крим	2 4	6	2	4	3	3	3	7	7	9	8	13	10	16	85	18	30	106	1	1							247
11	Запорізька	2 1	3	1	2	1	4	1	1	1	1	3	1	16	1		1	4	10	4	11	6	44	86	186			
12	Одеська	4 1	5	2	2	1	1	1	1	4	3	2	1	2	20		4	3	3	5	6	6	11	30	90	183		
13	Київська	1 2	3	1		1	4	2	2	1	1	1	4	2	19	1	3	4	4	6	2	5	7	20	61	135		
14	Львівська	1	1			1		1	1	2	4	4	5	18	4	3	5	3	1	5	10	9	15	57	131			
15	Полтавська	3 1	4	2	1	5	2	1	3	4	2	1	21	2	3	1	6	3	6	6	22	49			123			
16	Херсонська				1			1	1	1	1	5			2	1	3	4	9	7	50	34	115					
17	Миколаївська	1 1	2	1	1	1	1	2	4	2	1	2	15		4	2	2	5	5	7	28	40	110					
18	Вінницька	2	2	2	1	2	1	1				1	8		2	5	2	4	5	5	32	38	103					
19	Рівненська	2	2	1	3	4	2	1	2	1	2	1	2	2	1	22	3	2	1	2	3	2	1	4	22	34	98	
20	Кіровоградська				2	1	1	1	1	2	2	10	2	1	1	3			4	20	37			78				
21	м. Севастополь	2	2	1	2	1	3	1	1	8	4	2	2	25		5	26								58			
22	Черкаська	1	1	2	1	1	1	1	1			2	8	1	2	1	1	3	2	1	9	27			56			
23	Житомирська			1	1					1	1	4	8	1	2	1	1	2	2	1	10	22			50			
24	Хмельницька	3	3	1	1	1	1	1	1			1	6	1	2	1	2	1	2	4	8	18			48			
25	Сумська	1	1	1					1				2	1	3	3	1	4	4	28				47				
26	Тернопільська				1	1	1	2	1			1	6		1	1	3	2	6	18	8				45			
27	Черніпівська										1	1			1	3	1	1	5	31				43				
28	Чернівецька	1 1	2	2				3	2	2	4	13	1	2	4	1	2	1	2	7	8			43				
29	Івано-Франківська			1	1			2	1	1	2	1	1	1	11	1	1		1	3	1	5	18			41		
30	Волинська				1	1	1	1	1	1	1	6		1	4	2	2	8	12							35		
31	Закарпатська						1	1	1	1	1	4		1	1	1	1	2	1	5	18			34				
32	ГСУ МВС (пусто)	2	2		1	1					1	3		9	2	2	3	1	10							32		
35	Общий итог	39 48	87	41	49	52	42	44	46	59	64	60	72	69	74	672	84	110	238	162	150	171	236	436	1202	1185	4733	

УДК 347.965.43

PRACTICAL PROBLEMS OF ATTORNEY'S REQUEST USAGE

Uzunova O.V., candidate of law, associate professor
Plechun M.A., master student

Zaporizhzhya national university, str. Zhukovskoho, 66, Zaporizhzhya, Ukraine
chornenkaya@ukr.net, inspred@ukr.net

In the article was made a study of practical problems usage of attorney's request as a necessary component of advocacy. The study of disadvantages in the usage of attorney's request is impossible without studying its legal nature.

The authors have received considerable attention to the analysis of the current legislation in circle of realization the right of lawyer to appeal to public authorities or private enterprises with attorney's request. Attention is paid to the problems with which faces lawyer in his professional activities. Its determined necessity of reformation of the existing legislative system in order to facilitate lawyers' right to receive necessary information for the effective rendering of legal services.

Key words: attorney, information, attorney's request, legal aid, counsel warrant.

ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ АДВОКАТСКОГО ЗАПРОСА

Узунова О.В., Плечун Н.А.

*Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина
chornenkaya@ukr.net, inspred@ukr.net*

В статье было произведено исследование практических проблем применения адвокатского запроса как необходимой составляющей адвокатской деятельности. Исследование недостатков при применении адвокатского запроса невозможно без изучения его правовой природы.

Авторы уделили значительное внимание анализу действующего законодательства, регулирующего сферу применения, реализации права адвоката на обращение в органы государственной власти или предприятий частной формы собственности с адвокатским запросом. Уделяется внимание проблемам, с которыми сталкивается адвокат при осуществлении профессиональной деятельности. Обоснована целесообразность внесения изменений в действующие законодательные акты в целях содействия адвокатам в праве на получение информации, необходимой для эффективного предоставления юридических услуг.

Ключевые слова: адвокат, информация, адвокатский запрос, правовая помощь, ордер адвоката.

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ АДВОКАТСЬКОГО ЗАПИТУ

Узунова О.В., Плечун М.А.

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
chornenkaya@ukr.net, inspred@ukr.net*

У статті було проведено дослідження практичних проблем застосування адвокатського запиту як необхідної складової адвокатської діяльності. Дослідження недоліків під час застосування адвокатського запиту є неможливим без вивчення його правової природи.

Автори приділили значну увагу аналізу чинного законодавства, яке регулює сферу застосування, реалізації права адвоката на звернення до органів державної влади чи підприємств приватної форми власності з адвокатським запитом. Приділяється увага проблемам, із якими стикається адвокат під час здійснення професійної діяльності. Обґрунтовано доцільність внесення змін до чинних законодавчих актів із метою сприяння адвокатам у праві на отримання інформації, необхідної для ефективного надання юридичних послуг.

Так, проблеми, які виникали в адвокатів з отриманням інформації за допомогою адвокатського запиту, привертала увагу багатьох вітчизняних учених, у поле зору яких потрапляли лише окремі недоліки законодавчої конструкції норм, які гарантували право на отримання запитуваної адвокатом інформації. Однак, на жаль, увесь комплекс прогалин та проблем, із якими стикаються адвокати на практиці під час використання такого засобу, як адвокатський запит, залишається не достатньо дослідженим.

Авторами на підставі викладеного матеріалу встановлено, що основними проблемами й недоліками під час практичного використання адвокатських запитів є такі: ігнорування запитів; порушення строків розгляду; надання інформації, яка не стосується запиту; відписка з посиланням на те, що інформація є конфіденційною; вимагання копії договору про надання юридичних послуг; вимагання плати за надання інформації; зловживання адвокатами правом на адвокатський запит, зокрема у своїх інтересах або без укладення договору про надання правової допомоги.

Аналіз законодавства та праць науковців дозволив авторам виокремити основні практичні проблеми, пов'язані з реалізацією адвокатом права на адвокатський запит, та запропонувати шляхи вдосконалення законодавства для усунення прогалин, недоліків і причин, які сприяють порушенню цього права.

У статті автори наголошують на тому, що створення професійного адвокатського корпусу в Україні є неможливим без забезпечення гарантій реалізації права на адвокатський запит. Доцільним вбачається й посилення заходів відповідальності та процедури притягнення до відповідальності осіб, які порушують право адвоката на отримання інформації.

Звернено увагу на те, що запровадження наведених пропозицій обов'язково зумовить більш сумлінне ставлення до адвокатських запитів, що у свою чергу сприятиме підвищенню рівня довіри населення до правової сфери України та слугуватиме черговим кроком в інтеграційних процесах нашої держави на сучасному етапі розвитку.

Ключові слова: адвокат, інформація, адвокатський запит, правова допомога, ордер адвоката.

One of the most important for a lawyer as a representative of a person is attorney's request, without which is complicate or even impossible to provide qualified legal assistance. Formation of proper and acceptable evidence is a major factor to obtain a positive result in case, with use of attorney's request.

The problem of providing professional legal aid by lawyers, in particular for the realization of the right to request is relevant and always has been the subject of many studies of modern scientists. Among the scientists who have studied some aspects of this problem are V.B. Aver'yanov, A.V. Ivantsova, V.M. Khabibulin, L.A. Podosynnikova, I.M. Sopilko, J.A. Tikhomirov and others. Thus, the problems studied in the works of these scientists show only some drawbacks of our legal system. However,

unfortunately, the whole complex of gaps and problems faced by lawyers in practice connected with usage of attorney's request is not sufficiently investigated.

The above leads to the purpose of article – through the analysis of legislative and scientific literature define the legal nature of attorney's request, explore practical aspects of usage of this right, including the filing of the procedure, terms of receiving a response to a request and analyze the conditions, gaps and problems that complicate the realization of their legal right.

Advocacy is based on the certificate of advocacy, issuing the qualification commission of advocates. The License to Practice Law gives the right to exercise individual or collective law practice by combining in associations or bar associations.

One of the most important for a lawyer as a representative of a person is the right of attorney's request, without which greatly hampered or even impossible to provide qualified legal assistance.

According to the Law "On the Bar and Legal Practice" Advocacy is an independent professional activity advocate for the implementation of security missions and to provide other types of legal aid clients [1].

These types of advocacy relating to all of Advocates of Ukraine, however, organizational forms of advocacy under the new law "On Advocacy and advocacy" in accordance with art. 4 is an individual advocate activity or organizational and legal forms or law offices of the Bar Association [1].

According to art.14, 15 of the Law "On the Bar and Legal Practice" law office and bar association is a legal entity operating under the statute. In addition, state registration law offices and lawyers' association carried out in the manner prescribed by the Law of Ukraine "On State Registration of Legal Entities and individuals – entrepreneurs" with the specifications provided by the Law.

The features of the registration law offices and lawyers' association are:

- 1) founder of the Law Office is a lawyer;
- 2) the founders of the Bar Association has two or more lawyers;
- 3) the name of the law office must contain the name of the founder lawyer;
- 4) the establishment, reorganization or liquidation of the bar association of lawyers counsel informs the region.

According to art.24 of the Law of Ukraine "On the Bar and Legal Practice", lawyer request – written appeal counsel to the state government, local government, their officers and employees of enterprises, institutions and organizations regardless of ownership and subordination, associations for provision information, copies of necessary documents for the lawyer to provide legal assistance to clients [1].

Positive moment in the Law of Ukraine "On the Bar and Legal Practice" is the fact of establishing the term to give necessary information. Thus, the public authority or private entities should within five working days of receipt of the request to provide relevant information to the lawyer, copies of documents, in addition except information with restricted access and copies of documents that contain information with restricted access.

However, in practice lawyer often confront with violations of his right to receive information with use of attorney's request. Major violations engaged in providing individual responses to the lawyers' request is:

- 1) requesting a copy of the contract for legal assistance;
- 2) respond that the information is confidential;
- 3) violation of the terms to respond;
- 4) give information that doesn't apply to the request;
- 5) ignoring the request;
- 6) respond that information can't be given with reference to the protection of personal information;
- 7) receive an answer with caution that it's pay information.

For the purpose of understanding the practical problems associated with these disorders is necessary to use method of analysis. So, when lawyer submits attorney's request he can receive written demand to add a copy of the contract for legal assistance. These is a direct violation of the requirements of the Law "On the Bar

and Legal Practice” because lawyer should add certified copies of the certificate of right to advocacy, counsel warrant or trust of agency (agencies) authorized to provide free legal aid to his attorney’s request. Require other documents prohibited [1].

The most of scientists and lawyers had thoughts about the hollowness of such claims and the inability to provide copies of such agreements [2, p. 163]. Provide copies of such lawyer “would be a direct violation of the rules of protection of confidentiality on his part” [3, p. 41].

Another aspect that complicates the realization of lawyers right of attorney’s request is establishing in law restrictions on the provision of information with restricted access and copies of documents that contain information with restricted access (include confidential information). According to art.21 of the Law of Ukraine “On information” [4] information with restricted access is confidential, secret and proprietary information.

Ignoring and violating the terms of the consideration of requests is a major practical problem faced by lawyers. Compliance with the consideration of the request is important because it allows lawyer to get the necessary information at the right time. However, ignoring and abuse of the terms of consideration of attorney’s request negatively affect on the resolution of the case, which causes negative consequences primarily for client. However, eliminating this problem is existence of administrative and criminal responsibility for these actions.

Give information that doesn’t apply to the request is a significant problem in lawyer’s practical activity. Thus, given the requirements of the law that the violation doesn’t entail liability due lawyer received a response to your request within the prescribed period. However, it would introduce liability for information not related to the request as received information contains practical use for a lawyer.

Recently became popular reference to the fact that getting information is a paid service. This response disagree with Law of Ukraine “On the Bar and Legal Practice Law of Ukraine” in which written that information is free of charge. In addition, the only exception is fact that amount of information is more than 10 pages, in which case the lawyer should offset the costs of making copies. There is although administrative and criminal responsibility for these actions.

It should focus on the fact that a lawyer may be responsible in case of abuse of the right of the attorney’s request or violations of law while using this right. Thus, lawyers send their requests, which contain information on the applicant are not untrue or lawyer sent requests just in his own interests, without contract for legal assistance.

According to the Law of Ukraine “On the Bar and Legal Practice” lawyer may be disciplined in order disciplinary proceedings. In turn, disciplinary proceedings is the process of consideration of a written complaint, which contains information about the presence of a lawyer’s actions evidence of the offense. Disciplinary proceedings against a lawyer carried qualification commission of advocacy at the workplace attorney referred to in the Unified Register of Advocates of Ukraine [1].

In accordance with the above law right to a qualification-disciplinary committee of the Bar of the application (complaint) about a lawyer who may be grounds for disciplinary action has everyone who has known facts such behavior.

It should be noted that the Law “On Advocacy and advocacy” determines the list of reasons that lead to prosecution lawyer disciplinary measures, namely committing of the offense, which in turn indicates one of the following counsel:

- 1) violation of incompatibility;
- 2) violation of the oath of Advocates of Ukraine;
- 3) violation of the rules of legal ethics;
- 4) disclosure of confidentiality and actions that led to its disclosure;
- 5) non-performance or improper performance of their professional duties;
- 6) non-enforcement of the legal profession;
- 7) breach of other obligations counsel provided by law [1].

The current law of Ukraine administrative and criminal liability for violation of the provision information on attorney's request.

Speaking about administrative responsibility should be noted that according to the art. 212-3 of Code of Ukraine on Administrative Offenses:

Unlawful refusal to provide information, untimely or incomplete provision of information, information that is untrue, in response to the attorney's request, the request of Qualification-Disciplinary Bar Commission, member of the House or the Law of Ukraine "On the Bar and Legal Practice" entails a fine on officials from twenty-five to fifty times the income (from 450 to 850 hryvnias) [5].

Protocols on administrative violations under art.212-3 Code of Ukraine on Administrative Offenses (violation of the right to information) in the part concerning violations of the right to information under the Law of Ukraine "On the Bar and Legal Practice" head up the Bar Council of the Autonomous Republic of Crimea, Kyiv and Sevastopol and/or authorized by the respective council member of Bar.

After receipt of the application respective council examines and verifies the submitted materials. Then he decides to make protocol or decide not to report on administrative offense.

Criminal liability of the Criminal Code of Ukraine. According to art. 397 of the Criminal Code of Ukraine:

1. Any interference with lawful activity of a defense attorney or legal agent, or violation of legal guaranties of their activity and professional secrets, – shall be punishable by a fine of 100 to 200 tax-free minimum incomes, or correctional labor for a term up to two years, or arrest for a term up to six months, or restraint of liberty for a term up to three years.
2. The same actions committed by a person through abuse of office, – shall be punishable by a fine of 300 to 500 tax-free minimum incomes, or restraint of liberty for a term up to three years, with the deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities for a term up to three years [6].

Law of Ukraine "On the Bar and Legal Practice" did not solve all the problems related to the full realization of the right to a lawyer of his request for the proper performance of the functions on lawyers to represent and protect the interests of its clients.

Analysis of legislation and scientific works allowed the authors to isolate the main practical problems associated with the realization of the right to an attorney's request the ways of improving legislation to address gaps and deficiencies and factors contributing to the violation of the law.

Bar Ukraine is an institution of civil society whose duty it is to protect the interests of all actors of civil society. However, for the effective functioning of the institution requires a clear resolution of his subjects, namely bodies that advocate government. This is evidenced by the presence of the needs of civil society in this institute, which needs to provide professional legal assistance to legal specialists, as most members of society unable to defend their interests in conflict with the state and others. Accordingly, the aspect of effective legal profession promotes activities lawyers, professionals, guaranteeing qualified to assist individuals and legal entities.

It should be noted that the above shows a clear hierarchy of the legal profession. The system of government advocates are well developed and allows you to perform tasks such bodies in accordance with the law. In addition, the law provides for binding decisions of the legal profession to fulfill all lawyers. This in turn suggests that the legal profession is not only enshrined in law, but also has effective safeguards the activity as non-enforcement of the legal profession entails legal liability, even including a denial of advocacy.

In addition, it is important to consolidate the Law "On the Bar and Legal Practice" foundations funding the legal profession and an exhaustive list of funding sources, which in turn provides sustainable operation of the entire system of government.

Advocate's request as part of a lawyer is an important part of civil society which seeks the protection of the interests of citizens. Given this improvement of legislation in this area will ensure effective implementation of the rights of lawyer.

REFERENCES

1. "On the Bar and Legal Practice": Law of Ukraine from 05.07.2012, *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy*, 2012, no. 27, art. 282.

2. Khabibulin, V. (2006), "Subject of confidentiality", *Pidprijemnyctvo, gospodarstvo i pravo*, no. 5, pp. 163-165.
3. Tokarev, G.V. (2005), "Problems of the right of lawyer to request information", *Advokat*, no. 11, pp. 40-45.
4. "On Information": Law of Ukraine from 02.10.1992, *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy*, 1992, no. 48, art. 650.
5. "Code of Ukraine on Administrative Offenses from 07.12.1984", *Vidomosti Verhovnoi Rady URSR*, 1984, no. 51, art. 1122.
6. "Criminal Code of Ukraine from 05.04.2001", *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy*, 2001, no. 25, art. 131.

ЛІТЕРАТУРА

1. On the Bar and Legal Practice: Law of Ukraine of July 5, 2012 // *Ofitsiynyi Vistnyk Ukrainy*. – 2012. – № 62. – Art. 17.
2. Khabibulin V. Subject of attorney-client privilege / V. Khabibulin // *Pidprijemnyctvo, gospodarstvo i pravo*. – 2006. – № 5. – P. 163-165.
3. Tokarev H.V. Problems of the exercise of lawyer's right to request information (Article 6 of the current Law of Ukraine "On the Bar") / H.V. Tokarev // *Advokat*. – 2005. – № 11. – С. 40-45.
4. On Information: Law of Ukraine of October 2, 1992 // *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. – 1992. – № 48. – Art. 650.
5. Code of Administrative Offences of Ukrain of December 7, 1984 // *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR*. – 1984. – № 51. – Art. 1122.
6. Criminal Code of Ukraine of April 5, 2001 // *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. – 2001. – № 25. – Art. 131.

УДК 342.34

ЗАЛУЧЕННЯ ПОНЯТИХ ДО УЧАСТІ В ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ТА ІНШИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ

Губіна Є.Н., прокурор

*прокуратура Києво-Святошинського району Київської області,
бульвар Лесі Українки, 27/2, м. Київ, Україна
karpo@mail.ru*

У статті розглядається актуальне питання кримінального процесуального законодавства, а саме залучення понятих до участі в проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Проаналізовано юридичну літературу, проведено порівняльний аналіз міжнародного законодавства щодо цієї проблематики та зроблено відповідні висновки й пропозиції.

Ключові слова: понятий, слідчі дії, розшукові дії, процесуальні дії, слідчий.

ПРИВЛЕЧЕНИЕ ПОНЯТЫХ К УЧАСТИЮ В ПРОВЕДЕНИИ СЛЕДСТВЕННЫХ (РОЗЫСКНЫХ) И ДРУГИХ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ДЕЙСТВИЙ

Губина Е.Н.

*прокуратура Киево-Святошинского района Киевской области,
бульвар Леси Украинской, 27/2, Киев, Украина
karpo@mail.ru*

В статье рассматривается актуальный вопрос уголовного процессуального законодательства, а именно привлечение понятых к участию в проведении следственных (розыскных) и других процессуальных

дійсвий. Проаналізована юридическая література, проведен сравнительный анализ международного законодательства относительно этой проблематики и сделаны соответствующие выводы и предложения.
Ключевые слова: понятый, следственные действия, розыскные действия, процессуальные действия, следователь.

INVOLVEMENT OF WITNESSES INTO CONDUCT OF INVESTIGATIVE (DETECTIVE) AND OTHER PROCEDURAL ACTIONS

Hubina Y.N.

*Prosecutor's Office of Kyiv-Sviatoshyn District, of Lesya Ukrainka boulevard, 27/2, Kyiv, Ukraine
 karpoo@mail.ru*

The article deals with the relevant issue of the criminal procedure law that is attracting witnesses to participate in carrying out the investigative (detective) and other procedural actions. The author analyzed the legal literature, conducted comparative analysis of international law in this issue.

Involvement of witnesses to participate in carrying out the investigative (detective) and other proceedings is governed by p.7 art.223 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. The investigator, the prosecutor is obliged to invite at least two impartial people (witnesses) for the presentation of the person, corpse or thing for identification, examination of the corpse, particularly related to exhumation, investigative experiment, examination of a person. However, if the investigator, the prosecutor uses continuous video recording of the course of appropriate investigative (detective) action, it is possible not to invite witnesses. The exception is a search or inspection of housing or other property, search of a person, which are conducted with the obligatory participation of at least two witnesses, regardless of the use of appropriate technology for recording investigative (detective) action. Witnesses may be invited to participate in other proceedings if the investigator, the prosecutor deems it appropriate.

The law requires that the investigator asked witnesses for the presentation of the corpse for identification, its review, in particular exhumation. It seems that the participation of witnesses during the conduct of the investigative (detective) action is inappropriate. Given the above, we consider appropriate to exclude from p.7 art.223 of Criminal Procedure Code of Ukraine provisions obliging the investigator, the prosecutor to invite at least two witnesses for the presentation of the corpse for identification, examination of the corpse, in particular exhumation.

Corresponding conclusions and proposals on the topic at issue are drawn. From the contents of p.7 art.223 of Criminal Procedure Code of Ukraine it follows that witnesses may be invited to participate in these proceedings only if the investigator, the prosecutor deems it appropriate. In our opinion, the legislator must establish a mandatory requirement for mandatory participation of witnesses in the course of those proceedings, which provide the seizure of objects and documents.

Key words: witness, investigative actions, detective actions, procedural actions, investigator.

Залучення понятих до участі в проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій регулюється ч.7 ст.223 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПКУ). Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, у тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідчування особи. Однак якщо слідчий, прокурор застосовує безперервно відеозапис ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, понятих можна не запрошувати. Виняток становлять обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи, які здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошеними для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це доцільним.

Деякі аспекти залучення понятих до участі в проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій розглядали такі науковці, як О. Капліна, А. Котова, Є. Лук'янчиков та ін. Водночас ця проблема є настільки багатогранною, що потребує подальшого дослідження.

Закон вимагає, щоб слідчий запросив понятих для пред'явлення трупа для впізнання, його огляду, у тому числі пов'язаного з ексгумацією. Вважаємо, що участь понятих під час провадження цих слідчих (розшукових) дій є недоцільною.

По-перше, огляд трупа, у тому числі пов'язаний з ексгумацією, проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта (ч.1 ст.238, ч.2 ст.239 КПКУ). Він може виконати функцію понятих, зокрема, засвідчити своїм підписом відповідність записів у протоколі слідчої (розшукової) дії виконаним діям.

По-друге, на місце події за фактами умисних вбивств, вчинених за обтяжуючих обставин і в умовах неочевидності, зобов'язаний виїжджати керівник органу прокуратури. Про це йдеться в п.2.8 Наказу Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 19 грудня 2012 р. № 4гн [1, с. 221-233]. Він повинен забезпечити якісне проведення огляду.

Виникає питання: навіщо забезпечувати присутність понятих під час огляду трупа під час огляду місця події, якщо в його проведенні бере участь прокурор, який здійснює нагляд за дотриманням слідчим вимог закону. Важко уявити, щоб слідчий, перебуваючи під таким наглядом, допустив відхилення від норм КПКУ, що регулюють порядок огляду, і не дотримувався криміналістичних рекомендацій щодо тактики його проведення.

По-третє, далеко не кожну незаінтересовану особу можна залучити як понятого до участі в огляді трупа, пред'явленні його для впізнання. На цьому наголошується в юридичній літературі. Відмічається, що за етичними міркуваннями для участі в пред'явленні для впізнання трупа, якщо це можливо, як понятих доцільно запросити співробітників моргу чи лікарні [2, с. 580]. Неважко уявити, якою може бути реакція невідповідної особи, якщо вона на місці події побачить, наприклад, розчленований труп. Особа може знепритомніти, а слідчому й судово-медичному експерту доведеться надавати їй необхідну медичну допомогу замість того, щоб негайно приступити до проведення огляду.

З огляду на викладене вважаємо за доцільне виключити із ч.7 ст.223 КПКУ положення, що слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох понятих для пред'явлення трупа для впізнання, огляду трупа, у тому числі пов'язаного з ексгумацією.

Згідно із ч.7 ст.223 КПКУ слідчий, прокурор зобов'язаний запросити понятих для пред'явлення особи чи речі для впізнання. Про порядок проведення цих слідчих (розшукових) дій ідеться в ст.ст.228, 229 КПКУ. На наше переконання, окремі положення цих норм потрібно вдосконалити в частині регламентації залучення понятих до їх проведення.

Частини 4, 9 ст.228 КПКУ встановлюють можливість проведення впізнання особи поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, а також за голосом, що повинне здійснюватися поза візуальним контактом між особою, яка впізнає, та особами, які пред'явлені для впізнання. Виникає запитання: скільки понятих має бути при цьому?

В. Колесник, коментуючи ч.4 ст.228 КПКУ, відмічає, що в разі проведення впізнання поза візуальним спостереженням із залученням понятих кількість їх повинна бути достатньою для присутності з боку того, хто впізнає, і з боку того, кого впізнають [3, с. 502].

О. Капліна, досліджуючи питання про порядок пред'явлення впізнання за голосом, відмічає: «Для об'єктивного й законного провадження слідчої дії в такому порядку необхідна участь не менше чотирьох понятих, оскільки той, хто впізнає, і той, кого впізнають, повинні перебувати поза візуальним контактом, проте в присутності понятих» [4, с. 387].

Вважаємо, що питання про кількість понятих під час проведення впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, а також під час проведення впізнання за голосом потрібно вирішити, доповнивши ч.ч.4, 9 ст.228 КПКУ відповідним положенням.

Якщо пред'явлення для впізнання самої особи не можливе, то проводиться її впізнання за фотознімками (ч.ч.6, 7 ст.228 КПКУ). Воно проводиться в такому ж порядку, як впізнання особи, проте з дотриманням певних додаткових правил, що гарантують достовірність результатів цієї слідчої (розшукової) дії.

У виконанні вимог цих правил беруть участь також поняті, про що пишуть науковці. Так, Ю. Аленін та В. Берназ, коментуючи ст.228 КПКУ, відмічають: «Схожі фотознімки в присутності понятих наклеюють на бланк протоколу пред'явлення для впізнання або чистий аркуш паперу, нумерують і скріплюють печаткою слідчого. Невиконання останнього правила <...> слід розцінювати як суттєве порушення порядку впізнання. Порядок розміщення фотознімків погоджується з понятими, а в протоколі зазначається, на якій саме фотографії зображена особа, яка підлягає впізнанню. У присутності понятих особи, яка впізнає, пред'являється виготовлена фото-таблиця або протокол» [5, с. 472].

Вважаємо, що правила, які регламентують порядок впізнання особи за фотознімками, потребують вдосконалення. Частина 6 ст.228 КПКУ доцільно доповнити положенням про те, що слідчий зобов'язаний погодити з понятими порядок розміщення фотознімків.

Певні уточнення слід внести також до ст.229 КПКУ, яка визначає процедуру пред'явлення речей для впізнання. Пропонуємо доповнити її положенням, що порядок розміщення речей, які пред'являються для впізнання, обов'язково узгоджується слідчим із понятими.

Як уже зазначалося, ч.7 ст.223 КПКУ вимагає, щоб обшук житла або іншого володіння особи здійснювався за обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування слідчої (розшукової) дії. Таким чином, перед його проведенням слідчий повинен визначитися з питанням, чи має певне приміщення цей статус.

Легальне визначення понять «житло» та «інше володіння особи» надано в ч.2 ст.233 КПКУ. Під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться в постійному або тимчасовому володінні особи незалежно від його призначення й правового статусу та є пристосованим для постійного чи тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також усі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежено згідно із законом. Під іншим володінням особи розуміється транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення, які знаходяться у володінні особи.

Важливі роз'яснення із цього питання було надано під час дії Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. Пленумом Верховного Суду України в Постанові «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» від 28 березня 2008 р. № 2 [6, с. 409-415]. В абз.2 п.11 цієї постанови вказано, що згідно з вимогами ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. необхідно враховувати також, що згідно з практикою цього суду поняття «житло» в п.1 ст.8 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод охоплює не лише житло фізичних осіб. Воно може поширюватися на офісні приміщення, які належать особам, а також офіси юридичних осіб, їх філії та інші приміщення.

З буквального тлумачення ч.7 ст.223 КПКУ постає, що обов'язковою є участь понятих під час проведення обшуку лише в житлі або іншому володінні особи. Якщо ж приміщення не має такого статусу, під час проведення в ньому цієї слідчої (розшукової) дії залучення понятих не вимагається. Таке регулювання викликає заперечення. Нами поділяється висловлена в юридичній літературі пропозиція законодавчо закріпити обов'язковість залучення понятих до проведення обшуку також у приміщеннях, які не вважаються житлом чи іншим володінням особи [7, с. 10].

Порядок проведення обшуку регламентується ст.236 КПКУ. Ознайомившись із її змістом, можна констатувати, що вона потребує вдосконалення в частині запрошення понятих для участі в проведенні цієї слідчої (розшукової) дії.

У ч.1 ст.236 КПКУ вказано, що для участі в проведенні обшуку може бути запрошено потерпілого, підозрюваного, захисника, представника та інших учасників кримінального провадження. З метою отримання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів. Про запрошення понятих у цій нормі не згадується. З огляду на вищенаведений припис ч.7 ст.223 КПКУ вважаємо за доцільне доповнити ч.1 ст.236 КПКУ положенням про те, що для участі в проведенні обшуку житла або іншого володіння особи, обшуку особи слідчий, прокурор зобов'язаний запросити понятих.

Привертає увагу обставина, що в ст.236 КПКУ немає норми про обов'язок слідчого пред'явити понятим усі документи й предмети, які підлягають вилученню. Таку норму було закріплено в ст.186 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. У ній йшлося про те, що всі документи й предмети, які підлягають вилученню, слідчий повинен пред'явити понятим та перелічити в протоколі обшуку або доданому до нього опису із зазначенням їх назви, кількості, міри, ваги, матеріалу, з якого вони виготовлені, та індивідуальних ознак. Вважаємо, що такою нормою слід доповнити також ст.236 чинного КПКУ.

Досліджуючи порядок проведення обшуку, передбачений ст.236 КПКУ, необхідно зазначити, що в ній не згадується про роз'яснення понятим їх прав під час участі в цій слідчій (розшуковій) дії. Такий недолік закону слід усунути. Пропонуємо доповнити вказану норму положенням про те, що слідчий зобов'язаний роз'яснити понятим їх право бути присутніми під час усіх дій слідчого та робити заяви з приводу цих дій, які підлягають занесенню в протокол. Таке положення було передбачено в ст.181 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р.

Окремі науковці дотримуються думки, що в певних випадках є недоцільним залучення понятих до участі в проведенні обшуку. Так, В. Фастовець вважає, що необхідність участі понятих під час

проведення обшуку залежить насамперед від того, який характер має її проведення: примусовий чи добровільний. Так, за добровільної згоди на проведення обшуку залучення понятих є зайвим, адже протокол слідчої дії з переліком вилучених предметів і документів підписується слідчим та особою, у якої їх було вилучено. Проте в разі примусового проведення обшуку питання участі понятих залишається актуальним [8, с. 81].

Ця позиція нами не поділяється, оскільки обшук завжди має примусовий характер незалежно від того, чи надала особа згоду на проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Крім того, поняті мають бути присутніми вже під час входу слідчого до житла та пред'явлення його власнику копії ухвали слідчого судді про проведення обшуку, тобто ще до того моменту, коли з'ясується, чи надає він добровільно згоду на проведення обшуку.

Частина 7 ст.223 КПКУ також зобов'язує здійснювати обшук особи за участю понятих. Ідеться про обшук затриманої особи, який згідно із ч. 3 ст. 208 КПКУ може здійснити уповноважена службова особа, слідчий, прокурор.

На відміну від ст.184 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. в чинному КПКУ немає окремої норми, яка регулювала б порядок проведення обшуку особи. На нашу думку, потрібно доповнити КПКУ нормою, у якій слід передбачити положення про додаткові вимоги, що висувуються до понятих. За загальним правилом, передбаченим ч.5 ст.236 КПКУ, обшук особи повинен здійснюватися особами тієї ж статі. Такі вимоги мають висуватися й до понятих, присутніх під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Згідно із ч.7 ст.223 КПКУ за обов'язковою участю понятих має здійснюватися огляд житла або іншого володіння особи незалежно від застосування технічних засобів фіксування слідчої (розшукової) дії.

Отже, якщо приміщення не має цього статусу, його огляд може проводитися без понятих. Так само без понятих допускається проведення огляду місцевості, речей і документів, місця події, яким не є житло чи інше володіння особи. На наше переконання, регулювання цього питання має бути таким же, як у Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 р.: будь-який огляд повинен проводитися за обов'язковою участю понятих.

Закон зобов'язує запросити не менше двох понятих для участі в проведенні слідчого експерименту. На переконання науковців, більше двох понятих доцільно запрошувати в разі проведення складного, багатоепізодного експериментального дослідження, дослідження, що проводиться на великій території під час перевірки наявних даних і припущень про можливість у певних умовах чути щонебудь (наприклад, постріл у різних кімнатах) тощо [2, с. 614].

Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити понятих для освідування особи. Тривалий час ст.127 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. також визначала, що під час проведення освідування обов'язково є присутність не менше двох понятих. Однак у 1992 р. законодавець змінив редакцію цієї норми. До участі в проведенні освідування поняті могли залучатися лише в разі, якщо слідчий визнавав це необхідним. Вважаємо, що так само слід регламентувати питання про участь понятих під час провадження цієї слідчої (розшукової) дії в ч.7 ст.223 чинного КПКУ.

У ч.7 ст.223 КПКУ вказано, що поняті можуть запрошуватися для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це доцільним. Зі змісту цього положення постає, що поняті можуть запрошуватися до участі в проведенні не лише слідчих (розшукових) дій, а й інших процесуальних дій. Виникає питання про те, чи є такими діями заходи забезпечення кримінального провадження.

Нами поділяється така думка Є. Лук'янчикова: «До процесуальних дій можуть бути віднесені заходи забезпечення кримінального провадження та системи дій, що їх супроводжують. Ідеться про такі заходи забезпечення кримінального провадження, які за характером нагадують огляд або обшук і пов'язуються з тимчасовим вилученням певних об'єктів, матеріальних цінностей тощо у фізичних або юридичних осіб» [9, с. 138-139]. До них науковець відносить такі заходи, як тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна.

Понятих доцільно залучати під час вилучення речей і документів, що може проводитися під час застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей і документів (ч.1 ст.159 КПКУ). Коли саме має відбуватися їх вилучення, роз'яснив Вищий

спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у п.18 Інформаційного листа «Про деякі питання здійснення слідчим суддею першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» від 5 квітня 2013 р. № 223-558/0/4-13 [10, с. 174-184].

Понятих слід залучати також у разі, коли в порядку, передбаченому главою 16 КПКУ, тимчасово вилучається майно, внаслідок чого підозрюваний або особи, у володінні яких перебуває майно, зазначене в ч.2 ст.167 КПКУ, фактично позбавляються можливості ним володіти, користуватися й розпоряджатися.

Поняті, присутні під час виконання зазначених процесуальних дій, мають засвідчити своїми підписами відповідність записів слідчого в протоколі виконаним діям. Їх присутність під час вилучення речей і документів є гарантією того, що заінтересовані особи не зможуть пізніше заявити, що слідчий незаконно вилучив певні речі (документи) або підкинув їх, а потім виявив. Поняті можуть бути допитаними під час судового розгляду як свідки щодо обставин проведення процесуальної дії та спростувати подібні заяви.

Зі змісту ч.7 ст.223 КПКУ постає, що поняті можуть запрошуватися для участі у вказаних процесуальних діях лише в тому разі, якщо слідчий, прокурор вважатиме це доцільним. На наше переконання, законодавець має встановити імперативну вимогу щодо обов'язкової участі понятих під час проведення тих процесуальних дій, під час яких здійснюється вилучення речей і документів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 р. № 4гн // Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: коментарі, роз'яснення, документи / відп. ред. В.С. Ковальський. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 408 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
4. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х.: Право, 2013. – 824 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х.: Одиссей, 2013. – 1104 с.
6. Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства: постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 28 березня 2008 р. // Постанови Пленуму Верховного Суду України. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2010. – С. 409-415.
7. Котова А.А. Інститут понятих у кримінальному провадженні України: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / А.А. Котова. – К., 2013. – 19 с.
8. Фастовець В. Інститут понятих. Архаїчне явище чи процесуальна гарантія захисту прав учасників кримінального судочинства? / В. Фастовець // Вісник прокуратури. – 2012. – № 3. – С. 74-81.
9. Лук'янчиков Є. Розвиток інституту понятих у чинному КПК України / Є. Лук'янчиков // Право України. – 2013. – № 11. – С. 137-144.
10. Про деякі питання здійснення слідчим суддею першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квітня 2013 р. № 223-558/0/4-13 // Новий

Кримінальний процесуальний кодекс України: коментарі, роз'яснення, документи / відп. ред. В.С. Ковальський. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – С.174-184.

REFERENCES

1. “On the Organization of Prosecutors’ Activities in Criminal Proceedings: Order of the Prosecutor General of Ukraine of December 19, 2012 № 4ГН” (2013), *Noviy Kriminalniy protsesualniy kodeks Ukrayini: komentari, roz'yasnennya, dokumenti* / editor V.S. Kovalskiy, Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
2. Bandurka, O.M., Blazhivskiy, E.M. and Burdol, E.P. (2012), *Kriminalniy protsesualniy kodeks Ukrayini. Naukovo-praktichniy komentar: u 2 t.* [Criminal Procedure Code of Ukraine. Scientific and practical commentary: in 2 vol.], Pravo, Vol. 1, Kharkiv, Ukraine.
3. Goncharenko, V.G., Nor, V.T. and Shumilo, M.E. (editor) (2012), *Kriminalniy protsesualniy kodeks Ukrayini. Naukovo-praktichniy komentar* [Criminal Procedure Code of Ukraine. Scientific and practical commentary], Yustinian, Kyiv, Ukraine.
4. Grosheviy, Yu.M., Tatsiy, V.Ya., Tumanyants, A.R. et al (2013), *Kriminalniy protses: pidruchnik* [Criminal procedure: textbook], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
5. Kivalov, S.V., Mishchenko, S.M. and Zaharchenko, V.Yu. (2013), *Kriminalniy protsesualniy kodeks Ukrayini: naukovo-praktichniy komentar* [Criminal Procedure Code of Ukraine: scientific and practical commentary], Odissey, Kharkiv, Ukraine.
6. “On some issues of application of legislation by courts of Ukraine in issuing a temporary restriction of certain constitutional rights and freedoms of man and the citizen in the implementation of operational activities, inquiry and pre-trial investigation”: Resolution of Plenum of the Supreme Court of Ukraine № 2 of March 28, 2008 (2010) *Postanovi Plenumu Verhovnogo Sudu Ukrayini*, PALIVODA A.B., Kyiv, Ukraine.
7. Kotova, A.A. (2013), “Institute of witnesses in criminal proceeding of Ukraine”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.09, Kyiv, Ukraine.
8. Fastovets, V. (2012), “Institute of witnesses. Archaic phenomenon or procedural guarantee of protection of the rights of participants in criminal proceedings?”, *Visnik prokuraturi*, no. 3, pp. 74-81.
9. Luk'yanchikov, E. (2013), “Development of the institute of witnesses in the current Criminal Procedure Code of Ukraine”, *Pravo Ukrayini*, no. 11, pp. 137-144.
10. “On some issues of activity of investigating judge of first instance on judicial control over compliance with the rights, freedoms and interests of individuals in applying measures to ensure the criminal proceedings: information letter of the Supreme Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases of April 5, 2013 № 223-558/04-13” (2013), *Noviy Kriminalniy protsesualniy kodeks Ukrayini: komentari, roz'yasnennya, dokumenti* / editor V.S. Kovalskiy, Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine, pp.174-184.

ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Аузін Роман Олександрович – заступник начальника відділу організаційно-методичної роботи та координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності, старший радник юстиції Генеральної прокуратури України

Бобрик Володимир Іванович – к.ю.н., завідувач науковим відділом Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України

Братель Сергій Григорович – к.ю.н., доцент, начальник кафедри адміністративної діяльності Національної академії внутрішніх справ

Буканов Григорій Миколайович – к.політ.н., доцент кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Інституту управління та права Запорізький національний технічний університет

Буряченко Антон Миколайович – студент IV курсу денної форми навчання Житомирського національного агроєкологічного університету

Войнолович Сергій Юрійович – здобувач Інституту законодавства Верховної Ради України

Глуховець Маріам Миколаївна – здобувач кафедри адміністративного права; процесу та адміністративної діяльності ОВС Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Губіна Єлизавета Никифорівна – прокурор прокуратури Києво-Святошинського району Київської області

Добровольська Володимира Володимирівна – к.ю.н., доцент, доцент кафедри господарського права і процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

Дрозд Олексій Юрійович – к.ю.н., доцент кафедри адміністративної діяльності Національної академії внутрішніх справ

Завгородній Віталій Анатолійович – к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави та права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Кайтанський Олександр Сергійович – асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Національного університету «Одеська юридична академія»

Карпов Никифор Семенович – д.ю.н., професор, професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

Кеча Анна Станіславівна – аспірант кафедри адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія»

Колеснікова Марія Вікторівна – к.ю.н., викладач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету

Костюк Віктор Леонтійович – д.ю.н., доцент, професор факультету правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська Академія», заступник завідувача відділу Апарату Верховної Ради України

Краснов Єгор Володимирович – к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Національного університету «Одеська юридична академія»

Кузін Дмитро Сергійович – здобувач Інституту економіко-правових досліджень НАН України

Кулініч Ольга Олександрівна – начальник юридичного відділу Запорізького національного університету

Ліховіцький Ярослав Олександрович – к.ю.н., доцент кафедри кримінального права Ужгородського національного університету

Лученко Дмитро Валентинович – к.ю.н., доцент, доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Медвідь Анна Олександрівна – аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення Національного університету «Одеська юридична академія»

Овсяннікова Ольга Олександрівна – к.ю.н., доцент, доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Огорілко Юрій Миколайович – здобувач Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, начальник юридичного відділу Сумської дирекції УДППЗ “Укрпошта”

Римар Богдан Анатолійович – к.ю.н., доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Національного університету «Одеська юридична академія»

Романов Максим Юрійович – курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Савенко Віктор Васильович – к.іст.н., доцент, доцент кафедри нової і новітньої історії та методики викладання історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Сидельніков Олександр Дмитрович – аспірант кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Сорочишин Михайло Васильович – к.ю.н., доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Національного університету «Одеська юридична академія»

Столітній Антон Володимирович – к.ю.н., доцент кафедри процесуального керівництва та підтримання державного обвинувачення Національної академії прокуратури України, старший радник юстиції

Томма Роман Павлович – к.ю.н., доцент, доцент кафедри економічної безпеки Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції Національної академії внутрішніх справ

Трюхан Оксана Анатоліївна – к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Національного університету «Одеська юридична академія»

Узунова Оксана Василівна – к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та криміналістики юридичного факультету Запорізького національного університету

Плечун Микола Андрійович – магістрант юридичного факультету Запорізького національного університету

Чанишева Галина Іванівна – д.ю.н., професор, завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Національного університету «Одеська юридична академія»

Чанишев Рашид Ібрагімович – к.ю.н., доцент кафедри правової інформатики Національного університету «Одеська юридична академія»

Черниш Роман Федорович – к.ю.н., доцент кафедри правознавства Житомирського національного агроєкологічного університету

Шевчук Олександр Олександрович – к.ю.н., доцент кафедри економічної безпеки Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції Національної академії внутрішніх справ

Шруб Інна Володимирівна – к.ю.н., старший викладач кафедри адміністративної діяльності Національної академії внутрішніх справ

Якименко Аліна Юріївна – студентка третього курсу юридичного факультету Сумського державного університету

УДК.....

**ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У
“ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ”
(СЕРІЯ „ЮРИДИЧНІ НАУКИ”)**

До друку приймаються наукові статті, де присутні такі необхідні елементи, передбачені п.3 Постанови президії ВАК України № 7-05/1 від 15 січня 2003 р. (Бюлетень ВАК України, № 1, 2003)

- **Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- **Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми**, котрим присвячується дана стаття;
- **Формулювання цілей** статті (постановка завдання);
- **Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- **Висновки з даного дослідження і перспективи** подальших розвідок у даному напрямку.

1. МАКЕТ СТОРІНКИ

Для оригінал-макета використовується формат А4 з такими полями:

Верхнє та нижнє поля – 2 см, ліве поле – 3 см, праве поле – 2 см, шрифт набору – “Times New Roman”, 14 кегль, міжрядковий інтервал – полуторний.

2. ТИПОГРАФСЬКІ ПОГОДЖЕННЯ ТА СТИЛІ

УДК набирається в першому рядковій сторінки і вирівнюється за лівим краєм. Заголовок статті набирається в наступному за УДК рядковій і вирівнюється посередині. Потім указують: прізвища, ініціали авторів, їх посади, учені ступені, звання, нижче – *місце роботи (курсивом)*, адресу електронної пошти всіх або одного автора. Далі розташовуються анотації українською, російською (3-5 речень) та англійською (1,5 сторінки) і ключові слова (також трьома мовами). Анотації повинні також містити: прізвища, ініціали авторів, назву статті, місце їх роботи або навчання.

Усі таблиці розташовуються у відповідних місцях тексту (по можливості угорі сторінки). Вони повинні бути послідовно пронумеровані: Таблиця 1, Таблиця 2, ... (слід використовувати арабську нумерацію). Надписи розташовуються над таблицями.

Посилання на літературні джерела подаються у квадратних дужках і послідовно нумеруються (слід використовувати арабську нумерацію) у порядку появи виноски в тексті статті [1, с. 1]. Перелік літературних джерел розташовується в порядку їх нумерації, в останньому розділі статті з підзаголовком: ЛІТЕРАТУРА, який розташовується по центру сторінки. Бібліографічний опис оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”. З наступного абзацу подається перелік літературних джерел латиницею (транслітерація) з підзаголовком REFERENCES, який вирівнюється по центру.

Для опублікування необхідно направити на адресу редакції юридичного факультету:

1. Роздрукований текст статті з анотаціями та ключовими словами українською, російською та англійською мовами;
2. Відомості про авторів;
3. Витяг із протоколу засідання вченої ради факультету та рецензію наукового керівника (для аспірантів та здобувачів);
4. Диск, на якому повинно бути два файли: 1) із текстом статті та анотацій з ключовими словами; 2) із відомостями про авторів (прізвище, ім'я, по батькові; посада; вчений ступінь; вчене звання; місце роботи або навчання; адреса електронної пошти; дом. адреса; номери контактних телефонів).

Нагадуємо:

До публікації приймаються статті, що відзначаються високим науковим рівнем підготовки, містять глибокий самостійний аналіз сучасних проблем розвитку науки та законодавства.

У статтях і повідомленнях висловлені погляди їхніх авторів, які не завжди збігаються з поглядами редакції.

Автор несе відповідальність за достовірність фактичних даних та інформації, що містяться в статтях, чіткість викладу тексту, цитування, а також за мовностилістичний рівень написання матеріалів.

Адреса редакції: Україна, 69600, м. Запоріжжя, МСП-41, вул. Жуковського, 66

Довідки за телефонами:

Відповідальний редактор – *Лютіков Павло Сергійович* – (061) 228-75-28

Відповідальний секретар – *Шиванова Марина Григорівна* – (061) 289-12-98

Електронна пошта: law_faculty_znu@rambler.ru

Місце знаходження редакційної ради юридичного факультету: пр. Леніна, 74, V корпус, к. 101

Для нотаток

Збірник наукових праць

Вісник Запорізького національного університету

Юридичні науки

№ 1 (I), 2015

Технічний редактор – М.Г. Шиванова

Підписано до друку 20.03.2014. Формат 60 x 90/8.

Папір Data Copy. Гарнітура “Таймс”.

Умовн.-друк. арк. 28,3

Замовлення №. 66 Наклад 100 прим.

Запорізький національний університет

69600, м. Запоріжжя, МСП-41

вул. Жуковського, 66

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 2952 від 30.08.2007 р.